

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXV

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXV

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

BARCELONA 2007

Publicació patrocinada per la
Fundació Noguera

Director

Lluís Jou i Mirabent

Coordinador

Laureà Pagarolas i Sabaté

Consell

Jordi Figa i López-Palop, Josep M. Font i Rius,
Emili Giralt i Raventós, Joan J. López Burniol,
Àngel Martínez Sarrión, Josep M. Sans i Travé
i Francesc Torrent i Cufí

Editor

Il·lustre Col·legi de Notaris de Catalunya
c/ Notariat, 4 – 08001 Barcelona

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - bobala@bobala.cat

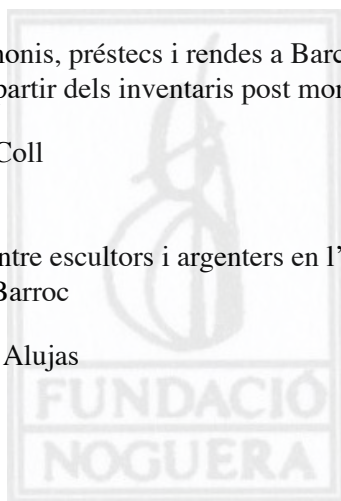
ISSN: 0211-5425

Dipòsit Legal: B-44.447-1995

SUMARI

- 7** Presentació. Vint-i-cinc volums: una història al servei de la Història
Lluís Jou i Mirabent
- 13** La escrituració «a coneguda de savi». *Conficere ad sensum sapientis*
José Bono Huerta
- 47** L'activitat dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona entre el darrer terç del segle XIV i el segle XV
Lluïsa Amenós i Martínez
- 97** El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades
Josep Hernando i Delgado
- 255** Negocis, patrimonis, préstecs i rendes a Barcelona entre 1600 i 1652, a partir dels inventaris post mortem
Elisa Badosa i Coll
- 311** Col·laboració entre escultors i argenters en l'orfebreria catalana de l'època del Barroc
Carles Dorico i Alujas

- 351** L'Escola Superior del Notariat de Reus (1872-1874): documents per a la seva història
Daniel Piñol i Alabart
- 369** Notes bibliogràfiques
- 379** Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Memòria 2005
- 389** Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Memòria 2006
- 401** Índexs dels números I al XXV
- 431** «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols». Normes per a la presentació d'originals

PRESENTACIÓ

VINT-I-CINC VOLUMS: UNA HISTÒRIA AL SERVEI DE LA HISTÒRIA

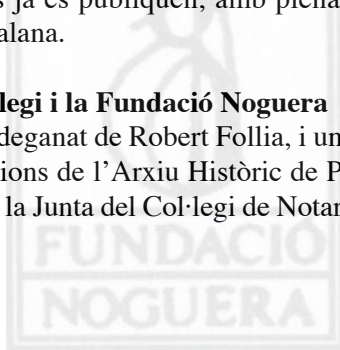
○ LLUÍS JOU I MIRABENT
Director d'EHDAP

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols arriba enguany (2007) al volum vint-i-cinc. Tractant-se d'una revista que té per finalitat promoure la recerca històrica sobre la base d'una font documental molt concreta, els protocols notarials, i editada en un país més aviat petit i darrerament desmoralitzat, com és el nostre, i per una institució, el Col·legi de Notaris de Catalunya, sotmesa a canvis que són conseqüència de la inevitable adaptació a les circumstàncies del temps, val la pena aprofitar l'avinentsa per felicitar-nos-en, tot remarcant l'aportació que fa a la cultura catalana.

Aquesta revista, l'única publicació peninsular que té el caire sectorial de recollir de manera preferent i gairebé exclusiva estudis basats en la documentació notarial, la fundà el 1948 en Raimon Noguera de Guzmán, notari arxiver de protocols d'aquell moment, quan era degà del Col·legi Àngel Traval. En aquell temps costà tirar-la endavant i només aparegueren tres volums entre 1948 i 1955, sota la direcció del mateix Raimon Noguera, a qui donava suport Josep M. Madurell, en un moment de desvetllament i de revaloració de la documentació notarial com a font de la història. Després de gairebé vint anys d'interrupció, la revista es va reprendre l'any 1974, essent degà Lluís Figa Faura, sota la direcció del doctor Àngel Martínez Sarrión i coordinada pel doctor Josep M. Sans i Travé. En aquesta segona etapa (1974-1984), coincidint amb el temps de la transició democràtica, en què renaixien tantes iniciatives, van aparèixer amb regularitat els volums IV a XII, en els quals ja es publiquen, amb plena normalitat, treballs de recerca en llengua catalana.

L'acord entre el Col·legi i la Fundació Noguera

L'any 1995, en el deganat de Robert Follia, i un cop acabades les obres de les noves instal·lacions de l'Arxiu Històric de Protocols, el patronat de la Fundació Noguera i la Junta del Col·legi de Notaris consideraren adequat

reprendre la publicació de la revista. Van acordar de fer-ho amb el patrocini de la Fundació, que d'aquesta manera donava continuïtat a una obra iniciada precisament pel seu fundador, com una mena d'homenatge doble del Col·legi a l'arxiver i de la Fundació al mecenes que l'havia instituïda.

La decisió s'emmarcava en la finalitat de la Fundació, que és principalment la de promoure la conservació, l'inventari i la catalogació dels protocols catalans i el seu ús com a font de recerca històrica, i en la política del Col·legi de Notaris de Catalunya, que des de sempre ha considerat que fer-se càrrec de la conservació i de la gestió de l'Arxiu Històric de Protocols era part inexcusable de la seva funció seguint, amb coherència, aquella afortunada descripció de la funció del notari: un oficial públic que redacta els documents d'acord amb la voluntat coincident dels interessats, els autoritza i dóna el caràcter de document públic d'acord amb les lleis i els conserva, per temps indefinit, com a garantia primordial dels drets que s'hi documenten. I, atès que cal conservar-los en benefici de la seguretat jurídica, també cal obrir-los a la investigació històrica passats uns terminis raonables. Perquè de poc valdria conservar la documentació antiga si no es facilités l'edició dels treballs de recerca que en resulten.

En el moment de reprendre aquesta tercera etapa s'acordà la constitució d'un consell, la renovació del disseny i, en la mesura que l'evolució de la recerca ho fes possible, la diversificació dels períodes històrics que havien de centrar els treballs a publicar-hi. Jo mateix en vaig assumir la direcció i he comptat en tot moment amb la col·laboració cabdal del doctor Laureà Pagarolas i Sabaté, director tècnic de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, que l'ha coordinada amb constància, amb professionalitat i amb eficàcia. Han contribuït també a tirar-la endavant els membres del Consell: Josep M. Font Rius, Emili Giralt Raventós, Lluís Figa, Àngel Martínez Sarrión, Josep M. Puig Salellas, Josep M. Sans Travé, Joan J. López Burniol, Jordi Figa i Francesc Torrent. A tots agraeixo el suport i la col·laboració, com també agraeixo, és clar, a tots els autors la confiança que ens han fet en permetre'ns publicar els seus treballs, ja que sense ells res no seria possible.

Tretze anys fructífers

Des de 1995 a 2007 la revista ha aparegut d'una manera puntual, cada any, amb els articles ordenats cronològicament dins de cada número i procurant que cada volum abastés tot el ventall cronològic que permet la font documental dels protocols centenaris, és a dir, des del segle XIII fins al segle XIX, atès que els del segle XX tot just comencen ara a obrir-se a la investigació.

De la mateixa manera, en els tretze darrers números s'han publicat articles que abasten tot el ventall temàtic, des de la història política fins a la de l'art i la de la cultura, passant per la història social, l'econòmica, la de la vida quotidiana, així com la història del notariat, l'anàlisi dels diferents tipus documentals que genera i de les institucions de dret públic o privat sobre les quals es fonamenta la documentació conservada. També s'ha procurat difondre treballs basats en documentació de protocols i de registres notariais d'arreu, no només de Catalunya. I pel que fa a la llengua dels treballs, s'han publicat en la que ha preferit l'autor, català, castellà, francès i italià, tot i que quan s'ha tractat de recerca feta a Catalunya ha predominat d'una manera clara la catalana.

Els autors dels treballs que hem publicat són molts i diversos per edat, procedència o escola. Per esmentar-ne només alguns, hi han col·laborat Elisa Badosa, Carme Batlle, José Bono, Jaume Codina, Núria Coll, Germà Colón, Luisa d'Arienzo, Maria Teresa Ferrer, Josep M. Font Rius, Albert Garcia Espuche, Arcadi Garcia, Emili Giralt, Josep Hernando, Josep M. Madurell, Carlos Martínez Shaw, Pere Molas, Antoni Riera, Jaume Riera, Eva Serra, Àngels Solà, Josep Trenchs o Pierre Vilar, i tants d'altres que el lector trobarà a l'índex acumulatiu dels vint-i-cinc anys de la revista que publiquem en aquest número.

El número XXV, de 2007

S'escau, per acabar, fer una breu presentació del contingut d'aquest volum XXV d'*Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*. Conté sis articles que abracen l'ampli ventall cronològic i temàtic acostumat, amb la peculiaritat que tant el primer com el darrer versen sobre la institució i l'instrument notarial. Són els següents: "La escrituració 'a coneguda de savi'. *Conficere ad sensum sapientis*", del notari de Sevilla doctor José Bono; "L'activitat dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona entre el darrer terç del segle XIV i el segle XV", de Lluïsa Amenós; "El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades", del doctor Josep Hernando; "Negocis, patrimonis, préstecs i rendes a Barcelona entre 1600 i 1652, a partir dels inventaris post mortem", de la doctora Elisa Badosa; "Col·laboració entre escultors i argenters en l'orfebreria catalana de l'època del Barroc", de Carles Dorico i "L'Escola Superior del Notariat de Reus (1872-1874): documents per a la seva història", del doctor Daniel Piñol.

A més, aquest volum conté les "Notes bibliogràfiques" acostumades, obra del doctor Laureà Pagarolas, i s'hi han inclòs, per primer cop, les

memòries de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona corresponents als anys 2005 i 2006. En endavant la revista publicarà aquestes memòries amb la finalitat de subratllar el lligam amb l'Arxiu, que és la font principal de les recerques que publica i el punt de naixença remot tant de la revista com de la Fundació. D'aquesta manera contribuïrem, també, a deixar record de les activitats desplegades per aquest centre documental plenament inserit en el Sistema nacional d'arxius de Catalunya, del nombre d'investigadors i de consultes, del nombre de protocols que entren cada any a la secció històrica perquè compleixen els cent anys, i dels que ingressen a l'Arxiu procedents de les notaries de la ciutat de Barcelona perquè han excedit dels vint-i-cinc. Contribuïrem, sobretot, a fer conèixer aquestes dades als seus usuaris i, en general, al món de la recerca i de l'arxivística.

El volum XXV inclou també, de manera extraordinària, uns índexs acumulatius dels números I al XXV de la revista, que han de facilitar al lector la recerca de treballs del seu interès i que, en endavant, acumulem periòdicament, a més de fer-los accessibles per Internet. S'han elaborat dos índexs. Un primer alfabètic d'autors, amb les entrades de referència corresponents en cas de dobles o triples autors i amb l'assignació d'un número correlatiu a cada un. I un segon de matèries, que remet al número que correspon del d'autors. Per a l'elaboració d'aquest segon índex s'ha optat per seleccionar i oferir les paraules clau contingudes en els mateixos títols dels articles, cosa que hem entès que dóna seguretat i rapidesa a les cerques.

Un record a Josep M. Puig Salellas

No vull tancar aquesta presentació del volum XXV d'*Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* sense dedicar unes paraules en memòria de Josep M. Puig Salellas, que ens ha deixat aquest any 2007.

Josep M. Puig Salellas fou degà del Col·legi de Notaris de Catalunya i secretari, primer, i president, després, de la Fundació Noguera. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció de Filosofia i Ciències Socials del qual presidí, de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya i de la de Ciències Econòmiques i Financeres, formà part de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat durant més de vint-i-cinc anys, participà de manera eficaç en el procés de renovació del Dret civil de Catalunya des de 1980 fins a 2006 i fou durant deu anys president del Consell Social de la Universitat de Barcelona. També va impulsar i presidir l'àrea de Llengua i Dret del II Congrés internacional de la llengua catalana i formà part del consell de redacció de la revista *Llengua i Dret*.

Josep M. Puig Salellas és un dels juristes catalans més brillants del darrer quart del segle XX, que ha excel·lit tant en el camp del dret públic com del dret privat, i també en la gestió d'organismes públics, com la Universitat o el Col·legi, i dels privats, com l'Institut o la Fundació. Ell mateix, aquests darrers anys, havia compaginat la seva intensa activitat a les institucions de què formava part amb els seus articles d'opinió a la premsa diària de Barcelona i l'elaboració d'algunes obres de reflexió política amb la investigació històrica basada en els documents del seu arxiu familiar.

Els anys en què fou degà, entre 1975 i 1980, la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* sortí de manera regular, alhora que promogué actes públics de presentació d'alguns dels números. Sens dubte, hauria estat molt content de tenir a les mans aquest volum número XXV i és a ell a qui el Consell de la revista, el seu coordinador i jo mateix el dediquem.

§ 1. Redacción documental a juicio de letrado¹

1. Una rara cláusula, de formulación ambigua y suscitadora de cuestiones, encontramos en los formularios y documentos notariales de los siglos XIII al XVI: la cláusula de autorización (*licentia*) de las partes al notario para que redacte el texto definitivo del otorgamiento, formalizado en la *nota*, en la mejor manera (*in meliori modo*) a juicio de letrado (*ad sensum sapientis*), sin alterar las disposiciones esenciales del negocio escriturado (*contractus substantia non mutata*).

Esta cláusula deriva necesariamente de una estipulación (implícita) de las partes contractuales (entre estipulante y promitente, vendedor y comprador, acreedor y deudor, locator y conductor, etc.).

La normal naturaleza estipulatoria del pacto que encierra la cláusula *ad sensum sapientis* nos la revela P. de Boaterii en su comentario al c. 1, i. arrarum, en la Aurora rolandina, al señalar el *casus in terminis* de dicho modelo de Rolandino.² El *casus* expresa que el estipulante Corradus, sabedor que Antonio quiere vender un fundo, pregunta si le quiere vender a él, y el dueño contesta que sí, fijando el precio; aceptado por Corradus, este formula la stipulatio: prometes venderme y otorgarás la carta de venta con fiadores, todo *ad sensum sapientis mei?*; el estipulado Antonio promete debidamente la stipulatio: *ego tibi*

1. Las abreviaturas son las que se utilizan en nuestra *Historia del Derecho notarial español*, 1, 1979, 2, 1982 = HDN 1, 2.

2. Rolandino, *Summa artis not.* [Aurora], ed. Aug. Taurinorum, 1590, p. 15: *casus in terminis: Quidam Antonius habebat unam petiam terrae, quam vendere volebat. Corradus sciens hoc, accessit ad ipsum et sic inquit: Antoni, dictum est mihi quod tu habes unam petiam terrae quam vendere vis; vis tu eam mihi vendere? certe sic pro quanto, pro tanto. Dixit Corradus: bene placet; in presenti ego non habeo pecuniam, sed ego volo quod tu promittas mihi, quod tu mihi vendas istam petiam terrae et quod tu facias chartam venditionis et traditionis cum boni et idonei fideiussoris prestatione ad sensum sapientis mei. Dixit Antonius: et ego tibi promitto.*

promitto. En consecuencia, el comprador a término hace un pago en dinero como señal y parte del precio: *nomine arrarum et pro parte solutionis pretii*.

2. El letrado había de serlo, naturalmente, en Derecho: lat. *sapiens in iure*, cat. *savi en dret*, arag. *savio jurista (-forista)*, o *savio legista*, cast. *letrado [legista]*. Pero no se puede concretar, como se verá, si estos *sapientes* lo eran con títulos académicos, o eran simplemente prácticos en materia legal, sin título. Su dictamen o parecer se calificaba de *sensum, laudum, consilium, dictamen*; y el documento redactado con parecer de letrado se denominaba corrientemente *ad laudum sapientis*, cat. *a coneixença-*, *a coneguda de savi*, arag. *con consello de savio*, cast. *a consejo de letrado*, gall. *a consello de letrado*.

Tal laudo o dictamen quedaba limitado a los aspectos formales de la escrituración, como eran la formulación de las obligaciones de los fiadores (si se estipuló la constitución de los mismos), la del consentimiento de las personas, intervinientes accesorios en el negocio escriturado (por ej. la de la mujer y sus padres en la disposición por el marido sobre los bienes dotales), pues su consentimiento era preciso para perfeccionar tal negocio, y para la formulación de las *renunciaciones* de todo género, pertinentes al negocio.

Así, en el modelo de *i.arrarum*, Rolandino remite al *sensum sapientis emptoris*, es decir, al letrado de la parte compradora, la formulación de la fiaduría, del aseguramiento del consentimiento de la mujer y del suegro del promitente de la venta y de las renunciaciones ad hoc en la subsiguiente escritura de venta, prometida y asegurada en la carta de arras.³ Aquí Rolandino parece haber copiado del modelo del *i.arrarum* de Salatiel,⁴ en el que

3. *Summa Rol. c. 1, arrae, p. 14: Antonius... promisit... Corrado... dare, vendere et tradere... et chartam venditionis et traditionem eidem facere, cum boni et idonei fideiussoris prestatione quae ad eiusdem sapientis sensum se... obligavit... de quadam petia terre... pro pretio... Item... curabit ita quod tempore dicta venditionis... eius uxor et... pater uxoris et quelibet ali persona quae ius haberet in dicta re vendita, prout predicto sapienti... videbitur, consentient et renuntiant omni iuri suo... et in omnibus chartam ei facient ad ipsius sapientis sensum.*

4. Salatiel, *Ars not. II, 1.4, i. arrarum* (ed. Orl. 2,215-18): *Boetius convenit dicto Alexandro vendere et tradere unum campum... et promisit eidem... facere i. venditionis dicte rei ad sensum sapientis ipsius et se facturum quod uxor sua... venditioni consentient... et... quod de ipsius rei evicitione prestanda eidem Alex. ydonee satisfaciat et... faciet ei que venditor de iuris necessitate facere tenetur emptori...*

el receptor de las arras promete al dador de estas venderle una determinada finca, y promete además hacerle escritura de venta *ad sensum sapientis ipsius* [sc. emptoris] y que su mujer ratificará la venta.

En cambio, los aspectos materiales, como eran los relativos a la cosa y el precio en las compraventas, al fundo y a la renta en las locaciones etc. no podían ser objeto del dictamen del letrado, pues alteraría la esencia misma del contrato (por modificar los derechos subjetivos de las partes, la *lex contractus*).

§ 2. La *licentia meliorandi*: su alcance

1. Toda escrituración presupone el establecimiento de una regulación negocial, vinculante a los causahabientes del *negotium conscriptum* y fijada por el o los otorgantes de la *conscriptio* (testador, poderdante, contratantes, etc.).

El convenio (la voluntad negocial) expresa la “ley” o normativa contractual, *lex contractus*; así D 50,17,23: *legem contractus dedit*. Igualmente la *voluntatis setentia* del testador, *lex testamentis* (D 35,1,19).

Es evidente que la efectividad de lo convenido o estatuido depende en buena parte de su formulación (materializada en un concreto texto), por lo que en la naturaleza de las cosas está que las partes interesadas deseen la óptima formulación, el *modus melior*, y que consecuentemente surgiera la autorización, *licentia*, al notario actuante para que, en la mejor manera (*in meliori modo*) redactara (*conficere*) el texto definitivo negocial, sin modificar los aspectos materiales del otorgamiento [supra § 1.2] y con sujeción al criterio (*sensum, laudum, consilium*) de entendidos en derecho.

2. ¿Cuál fue el alcance de esta *licentia meliorandi*? En principio no le era precisa al notario, pues a este le correspondía *ex officio* el desenvolvimiento del texto primordial, redactado *in compendio* en la *nota*, desarrollando las cláusulas etceteradas, siempre sin alterar lo esencial (*substantia et forma*) del negocio escriturado. En el pensar jurídico de la época se estimaba que la facultad de la discrecional redacción *in extenso* del notario actuante era un mero *addere atque supplere gratia ex officio notariae*. Así

se manifiestan Durante en su *Speculum iud.*⁵ y Jac. Canis en su *Tr. de tabell.*⁶

Naturalmente la licentia meliorandi podía ser dada expresamente al notario aunque no la precisara; este supuesto se recoge en Durante⁷ y Jac. Canis.⁸

3. La cláusula de *conficere ad sensum sapientis*, generalmente redactada con ambigüedad, se refería al aspecto diplomático (optando por la mejor forma, es decir por el documento solemne: *conscriptio in publica forma*) y al jurídico (solicitando la formulación idónea para su mayor eficacia jurídica: *conceptio apta*).⁹

Para esclarecer las funciones reales de la cláusula, examinaremos más adelante [infra §§ 4-8] las diversas fórmulas clausulares empleadas en Occidente, y en especial en España (señalándolas con un número marginal seguido, para simplificación de las citas subsiguientes).

5. *Spec. iud.* 2, t. De instr. ed., c. instr., vers. hic autem (ed. Lugd. 1577, pars II^a f. 145 ra): *Hic autem puto, quod licet notarius in protocollo seu abbreviatura ponat sub compendio formam contractus, ipse tamen, vel in qui in hoc succedit, potest postea in publico i^o verba ampliare, addere et mutare, et omnia ibi ponere quae ad contractum sint utilia, servata tamen forma ipsius contractus et substantia non mutata.*

6. *Tr. de tabell.*, c. de praeerog. not. (Summa Rol. ed. cit. p. 1039): *Item liberius addere atque supplere, cum extenditur i. in publicam formam quod sub compendio erat positum in protocollo, quoniam ipse, alius succedens ei, potest ea ponere quae ad contractus sunt utilia, servata tamen formam sustantiave contractus.*

7. *Spec. iud.* 2, t. de instr. ed., Vers. Quid si ad contr. (ed. cit. ff. 145 ra): *Quid si ad contrahentibus data est tabellioni licentia addendi et minuendi i. prout melius poterit conficiendi ad sensum sapientis? Respondeo: poterit addere et minuere et facere ad confirmationem rei gestae, contractus substantia non mutata, ut rem vel pretium; talia enim verba non possit ius commune [sc. los respectivos derechos subjetivos de ambas partes] inmutare.*

8. *Tr. de tabell.*, l. c. (Summa Rol. p. 1039): *Tabellio supplebit permulta quando a partibus est sibi data potestas addendi et minuendi ac i. conficiendi ut melius poterit ad sensum sapientis.*

9. En este sentido, cfr. F. OESTERLEY, *Deutsche Notariat*, 1842-1965, 1,462: *Meiner Ansicht nach hat diese Formel folgende doppelte Beziehung: in meliori forma, das heisst, der Notar solle im Gegensatz des von ihm aufgenommenen Protocolls, aus diesem ein solennes Document für die Parteien anfertigen, die melior forma bezog sich nicht nur auf das complere der Scheda sonder gewis auch das Aussere der Urkunde. Ad dictamen sapientum, hiess aber entweder allgemein: der Notar die Urkunde nach den unter den Rechtslehren darüber geltenden Grundsätzen anfertigen, oder er solle dabei die Formulare eines bekannten Juristen benutzen.*

En esta investigación aplicaremos los siguientes *quare*:

La *licentia meliorandi*, ¿excluía la solicitud del *laudum sapientis*?

El *laudum sapientis*, ¿se solicitaba en la rogatio o era una instancia de parte independiente?

El *sapiens* ¿se designaba por la parte o por el notario?

El *laudum* ¿se sustituía en algún caso por la mera adaptación al usus documental dominante?

La cláusula *in meliori modo* ¿podía significar meramente que el documento sería enmendado in iudicio, en caso de ser reclamado su cumplimiento?

La obligación del vendedor de obtener la confirmación del ausente, o del menor en su día ¿se comprendía en la cláusula *ad laudum sapientis*?

§ 3. La cláusula Ad laudum sapientis en los formularios del Ars notariae

1. En el pensar notarial, desde el inicio del siglo XIII, la locución *ad laudum sapientis* significaba precisamente la redacción técnicamente apta de la escrituración tal como la haría un entendido en Derecho. Consecuentemente a esta lexicalización, cuando un otorgante contraía una obligación añadía tal sintagma a la cláusula obligacional; así sucedía e. gr. en la venta en la que el vendedor prometiera que un ausente (el padre, la esposa, etc.) consentiría la venta; la siguiente fórmula era usual:

‘N [vendedor] promisit emptori NN se facturum et curaturum quod F [padre, esposa, etc.] ratam habebit hanc venditionem et firmabit eam ad sensum sapientis emptoris, infra... dies postquam requisitus fuerit ab emptore vel eius heredibus sub pena predicta’. Tal es la que ofrece Rainiero de Perugia, en su *Formularium*.¹⁰ El mismo Rainiero de Perugia en su *Ars Notariae*,¹¹ bastante posterior, da la fórmula en términos análogos, pero más desarrollados. En ambas formulaciones *ad sensum sap. emptoris* del comprador; ello no implicaba la participación de un determinado entendido (*sapiens*) dictaminante a solicitud (y designación) del comprador, sino

10. *Formularium* (1214), ed. A. GAUDENZI, en *Bibl. iur. Medi Aevi*, 1892=1962, p. 1^a, c. 13 (p. 32).

11. *Ars notariae* (ca. 1233), ed. L. WAHRMUND, en *Quellen zur G. d. röm.-kan. Prozess im Ma*, 3.2. 1917=1962, c. 18 (p. 30-31).

simplemente que este podía exigir una redacción del texto apta y eficaz técnicamente en Derecho, tal como hecha por un jurista.

Bencivenne en su *Ars notariae*¹² ofrece una fórmula igual, tomándola de Rainiero de Perugia. Ventura, en su *Cartularium veronese*,¹³ siguiendo también la pauta de Rainiero, nos da la fórmula de la promesa del vendedor hecha al comprador de que cuando su hermano N llegue a la mayoría de edad (*aetas legitima*), este confirmará la venta '*prout sapiens homo dixerit esse valem*' en el término de 15 días desde que tal confirmación le fuere reclamada ('*denunciare*') al vendedor por el comprador.

2. Esta cláusula se utilizaba en la práctica notarial. Un doc. veronés de 1282¹⁴ lo acredita; en él la madre de un menor y administradora de los bienes de este, los vende bajo promesa de que cuando cumpla 14 años el menor confirmará el contrato '*ad sensum sapientis eiusdem emptoris et secundum cursum et consuetudinem civitatis Veronae*'.

§ 4. *Cursus* y *usus notariae* románicos

1. El *cursus notariae* es el estilo habitual que se desenvuelve —sincrónicamente— en una determinada área (un despacho notarial, una localidad, una ciudad, una comarca, un territorio, un país) que ofrece características comunes, diacrónicamente cambiables. El *usus notariae, consuetudo*, es la constante concepción, adecuada a Derecho, de cada texto documental, mantenida por la práctica de cada ámbito de vigencia del ordenamiento jurídico (local, territorial, nacional). Son el *cursus* y la *consuetudo* que conforman el *laudum sapientis*, como el doc. veronés antes citado nos expresa paladinamente.

A continuación [infra 2] reseñamos las primeras muestras de la utilización de nuestra cláusula.

2. El protocolo de 1237 del notario Jak. Haas, Bolzano, Sud-Tirol nos ofrece los textos más tempranos sobre la redacción a juicio de sapiente en Derecho.

12. *Ars notariae* (1230-1240), ed. G. BRONZINO, 1965, r. si pro aliq. abs.; supl. emptoris según ms. A.

13. *Cart. veron.* (ca. 1250), ed. G. MOSCHETTI (*Ius Nostrum*, S. 2, 5) 1990, r. qualiter quis pro se (p. 35).

14. Reseñado en *Cart. Veron.*, r. cit. nota (p. 35, nota).

He aquí los textos:

- 1] a) En la nota de una escritura de resignación y extinción (*refutatio*, *Auflassung*) de infeudación, el feudatario cesante que la otorga promete tener por rata y firme la resignación y nunca contravenirla, con cláus. de concesión de licentia meliorandi al notario para su redacción ad laudum sapientis: ‘*Promisit... [el otorgante] dictum refutationem... semper firmam et ratam habere et tenere et nunquam contravenire. Et insuper dedit mihi [el not.] licenciam et parabolam [autorización expresa] hoc i. meliorandi sicut sapiens homo vel notarius dictaverit*’.¹⁵
- 2] b) En nota de una escritura de venta de finca urbana con tierras, gravada con un censo enfiteútico [‘*fictivus*’, censo a interés], el vendedor y su esposa, tras su renuncia de beneficios legales, dieron al not. la lic. melior.: ‘*Insuper dederunt mihi notario licenciam et auctoritatem hoc i. meliorandi sicut sapiens homo preceperit-vel consiliaverit*’.¹⁶
- 3] c) En nota de escritura de reconocimiento de deuda y prenda [=hipoteca] de un mansus en garantía del pago, los cónyuges deudores, tras reconocer la deuda al acreedor, en garantía del pago del débito en el término prefijado, constituyen (*investire*) a su acreedor en la posesión pignoraticia (‘*ad ius pignoris*’) de un mansus de su propiedad, con disfrute de sus aprovechamientos ‘*ex dono non in capitali computando*’, con garantía [*Warentatio*; cfr. *oblig. omnium bonorum*] de todos sus bienes y con prestación de juramento (cuya relevación no solicitarán del Papa ni del emperador); confiriendo finalmente al not. la lic. melior.: *insuper dederunt mihi [not.] licenciam et auctoritatem hoc i. meliorandi in dicto sapientum*.¹⁷
- 4] d) En nota de escritura de venta de finca agraria gravada con censo enfiteútico a favor del Capítulo catedral de Trento [‘*ad fictum*’ = por censo ánuo; *treudo, tributum* en Aragón], el enfiteuta, dos de sus hijos y un nieto, venden la finca acensada a Ulrich Loselin y esposa, prometiendo

15. H. VOLTELINI, *Die Sudtiroler Notariats-Imbreviaturen des 13. Jhs* 1 (Acta Tirolensia 2), 1899=1973, n. 587.b; idénticas fórmulas ibíd. ns. 588.a, 588.b, 590.b, 590.c., todas de 5.7.1237.

16. VOLTELINI, n. 609.a; en escritura subsiguiente, 609.b los mismos otorgantes dan también lic. melior. al notario.

17. VOLTELINI, n. 745.

al comprador, con juramento, defender y garantizar la venta, afianzando esta obligación con pignoración de una finca rústica propia, nombrando apoderados para dar posesión de la finca vendida [*'ad dandam tenutam'* = *'a dar manero'* en Castilla y León], prometiendo finalmente que harían laudar y confirmar la venta por su mujer y sus dos otros hijos; jurando además que harían laudar y confirmar la venta por los canónigos de Trento, cuando el comprador y su esposa lo pidieran. Finalmente dieron [los vendedores] la lic. melior. al notario: *'Et dederunt mihi [not.] licenciam hoc i. meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius dictaverit et consiliaverit seu preceperit nulla racione contraveniente'*.¹⁸

- 5] e) En nota de escritura de reconocimiento de deuda e impignoración en garantía del pago, el deudor, tras reconocer la deuda, constituye en prenda un mansus (*'iure et nomine pignoris investire'*) de su propiedad a favor del acreedor y su esposa para su tenencia y disfrute de los aprovechamientos *'ex dono non in capitali computando'*, fórmula usual, en tanto no le sea pagada la deuda a la fecha prefijada; con las cláusulas de defensio y wanrentatio usuales, constituyendo apoderado para *'dare tenutam'*, y con juramento confirmatorio, en el que se confiere al notario la lic. melior.: *'Et addidit in iuramento quod fecerat dedit mihi [not.] verbum et licenciam hoc i. meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius dictaverit vel consiliaverit seu preceperit [ed. perceperit!], nulla racione seu occasione contraveniente'*.¹⁹
- 6] f) En la nota de una escritura de venta de una suerte de tierra de labor, el vendedor, tras las cláusulas de la venta, confiere la *auctoritas meliorandi*: *'...dedit mihi Jac. notario auctoritatem hoc i. meliorandi sicut sapiens homo vel notarius dictaverit vel preceperit.'*²⁰
- 7] g) En la nota de una ratificación de escritura, el otorgante dió la lic. melior. al notario según el dictum de este: *'Et dedit mihi [not.] hoc meliorandi sicut sapiens homo preceperit'*.²¹

Como vemos por estos textos, normalmente la *auctoritas meliorandi* se confiere al notario al final del otorgamiento, pero inusualmente podía ocurrir que tal autorización se diera informalmente tras el otorgamien-

18. VOLTELINI, n. 775.a, en nota de la misma fecha, otorgada en lugar diferente, ibíd. n. 775.b, la confirmación de la mujer e hijos.

19. VOLTELINI, n. 878.

20. VOLTELINI, n. 901.

21. VOLTELINI, n. 932.

to, y declarándola el notario en el texto de la scriptura originalis, como ocurre en la siguiente escrituración:

- 8] h) En la nota de una escritura de donación de una suerte de tierra, el donante da en donación (*iure et nomine donacionis*) a una nieta suya y a su marido, un fundo en pleno dominio, con cláusula *de habere licere* y con designación de apoderado *ad dandam tenutam*, con omisión de toda referencia a la *lic. meliorandi*.²² La subsiguiente nota (en el mismo día) contiene la confirmación por la esposa del donante, de la donación.²³ Sin embargo, la scriptura originalis de la donación, que se conserva,²⁴ contiene al final el texto la *lic. melior.* al notario: *Et dictus... [donante] dedit mihi infrascripto Jac. notario licenciam et auctoritatem hoc i. donacionis dicte pecie terre... meliorandi sicut sapiens homo vel notarius preceperit* con la promesa del donante de la confirmación de la mujer. Este documento atestigua que la *lic. melior.* no estaba incluida en la *rogatio*,²⁵ sino que era una formulación del otorgante disponente, separada formalmente de la *rogatio* y subsiguiente a esta.

3. Cuando un otorgante que interviene por su propio derecho asumía la representación de otra persona, de la que no tenía poder, se obligaba —bajo promesa— de que tal persona otorgaría su ratificación cuando cumpliera la edad requerida (*aetas legitima*), en el supuesto de ser menor, o en cuanto le fuera exigida su ratificación (*confirmatio et laudatio*). Tal promesa se solía formular acompañada de la afirmación de que la confirmación prometida sería en forma jurídicamente eficaz, es decir *in laudo sapientis*. Tal cláusula encontramos en el protocolo del notario de la curia del podestá de Trento, Obertus de Piacentia, *not. sacri Palati*, Trento 1235-1236, en las actuaciones siguientes:

- 9] a) En la nota de una remisión extintiva [*finis et refutatio* = *Auflassung*] de una infeudación²⁶ el otorgante promete bajo juramento que su madre, tutora de su hermano menor de edad, y esta misma todo lo otorgado en dicha remisión *confirmare et laudare in laudo sapientis infra quindecim dies, ex quo ab eo requisitum fuerit*.

22. VOLTELINI, n. 767.a.

23. VOLTELINI, n. 767.b.

24. Cfr. VOLTELINI, n. 767.a (p. 388, nota 1).

25. Como erradamente estimaba OESTERLEY, *Deutsche Not.* 1,461-62: bei Angabe der Rogation.

26. VOLTELINI, n. 22.b.

- 10] b) En la nota de una infeudación de una suerte de tierra de la iglesia de S. Marina, de Rávena;²⁷ el clérigo otorgante promete la confirmación del abad de dicha Iglesia y del presbítero Andrea: *'promisit... quod faciet dm.abbatem et presbiterum Andream confirmare omnia predicta in laudo sapientis'*.
- 10 bis] c) En la nota de una venta por la madre y tutora de sus menores hijas, de una heredad pupilar,²⁸ la otorgante promete *'quod faciet dictas minores confirmare dicta omnia cum fuerint in etate in laude sapientis'*.
- 11] d) En la nota de la infeudación (*'locatio in perpetuum'*) de una tierra propia de un monasterio,²⁹ el abad otorgante promete: *'quod faciet suos fratres [sc. dicti monasterii] confirmare in laudo sapientis'*.
- 12] e) En la nota de aceptación de una sentencia arbitral, en la que es interesada una menor casada, representada por su tutor y por su marido,³⁰ este promete: *'quod faciet dictam dominam [sc. su esposa] hec omnia confirmare in laudo sapientis'*, al siguiente día, en escritura independiente³¹ la mujer, en presencia y con licencia de su marido, y con consentimiento de su tutor, confirma el anterior otorgamiento, y en unión de los restantes interesados, transigen y aceptan la sentencia arbitral de Zacheus de Dono [un notario de la curia episcopal de Trento]; en dicho acto se promulga la sentencia, declarando el árbitro: *hec omnia fieri in laudo sapientis*.
- 13] f) En la nota de infeudación de un mansus (*casale*), en la que los feudatarios son cinco hermanos, dos de ellos ausentes, representados in solidum por los tres comparecientes,³² los feudatarios otorgantes, tras las estipulaciones negociales, con obligación de sus bienes presentes y futuros, prometieron: *quod facient dictos suos fratres absentes, si potuerunt, bona fide sine fraude predicta omnia confirmare et laudare in laudo sapientis, infra unum mensem, ex quo ab eis... requisitum fuerit*.

27. VOLTELINI, n. 145.

28. VOLTELINI, n. 145.

29. VOLTELINI, n. 495.a.

30. VOLTELINI, n. 495.a.

31. VOLTELINI, n. 495.b.

32. VOLTELINI, n. 453.

4. En el protocolo del mismo notario de Bolzano, Jac. Haas, de 1242, se nos ofrecen nuevas modalidades de la cláusula de ordenación a juicio de entendido en Derecho; reseñamos los siguientes textos:

- 14] a) En una nota de resignación (*refutatio*) de una infeudación de media suerte de tierra y de venta subsiguiente de la media suerte, por el dueño y el feudatario cesante,³³ los vendedores dieron licencia al notario para el *i. vendicionis dicte dimidie pecie terre... meliorandi sicut sapiens homo vel notarius preceperit seu consiliaverit*.
- 15] b) En una nota de venta de una suerte de tierra con viña,³⁴ el vendedor dio al notario la lic. melior.: *dedit mihi* [sc. not.] *licenciam et auctoritatem meliorandi sicut sapiens*.
- 16] c) En una nota de concesión en infeudación (*iure recti feudi investire*) de un mansus por tres hermanos, Hildebrand, Gotschalk y Wölflin, con subsiguiente impignoración por el feudatario,³⁵ los tres infeudantes invisten como feudatario a Bertold (*prepositus* o empleado de Bertung de Mais) del mansus con sus pertenencias por ... [en blanco], respondiendo el constituyente de evicción, so pena del duplo, y con obligación de bienes '*sicut mos recti feudi postulat*'; seguidamente Bertold juró fidelidad a los infeudantes, salvo la debida a los anteriores señores; incontinenti Bertold, con anuencia (*'cum manibus'*) de sus señores, los hermanos Hildebrand, Gotschalk y Wölflin, por 53 marcas de plata confesadas, constituyó a Bertung de Mais en la posesión [pignoraticia] del '*ipso manso feudato*', en tanto no se abonara por el mismo Bertold 80 marcos de plata; por su parte, los tres hermanos confiesan haber recibido de Bertung 200 libras '*pro investitura*' del mansus, y prometen resignar el mansus en sus señores (*'in dominos suos'*) y hacer infeudar a Bertung en el mismo mansus (o hacer lo que Bertung pidiere). Y finalmente estos hermanos dan al notario la lic. melior.: '*Et dederunt mihi* [sc. not.] *licenciam hac i. meliorandi sicut sapiens homo preceperit*'.
- 17] d) En una nota de donación piadosa de bienes a hospitalas, otorgada inter vivos por una viuda,³⁶ la donante '*dedit mihi* [sc. not.] *licenciam hoc i. meliorandi sicut sapiens homo preceperit*'.

33. H.v. VOLTELINI-F. HUTER, *Sudtiroler Notariats-Imbreviaturen des 13 jhs.*, 2 (Acta Tirolensia 4), 1951, n. 43.

34. VOLTELINI-HUTER, n. 81.

35. VOLTELINI-HUTER, n. 130.

36. VOLTELINI-HUTER, n. 144.

- 18] e) En una nota de infeudación de varios fundos rústicos por dos hermanos, por sí y por otros dos ausentes,³⁷ los infeudantes prometen que harán confirmar la infeudación por los ausentes, y finalmente dan al notario *licenciam et auctoritatem hoc i. meliorandi sicut sapiens homo vel notarius ... preceperit et dixerit et consiliaverit*.
- 19] f) En una nota de venta de una viña y de pignoración de otra,³⁸ los cónyuges vendedores por sí y por un hijo ausente, venden una suerte de viña, fundo alodial, por precio confesado, dieron la lic. melior. al notario con la fórmula usual *sicut sapiens homo vel notarius consiliaverit*; incontinenti los mismos cónyuges inpignorán, por 400 libras confesadas, al comprador de la otra suerte, una suerte de viña, dándole la posesión pignoraticia (*ad ius pignoris*) hasta que fueran satisfechas por los pignorantes las 400 libras; finalmente, los cónyuges otorgantes de la venta y de la pignoración, prometen hacer confirmar ambos otorgamientos por su hijo ausente: *'quod facian laudare et confirmare per iuramentum... dictam vendicionem et pignorationem... quandocumque ipse... [sc. compradores] ab eo petierit'*, y dieron la lic. melior. al notario en términos análogos a su antecedente venta.
- 20] g) En una nota de venta de una suerte de huerta otorgada por una madre y su hijo y por la cuñada de este, madre de unos menores,³⁹ los vendedores confiesan haber recibido el precio de 50 libras del comprador, y le venden la suerte respondiendo de evicción (*warrantatio*), con juramento; la madre de los menores promete en su juramento *'quod faciat laudare et confirmare'* a sus hijos *'cum ad legitimam etate pervenerint'* y el comprador lo pidiere; finalmente todos los vendedores dieron al notario la lic. melior.: *Et dederunt mihi... Jac. notario licenciam et auctoritatem hoc i. vendicionis meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius preceperit*.
- 21] h) En una nota de venta de una suerte de huerta, alodial, otorgada por unos cónyuges,⁴⁰ los vendedores confesaron el precio de 50 libras, y tras las cláusulas de la dispositio y juramento confirmatorio, *dederunt mihi Jac. not. licenciam et auctoritatem hoc i. meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius aliquo tempore preceperit*.

37. VOLTELINI-HUTER, n. 156.

38. VOLTELINI-HUTER, n. 162.

39. VOLTELINI-HUTER, n. 240.

40. VOLTELINI-HUTER, n. 300.

- 22] i) En una nota de donación pro anima,⁴¹ el donante tras la dispositio y cláusulas de seguridad, confiere al notario la lic. melior.: *dedit mihi* [sc. not.] *licenciam hoc i: meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius preceperit.*
- 23] j) En una nota de cesión de cuotas hereditarias paterna y materna,⁴² la cedente y su marido hacen cesión (*finis, transactio et cessio*) al padre de aquella, por 800 libras confesadas, y *dederunt mihi* [sc. not.] *licentiam et auctoritatem hoc i. dicte finis meliorandi sicut sapiens homo preceperit.*
- 24] k) En una nota de venta de una torre y casa murada,⁴³ el vendedor Heinr. de Marect, con asentimiento ('*una cum manu*') de Ulrich, conde de Ulten, vende a Albert, conde del Tirol, una torre y casa murada en Neuhaus, por 800 libras confesadas, y tras la dispositio y cláusulas de seguridad y juramento confirmatorio, confiere al notario la lic. melior. con la fórmula acostumbrada notarial: *Et dedit mihi... Jac, notario licenciam et auctoritatem hoc i. vendicionis meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius preceperit.*
- 25] l) En una nota de venta de cuatro suertes de tierra de labor y una viña, de carácter alodial,⁴⁴ los dos vendedores por sí y en nombre de una hermana ausente, venden los cinco fundos '*pro libero et expedito allodio*', por 75 libras confesadas, prometiendo, bajo pena de 100 libras, que harán confirmar la venta a los dos anteriores «señores» [de una infeudación extinguida, se infiere], y finalmente dieron al notario la lic. melior.: *...dederunt mihi... Jac. notario licenciam et auctoritatem hoc i. vendicionis ...meliorandi, sicut sapiens homo vel notarius aliquo tempore preceperit.* En el mismo día, pero en diferente lugar, la ausente y sus hijos ratifican dicha venta, con igual lic. melior. al notario, que la antes transcrita.
- 26] ll) En una nota de venta de una suerte de tierra de carácter alodial,⁴⁵ el vendedor, su esposa y tres de sus hijos, con asentimiento y autorización («*una cum manibus et verba*») de una hija, venden «*pro libero et expedito alodio*», por 290 libras confesadas, confiriendo al notario,

41. VOLTELINI-HUTER, n. 306.

42. VOLTELINI-HUTER, n. 307.

43. VOLTELINI-HUTER, n. 322.

44. VOLTELINI-HUTER, n. 420.a.b.

45. VOLTELINI-HUTER, n. 429.

tras la dispositio y seguridades, la lic. melior., con la fórmula habitual de la escrituración precedente.

- 27] m) En una nota de subinfeudación, seguida de otra de resignación de las precedentes infeudaciones,⁴⁶ el otorgante subinfeuda en una viña y una suerte de labor (que tiene en feudo de la Iglesia y obispado de Trento), y un molino con su rueda y agua (que tiene en feudo de Wilhelm de Liechtenstein); a continuación el mismo otorgante promete al subfeudatario que resignará las previas infeudaciones del obispado de Trento y de Wilh. de Liechtenstein a la próxima festividad de la Natividad de Cristo [25 Diciembre], y hacerle investir por tales ‘señores’, dando un fiador de ello, y además promete la confirmación de un hermano suyo en la próxima fiesta de la Purificación de María [2 Febr.], todo bajo pena de 300 libras; finalmente concede la lic. melior. al notario, como las dos escrituraciones aquí precedentes.

5. En el libro de imbreiaturas de Zacheus de Drosso, notario de la curia episcopal de Trento, actuante en Bolzano, 1272, se ofrecen algunas particularidades:

- 28] a) En una nota de resignación extintiva (*refutatio in manus* [sc. domini] = *Auflassung*) de una infeudación del obispo de Trento, y de subsiguiente infeudación⁴⁷ tras ser formulada la resignación por el feudatario saliente, el obispo da en feudo un diezmo en Fondo [fundo objeto de la infeudación de 1/10] a un nuevo feudatario, quien jura fidelidad al obispo ‘*prout ratio consimilis feudi postulat et requiri*’. La claridad de la dispositio documental, hacía superflua una *licentia meliorandi*.
- 29] b) En una nota de infeudación del obispo de Trento,⁴⁸ el apoderado del nuevo feudatario jura, en representación de su mandante, fidelidad al ‘dominus’ obispo de Trento ‘*secundum quod in sacramento fidelitatis continetur*’; el notario añade por su cuenta ‘*Et quidquid sapiens in hoc consulerit quod addatur, ut per me notarium infrascriptum ponatur*’. Aquí se muestra la receptividad de los notarios (al menos, los de las curias episcopales) de la *confectio ad laudum sapientis*.
- 30] c) El obispo de Trento Egno, en constitución dada en Trento el 25.11.1259,⁴⁹ prohibió todas las jurisdicciones menores [mayordo-

46. VOLTELINI-HUTER, n. 430.a.b.

47. VOLTELINI-HUTER, n. 539.

48. VOLTELINI-HUTER, n. 501.

49. VOLTELINI-HUTER, n. 582.a.

mías de ‘*gastaldiones*’ del obispo [en la diócesis, salvo las de Bolzano y Riva (‘*exceptis gastaldionibus de Bolcano et de Ripa*’); y también prohíbe a los notarios que autoricen escrituras de compromiso en árbitros o amicales componedores, por estimar que se hacen en fraude de la jurisdicción de la curia tridentina. El notario cierra el otorgamiento con estas palabras: *Et hac omnia fecit idem d. episcopus ex certa scientia et debet fieri in laudum sapientis*. Esto último, ¿era orden del obispo o sugerencia del notario?

6. Con la expansión de los notarios públicos y del *Ars notariae* por tierras sudalemanas, fue usual —aunque en corta medida— que en la petición (*requisitio*) de la expedición *in publica forma* de la escrituración, se incluyera la solicitud de redacción *ad laudum sapientis* (por lo tanto, fuera de la rogatio).

31] Así, por ej. se modela tal solicitud en un documento de Westfalia, de 1382,⁵⁰ en la dictio del notario: ‘*Super quibus petierunt [sc. los otorgantes] a me notario publico subscripto sibi confici et fieri unum vel plura p^a i^a in forma meliori et ad dictamen cuiuslibet sapientis*’.

§ 5. La cláusula sudfrancesa sobre resolución de etceterados

1. En la práctica notarial de Occidente era usual desde mediados del siglo XII, la abreviación de cláusulas documentales mediante la suspensión o corte del texto clausular, significada normalmente mediante la locución *et cetera*, e indicándose el contenido de la cláusula por el principio, *initium*, de la misma; es, pues, una *dictio ceterata*, una cláusula truncada, en la que se señala únicamente el *incipit*, eliminándose el resto, la *pars altera*.⁵¹

El notario al extender el documento definitivo, la *scriptura originalis*, tenía que desarrollar el texto meramente indicado, con su mayor parte suprimida (*pars decisa*). Como las cláusulas etceteradas eran muchas en un solo texto documental, la resolución de estas cláusulas daban el ductus, la Leitung o directriz de la escrituración. Era consecuencia natural que las partes del negotium autorizaran al notario para que realizara tal cometido,

50. O. STOBBE, *Geschichte der deutschen Rechtsquellen*, 1860=1965, 1,450.

51. Cfr. BONO, *Initia clausularum. La abrev. de cláus. en el doc. notarial*, en Rúbrica, 5, 1990 (75-96), p. 75.

con lealtad para ambas partes —que era un deber *ex officio*— y sin cambiar la esencia, la *substantia* de lo convenido entre sí. Tal autorización al notario constituía la cláusula de *addere vel minuere, substantia contractus non mutata*, sin alusión al *conficere in meliori modo*.

2. Esta cláusula fue la imperante en la práctica notarial sudfrancesa.⁵² En su aplicación podía darse una extralimitación por el notario, en perjuicio de una parte negocial. En un proceso seguido en la Cour royale de Hyères, 1342,⁵³ se resolvió un caso tal de extralimitación; se trataba de una donación de todos los bienes, en la que el notario autorizante que redactó la *note brève* (con las usuales dictiones ceteratae) murió antes de extender la *grose* o *scriptura originalis*; el notario encargado oficialmente de expedirla, lo hizo desarrollando los etceterados, y dando a los interesados el i. en *publica forma*, in extenso. Se interpuso demanda por los que se sintieron perjudicados ante la corte de justicia de Hyères; se adujo la falsedad del documento, denunciando al notario por haber expedido un doc. vulnerando la substancia de la nota al añadir nuevas cláusulas, y acusando a los beneficiarios de fraguar y utilizar una falsedad. El juez real estimó que no se había alterado la sustancia del contrato por el notario autorizante de la *grosse*, la escritura definitiva, pero que había cometido el error de introducir cláusulas cuyo respectivo initium no figuraba en la nota, por lo que le condenó a una multa, pero la acusación de falsedad fue desestimada.

Este fallo separó bien la incorrección de una extensión infundada, punible como falta, de una actuación delictiva, *crimen falsi*, que exige una sanción penal.

En el supuesto que el mismo notario que redacta la nota, expida la *scriptura in publica forma*, la cláusula que le concediera la *facultas addendi vel minuendi* excluía toda responsabilidad del notario en tanto no se inmutaran los *essentialia negotii*.

52. Cfr. R. AUBENAS, *Cours d'hist. du D.privé*, ed. poligráfica, t. 5, 1956, p. 68-70 (generalidades).

53. Reseña en AUBENAS, l.c. p. 69.

§ 6. La cláusula “Fazer a consello de savios” en Aragón

1. Fue usual en Aragón, en la segunda mitad del siglo XIII, la cláusula donde el transmitente (vendedor, donante, etc. responsable de evicción y saneamiento) o el reconoccente (en las confirmaciones, transacciones etc.) declaraba que los términos de su otorgamiento se entiendan dichos ‘*como más sanamente e mellor se pueda decir e entender*’, como se expresa en una escritura de censo enfitéutico (*treudo*) de 1274.⁵⁴

Esta cláusula *al meillor entendimiento* tuvo amplia aplicación:

- 32] a) La fórmula es más expresiva en un doc. de venta de varios fundos rústicos, de 1274,⁵⁵ en el que el vendedor, tras constituir dos fiadores “*de salvedat e de seguridat*” y él mismo como fiador, todos solidarios, promete garantizar a los compradores las fincas vendidas: ‘*salvemos vos [sc. los compradores] las [sc. heredades] por Dreito d’Eglesia e por costume e fuero d’Aragon, al meillor entendimiento de savios legistas [ed. legistres!] e foristas que dezir ni entender se pueda*’; los fiadores se otorgaron por tales, obligándose a no revocar la ‘*fiancería*’ [afianzamiento], cuyo alcance sea ‘*segon que meillor dezir ni entender se pueda*’.
- 33] b) En un doc. de reconocimiento y confirmación de 1275,⁵⁶ el otorgante, tras consignar todas las especificaciones de su otorgamiento, concluye con la cláusula ‘*así cuemo mellor e mas sanamente e mas entregadamente [i. e. con más ejecutividad] e mas complidamente pueda seder dito escrito e entendudo*’ [en interés de la otra parte negocial]; seguidamente el otorgante constituye dos fiadores («*fianças de salvamento e de riedra*») y él mismo, solidariamente.
- 34] c) En un doc. de censo enfitéutico (*treudo*) de 1287,⁵⁷ el constituyente consigna todos los essentialia y facultades del enfitauta, todo ello como ‘*meillor e mas sanamente se puede dezir ni entender a pro e a bien de vos [sc. el enfitauta] e de los vuestros*’.

54. T. NAVARRO TOMAS, *Documentos lingüísticos del Alto Aragón*, 1975, n. 27.

55. NAVARRO TOMAS, n. 28.

56. NAVARRO TOMAS, n. 33.

57. NAVARRO TOMAS, n. 58.

Esta cláusula a veces era simplificada hasta reducirse a una simple Floskel retórica: *...segun que meyllor ni mas firme se puede decir ni entender*,⁵⁸ *así como mellor dicir ni entender se puede*⁵⁹ en dos docs. de 1277.

2. Más tardíamente, a fines del siglo XIV, aparece la genuina cláusula de redacción *ad sensum sapientis*.

34 bis] Así, en doc. de venta de ‘*cens perpetuo*’, de 1376,⁶⁰ el vendedor concluye su otorgamiento dando al notario la *licentia ordinandi ad consilium sapientis*: ‘*Quiero e siento e dó poder e licencia al notario deiús scripto que auest contracto faga e ordene a consello de savios*’.

Esta cláusula era de útil inserción, porque en caso de haberse omitido en la nota la expresión de los linderos («*confrontationes*») de la finca vendida, donada, etc. permitía suplir la falta y consignarlos en la scriptura originalis a expedir.

Molino se planteaba:⁶¹ *Quid si in contractu est apposita illa clausula, videlicet: que plaze a las dichas partes contrahientes que el presente contracto sea ordenado a consejo de sabios y de discretos notarios? Numquid vigore huius clausule poterit i. in publicam formam cum confrontationibus, si in nota deficiunt confrontationes? Ante estos quare, Molinos aduce [ibidem] sentencia del justicia de Aragón, de 1482, recaída en pleito en el que el demandante solicitaba en virtud de la cláusula de lic. ordinandi inserta en la nota, se librará i. en pública forma con las confrontaciones que faltaban en la nota, y también con la cláusula de precario. La sentencia resolvió que no debían insertarse las confrontaciones (pues no son necesarias) y sí la cláusula de precario al relizarse la extractio instrumenti, i. e. la expedición en pública forma.*

3. En el Bajo Aragón también se conoció la cláusula de ordenación a consejo de «*savios*». La fórmula según nos acreditan los protocolos de Jaime Dolç, Teruel, 1481 y 1482.⁶²

35] La fórmula era: *Dieron poder e facultat a mí, dicto notario para la present carta de ermandat pudiera y pueda ordenar... a consello de savios juristas foristas... non mutando la substantia de la verdat*.⁶³

58. NAVARRO TOMAS, n. 41.

59. NAVARRO TOMAS, n. 42.

60. M. ALVAR, *Documentos de Jaca*, 1960, n.2 [primer otorgamiento].

61. M. DEL MOLINO, *Repertor. foror. et observ. Regni Arag.*, 3ª ed. Zar. 1585, s.v. confrontatio, f. 70rb-71rb.- Sobre la cláusula de precario, ibíd. s.v. clausula, f. 80ra-va.

62. Colec. J.B:

63. Prot. Dolç 1482 (J.B.), f. 21r; análogamente, también en carta de hermandad, ibíd. f. 74r.

36] En los testamentos se solía también insertar mención elíptica de la cláusula: *fiat largius, ut decet, ad consilium jurisconsultorum*.⁶⁴

§ 7. La cláusula “A coneguda del notari” en Cataluña

1. Desde principios del siglo XV se utilizó, principalmente en Barcelona, una cláusula emparentada con la de lic. meliorandi, y era la de *ordenar a coneguda del notari*, es decir conforme al *consilium* o saber del notario autorizante, aplicada especialmente a la redacción de los *capitula* de los estatutos sociales de las compañías mercantiles. La elevada y acreditada pericia en la formulación negocial de los notarios barceloneses, hizo que se les confiara la conveniente redacción, la *conceptio apta* de cada pacto, de cada *capitulum* (cat. *capítol*), en las detalladas escrituraciones mercantiles.

La escrituración de una constitución de sociedad solía denominarse, por metonimia, *capítols*, aunque en ellos no quedaban comprendidos ni los pactos constitutivos ni los pactos accesorios de garantía, e. gr. la «obligación de bienes», las promesas complementarias, las «*securitates*» y el juramento confirmatorio y las especiales «cautelas». En textos tardíos se distinguen «*capítols e companya*», es decir normas estatutarias y pactos constitutivos de la sociedad.⁶⁵

En la práctica documental de los notarios barceloneses del siglo XV en materia de sociedades mercantiles, encontramos ya en forma elíptica ya en forma desarrollada, incluso amplificada, la cláusula de la redacción *a coneguda del notari*. He aquí los textos:

- 37] a) En la nota de una const. de compañía, ‘*capítols*’, de 1405,⁶⁶ c. 12, se pacta que ‘*per lo notari [autorizante] sien ordenats les presents capitols, e aquells ... [sc. los otorgantes] fermen ab totes obligacions, renunciacions, clàusules et cautelas per aquell [sc. el notario]*’, es decir, a tenor del *consilium* del mismo.
- 38] b) En nota de const. de compañía, *capítols*, de 1408,⁶⁷ c. 7, se dice simplificando que serán expedidas tantas cartas [sc. ejemplares en

64. Prot. Dolç 1481 (J.B.), f. 91r, testamento.

65. A. GARCÍA SANZ-J. M. MADURELL, *Societats mercantils mediev. a Barcel.* 1-2, 1986, n. 154, 1499.

66. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 94.

67. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 97.

- pública forma] de los capítulos sociales como fueren solicitadas al notario por los interesados, las que se habrán de *'ordenar a coneguda del ... notari'*.
- 39] c) En la nota de unos *capítols* sociales de 1438,⁶⁸ en el c. 7 se pacta que serán expedidas tantas *cartas* como soliciten los interesados, las que serán extendidas (*'fetes e ordenadas'*) *'a coneguda del notari ... substancia non mutata'*.
- 39 bis] d) En la nota de unos *capítols* de 1438,⁶⁹ c. 7 se establece que de dichos capítulos se expedirán tantas *cartas* como se solicitaran por los interesados, las que serán *'dictades e ordenades ab totes promissions, stipulacions, penes, obligacions, renunciacions, juraments, clàusules e cautelas que conexerà lo notari dels presents capítols, substància no mudada'*; esta amplificada fórmula enumera exhaustivamente los pactos y formalidades accesorias de la disposición principal de la escrituración.⁷⁰
- 40] e) En la nota de unos capítulos de 1467,⁷¹ al final de las formalidades subsiguientes a aquellos, se establece que *'dels presents capítols sie feta a cascuna de les parts una carta o moltes ab aquelles clàusules, obligacions, juraments, renunciacions et altres cautelas ... per lo notari ... substància en res non mudada'*.
- 41] f) En nota de unos capítulos de 1467,⁷² c. 5, se establece por las partes que de los capítulos sociales se libren a los interesados cuantas *cartas* solicitaren *'ab totes clàusules necessàries, per lo notari'*. Una simplificada fórmula, que destaca en la generalizada *verbositas* documental.
- 42] g) En la nota de unos capítulos de renovación de compañía, de 1497-1498,⁷³ c. 30, las partes prometen cumplir los pactos sociales y también las *'altres clàusules e cautelles en semblants actes posar acostumades a coneguda del notari dels presents capítols'*.

68. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 136; en otros capítulos, de 1457, *ibíd.* n. 140, c. 12 se pacta simplemente *'que dels presents capítols sien fetes... tantes cartes como demanades serán, per lo notari'*.

69. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 141.

70. Con igual contenido, capítulos de 1461, c. 6, *ibíd.*, n. 143.

71. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 146; fórmula más simplificada, capítulos de 1499, c. 17, *ibíd.*, n. 158.

72. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 147.

73. GARCÍA SANZ-MADURELL, n. 153.

2. Otra clase de *capitols* fueron los *capitula nuptialia*, capítulos matrimoniales, conjunto articulado de estipulaciones referentes al régimen de bienes del status matrimonial, denominados corrientemente, por metonimia, *capitols*. Por su complejidad negocial, fueron también confiados a la pericia notarial, a *la coneguda, la coneixença* del notario.

El término *coneguda, coneixença* significa el juicio o parecer (*consilium, dictamen, sententia, sensum, laudum*) del notario fundado en el propio saber (*ars*) y experiencia (*usus*), en suma su opinión fundada. Por lo tanto el sintagma *a coneguda, a coneixença del notari* no puede significar ‘con conocimiento del notario’;⁷⁴ sino ‘a juicio del notario’.

Análogamente a la cláusula *a coneguda de notari* en los capítulos de sociedades, aparece en el siglo XV tal cláusula referida a los *capítols nupcials*.⁷⁵ He aquí los textos:

- 43] a) En unos capitols nup. de 1400,⁷⁶ cierra la dispositio la siguiente estipulación: ‘*volen les dites partes que dels presents capítols ... sien fetes e liuradas a cascun part tantes [cartes] com demanades e requestes serán, ab totes clàusules necessàries per lo notari que aquells testifique, substantia del fet no mudada*’.
- 44] b) En un modelo barcelonés, ‘*forma capitulorum matrimonialium*’, quizá del siglo XVI,⁷⁷ en el que se concretan las aportaciones de ambas partes al futuro matrimonio, y donde los prometidos se obligan a solemnizar en un plazo determinado el matrimonio ‘*per paraules de present*’, es decir nupcias o desposorios (‘*ço es sponsalles*’), se establece finalmente que de dichos capítulos serán ‘*fetes e dictades una carta o moltes ab aquells pactes ... promissions, obligacions de béns, renunciacions, clàusules e cautelas oportunes e necessàries, ab jurament roborades, a coneguda del notari dels presents capítols, substantància del fet principal en res no mudat*’.
- 45] c) En el texto de unos capitols otorgados en S. Feliu de Llobregat en 1513,⁷⁸ en los que el prometido fija su ‘*dot e axovar*’ con carta debitoria de dicho *dot*, y la prometida consigna su [formal, como el debitori del novio] ‘*carta dotal e de spoli*’; y ambos prometen que con-

74. Como supone erradamene J. LALINDE, AHDE 33, 1963, 215.

75. Cfr. los textos publicados por LALINDE en AHDE 33, 248-66.

76. LALINDE, ibíd., n. 11.

77. LALINDE, ibíd., n. 12.

78. LALINDE, ibíd., n. 13.

traerán matrimonio por palabras de presente, cuyo desposorio solemnizarán «*en fas de S. Mare Sglésia*», se cierra toda esa dispositio con una elíptica fórmula ad laudum notarii: «*Finalment volen ... que dels presents capítols ne sien fetes e ordenades tantes cartes quantas seran manaster, substància del fet en res no mudada*».

3. El *melior modus*, la óptima redacción de un doc. notarial se entendía como la que mejor asegurara al destinatario documental (comprador, enfiteuta, arrendatario, acreedor) la efectividad de su derecho subjetivo (de dominio, de dominio útil, de posesión arrendaticia, de crédito, respectivamente). Según el pensar jurídico y el popular, tal calificación se conseguía mediante la acumulación de las más variadas cláusulas de garantía e incluso con la confirmación mediante juramento. Esta acumulación llevaría ineludiblemente a mayores costes del doc. notarial. Es de suponer que, para evitar gastos la redacción extensa, con todas las cláusulas y formalidades, sólo se elaboraría ante petición expresa de parte.

La redacción extensa, especializada, calificada ‘*a coneguda-, a coneixença de savi*’, experimenta una lexicalización en la práctica notarial catalana del siglo XVI, denominándose simplemente *coneguda, coneixença, cognitio*, con la acepción de ‘ordenación a juicio de entendido’ (*ordinació a coneguda de savi*, lat. *ordinatio ex cognitione sapientis*). Consecuentemente surgió el sintagma “*coneixença entreposada*, lat. *cognitio interposita* para denotar la reclamación al notario de tal tipo de redacción. Esta acepción hay que tener en cuenta para la intelección del plazo legal para establecer tal extensión.

Conforme a cCat I, 4.13.4 (Pedro IV en cortes de Perpignan de 1351, c. 19), el plazo para que el notario autorizante trasladara la nota abreviada sentada en el manual al libro de extensiones desarrollando el texto de la nota, era el de dos meses, a contar el otorgamiento de la nota, pero en el caso que se solicitara la extensión de una nota con redacción *a coneguda de savi* (porque la nota contenía la lic. *meliorandi*), el plazo se contaría desde que se impetrara del notario tal tipo de redacción.

Los textos referentes a tal solicitud especial son el de redacción en lat. de las Cortes, y el cat. de las Constituciones de Cataluña:

a) Pedro IV, c. de Perpignan, 1351, c. 19 (Cort.Cat. 1,379): *Si vero ipsum i. recipietur ad cognitionem sapientis vel alterius dictari habeat, eo casu tempus duorum mensium postquam ipsa cognitio interposita fuerit, incipiat currere et non ante.*

b) Cat. I,4.13.4: *si empero aquella carta o contrato, sobre la qual aquella carta será rebuda a coneguda de savi, o de otra persona haura ser dictada, en aquell cas lo temps de dos mesos, a prop que aquella con-nexensa será entreposada, començ a correr, e no abans.*

§ 8. La cláusula de ordenación a “Consejo de letrado” en Castilla

1. Aunque menos frecuente que en Cataluña y Aragón, la cláusula ad laud. sapientis se utiliza en todos los reinos de Castilla en la segunda mitad del siglo XIV y en todo el siglo XV. Redactada en cast., en gallego o en lat., difieren en su conceptio, pero coinciden en su sententia. Reseñamos a continuación las más características (en castellano):

- 46] a) En un doc. de donación, con especial derecho de reversión, otorgado en Guadalajara en 1370,⁷⁹ el donante B. de Bearn, conde de Medinaceli, y el donatario tras las cláusulas de renunciaciones y de obligación de bienes, solicitan del notario autorizante que *‘fiziese o mandase fazer dos cartas tal la una como la otra, a consejo de sabios, las mas cumplidas e firmes que ser pudiesen, e dieren a cada uno de nos, las dichas partes’*.
- 47] b) En un doc. de apoderamiento otorgado en Medinaceli en 1381,⁸⁰ el poderdante dispone que si en la carta de poder *‘alguna clausula fallesçe [sc. falta] de las que el Derecho quiere ser cumplida carta de procuracion’*, queda facultado el propio apoderado para actuar con amplio margen de disposición, como si las cláusulas defectivas fueren por el poderdante *‘puestas e otorgadas e escriptas’* en la misma *‘carta de procuración’*.
- 48] c) En un doc. de venta de una mitad del lugar de Luzón al conde de Medinaceli autorizada en Medinaceli (Soria) en 1416,⁸¹ el vendedor solicita del notario, tras las cláusulas de seguridad y las renunciaciones (muy largamente consignadas) *‘que la [sc. carta] escriviese e fiziese escrevir la mas firme a consejo de letrados que ser pudiese’*.
- 49] d) En un doc. de poder, otorgado por el vendedor en la venta que antecede, autorizado en Medinaceli en 1416,⁸² el poderdante ruega al notario que *‘la [sc. carta] escriviese o fiziese escrevir la mas firme que ser pudiese a vista de ordenación de omes sabidores’*.
- 50] e) En un doc. de venta (unilateral) de una octava parte del lugar de Luzón al conde de Medinaceli, autorizada en Tudela de Duero (Valla-

79. M. L. PARDO, *Documentación del condado de Medinaceli (1368-1454)*, 1993, n. 3.

80. M. L. PARDO, n. 82.

81. M. L. PARDO, n. 145.

82. M. L. PARDO, n. 146.

- dolid) en 1417,⁸³ el vendedor solicita del notario que ‘*la [sc. carta] escriviese o fiziese escribir la mas firme que se pudiese, a vista e ordenación de omes sabidores*’.
- 51] f) En un doc. de consentimiento (a una donación en arras nupciales), otorgado por Gastón de la Cerda, en Tordesillas (Valladolid) en 1446,⁸⁴ el otorgante autoriza que la *carta de consentimiento* pueda ser ‘*corregida e emendada*’ por la donataria ‘*en su provecho e favor*’ las veces precisas ‘*aunque sea presentada en juyzio e la faga fazerla mas firme e fuerte que pueda ser, a vista e consejo de letrados*’.
- 52] g) En un doc. de venta de unas heredades en Torrepinedo al concejo de Cuenca, en 1414, ante un notario público de Cuenca,⁸⁵ los vendedores, tras la dispositio y las cláusulas de seguridad y renunciaciones, todo muy amplificado, hacen una disposición complementaria (que bien podríamos calificar *de optimo modo concedendo*) en la que muy claramente se establece la omnímoda facultad de la parte adquirente al *modus melior* de la escrituración; su amplio texto es: ‘*E desto nos [sc. los vendedores], amos a dos en uno, otorgamos e mandamos fazer esta carta publica de robra, en la qual, si por aventura falliese alguna cláusula, o punto o sotileza de Derecho, por donde se pueda redarguyr de nulidad, dezimos aqui por dicho o especificado e corregido e emendado, e que la podades [sc. del concejo de Cuenca] emendar una o mas vegadas, a provecho e conservación del vuestro derecho ... así antes de ser mostrada e presentada en juyzio como después, ca nuestra entención e voluntad es que esta dicha carta de véndida sea firme e valedera para en todo tiempo, segunt que mejor e mas cumplidamente se pueda e deva notar a consejo de qualesquier omes sabios*’.
- 53] h) En un doc. de venta (“*robra e véndida*”) de una heredad en Barajas, aldea de Huete (Cuenca), 1421,⁸⁶ el vendedor, tras las amplificadas cláusulas de la dispositio y de las seguridades y renunciaciones, declara: “*otorgué et mandé fazer esta carta publica de véndida firme, fecha a consejo de sbios et de tal manera que puesto que sea en juicio trai-*

83. M. L. PARDO, n. 149; hay que mencionar que el notario autorizante, Fernando Sanchez de Béjar (el mismo del doc. n. 145) era escribano del rey y not. público en su corte y reino, con competencia *ubique*.

84. M. L. PARDO, n. 199.

85. F. A. CHACÓN, *Colecc. diplomática del concejo de Cuenca, 1190-1417*, 1998, n. 201.

86. F. CABALLERO, *Conquenses ilustres. Dr. Montalvo*, 1873, doc. n.1.

da o presentada [sc. aducida o alegada] ... *será emendada y se emiende ... y pueda ser traída y presentada, y quedando* [sc. en todo su vigor] *su tenor et sustancia deste dicho contrato*'.

- 54] i) En una escritura de poder para vender, otorgada en Toledo, 1456, inserta en una venta otorgada también en Toledo, en 1461,⁸⁷ el poderdante al final de la dispositio, establece lo siguiente: '*Et si alguna cláusula o cláusulas sustanciales en esta carta de poder falliesen para faser et executar et vender todo lo susodicho ..., yo desde ahora la otorgo et hé aquí por ... encorporadas, bien así como si de verbo ad verbum aquí fueran escriptas e encorporadas et especificadas*'. Una cláusula abierta de ordenación ad laudum sapientis!

2. En Galicia no fueron desconocidas las fórmulas de ordenación '*a consello de letrados*'. La inclusión de la cláusula que la contuviera no se solicitaba en la rogatio inicial del acto de la escrituración, sino en una solicitud secundaria final, después de la dispositio, de las seguridades y de las renunciaciones, en una *requisitio*, en la que se instaba la expedición del exemplum en pública forma. Reseñamos a continuación los textos pertinentes, todos en gallego:

- 55] a) En un apeo y demarcación ('*desembargo*') de heredades, otorgado en Muros, 1434,⁸⁸ los otorgantes declaran haber ante notario establecido el deslinde que se consigna en la carta, que ha de ser '*a mais firme que se posa faser a consello de letrados*'. Tal declaración implicaba que se sometía la escrituración al dictamen de letrado en Derecho.
- 56] b) En un poder otorgado en Siqueiro, en 1500,⁸⁹ la poderdante lo había conferido en muy amplios términos: '*eno melior modo, via e maneira*', sin alusión a una ordenación *a consello de letrado*; el notario (*apostolica auctoritate*), estimando implícita la solicitud de una tal ordenación, consigna la siguiente dictio: '*O qual* [sc. la dispositio] *eu, o dito notario, darey sinado do meu sino, con acordo de letrado, non se mudando sustancia, seéndome tornado este* [sc. instrumento] *sinado do meu sino*':⁹⁰ la suscriptio del notario expresando que para la escrituración ha sido '*rogado e requerido*', destaca y diferencia nítidamente la rogatio y la requisitio.

87. F. CABALLERO, n. 8.

88. M. J. JUSTO-M. LUCAS, *Fontes documentais da Udade. de Santiago de Compostela (1237-1537)*, 1991, n. 292.

89. JUSTO-LUCAS, n. 381.

90. Sobre esta esclarecedora dictio notarii, cfr. infra § 10,3 in fine.

- 57] c) En una declaración del abad del monasterio de Celanova, ante notario, de 1488,⁹¹ en la requisito se solicitan una o más expediciones (*testimonios*) ‘*feytos e ordenados con acordo e consello de letrado se mester fose*’.
- 58] d) En una declaración de toma de posesión (*reçebimiento*) de heredades por el abad de Celanova, 1493,⁹² en la requisito del otorgante se solicita que ‘*dese este auto de reçebimiento en publica forma, feyto e hordenado a consello de letrado*’.
- 59] e) En una donación al monasterio de Celanova, de 1493,⁹³ la donante declara conclusivamente haber otorgado sobre ello ‘*una carta la mays forte e firme que se en Dereito posa outorgar, fazer e ordenar a vista e consello de letrado*’.
- 60] f) En una sustitución de poder del procurador del monasterio de Celanova, de 1493,⁹⁴ el otorgante de la sustitución solicita en su requisito al notario que le diese sobre ello ‘*un auto en publica forma, a consello de letrado*’.

§ 9. La cláusula *ad sensum sapientis* en la doctrina post rolandina y en la castellana

1. La doctrina castellana del siglo XV sobre nuestro tema, la recoge Díaz de Montalvo, sobre la doctrina romanista de Fuero Real y las Partidas, y antes es perfilada por los post rolandinos P. de Boateriis y Jac. Canis. De todo ello se tratará brevemente a continuación.

El adicionador de la Summa rolandina, Pedro de Boateriis, se plantea qué valor tiene la cláusula *ad sensum sapientis* consignada en escritura.⁹⁵ La respuesta es clara: ‘*operantur ad parum seu ad nihil*’; poco o nada es su valor. Y justifica su aserto diciendo que si el comprador designa a su *sapiens*, a su entendido en Derecho, este le diría que se haga dar [i. e. en

91. J. FERRO COUSELO, *A via e a fala dos devanceiros. Escolma de docs. en gal. dos s. XIII ao XVI*, 2 t. 1967, 1, n. 105. - Sobre la transcripción poco segura de esta obra, cfr. la crítica de C. AZEVEDO MAIA, *Hist. do Galego-Port.* 1997, 37-38.

92. FERRO COUSELO, n. 110.

93. FERRO COUSELO, n. 112.

94. FERRO COUSELO, n. 113.

95. Summa rol. p. 29-30.

escritura] dos fiadores idóneos o una prenda suficiente, pero esto no puede hacerlo el sapiente, ya que no puede modificar la substancia o materia del contrato.⁹⁶ Y añade que si el electo entendido, si realmente lo es, lo demostrará en este caso, y serán eficaces las palabras y las cláusulas si logra obligar y vincular a la parte vendedora, estricta y fuertemente, en aquellos puntos jurídicamente formales (*in his que sunt de iure*).⁹⁷ Por lo que concluye que lo mejor sería que (en la negociación contractual) el comprador exigiera al vendedor fiadores o prenda suficientes.

Juan Jac. Canis en su sintético *Tractatus de Tabellionibus*,⁹⁸ pleno de alegaciones de fuentes y de autores, del cual hemos anticipado provisoriamente algunas citas [supra § 2.2 in fine], trata con algún detalle de la cláusula de la redacción al dictamen de entendido. Ante todo señala que el notario (*ex officio*) puede suplir las palabras elididas que completan la oración⁹⁹ y suplir, cuando extiende el instrumento en pública forma, lo que ‘*sub compendio*’ consignó en el protocolo, porque el mismo u otro que le suceda [sc. en la custodia de las notas], puede incluir lo que ‘*ad contractum sunt utilia*’, siempre sin alterar la modalidad y la sustancia del contrato.¹⁰⁰ Y añade: ‘*tabellio supplevit permulta quando a partibus est sibi data potestas addendi et minuendi ut melius poterit, ad sensum sapientis*’.¹⁰¹

En materia testamentaria, la imprescindible tarea del notario de tecnicar las disposiciones literales del testador, acomodándolas al léxico jurídico, no precisa de lic. *meliorandi* para llevarla a cabo. Al respecto J. Jac. Canis dice que en relación a las últimas voluntades el notario puede ampliamente desarrollar (*addere*) lo que el testador quiere, dándole una enuncia-

96. Summa rol. p. 30; *quia... si emptor eligit... in sapientem, si iste... dicat... emptori facias tibi dare bonos fideiussores vel bona et idonea pignora, venditor no tenetur dare fideiussorem nec bona pignora, quia sapiens non potuit excedere substantia vel materia contractus venditionis.*

97. *Ibidem: Ideo dicitur, quod si est sapiens, isto casu definit esse sapiens: sed operantur ista verba et istud pactum forte in hoc, quia sapiens poterit ligare et obligare partem fortius et strictius in his que sunt de iure.*

98. Texto en Summa rol., p. 962-1049.

99. Summa rol. p. 1038: *notarius supplere valebit necessarium verbum ad orationem perficiendam, si reperietur omissum, quoniam sic scribens testamentum suum alteriusve solum impreserit: Titium haeres, poteris postea verbum: esto supplere.*

100. *Ibid.*, p. 1039: *potest liberius addere atque supplere, cum extenditur i. in publicam formam quod sub compendio erat positum in protocollo, quoniam ipse aliusve succedens servata tamen forma substantiave contractus.*

101. *Ibid.*, p. 1039.

ción (*explicare*) clara y lúcida, precisa y segura en donde podrían surgir diferencias y dudas.¹⁰²

2. En la amplia e innovadora obra legislativa de Alfonso X para Castilla, no hay un tratamiento siquiera breve de la redacción (ordenación) *ad laudum sapientis*, y únicamente dos textos legales con referencia a la materia testamentaria, y otro referente a la subrogación del notario sucesor en la custodia del protocolo de un notario fallecido, en la aplicación de la lic. *meliorandi*.

Los textos referentes a la escrituración testamentaria son FR 3.5.6 y P 6.3.11. Ambos versan sobre la ordenación a juicio de sapiente en Derecho, pero la equívoca y abreviada redacción del primero, y el colorido vulgarismo del segundo texto, hacen precisa una cuidadosa Auslegung. Reseñamos, pues, los textos en su literalidad:

a) FR 3.5.6:¹⁰³ ‘Si alguno no quisiere o no pudiere ordenar por sí la manda [sc. disposición testamentaria] que fiziere de sus cosas, e diere su poder a otri, que él que la ordene e dé, e la dé en aquellos lugares [sc. puntos o cusiones] onde el tuviere por bien, puédalo hacer [sc. el sapiente], e lo que él ordenare o diere, vale así como lo ordenase aquel que dió el poder’. Una interpretación literal lleva a entender este texto como la autorización legal para delegar la *ordinatio* y la *dispositio* testamentarias en un apoderado especial, que en nombre y como mandatario del comitente, otorga el testamento (*testamento por comisario* en la regulación, dos siglos y medio después por las Leyes de Toro, 1505, 31-39). Pero una interpretación mas atendida a la *sententia* del texto que a los *verba* que lo componen, inducen con certeza a estimar este texto como una norma legal que autoriza a delegar meramente la ordenación formal de la *conscriptio* testamentaria, no el establecimiento del contenido dispositivo (institución de herederos, establecimiento de legados, nombramiento de tutores etc.). La certeza de esta inferencia se basa en el hecho que el texto se refiere explícitamente a ‘ordenar la manda’ [sc. ordenar la última voluntad] que el testador ‘fiziere de sus cosas’ [elocuente pretérito imperfecto de subjuntivo!], es decir, a una labor de retoque de algo ya hecho en sus líneas esenciales, afectante, por consiguiente a la parte accidental de la escrituración.

102. *Ibíd.*, p. 1039: *in ultimis voluntatibus addere apertius poterit* [sc. not] *id quod testator senserit, explicando clarius, lucidius ac serius et tutius ubi insurgere potest varietas et dubitatio*.

103. En la ed. Cods. esp. la ley 6 lleva erróneamente el nº 7 (por haberse saltado el nº 3 en la numeración); en la ed. de Burgos 1533 lleva esta ley, correctamente, el nº 6.

b) P 6.3.11: ‘Declarar deve e nombrar el fazedor del testamento, por sí mismo, el nome de aquel que estableciesse por heredero. Casi el otorgasse poder a otro que lo estableciesse en su lugar, non valdría ... porque el establecimiento del heredero e de las mandas [sc. disposiciones testamentarias], non deve ser puesto en alvedrío de otro ... Otrosí dezimos que es el fazedor del testamento dixesse a algund escrivano de concejo: “Ruégote e mándote que escrivas como establezco por mío heredero a fulano, et que mando tantos mrs. o tantas cosas o tanto heredamiento, que sea dado por mi ánima (diziendo a que persona lo manda dar, o quanto a cada uno, ante siete testigos), e mándote que vayas a algún sabio, e en la manera quel ordenare que sea fecho mio testamento e departidas mis mandas, que lo escrivas tu assí, porque tengo por bien que vala como lo él ordenare”. Estonce bien valdría lo que assí fuesse fecho por mandado del testador’. Aquí claramente se delinea el reconocimiento de la validez de la ordenación o estructuración formal del texto testamentario según dictamen de entendido, cuya elección se atribuye al notario actuante por el propio testador; el notario deberá ajustar su redacción al dictamen que le remita el sapiente, sobre la base de la nota obrante en su registro, y de redacción compendiada. La lic. meliorandi, implícita en la *requisitio*, tiene el carácter de una *iussio* directa: (*‘mándote que escrivas ... e mándote que vayas ... e ... que lo escrivas tu assí’*). La prohibición inicial de la delegación a favor de tercero de las facultades dispositivas es la establecida en D 25.5.32 pr.: *testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere*, que debieron tener a la vista los redactores de la obra alfonsina.

Este texto es el único en las Partidas referente a nuestro tema. Ni el formulario notarial (salateliario) de P 3.18.56-110, ni en la quinta Partida dedicada a los contratos, ni en la cuarta, dedicada a los contratos matrimoniales, se encuentra precepto alguno sobre esta materia.

En cuanto a la subrogación por el notario sucesor en las notas de un notario fallecido, en la utilización de la lic. meliorandi, el texto pertinente es FR 1.8.4, el tenor del cual es: ‘Si el escrivano publico fiziere nota para hazer carta sobre algún pleyto, e ante que la carta aya fecha, muriere aquel escrivano, el alcalde mande fazer a otro escrivano publico aquella carta, por aquella mesma nota, si alguna de las partes la demandare, e aquella carta vala así como si el escrivano que la nota la oviesse fecha’.

3. El gran jurista castellano Alonso Díaz de Montalvo, en sus glosas al Fuero Real, definió perfectamente el alcance del *ordinare ad sensum sapientis*, partiendo del texto de FR 3.5.6, antes transcrito.¹⁰⁴

104. Utilizamos *El Fuero Real de España... glosado por... Alonso Diaz de Montalvo*, Burgos, 1533.

Según D. de Montalvo, supuesta la regla ‘*nemo potest per alium testari nec committere añii supremum suum iudicium componendum, sed distribuendum vel declarandum sic*’,¹⁰⁵ no vale el encargo (*committere*) a otra persona para llevarlo a cabo, pero sí vale cuando el encargo es para que ‘la ordene’ [sc. su última voluntad], pues se refiere sólo a la ordenación, distribución y explanación de la ‘*voluntas vel dispositio*’ del testador y no a la propia disposición de sus bienes o a la institución de herederos.¹⁰⁶

Montalvo remite a Baldo de Ubaldis para todo lo relativo a la aplicación de la cláusula *ad sensum sapientis* en materia testamentaria,¹⁰⁷ no ofreciendo mayores explicaciones.

Respecto a la cuestión de la subrogación del notario sucesor en las notas de un notario fallecido, esto es, de la utilización de la lic. *meliorandi* concedida a un notario, que fallece sin haber extendido la nota recibida, Montalvo sigue el criterio tradicional,¹⁰⁸ recogido en FR 1.8.4, que declara válida la *carta* (es decir, el instrumento en pública forma) que expida el notario que el alcalde nombre para hacerlo (a partir de la *nota* que autorizó el notario difunto) [supra § 2, in fine]. El dictamen de Montalvo es: si a un notario, que es finado, se le dió *licentia addendi e minuendi ad sensum sapientis*, puede hacerlo el notario subrogado para la ultimación de lo actuado, no cambiando el fondo del otorgamiento.¹⁰⁹

105. *Fuero Real*, gl. si alguno, ad FR 3.5.6. f. 124rb-125ra; Montalvo, ibíd. f. 125ra, apoya fundamentalmente tal regla en D 28.6.32 pr. y en P 6.3.11 pr. [cfr. supra 2.b].

106. Montalvo, ibíd., f. 125ra: *pondera hic, hoc verbum: que la ordene, quod repertur ad solam ordinationem, distributionem vel declarationem voluntatis vel dispositionis testatoris, non tamen ad meram dispositionem rerum suarum vel a heredis institutionem.*

107. Montalvo, ibíd.: *Quid enim facturus sapiens ad cuius ordinationem testamenti factio committitur, et quam potestatem habet, et an notarius debeat scribere omnia que sapiens ordina verit, vide notabiliter baldus.*

108. Que ya apunta en J. Jac. Canis [cfr. supra nota 100] cuando estima que puede amplificarse la nota al extenderla en pública forma *ipse* [sc. notarius] *aliusve succedens*.

109. Montalvo, gl. Si el escriv., ad FR 1.8.4, f.113rb-va: *nota quod si tabellio cui morto data fuit potestas et licentia pro partes addendi et minuendi prout melius poterit, ad sensum sapientis, quod hoc poterit tabellio surrogatus ad confirmationem rei gestae, sententia non mutata.*

§ 10. Conceptuación conclusiva

1. Toda actuación es un acto de voluntad, y tal es el contenido de la cláusula *ad laudum sapientis*, y como tal acto de voluntad tiene, ineludiblemente, un sentido, una finalidad, una propia *sententia*. Esclarecer este sentido, o lo que es equivalente, establecer las funciones reales de la cláusula, es posible partiendo de las formulaciones documentales que hemos reseñado [supra §§ 4-8], y con el subsidio de las aclaraciones doctrinales recogidas [supra §§ 1-3 y § 9.1,3].

Para esta tarea se tendrán presentes las siguientes nociones de la Retórica notarial:

a) la de *pars activa*, sujeto en nominativo de la acción del *verbum aptum* (p. ej. *vendere*, *donare*, *locare*, etc.), y de *pars passiva*, destinatario, en dativo, de tal acción; técnicamente, *pars perficiens* y *pars accipiens* [sc.negotti] respectivamente;

b) la de *dictio*, como declaración de parte documental, ya sea *pars activa* o *pars passiva*, y como declaración completiva del notario, *dictio notarii*, todas ellas expresas en la redacción subjetiva (en primera persona), y todas ellas refundidas en la *dictio* única y omni-comprehensiva del notario en la redacción objetiva, y

c) la de *rogatio*, como solicitud conjunta de las partes de una *conceptio apta*, apropiada (*vera ac legitima*) y la de *requisitio*, solicitud de una parte en relación a una *exemplatio* idónea.

2. Bien por la promesa estipulatoria de venta, formalmente establecida por la carta de arras [supra § 1], o por el acuerdo informal previo a la escrituración en su caso, el vendedor quedaba obligado, por su promesa estipulada, a establecer que la ordenación negocial sea realizada a tenor del *consilium* o dictamen de un sapiente en Derecho, sin alterar naturalmente las bases reales del contrato otorgado por las partes ante el notario, la *lex contractus*. Esta cláusula, en su esencia, se dirigía a obtener el *modus melior* redaccional. Y así sucedía en los demás contratos (donación, locación, préstamo, comodato, etc.) [supra § 2].

En negocios unilaterales, como el testamento, el testador podía utilizar la cláusula *ad laudum sap.* pues era una estricta *licentia meliorandi*, no afectando, pues, a la *lex testamenti*, a la propia disposición patrimonial e institución hereditaria del testador [supra § 9.3]. Igualmente sucedía, *mutatis mutandis*, en otros *negotia* unilaterales, como el apoderamiento, la ratificación, etc.

En los negocios que comprendían cualquier tipo de asociación (mercantil, matrimonial, hereditaria, convencional), la utilización de la cláusula competía a todas las *partes coniunctae* (socios, cónyuges, coherederos, asociados), pues todos ellos eran *partes activae*. En cambio, en los demás

negotia, la norma general era la utilización por la *pars activa* pues a ello le obligaba su promesa estipulatoria, expresa o tácita.¹¹⁰

La cláusula se dirige al notario autorizante, que es su destinatario natural, ya que a él le compete la ordenación y redacción del texto documental; y se formula en la *requisitio* o solicitud de parte al notario, de una *idonea exemplatio*, petición que no forma parte de la *rogatio*. Aparece, lógicamente, en una *dictio* del notario, reconociendo que le ha sido dada la *licentia meliorandi*: ‘*dedit [dederunt] mihi [sc. not.] licentiam hoc. i. meliorandi*’; así en los docs. del Sud-Tirol.¹¹¹ Diferentemente, en Aragón donde en un principio se solía formular en abstracto: *al meillor entendimiento*,¹¹² y solo a finales del siglo XIV se dirige —en *dictio* de parte— al notario.¹¹³ En Cataluña, era normal la formulación directa por las partes en los docs. capitulados.¹¹⁴

La *lic. melior.* en realidad no le era precisa al notario autorizante, quien ex officio podía desarrollar en el *exemplar* o doc. definitivo lo que compendiosamente figuraba en el libro de notas [cfr. supra § 2.2].

3. La cláus. *ad laud. sap.* está compuesta de la venia o permiso (*licentia*) para mejorar la redacción original (*lic. meliorandi*), y de la calificación modal, ya simple (*sicut sapiens homo dictaverit; sicut notarius dictaverit*) o alternativa (*sicut sapiens vel notarius dictaverit*),¹¹⁵ con la ineludible salvedad —expresa o tácita— de la intangibilidad de la base negocial: *substantia non mutata*.¹¹⁶

La sostenida referencia al sapiente (en Derecho) y a su dictamen, condicionante de la definitiva redacción (y ordenación) del *i. publicum*, es toda una ficción jurídica, pues en realidad el *consilium* o ‘dictamen de jurista’

110. Todo lo cual comprobamos por nuestros textos: se utiliza la cláusula *ad laud. sap.* por la *pars activa*, n. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10 bis, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 34 bis, 48, 52, 53 y 59; por la *pars unica*, ns. 1, 7, 9, 10, 22, 36, 47, 49, 50, 54, 56, 57, 57 bis, u 60; y por las *partes omnia* ns. 31, 35, 37, 38, 39, bis, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 y 55.

111. Así, ns. 1, 2, 3, 4, 5, 6 y 7, y *passim*.

112. Así, ns. 32, 33 y 34.

113. Así n. 34 bis y 35.

114. Así, ns. 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44 y 45.

115. Así, con calificación simple *sicut sapiens dictaverit*, ns. 2, 3, 31, 34 bis, 35, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58 y 59; *sicut notarius dictaverit*, ns. 37, 38, 39, 39 bis, 40, 41, 42, 43, 44 y 45, todos docs. catalanes; con calificación alternativa, ns. 1, 4, 5, 6, 7 y 8.

116. Así, con expresa salvedad, ns. 39, 39 bis, 40, 43, 44 y 45, todos docs. catalanes.

no era más que una metonímia (la causa por el efecto) del sintagma ‘redacción idónea para su eficacia jurídica’, redacción que el notario (no raramente calificado de *tabellio doctus* en los inicios del Renacimiento en el siglo XVI) podía técnicamente lograr. No hay, en las fuentes que conocemos, referencia alguna a concreta designación de sapiente en Derecho por las partes o por el notario para desempeñar tal cometido.

Sólo una subscriptio notarial gallega, tardía (1500)¹¹⁷ esclarece en cierta medida esta cuestión, al afirmar el notario que dará un exemplar signado por él, con *consilium sapientis* (‘con acuerdo de letrado’) cuando se le presente (por la parte interesada que habría elegido al sapiente dictaminador) la nueva redacción, y siempre que se le devuelva el exemplar ya expedido por él (para su cancelación, indudablemente). Es el único texto que conocemos que se refiere a la posibilidad de una redacción por un sapiente y no por el notario autorizante del otorgamiento.

A nuestro juicio la redacción *ad laud. sap.* es, normalmente, la redacción del mismo notario con amplificación (retórica) de las cláusulas formales de la escrituración. Las locuciones ‘*a vista e consello de letrado*’¹¹⁸ y otras análogas, son meras Floskeln retóricas, a diferencia de la locución catalana ‘*a coneguda del notari*’,¹¹⁹ plenamente efectiva y ajena a retoricismos vácuos [cfr. § 7 in totum!]. Efectividad muchas veces envuelta en farragosidad (*verbositas*), que ha de eliminarse en la crítica del texto.

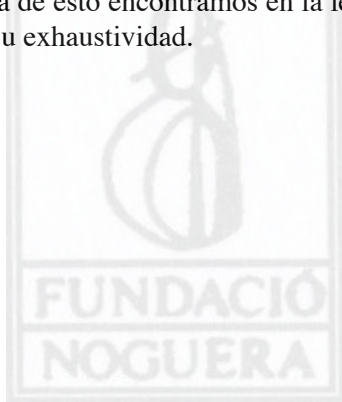
4. La redacción amplificada a juicio de sapiente no siempre se realizaba incontinenti al otorgamiento. Tradicionalmente, en la práctica notarial norditálica [cfr. supra § 3.1], el notario tenía el plazo de quince días, contados no desde el otorgamiento sino desde el día que los reclamara (*requirere*) el comprador del vendedor, y este la exigiere del notario, que estaba facultado para ello en virtud de la lic. melior. que le había sido dada. La legislación catalana, cCat. I, 4.13.4, 1351,¹²⁰ señalaba el plazo de dos meses desde que tal redacción amplificada fuera *entreposat, interposita* = cast. interpuesta. Nada de esto encontramos en la legislación alfonsina de Castilla, no obstante su exhaustividad.

117. Cfr. n. 56.

118. Cfr. n. 59.

119. Cfr. n. 42.

120. Cfr. supra § 7.3.

Dada la peculiaridad de este tipo de redacción y de su cláusula constitutiva, no consta aludida ni tasada en las disposiciones arancelarias catalanas que conocemos.

No obstante su complejidad estructural, la escrituración *ad laudum sapientis*, habida cuenta de no resultar documentada la intervención real de sapientes en derecho, ajenos al notario autorizante, puede ser definida como la ordenación articulada y redacción amplificada de las cláusulas formales del doc. notarial, sin modificar las bases negociales otorgadas, realizadas por el notario, en virtud de licencia a él concedida, en garantía de los derechos subjetivos de las partes.

5. Nunc denique consignaremos nuestros *responsa* a los *quare* iniciales de nuestra exposición [supra § 2.2 in fine]:

a) La *licencia meliorandi* no excluye la solicitud del laud. sapientis, antes bien se integra como parte de tal solicitud.

b) El *laudum sapientis* no se solicitaba en la rogatio, y sólo en una especial requisito de parte.

c) La designación del *sapiens* (in iure) teóricamente correspondía a la parte o partes negociales: *pars unica*, *partes omnia*, y frecuentemente a la *pars activa*; pero podía ser designado por el notario, si a esto le facultaba la parte (como es el supuesto contemplado en P 6.3.11).

d) El *laudum*, de hecho, quedaba sustituido por el *usus* notarial, en los supuestos en que se solicitaba ordenación y redacción *sicut notarius dictaverit* (lo que ocurría normalmente en Cataluña).

e) El sintagma *in meliori modo* pudo significar que podría ser enmendado *in iudicio* cuando el doc. era objeto de litigio, como consta acreditado en Castilla.

f) La obligación del vendedor de obtener la confirmación del ausente, y obligaciones análogas, se comprendían en la cláusula *ad laud. sap.*, no obstante su carácter de obligación individualizada, y así se documenta en las escrituraciones sud-tirolesas.

Y como *conclusio* añadiremos que el valor de la cláusula *ad sensum sapientis* como garantía de los derechos subjetivos de la *pars passiva* (ya discutido por P. de Boateriis, cfr. supra § 9.1), era mínimo. En la realidad, sólo era efectiva la garantía de fiadores de evicción y saneamiento, o la pignoratia garantizando, a su vez, la cláusula de multa contractual, o en último caso, la obligación *omnium bonorum* (en tanto no se diera insolvencia). En el tráfico negocial, la cláusula no aseguraba, en definitiva, los derechos del otorgante defraudado. No otra fue la causa de su desaparición y olvido en la práctica notarial del siglo XVI.

L'ACTIVITAT DELS FERRERS A L'OBRA DE LA SEU DE BARCELONA ENTRE EL DARRER TERÇ DEL SEGLE XIV I EL SEGLE XV

○ LLUÏSA AMENÓS I MARTÍNEZ
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA¹

Els objectes de ferro conservats, independentment de les seves qualitats estètiques, són el resultat final d'un llarg i complex procés productiu de gran incidència socioeconòmica en la societat medieval, constituït per dues fases estretament relacionades: la indústria de producció de ferro i la indústria derivada o activitat artesanal, fortament diversificada.

El punt de partida de la nostra recerca és l'activitat dels ferrers en la construcció arquitectònica, entenent com a tal qualsevol de les activitats productives documentades en els llibres d'obra o de fàbrica, sense discriminació per raons d'artisticitat o estètica: des de feines de suport a la construcció fins a la realització de grans obres de forja monumental. Com a conseqüència de l'estudi de l'activitat productiva, es documenten una gran varietat de tipologies produïdes, algunes de les quals han arribat fins als nostres dies. D'altres només són conegudes a través de les fonts iconogràfiques. Les produccions menors no han interessat mai els historiadors de l'art, però creiem que el seu estudi resultarà força útil a aquells professionals que treballen les mateixes produccions des de punts de vista diferents —arqueòlegs i etnògrafs, principalment.

Les fonts documentals ofereixen també molts recursos per a l'estudi de l'ofici, un tema que la història de l'art ha cedit exclusivament a l'etnografia. Els objectes que ens han pervingut d'una època determinada són el producte d'un utilatge específic emprat per un o més artesans en funció d'uns coneixements transmesos de generació en generació i d'una determinada habilitat tècnica. Conseqüentment, els aspectes relacionats amb l'ofici haurien d'ésser treballats per qualsevulla de les disciplines

1. Per elaborar aquest treball hem comptat amb la col·laboració del paleògraf Gabriel Martínez Ferrà, que ha corregit els textos escrits en llengua catalana i ha transcrit els escrits en llatí.

que s'interessen per la cultura material del passat, inclosa la història de l'art.²

L'opció metodològica que ha guiat la nostra investigació té l'origen en la lectura dels treballs del Grup de Recerca d'Arqueologia Medieval i Postmedieval de la Universitat de Barcelona i en els suggeriments fets pel doctor Joan Domenge, amb relació a les enormes possibilitats que oferien les fonts documentals generades per una obra arquitectònica a l'hora d'estudiar els oficis vinculats a la construcció.

Les fonts escrites ens han proporcionat el fil conductor que articula el discurs científic i dóna sentit a les fonts iconogràfiques i als testimonis materials que, a priori, es presenten dispersos. Les fonts documentals més rendibles quant a dades d'interès són les vinculades a la construcció arquitectònica. Els llibres d'obra o de fàbrica recullen tots els comptes generats per l'activitat constructiva d'un edifici durant un període determinat i, consegüentment, resulten especialment útils per a l'estudi dels oficis de la construcció. Del conjunt d'edificis susceptibles d'estudiar, hem triat la Seu de Barcelona pel fet que conserva una seqüència pràcticament completa de llibres d'obra. Aquesta documentació es complementa amb els riquíssims fons notariais i gremials conservats a l'Arxiu Històric de Protocols Notariais i a l'Arxiu Històric de la Ciutat, respectivament.³

Les anotacions dels llibres d'obra ens informen, en un primer moment, dels noms propis dels artífexs que hi treballaren, de la varietat i freqüència dels encàrrecs, de les diverses feines que hi dugueren a terme, dels productes que fabricaven i dels preus que aquests tenien. En algunes ocasions, ens aporten notícies particularment interessants per a nosaltres, com, per exemple, la localització de l'obrador d'algun ferrer o la descripció més o menys completa d'algun fet o d'algun objecte. En un segon nivell, i com a conseqüència de la interpretació de les dades anteriors, hom pot intentar deduir les relacions dels ferrers amb l'obra, les diverses categories professionals, les dotacions salarials i altres informacions sobre la seva activitat laboral.

Totes les tipologies documentals consultades han resultat riques en informació: els inventaris i els llibres d'obra ofereixen una gran quantitat

2. Lluïsa AMENÓS, «L'ofici de ferrer a la Catalunya Medieval», *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 26 (2004), p. 175-217.

3. Sobre aquest tema, vegeu Lluïsa AMENÓS, Gabriel MARTÍNEZ FERRÀ, «Fonts per a l'estudi de les arts del ferro aplicades a l'arquitectura», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, XVIII (2004), p. 35-65.

de dades sobre l'utilatge, les tècniques i els productes fabricats pels ferrers i deixen entreveure la riquesa terminològica associada a aquest ofici. Així mateix, permeten reconstruir amb precisió l'activitat duta a terme pels ferrers al llarg del període estudiat i, en especial, les pautes de treball, les tipologies produïdes i la biografia dels seus protagonistes. Les fonts documentals i literàries són clau per a l'estudi de la praxi de l'ofici i la seva realitat professional i aporten una gran quantitat d'informació sobre l'organització dels tallers, la varietat tipològica de l'utilatge i les diverses tècniques de treball. Però, sobretot, són un testimoni de la perduració i la invariabilitat de l'ofici des de l'època medieval —i segurament des de molt temps abans— fins al segle XX.

Igualment riques són les fonts documentals a l'hora d'aportar-nos informació sobre l'activitat dels ferrers en l'obra arquitectònica, on acomplien una funció de tipus auxiliar que s'articulava a l'entorn de quatre especialitats bàsiques: el manteniment, la fabricació i la reparació de l'utilatge emprat pels treballadors de la construcció, la fabricació de clavaó i ferramentes destinades a l'estructura de l'edifici, la fabricació i l'adob d'elements de serralleria i la confecció d'objectes d'ús litúrgic i d'obres de forja monumental. Com a conseqüència d'aquestes especialitzacions es documenten diverses categories professionals: el ferrer, el clavetaire i el manyà o serraller. La primera designava d'una forma genèrica tots aquells professionals que treballaven la indústria derivada del ferro mitjançant les tècniques de la forja, bé que s'aplicava generalment als ferrers d'obra grossa. El clavetaire s'havia especialitzat en la manufactura de claus i el manyà o serraller en la confecció i l'adob de ferramentes de portes, panys i claus, bé que això no implicava que s'hi dediqués amb exclusivitat. Dintre d'aquestes grans especialitats, se'n distingien altres de més específiques, com el *payater*, documentat a Girona, que designa el mestre que fa o adoba panys de porta.

La seqüència documental dels llibres de fàbrica de la Catedral de Barcelona s'ha vist enriquida amb la troballa dels contractes d'obres concretes, especialment de reixeria.⁴ Tanmateix, així com en el cas dels llibres de fàbrica el buidatge ha estat exhaustiu i sistemàtic, la consulta als manuals notariais s'ha efectuat puntualment i com a conseqüència d'una notícia concreta que ens hi remetia.

4. Lluïsa AMENÓS, «Reixeria gòtica a la Catedral de Barcelona», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XIX (2005), p. 87-116.

El buidatge documental de la sèrie de llibres de l'obra corresponent als segles medievals ha permès elaborar dos complets catàlegs auxiliars: el de ferrers i el glossari terminològic de l'ofici.⁵

L'activitat dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona

A l'obra arquitectònica, els ferrers acomplien una funció de tipus auxiliar que s'articulava a l'entorn de quatre especialitats bàsiques: el manteniment, la fabricació i la reparació de l'utilatge emprat pels treballadors de la construcció, la fabricació de clavaó i ferramentes destinades a l'estructura de l'edifici, la fabricació i l'adob d'elements de serralleria i la confecció d'objectes d'ús litúrgic i d'obres de forja monumental.

La majoria de ferrers documentats als llibres de l'obra de la Seu de Barcelona duïen a terme activitats directament relacionades amb la construcció arquitectònica, que es traduïen en el manteniment, la fabricació i la reparació de l'utilatge emprat pels piquers, i la confecció «d'elements estructurals».

Bona part de les eines emprades pels picapedrers eren de ferro. El seu ús continuat provocava el desgast del tall o de la punta, per la qual cosa calia adobar-les mitjançant processos d'aceratge i de trempatge.⁶ Als llibres d'obra són habituals els pagaments regulars per adobar, llossar, acerar, o fer de nou broques, tascons, escodes, martells, malls o perpals. La freqüència dels pagaments marca el ritme de construcció de la seu. Així, entre els anys 1375 i 1433, els pagaments per aquests conceptes són constants i regulars. Al tombant de segle, en canvi, els treballs d'acabat interior de l'edifici i d'ornamentació de les capelles de la nau determinen un augment dels pagaments per encàrrecs de serralleria.

A través dels llibres de l'obra de la Seu de Barcelona, es documenten dos ferrers encarregats exclusivament del manteniment de les eines dels

5. Lluïsa AMENÓS, «Glossari terminològic i iconogràfic sobre l'ofici de ferrer i les seves activitats productives (s. XIV-XV)» i «Catàleg de ferrers documentats en les fonts escrites d'època medieval», *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 28 (2007) [en premsa] i 29 (2008) [en premsa].

6. Les tècniques d'aceratge i trempatge del ferro, documentades des de temps protohistòrics, han estat bàsiques per al manteniment de l'utilatge de ferro en les economies preindustrials, i han arribat fins als nostres dies a través dels artesans rurals. Per a una reflexió sobre aquest tema, vegeu Lluïsa AMENÓS, «Tres oficis de les arts de foc: el ferrer, el ceramista i el vidrier», *Les mil cares del foc* [catàleg], Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2000, p. 61-71.

treballadors de la construcció: el del tall de Montjuïc i el de l'obra de la seu. El ferrer del tall era un càrrec municipal de caràcter vitalici que tenia la missió de forjar, mantenir i adobar les eines i els elements de ferro necessaris per als treballs que es duïen a terme a la pedrera, al moll i a les rieres de la ciutat.⁷ L'obra es feia càrrec de les despeses generades pel ferrer que adobava les eines de ferro amb què es desbastava la pedra destinada a la construcció de la seu.⁸ La seguretat del càrrec determinà que alguns ferrers, a l'hora de jubilar-se, sol·licitessin al Consell de la Ciutat que cedís el càrrec als seus fills, tal i com ho féu, per exemple, el ferrer Bernat Major el 3 de febrer de 1449.⁹

El ferrer de l'obra havia de donar resposta a les necessitats derivades de la dinàmica constructiva de l'edifici. A través de les fonts documentals, hem pogut conèixer diversos processos tècnics propis de la reparació i el manteniment de l'utilatge dels piquers. Un dels bàsics era refer el tall o llos

7. El 30 d'agost de 1451. «Lo dit die los honorables mossenyor Fferrer de Gualbes mossenyor Berenguer Lul, e mossenyor Johan Merquet consellers l'any present de la dita Ciutat ensemps ab los honorables mossenyor Bernat Ferrer, e P. Metge daquen absents per llur infirmitat, stants en la casa apellada de XXX, provehiren en Simon Frexe, ferrer sens perjudici de altre de ésser ferrer per dita Ciutat, en les obres de ferre o ferraments quis haïen affer o sien necessaris en los tall o talls de la dita Ciutat, e al moll e en les rieras que la Ciutat fasse obrar e adobar.» *Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, v. II, Barcelona: Imprenta d'en Henrich y Cia., 1893, p. 128-129.

8. «(...) Paguí a-n Jacme Vilar, ferrer de Muntjuhich, per XXII dotzenes e mige de broques, que ha fetes per los obrés del dit tayl.» Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), Llibre de l'Obra (LO), 1417-19 (2), f. 37v.

9. «Lo dit die en Bernat Maior ferrer de las obres de la Ciutat, attanent que per la sua senectud la virtut sua corporal deffellex, e per consegüent ell axí promptament com solia no pot servir a la dita Ciutat del seu offici, resigna aquell en mans e poder dels honorables Consellers, suplicant-los que aquell offici fós a ells plasant atorgar e conferir an Ffranci Maior, fill seu, abte e sufficient a regir lo dit offici, e donar degut compliment a les coses a aquell oportunes. E los dits honorables Consellers, vista la sobredita resignació, e considerants la supplicació consegüentivament a ells feta, ésser consentanea a rahó, certificats del saber e suficiencia del dit Ffranci Maior, fill del dit Bernat, en lo dit offici de ferrer, precedent delliberació, atorgaren e conferiren al dit Ffranci, lo dit offici de ferrer de la dita Ciutat, provehint-lo del exercici de aquell en la forma e manera que per lo dit son pare era exercit o acostumat exercir. Manants los dits honorables Consellers a mi, Johan Oliver, notari e scrivà del offici de Racional que la dita concessió o provisió, continuàs en lo present dietari.» *Manual de novells ardits...*, 1893, v. II, p. 55.

de les eines quan estaven gastades,¹⁰ tasca que es podia fer amb la mola o amb les llimes.¹¹ La mola d'esmolador era un disc de pedra abrasiva que es feia voltar molt ràpidament al voltant del seu eix. A Barcelona, no n'hem documentada cap, però en tenim referències a l'obra de Tortosa des de la segona meitat del segle XIV.¹² A la ferreria localitzada al jaciment del Roc d'Enclar, dins l'espai denominat H1, foren trobades algunes pedres d'esmolador.¹³ Per esmolador les eines de tall s'emprava també el tornall mogut per la força hidràulica.¹⁴ Una altra tècnica coneguda per referir el tall de les eines era el dentat.¹⁵

Altres tasques auxiliars relacionades amb el manteniment de l'utilitatge eren calçar, o afegir ferro a la fulla d'una eina gastada,¹⁶ soldar les eines trencades¹⁷ i acerar —afegir acer— la punta o el tall d'una eina. Són nombrosos i regulars els pagaments per aquest concepte i inclouen un nodrit grup d'eines, entre les quals cal citar malls, martells, pics, escodes i bro-

10. «Ítem, pagué a-n Ramon des Puyg, ferrer, per loçar lo mayll major obs del tay.» ACB, LO, 1385-87, f 27r.

11. «(...) may que ha açerat de là un cap, e de l'altre lossat de limes (...).» ACB, LO, 1417-19 (2), f. 83.

12. Victòria ALMUNI BALADA, *L'obra de la Seu de Tortosa (1345-1441)*, Tortosa: Dertosa. Cooperativa Gràfica Dertosenca Editorial, 1991, p. 145 i 176. Vers 1421, l'obra en comprà una altra. *Ibid.*, p. 191.

13. AD, «Primers resultats del projecte d'estudi sobre la metal·lúrgia del ferro a Andorra», a *Actes del 3r curs d'Arqueologia d'Andorra 1991*. («La vida medieval als dos vessants del Pirineu»), Andorra: Patrimoni Cultural d'Andorra, Àrea de Recerca Històrica, 1995, p. 217.

14. Disposem de diverses notícies sobre el tornall: l'any 1409, fra Guillem Buada, almoner del monestir de Santa Maria de Ripoll, es reuní amb el Capítol per tractar de l'establiment d'un tornall o molí d'esmolador al ferrer Antoni d'Om. S'acordà atorgar-li en emfiteusi un pati prop del rec de l'Almoina perquè hi construís un molí «*ad smolandum farramenta et alia ferri opera*». Jordi MASCARELLA I ROVIRA, «La Farga», *Quaderns de la Revista de Girona*, 43 (1993), p. 25. L'any 1449, Galcerà de Pinós, senyor de la baronia de Pinós i Mataplana, establí en emfiteusi el molí esmolador de Bagà al cens anyal de dos polls de gallina. Joan SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius. Institucions Socials*, v. II, Bagà: Centre d'Estudis Baganesos, 1989 [1947] [facsimil], p. 413. L'autor explica, també, que el ferrer de la Pobla de Lillet esmolà amb roda de peu fins l'any 1572, quan el procurador de la vila atorgà permís per construir un «*tornai*» al rec del molí draper.

15. «Ítem, per III dotzenes de tayans que dentar (...).» Cristina HOMS ROURICH, «Los constructores de la catedral de Gerona. Aportación a su estudio (1367-1377)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. 17, 1977, p. 141.

16. «Ítem, pagué al ferrer de Muntjuhic per I^a picaça, que ha calçada.» ACB, LO, 1411-13(2), f. 44v.

17. «E per soldar I perpall qui era trencat en II lochs (...).» ACB, LO, 1403-05 (2), f. 30.

ques.¹⁸ Hom ha documentat a través del llibre d'obra una gran varietat d'eines de ferro emprades pels treballadors de la construcció. Les eines de ferro podien ser propietat del treballador o de l'obra, bé que aquesta segona opció ha quedat menys registrada en la documentació.¹⁹ En tot cas, no són estranys els pagaments al mestre d'obres per comprar eines de ferro: per exemple, el 18 d'octubre de 1432, amb motiu de l'encant d'en Marsol, Bartomeu Gual comprà una entiba i una escoda molera per a l'obra.²⁰

En època medieval, les eines de ferro eren un bé preuat. Quan envellien o es trencaven, es reaprofitaven per construir-ne una altra de nova. L'any 1377, l'obra de la Seu de Girona pagà per fer un tascó nou a partir de dos de trencats i una escarpra nova feta de dues velles.²¹ Habitualment, l'obra reaprofitava tot el material de ferro procedent dels enderrocs, i quan es disposava d'una determinada quantitat de ferro vell, s'encarregava al ferrer que el batés de nou.²² Més excepcionalment, l'obra comprava ferro per forjar un element concret, com passà el 24 de març de 1380.²³ Tampoc no sembla que hi hagués excedents d'eines de ferro, de manera que, en períodes de punta de feina, calia llogar l'utilitatge a un ferrer extern o a un botiguer.²⁴ Així, el 29 de març de 1381, s'abonaren als ferrers Tomàs i Guillem els càvecs llogats per enderrocar la seu romànica de Barcelona²⁵ i l'any 1421,

18. «Ítem, pagué a-n Ramon Des Puyg, ferrer, per lo mayll major, qui acerà; e per tascons, qui bullí; e per mertells, qui acerà.» ACB, LO, 1385-87, f. 55v.

19. «(...) paguí al dit Johan per una scoda, qui és de la obra, en què posà tres lliures de acer (...).» ACB, LO, 1417-19(2), f. 109v.

20. ACB, LO, 1432-33 (Claustre II), f. 44v.

21. HOMS 1977, p. 137 i 140.

22. «(...) a batut un quintar de ferro macho, II lliures de ferro vell (...).» ACB, LO, 1493-95, f. 71v.

23. «(...) Ítem, li presté dissapte, a XIII d'abrill, a comprar ferro, obs de fer les barres del corredor (...).» ACB, LO, 1379-83, f. 27.

24. Aquest costum devia estar força estès a l'època. En els llibres de l'obra de la capella del monestir de Predicadors de València es documenten diversos pagaments per aquest concepte. Vegeu *La Capella Reial d'Alfons el Magnànim de l'antic monestir de Predicadors de València. Documents II*, València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana, 1996, especialment p. 9 i 10.

25. «Ítem, pagué a-n Thomàs, ferrer, per III càvecs, que loguam IX jorns, (...) Ítem, pagué e-n Guillem, ferrer, qui està en la riera de Sant Johan, per IIII càvecs, que loguam, obs de la dita escombra, per XIII jorns que los tenguem, e perderen-se III (...).» ACB, LO, 1379-83, f. 108v. Transcrit a Agnès VALLÈS I BOTEY, *La construcció de la catedral de Barcelona segons els llibres de l'obra (1325-83)* (tesi de llicenciatura inèdita), Universitat de Barcelona, 1987, p. 191-192, doc. 13.

Pere Feliu cobrà 3 sous pel mateix concepte.²⁶ Per contra, l'adquisició d'utilatge nou al botiguer de ferro apareix documentat poques vegades: a la Seu de Barcelona, per exemple, només hem registrat el pagament de dues pales de ferro al ferrer Pere Baruta, l'any 1433.²⁷

A més del manteniment de l'utilatge, els ferrers s'encarregaven d'elaborar els elements de ferro emprats per donar estabilitat a les diverses parts estructurals de l'edifici, és a dir, claus, xapes o barres per construir les cintres, les voltes, els arcs o els pilars.²⁸

Per armar les voltes, s'emprava clavaó nova, adquirida generalment al mercader de ferro²⁹ o, preferentment, clavaó vella comprada al botiguer de ferro o reaprofitada dels enderrocs de l'obra.³⁰ En aquest darrer cas, els mateixos treballadors es convertien en proveïdors de l'obra, ja que li venien regularment els claus que recuperaven durant l'exercici de la seva feina, la qual cosa els suposava un ingrés complementari al sou que tenien assignat. El reaprofitament de claus vells feia necessària la presència d'un ferrer que n'adobés i redrecés les puntes.³¹

Quan el volum de clavaó vella procedent de l'obra resultava insuficient, es recorria al ferroveller, ço és, al professional especialitzat en el comerç d'objectes usats de ferro. A Barcelona, coneixem els noms dels ferrovellers —o revenedors de ferro vell— Miquel Sabater, Esteve Camps, Joan Móra i Joan Moliner.³² Cal recordar que els mitjans dels ciutadans per proveir-se de materials per a la construcció eren, a més de la compra de material nou i l'adquisició al ferroveller, les subhastes públiques i el

26. ACB, LO, 1419-21 (1), f. 88bis.

27. ACB, LO, 1433-35, f. 56v.

28. Vegeu sobre aquest tema un curiós treball de Bonaventura BASSEGODA I AMIGÓ, «Empleo del hierro en el interior de las fábricas», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*, XXII (1930-1932), p. 486-488.

29. «Ítem, a-n Pere de la Trinza, mercader, per clavó nova, que hevem presa a obs de armar la volta qui és sobre las capellas de Sent March e de Sant Viçens.» ACB, LO, 1429-31, f. 30.

30. Així es documenta, per exemple, en els treballs d'armar les voltes de la capella de Francesc Santcliment, pagats els dies 4 i 10 d'octubre de 1422 i 30 de gener de 1423. ACB, LO, 1421-23 (1), f. 77, 78v i 90v.

31. «Ítem, a-n Bernat Maior, ferrer, per adobar clavó vella (...).» ACB, LO, 1432-33 (Claustre II), f. 17v. «(...) claus veyls que dreçà (...).» ACB, LO, 1411-13 (2), f. 32v.

32. ACB, LO 1433-35, f. 82v, 1443-45, f. 133v i 1451-53, f. 167.

robatori.³³ Les subhastes eren un negoci que sanejava els costos de les obres i estalviava els derivats del transport de runa a les deixalleries. Entre el material que s'hi venia, consten diverses peces de ferro i clavaó vella. El robatori de material de construcció era un mitjà d'aprovisionament força estès a l'època. El 5 de juny de 1459, l'obra remunerà el notari Rafael Soler per una lletra de vet contra tots aquells que sostraguessin fusta, pedra, ferramenta o altres materials.³⁴ Per tal de posar remei a aquest problema, les autoritats dictaren una ordinació específica que prohibia als ferrovellers vendre ferro vell perdut o procedent de robatoris.³⁵

El ferrer exercia un paper actiu en el manteniment dels mitjans de transport que l'obra tenia al seu servei. Quan a l'abril de 1378 es reparà el carreó que havia traslladat la clau de volta del segon tram de la nau central des de la pedrera fins a la Seu, s'adquiriren diversos components de ferro a Bongrat Colell i Berenguer Bertran.³⁶

Molts productes auxiliars arribaven a Catalunya a través dels circuits comercials internacionals. La distribució en el mercat local s'efectuava a partir d'una xarxa de botiguers especialitzats. L'obra els comprava, principalment, tot tipus de clavaó nova i vella, fil de llautó per instal·lar els vitralls i plom per encastar els diversos elements de serralleria. D'entre els botiguers, cal citar Pere Joan i Bartomeu Bleda, documentats entre 1461 i 1492, i Pere de la Trinxà, documentat entre els anys 1427 i 1432. Aquest darrer, de vegades qualificat de mercader,³⁷ tenia la botiga prop de Santa Maria del Mar.³⁸ De la Trinxà proveí el fil d'aram per a la vidriera del Baptisme de Jesucrist, ubicada a la tribuna de la capella del Baptisteri, i per

33. Matilde PORCEL BEDMAR, «Reaprovechamiento de materiales de construcción en la Barcelona gótica», a *El temps del Consell de Cent*, II, *La persistència institucional. Segles XV-XVII* (Quaderns d'Història de Barcelona), Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2001, p. 16 i 18.

34. ACB, LO, 1459-61, f. 178.

35. «Ítem, ordonaren los dits Conselers e prohomens que, de aq[u]í a[v]ant, algun ferroveller no guos vendre lo ferro vel sinó val qual l'aurà comprat aurà, per que aquel que perdut o furtat lo y auran millor pugar trobar so del seu (...).» Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Secció Gremis. Serrallers. Sèrie 10-4. *Llibre Major*, f. 25v. Còpia incompleta del document original.

36. ACB, LO 1377-79 (1), f. 134 i 139. VALLÈS 1987, p. 53 i nota 3.

37. «(...) Pere de la Trinxà, mercader (...).» ACB, LO 1429-31, f. 30.

38. ACB, LO 1427-29, f. 61.

a la capella de les Fonts.³⁹ Al llarg dels anys 1429 i 1430, proveí l'obra de clavaó i bigues per a la construcció del cimbori. El 4 de setembre de 1429, cobrà per la venda de clavaó nova per armar la volta de les capelles de sant Marc i sant Vicenç,⁴⁰ i el 22 de maig del 1430, cobrà el plom que serví per encastar les barres de les reixes de les finestres del cimbori.⁴¹

A banda de les feines més especialitzades, els ferrers d'obra grossa n'exercien altres de complementàries, com manegar les eines⁴² i ferrar les bèsties⁴³ i els cèrcols de les portadores i galledes que contenien els diferents materials auxiliars de la construcció.⁴⁴

Els ferrers documentats a l'obra cobraven per feina feta. Si bé són nombrosos els ferrers documentats al llarg del període estudiat, de pocs n'hem pogut arribar a fer un seguiment complet. El ferrer Gayà (o Guayà), que treballà a l'obra entre els anys 1375 i 1392, tenia l'obrador a la Portaferri-sa.⁴⁵ El 28 de maig de 1379, a causa dels deutes acumulats, es negà a llosar més eines per a l'obra.⁴⁶

Francesc Joan és un exemple de ferrer polifacètic. Documentat a la Seu de Barcelona entre els anys 1413 i 1427, tenia l'obrador al Regomir.⁴⁷ De vegades, apareix citat com a «ferrer de la lotge», en al·lusió a l'espai destinat a emmagatzemar-hi els carreus de pedra.⁴⁸ Dugué a terme una gran diversitat de feines que van des de l'adob d'eines dels piquers i la realització de ferramentes per a la construcció, fins a la manufactura de claus i d'elements de serralleria, entre els quals sobresurt la reixa per a la finestra

39. ACB, LO 1427-29, f. 61. Transcrit per Sílvia CAÑELLAS MARTÍNEZ, «Catedral de Barcelona», a *Els vitralls de la Catedral de Barcelona i del monestir de Pedralbes (Corpus Vitrearum Mediiævi)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Àmbit Serveis Editorials, 1997, p. 45, reg. 39.

40. ACB, LO, 1429-31, f. 30.

41. ACB, LO, 1431-32 (Claustre I), f. 74.

42. «(...) E per II mànechs com I^a picassa, e a I^a scoda (...)» ACB, LO, 1403-05 (2), f. 36v. «(...) per tornar l'uy del càveh de fer morter (...)» ACB, LO, 1453-55, f. 178v.

43. «(...) per ferrar l'asa de ferros nous (...)» ACB, LO, 1385-87, f. 72.

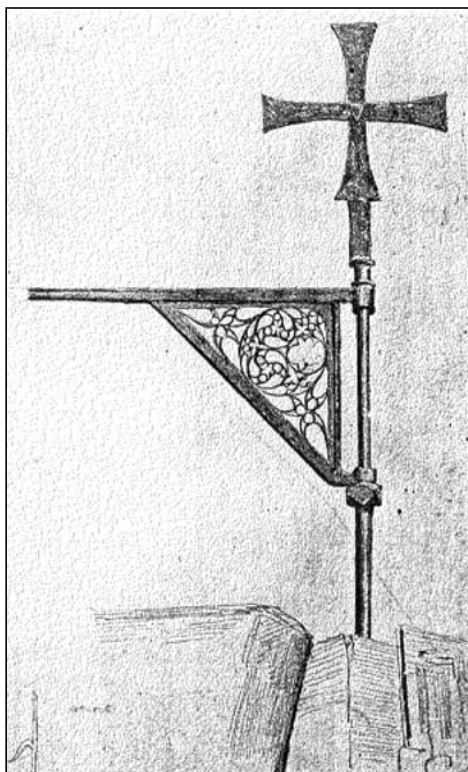
44. «(...) paguí al dit Ffrancesch Johan per cinc cercles nous, que mes de ferro, que mes en les galledes de forma major (...)» ACB, LO, 1417-19 (2), f. 52v.

45. ACB, LO, 1379-83, f. 6v. Vegeu també VALLÈS 1987, p. 123.

46. «Ítem, pagué en Ramon des Puyg, ferrer, per XIII dotzenes e miga de broques, obs de la loga, per tal com en Guayà no vulia loçar que li eran deguts diners.» ACB, LO, 1379-83, f. 9. Vegeu també VALLÈS 1987, p. 216.

47. ACB, LO, 1417-19 (2), f. 73.

48. ACB, LO, 1413-15 (1), f. 58.

Antoni Sureda. Coronament del faristol del cor.
Vers 1481. (Dibuix de Santiago Rusiñol. 1882.)

del Capítol.⁴⁹ Francesc Joan traspasà a finals de gener o a inicis de febrer de 1427, car els dies 3 i 4 s'efectuà l'inventari i l'encant dels seus béns.⁵⁰

Pel que fa als ferrers especialitzats a ferrar les bèsties, cal citar Pere Lach i Bartomeu Figuera, aquest darrer anomenat indistintament ferrer o menestral.⁵¹ Figuera consta documentat a l'obra entre els anys 1417 i 1419, amb motiu del pagament de «ferros nous i referrats», és a dir, de ferradures noves i velles.⁵² Pere Lach, consta documentat entre els anys 1435 i 1439, amb motiu dels pagaments per ferrar el mul del tall de Montjuïc.⁵³ Els manescals també tenien al seu càrrec la salut dels animals. Entre les moltes cures que els aplicaven, només hem pogut documentar la sagnia.⁵⁴

49. ACB, LO, 1417-19 (2), f. 105. Citat a Francesc CARRERAS CANDI, «Las obras de la Catedral de Barcelona. 1298-1445», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 1914, 53, p. 306 i n. 448.

50. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5, lligall solt.

51. ACB, LO, 1419-21 (1), f. 13.

52. «(...) pagué a n Barthomeu Figuera, ferrer o menestral, per VIII ferros nous, que ha mesos a les bèsties de la dita obre (...)» ACB, LO, 1417-19 (2), f. 21v.

53. ACB, LO, 1435-37, f. 64 i 87v.

54. «(...) pagam a n Bernat de Lach, menescal, per ferradures del mull, que serviren a Muntjuhich, e segnies, e referras (...)» ACB, LO, 1439-41, f. 74v.

Treballs de serralleria

Els manyans tenien cura de l'execució i la col·locació de panys, forrellats, claus, golfos, reixes i altres elements similars, tot i que, de vegades, també acceptaven encàrrecs d'obra grossa, especialment de clavetaire.

El manyà elaborava l'encàrrec al seu taller i només s'acostava a l'obra per a la instal·lació definitiva. Hom distingeix entre els manyans vinculats a l'obra durant un període de temps relativament llarg i aquells registrats esporàdicament amb motiu de pagaments per encàrrecs puntuals. D'entre els primers, sobresurt el manyà Desovol, documentat entre els anys 1377 i 1390. Desovol obrà de nou i adobà pràcticament totes les tancadures de les portes al llarg del període en què apareix documentat. A partir de l'any 1387, consta documentat Pere d'en Orelles, fill, deixeble o esclau de Guillem Orelles, autor de les reixes de la capella de Sant Lluís, que dugué a terme, entre altres, diversos encàrrecs de serralleria per a l'obra del cloquer.⁵⁵

La majoria de ferrers que realitzaven treballs de serralleria assumien també encàrrecs propis de l'especialització de clavetaire: és el cas de Sorbera, documentat el 1380 «prop lo pou del Estany»,⁵⁶ o de Bernat Canyadell, documentat entre els anys 1386 i 1392. D'aquest darrer, sobresurten els treballs per al portal del rellotge, pagats el 17 d'agost de 1392,⁵⁷ i les reixes per a la finestra de la sagristia, pagades el 7 d'octubre de 1391.⁵⁸

Del període corresponent al darrer quart del segle XIV, el ferrer que realitzà una quantitat més gran de feines per a la Seu fou, sens dubte, Berenguer Bertran. Amb obrador al quarter del Regomir,⁵⁹ rebé una gran varietat de comandes que abracen des d'una notable quantitat i diversitat tipològica de claus, fins a ferramentes de portes i ferros per a la instal·lació de vitralls o de reixes. Entre els anys 1402 i 1455, treballà a la Seu de Barcelona el ferrer de la Ciutat, Bernat Major. La llarga seqüència cronològica registrada ens fa pensar que podria tractar-se de dos artífex diferents. A banda dels nombrosos encàrrecs de claus i barres emprats en la construcció de l'edifici, Bernat Major forjà també els claus per a la construcció del cadirat del cor,

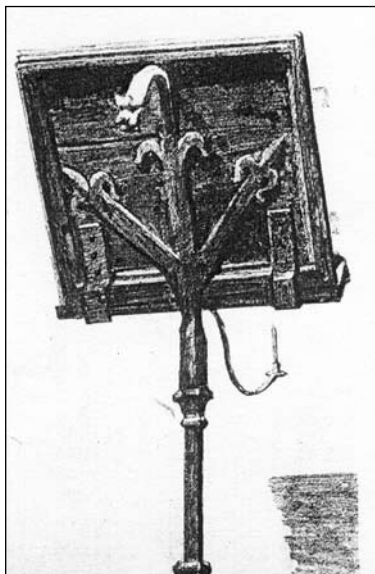
55. ACB, LO, 1387-89, f. 71.

56. ACB, LO, 1379-83, f. 48. Vegeu també VALLÈS 1987, p. 62 i n. 4.

57. ACB, LO, 1391-93, f. 57v.

58. ACB, LO, 1391-93, f. 21.

59. ACB, LO, 1379-83, f. 22.

Pere Riembaud. Faristol amb braç de llum. Cor de la Seu. 1489. (Dibuix de Santiago Rusiñol. 1882.)

que obrà l'escultor Pere Ça Anglada entre els anys 1394 i 1399.⁶⁰ Paral·lelament a aquesta feina, Major s'encarregà de llossar diverses eines per als piquers.

Bernat Major treballà també per a la Llotja de Mar de Barcelona. El 2 de juny de l'any 1414, signà àpoca pels golfos grans i les femelles de ferro per a la porta del portal que donava accés al saló de contractacions, on encara treballava el mes de juny de l'any següent.⁶¹ El 3 de febrer de l'any 1449, a causa de la seva vellesa, Bernat Major sol·licità el traspàs del càrrec de ferrer de la ciutat al seu fill, Francesc, documentat a Barcelona entre els anys 1439 i 1461.⁶²

A mitjan segle consta la presència d'un mestre alemany, anomenat Enric.⁶³

60. Totes les despeses efectuades per a aquest concepte foren consignades a ACB, LO, 1394-99, Llibre del Cor.

61. «*Sit omnibus notum quod ego, Bernardus Maior, faber civis Barchinone (...), solvistit michi (...) pro duobus golfis grandes ferri [de paredar], cum eorum femellis per me fecis et emptis a me ad rationem decem denarium pro qualibet libra, que sunt ponderis centum quadraginta septem librarum ad pensium Barchinone, et servente debent in portali quod nunc de nove construit in pariete portici quod fieri et construi debet prope [dictam] Lotgia maris dicte civitatis*».

3 de juny de 1419: «Ítem, done an Bernat Major, ferrer, ab alberà dels honorables cònsols scrit en Barchinona, a III de juny del dit any MCCCCXVIII, a ell degudes per clavó que és intrada en les portes novement fetes en los portals de la casa o porxo qui és devant la Lotge (...)». Transcrit a M. Carme DOMÍNGUEZ RODÉS; Sílvia CAÑELLAS MARTÍNEZ, «La Casa Llotja de Mar de Barcelona: revisió del seu procés constructiu a través de la documentació (segles XIV-XVI)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XIX, 2001, p. 72, n. 23 i p. 73 i 74, n. 34.

62. *Manual de novells ardots...*, v. II, p. 55.

63. 28 de maig de 1463. «(...) pagam a mestre Anrich, farrer, alemany, per XXXII parells de francisses, estanyades, per obs de les cadires del cor (...)» ACB, LO, 1463-65, f. 110.

Documentat a la Seu de Barcelona entre els anys 1461 i 1465, realitzà diverses tasques de serralleria per a l'obra. Possiblement fou un dels introductors del pany de cop a Catalunya: l'any 1464 n'instal·là un a l'armari dels bacins de l'obra.⁶⁴ El 5 de desembre de l'any 1461, se li remunerà el treball de recobrir la caixa de recaptés de l'obra amb planxa de ferro, adquirida al botiguer Bartomeu Bleda, i fer-ne el pany amb dues claus.⁶⁵ El 6 de maig de 1462, obrà seixanta-vuit claus grans que es clavaren al travesser superior de la reixa de fusta que tancava el cor, puix que hi havien entrat a robar.⁶⁶ Durant aquest temps forjà també la serralleria per als orgues mitjans que aleshores estava realitzant mestre Leonart.⁶⁷ Mestre Enric féu treballs de forja relacionats amb la instal·lació de vitralls i amb la construcció de l'edifici.

Cal destacar, també, la família Sureda, documentada entre els anys 1429 i 1492. El fet que els dos membres de la nissaga responguin al nom d'Antoni no permet diferenciar els períodes de treball d'un i l'altre.

Antoni Sureda I participà en la realització de la ferramentada destinada als orgues de la Seu⁶⁸ i realitzà diversos treballs per a la vidriera del Baptisme de Jesucrist, ubicada a la tribuna de la capella del Baptisteri o capella de les Fonts, pagats el 15 d'agost de 1428.⁶⁹

El 15 d'abril de 1481, Antoni Sureda II cobrà per la instal·lació d'un coronament artístic de ferro per al faristol major,⁷⁰ segurament forjat per ell mateix. Conegut pels dibuixos realitzats per Santiago Rusiñol vers 1882, es tractava d'una cartel·la giratòria, decorada amb delicats calats gotitzants i coronada per una creu de planxa, que permetia il·luminar totes les cares del

64. «Ítem, a V de juliol sobra dit any, pagam a mestre Anrich, ferrer, per un pany e clau que féu en lo armari dels bacins de la obra, lo qual tancha per sí matex.» ACB, LO, 1463-65, f. 111.

65. «Ítem, a XXIII de novembre dit any, pagam an Bleda, botiguer, per XXX lliures de planxes de ffer. Servirà per cobrir la caxa dels diners de la obra. (...). Ítem, a V de decembre dit any pagam a mestre Anrich, ferrer, per cubrir la dita caxa. Féu tota la clavó e lo pany ab dues claus. (...)» ACB, LO, 1461-63, f. 110v.

66. «(...) pagam a mestre Anrich, ferrer, per CLVIII claus grans, qui serviren sobre lo rexat de fust, qui és al cap del cor, per què hi entraren per furtar los libres (...)» ACB, LO, 1461-63, f. 112.

67. ACB, LO, 1461-63, f. 166-169.

68. ACB, LO, 1461-63, f. 166-169.

69. ACB, LO, 1427-29, f. 61. Transcrit per CAÑELLAS 1997, p. 45, r. 39.

70. «Diumenge, a XV de abril, donam a n'an Sureda, ferrer, per soldar la creu de la grúa del faristol maior; e per fer una baga a la dita grúa (...)» ACB, LO, 1479-81, f. 66.

faristol.⁷¹ Sureda executà també la reixa de l'escala d'accés a la trona, segons un disseny de mestre Lochner o del seu deixeble i continuador, Joan Frederic.

Segons el diccionari de Ràfols, l'any 1465, el rei Pere IV, conestable de Portugal, li encarregà una reixa destinada al tancament de l'altar major de la capella de Sant Jordi, a l'església del Palau Reial Major, que finalment no es realitzà.⁷² Segons la mateixa font, l'any 1468, s'establí en un edifici propietat del pintor Jaume Vergós, al costat del convent de Sant Francesc de Barcelona.

Pere Riembau, manyà procedent «de Megènia», segons consta al Llibre d'Obra,⁷³ apareix documentat entre els anys 1485 i 1500. Començà treballant com a lloctinent d'Antoni Sureda.⁷⁴ L'any 1489, Riembau obrà un guarniment de ferro per a un dels faristols de la Seu, consistent en un coronament vegetal de tres branques.⁷⁵ Pel que es desprèn d'un pagament efectuat el 31 d'octubre de 1496, Riembau també coneixia el pany de cop.⁷⁶

Segons Ràfols, l'any 1510, juntament amb Pere Roca, manyà documentat a la Seu de Barcelona a partir de 1496, forjà una reixa per al convent dels framenors de Barcelona. Dos anys més tard, fongué la campana «La Marlesa» o «Prima» de la Seu de Lleida, i el 1533 la de l'església de l'Espluga de Francolí.⁷⁷

71. «El facistol fijado en el centro del coro, lleva por corona un aparato de hierro, que por su trabajo delicadísimo, su bien combinado y exquisito dibujo, su elegancia y esbeltez, constituye un verdadero joyel artístico. (...) Sirve para iluminar á voluntad todo el contorno del facistol, teniendo a este efecto movimiento giratorio.» *Álbum de detalles artísticos y plástico-decorativos de la Edad Media Catalana*, Barcelona: Imprenta de Luis Tasso y Sena, 1882, p. 37 i 38, fig. 64.

72. J. F. RÀFOLS, [dir.], *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña desde la época romana hasta nuestros días*, Barcelona: Editorial Millà, 1954. v. IV, p. 1231.

73. ACB, LO, 1485-87 (2), f. 121. Desconeixem el valor exacte d'aquest topònim, però podria tractar-se de les poblacions de Megève, a la Savòia, Méjean, a prop de Rodez, Mejanès, a prop de Montpellier, o Megen, situada prop d'Utrecht, a Flandes.

74. ACB, LO, 1485-87 (2), f. 121.

75. 14 de setembre de 1489. «Diumenge, a XIII de setembre, donam al sènyer en Pere Riembau, farrer, (...) per un guarniment de ferro ab tres branques per lo feristol que va per la Seu: sinch sous.» ACB, LO, 1489-91, f. 61.

76. «(...) donam al sènyer en Rianbau (...) per una tancadura, qui tanca la fas per sí mateixa: III sous; e més, per una altra tancadura, qui tanca la porta per sí mateixa (...)» ACB, LO, 1495-97, f. 72.

77. *Diccionario Biográfico...*, 1954, v. II, p. 456.

Els ferrers també tenien cura dels elements de ferro que intervenien en la instal·lació dels vitralls que ornamenten les finestres de les capelles, especialment les capes metàl·liques de protecció de les vidrieres, els lliants que havien de servir de vents per a subjectar les bastides fetes per poder treballar en les vidrieres, o bé els entramats de ferro per a la col·locació dels vitralls. Hom troba una completa anàlisi d'aquestes activitats a l'estudi monogràfic dels vitralls medievals de la catedral de Barcelona, efectuat per Sílvia Canyelles.⁷⁸ Remarquem, simplement, el pagament efectuat el 24 de maig de 1496 a mestre Antoni Fabre, per un element de ferro que servia per posar la «gata» per treure la pols de les vidrieres.⁷⁹ No sabem a què es refereix exactament, però creiem que podria tractar-se potser d'una gàbia de ferro.

Construcció i manteniment de rellotges

Al llarg de la baixa edat mitjana s'instal·laren rellotges mecànics a bona part de les torres d'esglésies i d'edificis públics. Els artesans encarregats de construir-los i de mantenir-los en funcionament provenien dels oficis relacionats amb el ferro.

La documentació escrita ens permet suposar que els rellotges construïts a Catalunya a les darreries del segle XIV ja devien disposar d'un mecanisme constituït, com a mínim, per un engranatge de rodes dentades, un o més contrapesos i una o dues campanes —o esqueselles— per a la soneria. Possiblement, devia tractar-se de maquinàries menys evolucionades tecnològicament que la que apareix representada en la miniatura del Rellotge de la Saviesa, pintat per Jean Rolin vers 1455.⁸⁰

78. Bona part dels pagaments efectuats als ferrers directament relacionats amb la col·locació de vitralls foren transcrits per CAÑELLAS 1997. Per aquesta citació en concret, vegeu p. 40, r. 2.

79. «Dimarts, a XXIII de maig, donam al dit mestra Anthoni Fabra, farrer, per un gorniment de ferro per les tallas del [tarnal], ab un pern, à tant lonch quant és de gros la volta de la Seu d'alt, eservex per metre la gata, per spolsar les vedrieras. XXXXVIII sous.» ACB, LO, 1495-97, f. 71v.

80. Josep Gudiol ens informa que entre els béns del rei Martí inventariats l'any 1410, hi havia un contrapès, un rellotge gran amb campana i un guarniment de rellotge amb dues campanes. Quatre anys més tard, en l'habitació del noble vigatà Nicolau Mateu, s'hi trobà una roda de rellotge antiga. Josep GUDIOL I CUNILL, «De rellotges i rellotgers Catalans. I», *Pàgina artística de La Veu de Catalunya*, 454 (11 d'octubre de 1918), p. 13.

Les primeres notícies documentals conegudes fan referència al rellotger Bernat Fermí, de Barcelona, que l'any 1332 construí un rellotge per al rei.⁸¹ Com passava en totes les corts europees, els monarques catalans tenien al seu servei un rellotger que s'encarregava d'abobar i construir tota mena d'enginyers per mesurar el temps. Bernat Desplà és un dels primers mestres documentats. El 18 d'abril de 1377, l'infant Joan li manava que «com lo nostre rellotge se sie del tot torbat (...) vengats a nos encontinent per redreçar lo dit rellotge (...)».⁸² Apareix en la documentació reial al llarg de tota la dècada dels vuitanta fins que, el 28 de febrer de l'any 1398, fou cridat a Saragossa a treballar per les festes de la coronació reial.⁸³

Una de les nissagues de rellotgers barcelonins més conegudes foren els Alemany. El 9 de maig de l'any 1378, Joan Alemany es comprometé a fabricar un rellotge per a la ciutat de València.⁸⁴ L'any 1406, el seu fill Mateu, documentat com a ferrer de Saragossa, construí un rellotge per a la Seu de Lleida que acabà de cobrar cinc anys després.⁸⁵

Pel que fa a la Seu de Barcelona, l'11 d'octubre de 1390, consten els pagaments al ferrer Sabater, per forjar la ferramenta necessària per instal·lar el seny major i el seu bastiment, que havia d'ésser col·locat a sobre del portal del claustre.⁸⁶

81. GUDIOL I CUNILL 1918, p. 12.

82. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Vida española en la época gótica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985 [1908-21], v. II, p. 183-184, doc. CXCVII.

83. GUDIOL I CUNILL 1918, p. 12.

84. José SANCHÍS SIVERA, *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, Valencia: Imprenta de Francisco Vives Mora, 1909, p. 569.

85. Vegeu l'estudi efectuat per Caterina ARGILÉS I ALUJA, «El rellotge medieval de la Seu Vella de Lleida», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 14-15, 1993-1994, p. 266 i 267; vegeu, també, José Ignacio PADILLA LAPUENTE, «Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s. XV)», a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida: Pagès Editors, 1991, p. 166, doc. IV, p. 160 i 161; document citat per Alonso GARCÍA GABRIEL, *Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores*, Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, 1976, p. 86.

86. ACB, LO, 1389-91, f. 62 i 63v. Vegeu algunes referències a S. RIBA, «El reloj de la Catedral de Barcelona. II», *Diario de Barcelona*, 210 (28 de juliol de 1892), p. 8923; Josep MAS I DOMÈNECH, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, v. I, Barcelona: Establiment Tipogràfic «La Renaixensa», 1906, v. I, p. 23; CARRERAS CANDI 1913, n. 50, p. 129-131; Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Obres al campanar de la Seu de Barcelona», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, n. 518-523, 1938, p. 235; Luis MONTAÑÉS FONTENLA, *Capítulos de la relojería en España* (Biblioteca Literaria del Relojero, II), Madrid: Roberto Carbonell Blasco, 1954, p. 64-65.

Una nissaga de rellotgers barcelonins activa durant tot el segle XV fou la dels Ferrer. Nicolau és el primer membre de la família que coneixem. El seu fill Jaume apareix documentat per primera vegada el 19 d'abril de 1449, arran de la mort de Joan Calbó,⁸⁷ quan els consellers el nomenaren «mestre de fer rellotges de la ciutat de Barchinona».⁸⁸ El mateix any, instal·là «una luna per ell artificialment feta e posada en lo aralotge de la Lotge dels Mercaders de la dita ciutat».⁸⁹ Fins l'any 1458, tingué el càrrec de rellotger de la Llotja de Mercaders de Barcelona per una quantitat de 80 sous barcelonins cada any.⁹⁰ Entre els anys 1464 i 1473, els Ferrer perderen el càrrec de rellotger de la ciutat en favor de Bernat Vidal, autor del primer rellotge de torre mecànic.⁹¹

87. El mestre rellotger de la ciutat, Joan Calbó, fou encarregat del manteniment del rellotge de la llotja de mercaders de Barcelona. Consta documentat entre l'any 1435, quan rebé la quantitat de 20 florins d'or d'Aragó per reparar el rellotge de la llotja de mercaders, i el 1437: «(...) *in solum reparationis oralogi Lotgie Mercatoris Barchinone in iudicacionis publici noviter facte cum literis cuiuslibet ore diey, pront apparet in fenestra dicti orologii*». Josep Maria MADURELL I MARIMÓN, «El arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1946, p. 75, n. 184. Sobre aquest rellotge, vegeu el treball de Santi TORRAS I TILLÓ, *Mare Aureum. Artistes i artesans de la Llotja de Mar de Barcelona a l'època del Renaixement*, Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, Angle Editorial, 2001, p. 196 i n. 286. Vegeu també *Manual de novells ardots...* 1893, v. II, p. 65.

88. «Aquest die los honorables mossenyor Ramon Çaval, mossenyor Ffranci Carbo, mossenyor P. de Coromines, mossenyor P. Citges e mossenyor P. Cestrada, consellers l'any present de la dita Ciutat, attenents que en Johan Calbó, ferrer e mestre de rellotges, qui era provehit de tenir en condret lo gran rellotge e altres de servints a tocar les horas comunes a la dita Ciutat poch dies havia, havia finida la sua vida. Certificats e informats a ple de la abtesa sufficiencia e expertesa de'n Jaume Ferrer, ferrer, fil de'n Nicolau Ferrer, ferrer, provehiren lo dit Jacme Ferrer, del dit offici de tenir en condret lo dit gran rellotge e altres de la dita Ciutat en aquellas forma e manere ab que aquell salari que ho tenia lo dit Johan Calbó». *Manual de novells ardots...* 1893, vol. II, p. 65. Vegeu també Josep GUDIOL I CUNILL, *Nocions d'Archeologia Sagrada*, v. II, Vic: Imprenta Balmesiana, 1933, p. 504. El 21 de febrer de 1441, consta com a obrer de l'església parroquial de Sant Miquel de Barcelona. Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona (AHPB), Joan Franch (major), *Tricesimum manuale*.

89. MADURELL I MARIMÓN 1946, p. 75. Vegeu també TORRAS 2001, p. 196 i 197, n. 288.

90. MADURELL I MARIMÓN 1946, p. 75 i 76, n. 184.

91. Sobre la figura de Bernat Vidal, vegeu Teresa VINYOLES I VIDAL, «Bernat Vidal, rellotger i "enginyer" barceloní del segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Homenatge al prof. José Ramón Julià Viñamata], n. 23/24 (2002-2003), p. 597-612. El diccionari de Ràfols el relaciona amb el Vidal que signà el morter d'ús farmacèutic del conseller Antoni Llonch, fós l'any 1464, i conservat al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (núm. inv. 251). A la boca del morter hom hi llegeix la següent llegenda: «+ LO PRESENT MORTER FOU FET PER LO MAGNIFIC MOSSEN ANTONI LONC, CONSELLER DE BARCELONA EN LANY MCCCCLXIII/ + BARNAT VIDAL», *vid.* Victòria MÓRA, «Morter d'ús farmacèutic del conseller Llonch», *La Barcelona Gòtica* (catàleg), Barcelona: Institut de Cultura. Museu d'Història de la Ciutat, 1999, p. 238 i 239.

Jaume Ferrer I consta documentat als llibres de l'obra de la Seu de Barcelona com a “ralotger” i com a «ferrer de la fàbrica de la Seu».⁹² Entre el juliol de 1479 i l'agost de 1481, cobrà els adobs efectuats al cavall del San Jordi de coure que coronava la font del claustre.⁹³

A partir dels anys vuitanta, es fa difícil saber si els encàrrecs documentats són assumits per ell o pel seu fill. Així, per exemple, sabem que el 21 d'agost de l'any 1482, ell o el seu fill signà una àpoca de pagament pel rellotge de la vila d'Igualada,⁹⁴ i el 12 de setembre de 1483 havia concordat el rellotge de la Seu de Vic.⁹⁵ L'any 1484, ell o el seu fill inicià la construcció del rellotge de Santa Maria d'Igualada, feina que de ben segur finalitzà Jaume Ferrer II vers 1490.⁹⁶ Per aquestes dates, Jaume Ferrer I devia ser un home d'edat i el seu fill devia assumir tot sol els encàrrecs. Ens ho confirma el fet que durant els anys 1485 i 1486, cobrà per donar menjar als ocells de l'hort i mantenir net el portal del campanar de les hores.⁹⁷

Jaume Ferrer II treballà com a rellotger i campaner. El 19 d'agost i el 19 de febrer de 1484 se li pagaren dues campanes per al rellotge de la Seu de Barcelona, una que tocava les hores i l'altra els quarts.⁹⁸ En aquests pagaments, consta documentat com a «relotge menor de dies» i «relotge menor de dret», cosa que permet suposar que estava en procés de substituir el seu pare, ja gran, en el càrrec de ferrer de la Seu de Barcelona. Entre els

92. ACB, LO, 1481-83, f. 120v.

93. ACB, LO, 1479-81, f. 60.

94. AHPB, Marc BUSQUETS (major), *Manual*, 1482-1483.

95. GUDIOL I CUNILL 1918, p. 12 i 13.

96. Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, v. II, Barcelona: Estampa d'Eugeni Subirana, 1907, p. 149.

97. ACB, LO, 1485-87 (2), f. 97v [1487. Barcelona]. «*Sit omnibus notum quod ego, Jacobus [dues línies inclinades per indicar la ferma] Ferrer, faber, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis dictis Anthonio Guillermi et Damiano Sanxo, suboperariis predictis, quod, inter diversas vices sive soluciones, dedistis et solvistis michi quinque libras et decem octo solidos racione condirecti in quo tenui aves et safaregium claustris sedis Barchinone, per tempus unus anni qui finivit quarta presentis mensis octobris. Testes Johannes Gombert presbyter, beneficiatus in ecclesia Sancti Petri Puellarum, et Johannes Vilana, scriptor Barchinone.*» ACB, Dalmau GINABERT, *Manual de l'obra de l'Església i Seu de Barcelona*, f. 41.

98. ACB, LO, 1483-85 (1), f. 86v, 1483-85 (2), f. 86.

anys 1486 i 1491, construï un rellotge mecànic per a la Seu de Lleida⁹⁹ i l'any 1487, obrà el rellotge de Santa Maria de Cervera.¹⁰⁰

El 26 de gener de 1488, el Consell de la Ciutat de Barcelona deliberà sobre la necessitat de construir un rellotge de quarts. Un any més tard, el Capítol i el Consell de la Ciutat debatien sobre el mal estat del campanar de la Seu barcelonina, el qual amenaçava ruïna a causa del pes de les campanes. El 7 de febrer de 1490, mestre Bassó forjà la ferramenta necessària per reforçar les campanes de Santa Eulàlia i Sant Vicenç.¹⁰¹ El 27 d'octubre de 1491, davant el perill imminent de ruïna, el síndic del Capítol demanà als consellers de la Ciutat que hi fessin alguna cosa.¹⁰² Es decidí construir un nou campanar que havia d'acollir la maquinària i les campanes d'un rellotge mecànic adaptat a les noves necessitats. Al llarg de l'any 1493, Joan Casajussana cobrà per obrar el penell i l'estructura de ferro que havia de sostenir la campana de les hores,¹⁰³ instal·lada al seu lloc el 18 de novembre de 1493. El 25 de setembre de 1494, Jaume Ferrer II signà les capitulacions del nou rellotge mecànic de la Seu de Barcelona que havia d'instal·lar-se al campanar major i que pagaren a

99. ARGILÉS 1993-1994, p. 270; PADILLA 1991, p. 163 i 166, doc. IV. Aquest contracte fou publicat per primera vegada a *El Cronicon Ilerdense*, 9 (18 d'abril de 1875), p. 69 i 70, i reproduït després per Lluís ROCA i FLOREJACHS, *La Seo. Memoria de la Catedral antigua de Lérida*, Lleida: Imprenta Mariana, 1881, p. 90, i Alonso GARCÍA GABRIEL, *Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores*, Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, 1976, p. 96. El 8 de juny de l'any 1493, consta un pagament per reparar aquest rellotge. AHPB, Lluís Carles MIR, *Secundum manuale*.

100. GUDIOL i CUNILL 1933, p. 504.

101. ACB, LO, 1489-91, f. 61. Vegeu també RIBA 1892, p. 8923.

102. «(...) és notòria ab quant perill e ruina stà lo campanar maior de la Seu de la present Ciutat de Barchinona, de la qual vosaltres, Senyors, l'any present dignament fou Consellers, regidors, provertors, e confinadors per la vostre arofermades virtud, la qual ruina e perill és per lo gran pes e càrrech que sosté lo dit campanar (...)» ACB, Dalmau GINEBRET, *Manual*, 1491-94, f. 54, 55 i 56.

103. «Dimarts, a XVI de satembra, donam al sènyer en Casajussana, ffarrer, III lliures XII sous en paga porrata de aquells XXI lliures XIII sous II a donar per la meytat de la obra de ferro a feta per lo manester del bastiment e campana de les ores, que atra tant a pagat la ciutat, que tot fessen a miges, so és, la ciutat e la obra de la Seu (...)» ACB, LO, 1493-95, f. 110-111.

mitges el Capítol i el Consell de la Ciutat.¹⁰⁴ El 28 d'octubre de 1495, el rellotge ja estava instal·lat, car s'hagué d'adobar a causa dels desperfectes causats per un llamp.¹⁰⁵ El rellotge obrat per Jaume Ferrer II es mantingué en ús fins l'any 1575, data en què fou substituït per un altre de més gran encarregat als mestres flamencs S. Nicolau i C. Ossen.¹⁰⁶

A partir d'aquest encàrrec, Jaume Ferrer II passà a ésser el rellotger més sol·licitat del principat: el 2 d'abril de 1496, signà una àpoca per la fàbrica del rellotge del castell de Corbera;¹⁰⁷ el 23 de març de 1499, signà els capítols per a la construcció del rellotge de l'església de Molins de Rei; el 15 de juliol del mateix any cobrà per diversos adobs efectuats al rellotge de la porta dels Sombrerers de Santa Maria del Mar,¹⁰⁸ i l'1 d'octubre,¹⁰⁹ es comprometé a fabricar el rellotge del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron.¹¹⁰ L'any 1498, signà una concòrdia amb els jurats de Sabadell per al manteniment del rellotge de l'església parroquial de Sant Feliu durant

104. «A 26 de Janer 1488, deliberació del Consell de Cent de fer Relotge de quart de horas, y á 5 de Octubre de 1490, es la Caució del Mestre. Á 5 de Desembre 1489, requestas, y respuestas entre Capítol de la Seu, y Consellers en rahó del Campanar de les horas, que per lo gran pes de la Campana minava ruyna, hont se diu, que á 18 Noembre 1493, lo Bisbe, y Capítol donaren licencia á Consellers de posar en lo Cloquer, ó Torra de la Seu per Campanar lavors novament fabricada, lo Seny, ó Campana de la Ciutat novament havia feta per sonar las horas. (...) A 25 de setembre 1494, in libro notalarum 1490, et aliorum, Capitulació sobre la fabrica de ferro de un Relotge de les hores per preu de 56 ll.» *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífics Consellers i Regiment de la ciutat de Barcelona*, publicades per F. Carreras Candi, Barcelona, 1916, v. V, p. 70.

105. «Dimecres, a XXVIII de ottubra, donam al sènyer en Jacme Farrer, ralotger, per II lliures, X onzes de fil d'aram, a rahó de II sous, III lliura, són: VI sous, X; e per un tros d'asta, ab lo gorniment: I sou, VI; e per sos traballs per adobar e tornar en orda les ores e quarts, que són dins la Seu, que lo lamp los avia tots desbatats. (...)» ACB, LO, 1495-97, f. 71. El 28 de novembre de 1495, Jaume Ferrer signa l'albarà de pagament per la quantitat de 10 sous i 10 diners per «adobar lo ralotge.» ACB, *Llibre d'albarans* (LA), 1495-97, f. 15.

106. Ramon JARDÍ, «El "Rellotge dels flamencs" de la Seo de Barcelona» a *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona: Editorial Gustavo Gili S. A., 1961, p. 224.

107. Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona (AHPB), Antoni Benet JOAN, *Manual*, 1495-1496, f. 124v.

108. Bonaventura BASSEGODA I AMIGÓ, *Santa Maria de la Mar. Monografia històrico-artística*, Llibre II, Barcelona: Indústries gràfiques Fills de J. Thomas, 1927 (ed. facsímil, Editores Técnicos Asociados, S.A., Barcelona, 1976), p. 289.

109. AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual*, 1498-1499.

110. AHPB, Narcís Guerard GILI, *Manual*, 1498-1499.

els quatre anys següents.¹¹¹ Jaume Ferrer devia anar molt carregat de feina, car per aquestes dates, els jurats li recorden que fa molt de temps que té el rellotge de la vila a casa seva, en espera d'ésser reparat.

Com a rellotger de la ciutat de Barcelona, tenia cura del rellotge de la llotja de mercaders. Malgrat que complí sempre amb la seva obligació, en un consell celebrat l'any 1501, els cònsols li recriminaven tenir el rellotge «molt desbaratat, e encara que aquell tingue a càrrech de tenir en condret en Jaume Ferrer, rellotger de aquesta ciutat, per lo gran mal recapte que aquell hi dóna, qui no atura en ciutat ni's cura de adobar aquell, stà axí desbaratat que no tocha sinó molt desbaratament».¹¹² El 24 d'abril de 1503, els consellers de Barcelona el destituïren del càrrec de rellotger de la ciutat «per mal servey, y per què se n'era anat estar fora, y [els Consellers] proveheixen lo Offici á favor de altri».¹¹³ L'any següent consta treballant a la parròquia de Sant Gil de Saragossa.¹¹⁴ El 1507, contractava el rellotge de l'hospital de la Mare de Déu de Gràcia de Saragossa i el 1509 fou admès de nou a Barcelona, tot i que fou depositat l'any següent per haver-se traslladat a Saragossa.¹¹⁵ L'1 de març de 1513, emparaulà amb els canonges de la Seu de Tarragona l'obra del rellotge de la Seu,¹¹⁶ contractat l'any 1522.¹¹⁷

Fabricació d'objectes d'ús litúrgic, elements decoratius i ferramentes aplicades al mobiliari

A banda dels elements relacionats amb l'edifici, els manyans que treballaven a l'obra elaboraven també objectes mobles per al culte, ornaments i ferramentes per a mobiliari de fusta. En els llibres de comptes, hem documentat sovint la instal·lació i reparació d'objectes destinats a la il·lumina-

111. Miquel CARRERAS, «El primer rellotge de la vila», *Butlletí Centre Excursionista «Sabadell»*, v. III, n. 49, octubre-desembre de 1933, p. 243-246.

112. ARGILÉS 1993-1994, p. 270.

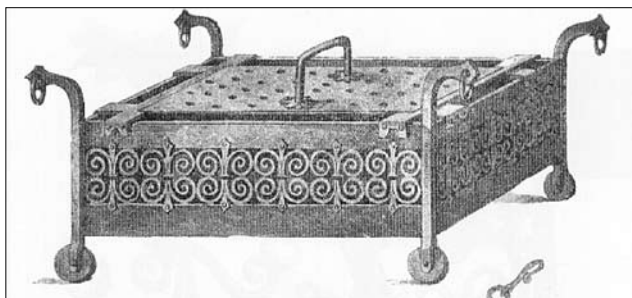
113. *Rúbriques de bruniquer...* 1916, vol. V, p. 70.

114. GUDIOL I CUNILL 1918, p. 13.

115. ARGILÉS 1993-1994, p. 270 i n. 57.

116. GUDIOL I CUNILL 1918, p. 13.

117. Emili MORERA Y LLAURADÓ, *Memoria o descripción histórico-artística de la Santa Iglesia Catedral de Tarragona desde su fundación hasta nuestros días*, Tarragona: Establecimiento Tipográfico F. Aris e hijo, 1904, p. 101.

Braser procedent de la Seu de Barcelona. (Dibuix extret de LABARTA, Lluís; *Hierros artísticos*, vol. II, Francisco Seix editor, Barcelona, 1901, làm. núm. 32.)

ció.¹¹⁸ El 21 de març, l'11 i el 18 d'abril de 1405, consten els pagaments efectuats a Berenguer Julià per penjar a la volta de la catedral unes corones de llum donades pel rei.¹¹⁹ Ja a finals de segle, el 26 d'agost de 1495, es pagaren dos canelobres mòbils situats al faristol major del cor, coneguts per un dibuix de Santiago Rusiñol.¹²⁰

Els canelobres de peu eren un altre dels objectes obrats pels ferrers. El Museu Diocesà de Barcelona conserva quatre canelobres de peu, un dels quals respon plenament als models documentats en època gòtica (núm. inv. 422). És constituït per un trípode acabat en peus antropomorfs de dits mar-

118. 29 de maig de 1401. «Ítem, pagué al discret en Pere Burguet, per I canalobre gran que féu adobar, qui era trencat, e la confraria devian pagar la mitat de ço que costà (...).» ACB, LO, 1401-1403, f. 2. 28 d'abril de 1500. «Diyous, a XXVIII, donam a n Pere Riembau, ferrer, per foradar una brandonera de ferro que stà devant lo altar mayor», ACB, LO, 1499-1501, f. 44v.

119. «Ítem, foren pagats per XI taves, a obs dels canelobres que l senyor Rey ha dats a la Seu: X sous II diners. Ítem més, foren pagats per XI poliges de coure, a obs de les dites taves; costaren ab lo limar de tot: XLIII sous VII diners.» ACB, LO, 1403-05 (2), f. 52. Transcrit parcialment per CARRERAS CANDI, Francesc, «Lo Palau Rey al y la obra de la Sèu, regnant Martí I», a *Homenatge a la memòria del Rei Martí (Vè Centenari de la seva mort)*, Barcelona: Tipografia l'Avenç, 1910, p. 148, n. 4, i a Francesc CARRERAS CANDI, «Salomons de la Catedral de Barcelona, obra de Francesch Duran y Marimon. 1786», *De l'Art de la Forja*, 11 (gener de 1921), p. 179. També a Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Notes de vocabulari de l'art antic de la construcció», a *Miscel·lània Aramon i Serra*, v. III (Estudis Universitaris Catalans, v. XXV), Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1983, p. 346.

120. «Dimecres, a XXVI de agost, donam al sènyer n'Anthoni Fabra, farrer, XXVI sous per dos canalobras de ferro, que entran e hixen lo faristol major del cor, per tenir los siris a les matines.» ACB, LO, 1495-97, f. 70v. Vegeu el dibuix publicat a *Àlbum de detalles artísticos y plástico-decorativos de la Edad Media Catalana*, Barcelona: Imprenta de Luis Tasso y Sena, 1882, p. 37 i 38, fig. núm. 64 bis.

cats a cisell i una tija de cinc nusos amb les cares decorades amb motius d'aspes i punts o línies paral·leles. El plat, que podria ser posterior, presenta un motiu floral repussat, a l'anvers i al revers. El Museu Diocesà d'Urgell i el Museu Episcopal de Vic conserven canelobres pertanyents a aquesta tipologia: el primer (MDU 41), fou convertit en cendrer. Presenta els peus antropomorfs i la característica decoració geomètrica tant a la tija com al nus.¹²¹ Al capdamunt del trespeus, conserva una planxa en forma de flor oberta, molt semblant als plats d'alguns canelobres d'altar. Del segon, només se'n conserva un fragment de tija (MEV 15.376). Es tracta de produccions procedents possiblement d'un mateix taller o centre de producció.¹²²

Els canelobres es pintaven sovint amb les armes del comitent, tasca que s'encomanava a un pintor. El 31 d'octubre de 1495, Antoni Asamort cobrà 10 sous per pintar les armes de la Seu i de Santa Eulàlia en una brandonera que servia per sostenir els ciris de la confraria de la santa patrona.¹²³

Els ferrers-manyans realitzaven altres encàrrecs auxiliars per tal d'ornamentar el temple durant les grans festivitats litúrgiques, com es documenta, per exemple, el 30 d'abril de 1481, quan Jaume Sureda cobrà 4 sous i 3 diners per onze broques que serviren per penjar els poms de roses per la festivitat de la Santa Creu.¹²⁴

Un capítol a part el constitueix l'elaboració de ferramentes aplicades al mobiliari de fusta. Hom pot fer un seguiment de les diverses peces de ferro que intervenien en la construcció de mobiliari a través dels pagaments de l'obra del cor, executat per Pere Ça Anglada entre els anys 1393 i 1399,¹²⁵ o del cadirat baix del cor realitzat per Macià Bonafè entre 1459

121. Albert VIVES, «L'art popular al Museu Diocesà d'Urgell», *Urgellia*, vol. V, 198, p. 432. Vegeu també el volum corresponent al «Museu d'Art de Girona, Tresor de la Catedral de Girona, Museu Diocesà d'Urgell, Museu Frederic Marès», a *Catalunya Romànica*, v. XXIII, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988, p. 265.

122. Lluïsa AMENÓS, «El ferro forjat», a *L'Art Gòtic a Catalunya*, Enciclopèdia Catalana [en premsa].

123. «Dissabte, a XXXI de octubre, donam al sènyer n'Enthoni Asamort, pintor, per pintar una brandonera, ab les armes de la Seu e de Santa Eulàlia, per tenir los siris de la confraria de Santa Eulàlia quant se fa sapultura de Capítol: X sous.» ACB, LO, 1495-1497, f. 63v. L'albarà se signà el 17 d'octubre de 1495: LA 1495-1497, f. 12.

124. ACB, LO, 1479-1481, f. 81v.

125. ACB, LO, 1394-1399, *Llibre del Cor*.

i 1461,¹²⁶ o bé l'armari de la capella de Sant Marc, obrat pel fuster Pere Blasco entre els anys 1431 i 1432.¹²⁷ Hom hi troba ressenyats diversos tipus del claus i de frontisses, a més de panys, forrellats i altres elements complementaris. Els armaris-llibreria disposaven, a més, de cadenes de ferro per protegir els volums que s'hi guardaven.¹²⁸

Pel que fa a les caixes ferrades, el ferrer forjava les tires de reforç que embolcallaven el buc de fusta i que sovint presentaven un treball decoratiu, així com els panys, els tiradors i altres ferramentes complementàries. El 24 de juny de 1441, el ferrer Lluís Despuig cobrà 14 sous i 6 diners per llaunes, claus i panys per a sis caixes de fusta obrades pel fuster Pere Blasco. Pere Huguet hi pintà els senyals de Santa Eulàlia.¹²⁹

Finalment, hom ha pogut documentar el pagament d'un fornalet de ferro, efectuat el 31 de maig de 1411, que podríem relacionar amb els brasers conservats a diversos museus catalans.¹³⁰ Els brasers tenien la finalitat d'escalfar o de mantenir encès el combustible dels encensers. S'empraven tant en recintes sagrats com en l'àmbit domèstic fins ben entrat el segle XVI, tal i com testimonia l'escena del naixement de la Verge del retaule de Sant Salvador de Balaguer o del retaule d'alabastre de l'altar major de la catedral de Saragossa, obrat per Damià Forment entre els anys 1512 i 1518. Els brasers que han arribat fins a nosaltres solen tenir una forma paral·lelepèdica sostinguda per quatre potes coronades, amb senyals forats dels quals penja una anella circular i, a vegades, acabades en unes rodetes. Les parets són formades per dos travessers paral·lels per cara, als quals s'hi reblen motius ornamentals de parelles d'espitals oposades i unides a un eix vertical d'extremes lanceolats. El Museu Diocesà de Barcelona en conservava un exemplar que desaparegué arran de les des-

126. ACB, LO, 1459-1461, f. 139-142 i LO, 1453-1465, f. 110.

127. ACB, LO, 1431-1443, f. 33, 34, 38, 39v.

128. ACB, LO, 1443-1445, f. 130. Citat per CARRERAS CANDI 1914, n. 56, p. 514 i n. 506. Sobre el costum de fixar els manuscrits amb cadenes, vegeu Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, l'Espluga de Francolí: Abadia de Poblet, 1974, p. 326-327.

129. «Ítem, a-n Luys Puyg, ferrer o manyà, per fornir aquelles de panys, launes e claus (...) Ítem, per fer en les dites caxes senyals de Santa Eulàlia (...) los quals pintà en Pere Huguet.» ACB, LO, 1441-1443, f. 53v.

130. «(...) Ítem, costà I fornialet de fer (...)» ACB, LO, 1411-1413 (2), f. 9.

trosses de la guerra civil.¹³¹ Dels nombrosos paral·lels iconogràfics hem seleccionat el que apareix a la Nativitat del retaule dedicat a la Mare de Déu, provinent de l'església parroquial de Montanyana, pintat per Pere Garcia de Benavarrí durant la segona meitat del segle XV.

Les fonts iconogràfiques ens permeten conèixer altres tipologies desaparegudes, potser més relacionables amb l'àmbit domèstic, com els brasers de parets decorades amb motius quadrilobulats que apareixen, entre d'altres, a l'esmentat retaule de la catedral de Saragossa, o un braser amb els muntants acabats en cap d'animal, com el que apareix representat a l'escena del Naixement de la Verge del retaule dedicat a la Mare de Déu, pintat per Pere Garcia de Benavarrí a la segona meitat del segle XV.

Quan s'havien de confeccionar elements ornamentals metàl·lics els ferrers treballaven a les ordres d'un orfebre, que tenia cura de la fosa de les peces decoratives. Un exemple ben documentat el tenim en el coronament metàl·lic de la font del claustre, iniciat l'any 1473. La font del claustre és situada en un angle del jardí. Es tracta d'una tassa octogonal de marbre blanc, amb un mascaró a cada cara, de la boca del qual brolla l'aigua. Estava coronada per un Sant Jordi a cavall de coure i una imatge de Santa Eulàlia, de la qual avui només resten els atributs esculpits en

131. *Informe sobre el resultado de la Exposición retrospectiva celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona en 1867*, Barcelona: Imprenta de Celestino Verdager, 1868, lám. XX, núm. 40. Vegeu també Lluís LABARTA, *Hierros artísticos*, v. II, Barcelona: Francisco Seix editor, 1901, lám. 32 i Arthur BYNE, Mildred STAPLEY, *Spanish Ironwork*, New York: The Hispanic Society of America, 1915, p. 65-67.

Es conserven bastants exemplars en diversos museus catalans: dos al Museu Cau Ferrat de Sitges (núm. inv. 31.605 i 5277), un al Museu Maricel de Sitges (núm. inv. 159), un al Museu Episcopal de Vic (núm. inv. 10.810), un al Museu Diocesà de Tarragona (núm. inv. 169) i un altre al Museu Diocesà de Lleida (núm. inv. 1046). Una peça idèntica a les que conformen les parets dels brasers es localitzà a la domus d'Olivet, a Canovelles (núm. inv. CA.204.104). Els brasers conservats al Museu Diocesà de Tarragona (núm. inv. 169) i al Museu Maricel de Sitges (núm. inv. 159) tenen un dipòsit de mida més reduïda i presenten una morfologia que els distancia de la resta. Caldrà intentar esbrinar fins a quin punt aquestes diferències poden suposar una cronologia més endarrerida. El Museu Diocesà d'Urgell conserva un braser que segueix aquesta mateixa tipologia, però amb les parets de planxa llisa (núm. inv. 1521). Tenim coneixement d'exemplars molt semblants en altres àrees geogràfiques, cosa que fa pensar que devien ser habituals en altres zones d'Europa. Citarem com a exemple els conservats al Museo Arqueológico Nacional de Madrid (núm. inv. 57.819) i al Musée du Palais des Archevêques de Narbonne. *De Toulouse à Tripoli. La puissance Toulousaine au XII siècle (1080-1208)*, Toulouse: Musée des Agustins, 1989, p. 103, cat. núm. 26.

relleu al frontis del safareig.¹³² El 10 de juliol de 1473, s'abonà al couer Joan Palou el cap de la figura de Sant Jordi i a l'argenter, Berenguer Palou, se li remunerà la forma i la feina de soldar el cap i el cos.¹³³ La figura fou daurada diverses vegades per Jaume Vergós II.¹³⁴ El mes de juliol de 1479, una pedregada malmeté la imatge i el rellotger Jaume Ferrer I hagué d'adobar-la de nou.¹³⁵ De fet, la figura de Sant Jordi necessitava adobs periòdics a causa del desgast provocat pel fet d'ésser situada a la intempèrie.¹³⁶ El 12 d'octubre de 1495, es pagaren dotze panys d'or per daurar la figura i l'11 de setembre de 1498, Gabriel Alemany cobrà la feina de repintar el cavall de coure.¹³⁷

El mes de gener de 1486, Jaume Ferrer pare i fill, reberen l'encàrrec de coronar la font del claustre amb una estructura de ferro, a sobre de la qual hi havia d'anar una figura de Santa Eulàlia de coure fosa per l'argenter Berenguer Palau. La santa havia de portar els seus atributs, ço és, l'eculi a una mà i la palma a l'altra, i havia d'ésser entregada per la festivitat de

132. Josep Oriol Mestres ja suposà l'existència de la figura de Santa Eulàlia abans que nosaltres la documentéssim «a juzgar por la cruz propia de esta heroína esculpida en el frontal de dicha fuente». Josep Oriol MESTRES, *Monografía de los claustros de la Santa Iglesia Catedral Basílica de esta ciudad de Barcelona*, Barcelona: Imprenta de la Renaixença, 1876, p. 39.

133. Núria de Dalmaes el documenta entre els anys 1451 i 1496. Núria de DALMASES, *Orfebreria Catalana Medieval: Barcelona 1300-1500 (aproximació al seu estudi)*, 2 v., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992, v. II, p. 112-115.

134. 10 de juliol de 1473. «Dit die, donam al sènye Barenguer Palou, argenter, per fer los broladós, e soldar la testa del hom de coura ab lotos; e fer la formeya de dit hom; e per soldar molts forats que era en lo cavall de coura; per tot: tranta sous. (...) Dit die, donam al sènye en Vergós, pintor, per daurar lo caval e l'oma de coura, qui stà sobra la font: trenta-vuyt sous.» ACB, LO, 1473-1475, f. 47v. Consten més despeses per al mateix concepte en els llibres d'obra corresponents als anys 1477-1479, f. 82, 1479-1481, f. 60v, i 1481-1483, f. 85v. Citat a Josep GUDIOL I RICART, Santiago ALCOLEA I BLANCH, *La pintura gòtica catalana*, Barcelona: Polígrafa, 1987, p. 176.

135. «Diumenge, a XVIII de juliol, donam al sènye en Jachme, ferrer ralotger, per nacar lo cavall de la font de la pedrige, e per soldar e adobar moltes coses que eren esclafade: quatorze solidos.» ACB, LO, 1479-1481, f. 60.

136. «(...) e més, li donam per adobar lo cavall de coure, e l'ome armat de la ffont, per quant era tranquat e gustat en moltes parts: (...)» ACB, LO, 1483-1485 (2), f. 120v.

137. «Diluns, a XII de ottubra, donam per XII panys d'or per daurar l'oma del caval de la font delles clastres: II sous VI.» ACB, LO, 1495-1497, f. 63v. «Dimarts, a XI, donam al sènyer en Gabriel Alamany, pintor, per pintar lo cavall de coure de la font ab sisa de olli: vint-e-quatre sous.» ACB, LO, 1497-1499, f. 43v.

Santa Eulàlia, al mes de febrer.¹³⁸ El 12 d'abril, però, la feina encara no s'havia entregat. Durant aquests mesos, Jaume Ferrer I traspasà i el seu fill hagué d'assumir tot sol l'encàrrec. Els obrers decidiren aleshores fer-li signar contracte i establiren una nova entrega per la Cinquagesma, sota una pena de quinze lliures si no entregava la feina feta.¹³⁹ Al mes de maig, Pau Vidal i Francesc Mestres la dauraven i pintaven respectivament.¹⁴⁰

Pel que fa al safareig del claustre, sabem que el 24 de juliol de 1481 l'obra remunerà a Jaume Ferrer els treballs d'augmentar el cabal del sortidor d'aigua.¹⁴¹ El mes de desembre de l'any 1483, Antoni Sureda cobrà els treballs de forjar el cap de drac de ferro, pintat i daurat després per Jaume Vergós.¹⁴² Des d'aleshores, el cabal del brollador es convertí en una de les principals preocupacions dels procuradors de l'obra. Així, el 14 de setembre de 1489, el ferrer Pere Riembau cobrà per instal·lar un broc de coure

138. «Ítem, dimecres a IIII de janer, any MCCCCLXXX sis, donam en Jacme Ferrer e Jacme Ferrer, raltogés, pere e fill, cinquanta sous en senyal e pague de aquelles deu lliures, per preu de les quals present se entrenavint-hi lo sènyer en Berenguer Palau, argenter, à promès fer, acabar e meste hun capell de ferro a la font, textit ab fill de aram, ab la ymatge de Santa Eulàlia, al cap de coure, ab son [acúleo], la una part, e palme en la mà: e tot asò à promès dar acabament e ésser mes a Santa Eulàlie de ffabrer primer venidera del any MCCCCLXXX sis. (...)» ACB, LO 1485-1487 (2), f. 98. Consten altres pagaments per aquest concepte els dies 18 de gener, 3 de febrer, 12, 25 d'abril, 13, 24 de maig de 1486. ACB, LO, 1485-1487 (2), f. 98v, 99v, 100v, 101, 103r-v.

139. ACB, LO, 1485-1487(2), f. 100v.

140. «Ítem més, donam a n'en Pere Vidal, batifulla, per cent pays d'or, que han servit per daurar part del capel de fferro, quie starà sobre la font. (...)» ACB, LO, 1485-1487 (2), f. 103. «Ítem, dimart(s), a XXIII de maig, donam, comptans, en Jacme Ferrer, lo prom, e per ell en Ffrancesch Mestre, pintor, vint-e-dos sous, per lo pintar del capell de la font.» ACB, LO, 1485-1487 (2), f. 103v. Durant aquests anys, Francesc Mestres i Jaume Vergós treballen conjuntament. Vegeu GUDIOL - ALCOLEA 1987, p. 176.

141. «Ítem, a XXIII del dit mes, paguam a n'an Jacme Fferrer, fferrer de la Seu, per netejar lo cavall e home de la ffont, e fer los canons stilladors; e per fer hun secret en l'ome, per lansar molta aygua per umplir lo seffareig molt prest. (...)» ACB, LO, 1481-1483, f. 120.

142. «Dimarts, a VIII° del dit mes, paguam al dit Anthoni Sureda per lo cap del drach de fferro, que servex per lo sortidor de la aygua, que fonch posat en lo sefareig de la claustre: (...). Dit die, li paguam al sènyer en Jacme Verguós, pintor, per daurar e pintar lo cap del drach de fferro, lo quall servex per sortidor de la aygua al sefareig.» ACB, LO, 1483-1485 (2), f. 120.

dins la boca del drac, per tal que l'aigua brollés millor.¹⁴³ Els resultats no devien ser els esperats, car el 6 de novembre de 1492, el mestre de fonts de la Ciutat de Barcelona, Sebastià Solsona, es féu càrrec de la «grua de ferro qui lansa l'aygua».¹⁴⁴

143. «Diumenge, a XIII de setembre, donam al sènyer en Pere Riebau, farrer, (...) per adobar lo drach de la font. E per fer una sola ab un canó soldat ab dita sola, e un canó de coura dins la bocha del drach soldat, e altre canó qui lansa l'aygua per la bocha: (...)» ACB, LO 1489-1491, f. 60.

144. ACB, Ll. a. 1491-1493, f. 104.

**PAGAMENTS A FERRERS DOCUMENTATS EN ELS LLIBRES DE
L'OBRA DE LA CATEDRAL DE BARCELONA: SEL·LECCIÓ DE
REGISTRES**

1

[1390], octubre, 11. [Barcelona]

Pagaments fets al ferrer Sabater per la ferramenta necessària per a la instal·lació del seny major i del seu bastiment, col·locat a sobre del portal del claustre. Una petita part de clavaó s'adquireix al ferrer Bernat Canyadell; aquestes despeses consten dins del capítol de «Despeses fetes per lo bastiment dels senys major que posam en lo cloquer sobre lo portal de la claustra».

Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), *Llibre de l'Obra* (LO), 1389-1391, f. 62r i 63v.

[Citat a RIBA, S., «El reloj de la Catedral de Barcelona. II», *Diario de Barcelona*, 210 (28 de juliol de 1892), p. 8923; MAS I DOMÈNECH, Josep, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, v. I, Barcelona: Establiment Tipogràfic «La Renaixensa», 1906, p. 23; CARRERAS CANDI, Francesc, «Las obras de la Catedral de Barcelona. 1298-1445», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 50, p. 129-131; PUIG I PUIG, Sebastià, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona: Biblioteca Balmes, 1929, p. 275; MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «Obres al campanar de la Seu de Barcelona», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 518-523, 1938, p. 235.]

Despeses fetes per la ferradura dels senys e del bastiment:

Dissapte, a XI de octubre, pagué a n Çabater, ferrer qui està al Regumir, per XVI lliures de aguts, a rahó de IX diners la lliura: XII sòlidos

Ítem, li pagué per II guaçes obs de les correges, e per II sales, e per VI tascons, qui entra tot pesa: XLIX lliuras, a rahó de IX diners: XXXVI sòlidos, IX diners

Ítem, li pagué per II soles e una guaçça qui pesaren XXXI lliures, a rahó de IX diners: XXIII sòlidos, III diners

Ítem, pagué per pius e tascons, qui pesaren entra tot: XV lliuras e mige, a rahó de IX diners: XI sòlidos. VII diners

Ítem, pagué per XVIII perns qui pesaren LIII lliures, a rahó de IX diners la lliura: XXXIX sòlidos, IX diners

Ítem, li pagué per III perns larchs qui pesaren XVI lliuras, a rahó de IX diners la lliura: XII sòlidos

Ítem, li pagué per II soles que posaren sobre les truges, que pesaren XXIII lliuras, a rahó de IX diners la lliura: XVII sòlidos, III diners

Ítem, pagué per VIII perns qui pesaren XXIII lliures, a rahó de IX diners la lliura: XVIII sòlidos

Ítem, pagué per II guaços qui pesaren XXIII lliuras, a rahó de IX diners la lliura: XVIII sòlidos,

Suma pàgina: CLXXXVIII sòlidos, VII diners

Ítem, pagué per pius, rodanxes, tascons que pesaren: XXV lliures. A V sòlidos IX diners la lliura: XVIII sòlidos, IX diners

Ítem, pagué per VIII perns qui pesaren: XXXVI lliures. A V sòlidos IX diners la lliura: XXVII sòlidos

Ítem, pagué per VI perns qui pesaren: XV lliures. A V sòlidos IX diners la lliura: XI sòlidos, III diners

Ítem, pagué per V lliuras de aguts de pes, a V sòlidos IX diners la lliura: III sòlidos, IX diners

Ítem, li pagué per aguts de mig cayrat: II sòlidos II diners; e per XVIII lliures de aguts de pes, a V sòlidos IX diners la lliura, munten: XII sòlidos, VIII diners

Ítem, pagué per II maniles obs de les esquaços, e per adobar las correges dels senys: XVI sòlidos, VI diners

Ítem, pagué al dit ferrer per I batayll que féu nou obs del seny major, qui pesà XCII lliures, a rahó de I lliura I diner la lliura: XCIX sòlidos

Ítem, pagué a n Cayadell, ferrer, per XLII lliures e mige de clavó de pes, a V sòlidos IX diners la lliura: XXXI sòlidos, X diners

Ítem, pagué per cordes de espart obs dels dits senys: II sòlidos, III diners

Ítem, pagué per vergues de bou e per corda de cànem, obs de liguar los bataylls: I sòlido, X diners

Suma pàgina: CCXXXIII sòlidos, XI diners

Suma de la despesa de la ferredura del dit bastiment: CCCCXIII sòlidos, VI diners

2

[1401, maig, 2 - 1500], abril, 28. [Barcelona]

Relació de pagaments fets per a l'execució i adobs de canelobres i altres objectes destinats a la il·luminació de la Seu.

2.1

[1401, maig, 29]

Ítem, pagué al discret en Pere Burguet, per I canalobre gran que féu adobar, qui era trencat, e la confraria devian pagar la mitat de ço que costà, per la qual mitat costà: II sous

(LO, 1401-1403, f. 2.)

2.2

[1405, març, 21]

Ítem, foren pagats per XI tayes, a obs dels canelobres que'l senyor Rey ha dats a la Seu: X sous, II diners

Ítem més, foren pagats per XI poliges de coure, a obs de les dites tayes; costaren ab lo limar de tot: XLIII sous, VII diners

Ítem més, foren pagats a'n Julià, fferrer, per XI perns, en què pengen les dites tayes en la volta de la Seu e los canelobres, e pesaren los dits pertxes de ferre LXVIII lliures e mige, a rahó de IX diners la lliura, leven: LI sous, V diners

(LO, 1403-1405(2), f. 52.)

[Transcrit parcialment per CARRERAS CANDI 1910, pàg. 148, nota 4; CARRERAS CANDI 1921, pàg. 179; MADURELL I MARIMÓN 1983, vol. III, pàg. 346.]

2.3

[1405, abril, 11]

Ítem més, foren pagats a II homes qui pujaren calç e arena sobre la volta de la Seu, per tencar los forats hon pengen los canelobres que'l Rey ha dats a la Seu; per I jornal quesquí, a rahó de II sous, VIII diners per hom, leven: V sous, III diners

(LO, 1403-1405(2), f. 53v.)

2.4

[1405, abril, 28]

Ítem més, costaren XI canons de terra, qui serviren als forats, alà hon pengen los canelobres que lo senyor Rey ha dats a la Seu: III sous, III diners

(LO, 1403-1405(2), f. 54.)

2.5

[1412, maig, 2]

Ítem, pagué a n Mayor, ferrer, per I^a barra de ferre, obs del lanter de la capella del Capítol: III sous (...).

(LO, 1411-1413(2), f. 32v.)

2.6

[1479], febrer, 19

Divendres, a XVIII° de fabrer, donam al dit Sureda per tres gaffas de ferro, per tenir la candalobrerera de Santa Eulàlia: quatra sous (...).

(LO, 1477-1479, f. 60v.)

2.7

[1479], octubre, 24

Diumenge, a XXIII de octubre, donam al dit Sureda per adobar tres canalobres, ço és, per dos cèrcols e una verga de la una brandonera; e recoure e pitjar: sinch sòlidos: lliures, V sous

(Al marge esquerre: apocham vidimus.)

(LO, 1479-1481, f. 79v.)

2.8

[1480, maig, 14]

(...); e més, li donam per vuyt broques, foren per les brandoneres qui stan sobre les scales de Santa Eulàlia, a rahó de quatra diners la peça: dos sòlidos e vuyt (...).

(Al marge esquerre: apocham vidimus.)

(LO, 1479-1481, f. 80v.)

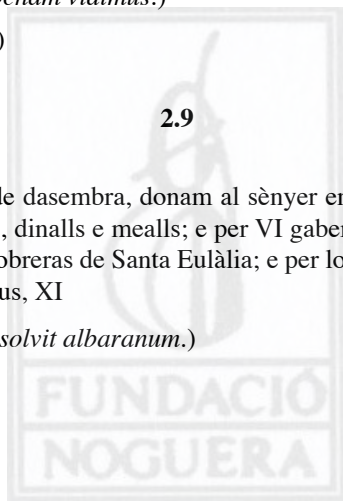
2.9

[1494], desembre, 30

Dimecres, a XXX de dasembra, donam al sènyer en Casajussana, ferrer, III sous, XI, so és per claus, dinalls e mealls; e per VI gabernes, per III banchs grans del cor; e per les candolobrereras de Santa Eulàlia; e per lo faristol patit. Am albarà, cartes 20: lliures, III sous, XI

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1493-1495, f. 72.)

2.10

[1495], agost, 26

Dimecres, a XXVI de agost, donam al sènyer n'Anthoni Fabra, ferrer, XXVI sous per dos canalobras de ferro, que entran e hixen lo faristol major del cor, per tenir los siris a les matines. Am albarà, cartes 14: I lliura, VI sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)

(LO, 1495-1497, f. 70v.)

2.11

[1495], octubre, 31

Dissabte, a XXXI de ottubra, donam al sènyer n'Enthoni Asamort, pintor, per pintar una brandonera, ab les armes de la Seu e de Santa Eulàlia, per tenir los siris de la confraria de Santa Eulàlia quant se fa sapultura de Capítol: X sous. Am albarà, cartes XII: lliures, X sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)¹

(LO, 1495-1497, f. 63v.)

2.12

[1500], abril, 19

Diumenge, a XVIII°, donam a·n Bernadí Pinyol, ferrer, per clavó de diversas meneres prese de ell, per los banquals de antorn lo altar, e per les brandoneres, e per a obs de la botigua; per tot: quoranta sous e onze diners. Am albarà, en cartes VII: II lliures, sous, XI

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)²

(LO, 1499-1501, f. 44v.)

2.13

[1500], abril, 28

Diyous, a XXVIII, donam a·n Pere Riembau, ferrer, per foradar una brandonera de ferro que stà devant lo altar mayor, e per gaffes de ferro, e perns, e per la clavó necessàrie. Per tot: quoranta sous. Am albarà, en cartes VII: II lliures, sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)³

(LO, 1499-1501, f. 44v.)

1. Llibre d'albarans (LA). 1495-1497, f. 12.

2. LA 1499-1501, f. 7v.

3. LA 1499-1501, f. 7v.

3

[1401, desembre, 11 - 1497], juliol, 15. [Barcelona]

Relació de pagaments fets per ornaments litúrgics.

3.1

[1401], octubre, 23

Ítem, diumenge a XXIII dies del mes de vuytubri, pagué a n'Archaynés, per daurar los bacins, dels quals fou fetpom per lo panel del cloquer major, e fou preu, ab lo dit n'Archayné dels dits bacins, per mossèn Ferrer Despujol a sis florins, los quals li pagué: LXVI sous

(LO, 1401-1403, f. 8.)

3.2

[1411, maig, 31]

Ítem, costà I forniallet de fer: V sòlidos

(LO, 1411-1413(2), f. 9.)

3.3

[1421, juny, 21]

Ítem, lo die matex, fíu fer XII bacins per les paròquies de deffora; costà de les guàrdia de la porta del ferro: XIII sous

(LO, 1421-1423(1), f. 8v.)

3.4

[1481, abril, 30]

(...) E més, per onze broques, qui serviren a tenir los poms de les roses lo dia de Santa Creu, (...).¹

(LO, 1479-1481, f. 81v.)

3.5

[1497], juliol, 15

Disapte, a XV de juliol, donam a n Pere Riambau, ferrer, (...) per una clau al lantier de Santa Eulàlia: VIII diners (...).

(Al marge esquerre: persolvit albararum.)

(LO, 1497-1499, f. 45.)

1. No s'esmenta la quantitat pagada per aquest concepte.

4

[1379, abril, 30-1485], octubre, 9. [Barcelona]

Relació de pagaments en concepte de ferraments per als penells de la Seu.

4.1

[1379, abril, 30]

Ítem, li pagué per II anels, ops de la perxa del penel del cloquer, munten: II sous

(LO, 1377-1379(1), f. 138.)

4.2

[1402, setembre, 24]

Ítem, pagué a-n Figuera, ferrer, qui stà al carrer Ample, per I quintar e III lliures de ferra, que afigí en l'asta del penell de la Seu, a rahó de VIII diners la lliura: LXXI sous, III diners

Ítem, costaren los perns ab que fermaren lo dit panell: II sous, X diners
(LO, 1401-1403, f. 31.)

4.3

[1403, gener, 24]

Ítem, pagué a-n Anrí Sabater, ferrer, per LXVII lliures de ferre, que posà en el asta del panell, qui s'ere trencada, a rahó de VIII diners la lliura, fan: XXXXIII sous, VIII

Ítem, pagué al dit Anrí Sabater, per III vergues de ferre ab III bagues, per donar voltes, per los quals se pogués servir lo dit panell: XVIII sous
(LO, 1401-1403, f. 39.)

4.4

[1430, maig, 28]

Ítem, al dit Bernat Major, per un panel que ha de fer per lo simbori: VIII sous

(LO, 1429-1431, f. 70.)

[CARRERAS CANDI (1914:53), pàg. 315.]

4.5

1430, juliol, 30

Ítem, paguam a.n Ponç Colomer, pintor, per pintar lo panel del simbori: lliures, VI sous

(LO, 1429-1431, f. 72.)

4.6

[1485], octubre, 9

Diumenge, a VIII° de octubre, donam e pegam a.n Enthoni Fabre, ferrer, tres sous, per lo panell del sembori que adobà, qui hera trencat. Am albarà, en libre scrit de mà d'en Anthoni Pere Johan, studiant, en cartes 6 : III sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487 (2), f. 96v.)

5

[1460, agost, 14 - 1498, juny], 4. [Barcelona]

Pagaments de diversos elements de ferro per al faristol del cor.

5.1

[1460, agost, 14]

Ítem, lo die matex, pagam n'Anthoni Sureda, farrer, per paga porratha del ferro, gorniment o peu del faristol del cor, los quals li donam de voluntat de mossèn Fexes, obrer major: II lliures, XII sous

(LO, 1459-1461, f. 141.)

5.2

1460, agost, 30

Ítem, a XXX de (a)gost any MⁱCCCCLX, pagam al dit Sureda, farrer, per compliment de paga del gorniment del faristol de què avia aver: cent sous, segons avia fet lo preu, mossèn Johan Fexes, obrer major: II lliures, VIII sous

(LO, 1459-1461, f. 141v.)

5.3

[1461, juny, 15]

Ítem, pagam, lo die matex, al dit Maihans, per dos gorniments dels faristols del cor, tots de ferro, a rahó de IIII lliures, X sous la pessa: VIII lliures, sous

(LO, 1461-1463, f. 110.)

5.4

[1462], febrer, 19

Ítem, a XVIII° de febrer, dit any, pagam en Maihans, ferrer, per paga porrata de major quantitat a ell degude, per los ferros dels faristols, e per clavó e altres coses de ferro: V lliures, sous

(LO, 1461-1463, f. 111.)

5.5

[1478], novembre, 22

Diumenge, a XXII de novembre donam a n'en Raffel Casajussana, ferrer, per LXVI taulars: dos sous e quatra; e per L claus barcarols: vuyt diners; e per LXX claus segetials: dos sous e quatra; e serviran per las grans fas del cembori e per metra, en la libreria, a tots los faristols, puntapeus; són per tot: quatra sous e quatra. Am albarà: lliures, IIII sous, IIII

(LO, 1477-1479, f. 60.)

5.6

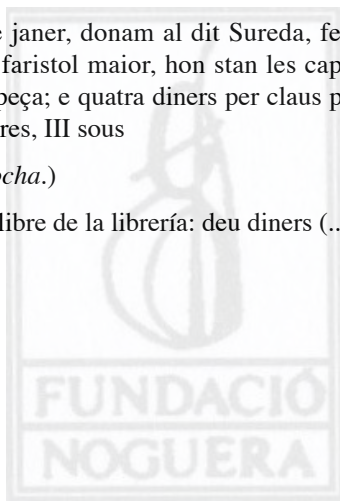
[1481], gener, 25

Dimarts, a XXV de janer, donam al dit Sureda, ferrer, per dues ffrontisses grans per lo ermari del faristol maior, hon stan les capes negres, a rahó de hun sólido, quatra diners la peça; e quatra diners per claus per clavar dites frontisses. És per tot: tres sous: lliures, III sous

(Al marge esquerre: època.)

E una planxa a hun libre de la libreria: deu diners (...).

(LO, 1479-1481, f. 80.)

5.7

[1481], abril, 15

Diumenge, a XV de abril, donam a n'an Sureda, ferrer, per soldar la creu de la grúa del faristol maior; e per fer una baga a la dita grúa; e per adobar la tencadura del caragol dels monjos. Per tot: hun sòlido e vuyt: lliures, I sou, VIII

(LO, 1479-1481, f. 66.)

5.8

[1481], juny, 14

Ítem, a XIII de juny any dit, donam al dit Anthoni Sureda, ferrer, per dos encreuements, féu de ferro, los qualls serviren per lo faristoll que serveix per las capellas a la jornada de las festas de aquellas: lliures, VII sous, X

(LO, 1481-1483, f. 120.)

5.9

[1485], novembre, 3

Ítem, diyou, a III de novembre, donam a n'en Thoni Fabre, ferrer, per los dos panys que adobà, e IIes claus que-y féu alls armaris del feristol del cor en què stan les capes: quinze diners. Am alberà, en libre scrit de mà d'en Anthoni Pere Johan, scolà, dit die e any, en cartes 8: lliures, I sou, IIII

(LO, 1485-1487 (2), f. 121v.)

5.10

1486, juny, 27

Primo, dimarts a XXVII de juny any MⁱCCCCLXXX sis, donam en Marc Solà, manescal, per tres tornets de ferro que féu e mes a les cadenes dels libres del feristol del degà: hun sou, dich: lliures, I sou

(Al marge esquerre: viderunt summa.)

(LO, 1485-1487 (2), f. 123.)

5.11

[1488, gener, 6]

(...); e per metra e soldar la creu de la grúa del faristol major del cor: I sou.

(LO, 1487-1489, f. 74v.)

5.12

[1489], setembre, 14

Diumenge, a XIII de setembre, donam al senye en Pere Riembau, ferrer, (...) per un guarniment de ferro ab tres branques per lo feristol que va per la Seu: sinch sous.

(Al marge esquerre: persolvit albaranum, cartes 72.)

(LO, 1489-1491, f. 60.)

5.13

[1489], setembre, 25

Dimecres, a XXV de setembre, a n'en Sabastià, ferrer, per una clau per l'armari del faristol del cor, unt metre las candeles: sis diners: lliures, sous, VI

(LO, 1489-1491, f. 60v.)

5.14

[1492], gener, 22

Diumenge, a XXII de janer, donam a n Pere Johan Bleda, per VIII lliures de plom, a rahó de VII diners lliura: III sous, VIII; e per un cent tatxes: III diners. Lo plom à servit per amplomar les gaffes de ferro del faristol està denant l'ardiacha e del cabistiol; són per tot: V sous. Am albarà, en cartes CII: lliures, V sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)¹

(LO, 1491-1493, f. 47v.)

5.15

[1494], desembre, 30

Dimecres, a XXX de dasembra, donam al senye en Casajussana, ferrer, III sous XI, so és, per claus dinalls, e mealls, e per VI gabernes per III banchs grans del cor, e per los candolobreras de Santa Eulàlia, e per lo faristol patit. Am albarà, en cartes 20: lliures, III sous, XI

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)²

(LO, 1493-1495, f. 72.)

1. LA, 1491-1493, f. 102.

2. LA, 1493-1495, f. 20.

5.16

[1495, juny, 14]

Dit die, donam al senye, en Casajussana, per claus per un faristol e per altres cosses del cor: I sou, V: lliures, I sou, V

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)¹

(LO, 1495-1497, f. 70.)

5.17

[1495, setembre, 11]

Dimecres, a XI de setembra, donam a mestra Anthoni Fabra, X sous per XII baldons de ferro, stanyats, per lo faristol gran del cor, per tenir los bordons. Am albarà, en cartes 14: lliures, X sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)²

(LO, 1495-1497, f. 70v.)

5.18

[1496], gener, 10

Diumenge, a X de janer, donam al senye en Rinabau, ferrer, (...) per II gaffes de ferro per un faristol del cor: III sous (...).

(LO, 1495-1497, f. 71.)³

5.19

1496, octubre, 31

Diluns, a XXXI de ottubra de 1496, donam al senye en Rianbau, farrer, per (...), e per I^a clau per l'armari unt stan les capes del faristol del cor: I sou: I sou

(LO, 1495-1497, f. 72.)⁴

5.20

[1498, juny], 4

Diluns, a IIII del dit, donam a'n Pere Rocha, ferrer, per dos pilars de ferro, e dos guorniments de feristols, que serviren per los feristols de les cadires noves: norante sous. Am albarà, en cartes XXXXVIII°: IIII lliures, X sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)

(LO, 1497-1499, f. 45v.)

1. LA, 1495-1497, f. 14v. El 31 de desembre de 1495, Rafael Casajoana confessa que ha rebut 4 sous i 1 diner per «clavó a obs de quanals dels bordons». LA, 1493-1495, f. 20v.

2. Ídem.

3. LA, 1495-1497, f. 15v.

4. LA, 1495-1497, f. 16.

6

[1473, juny, 1 - 1498, setembre], 11. [Barcelona]

Relació de pagaments en concepte de diversos elements decoratius per a la font i el safareig del claustre de la Seu.

6.1

[1473, juny, 1]

Dit die, donam al sènye en Sureda, per una rova de ferro, per scolador de la font: un sou: lliures, I sou

(Al marge esquerre: vidimus albaranum.)

(LO, 1473-1475, f. 47.)

6.2

1473, juliol, 10

Dissapte, a X de juliol, any MCCCCLXXIII, donam al sènye en Johan Palou, courer, per duïdar la testa del homa de coura, qui stà sobra la font. Am albarà. Setze sous: lliures, XVI sous

Dit die, donam al sènye Barenguer Palou, argenter, per fer los broladós, e soldar la testa del hom de coura ab lotos; e fer la formeya de dit hom; e per soldar molts forats que era en lo cavall de coura; per tot: tranta sous. I lliura, X sous

Dit die, donam per filló de aram, per fer la dita formeya del homa de coura: dos sous e quatra dinés: lliures, II sous, IIII

Dit die, donam al sènye en Vergós, pintor, per daurar lo caval e l'oma de coura, qui stà sobra la font: trenta-vuyt sous. Am albarà: I lliura, XVIII sous

*(Al marge esquerre: vidimus albaranum.)*¹

(LO, 1473-1475, f. 47v.)

6.3

[1375, març, 22]

Ítem, costà I anel de ferre, qui entrà an la dita font, lo qual anel fou d'en Berenguer Bartran: IIII sous

(LO, 1375-1377, f. 84v.)

[VALLÈS (1987), pàg. 49, nota 5.]

1. Citat a GUDIOL i RICART, Josep; ALCOLEA i BLANCH, Santiago, *La pintura gòtica catalana*, Barcelona: Polígrafa, 1987, p. 176.

6.4

[1477], juliol, 8

Dimarts, a VIII de juliol, donam al sènye en Vergós, pintor, trenta-vuyt sous, són per daurar lo cavall (de) choura de la font de la Seu. Am àpoca: I lliura, XVIII sous

(LO, 1473-1475, f. 47v.)

6.5

[1479], juliol, 18

Diumenge, a XVIII de juliol, donam al sènye en Jachme, ferrer ralotger, per nacar lo cavall de la font de la pedrige, e per soldar e adobar moltes coses que eren esclafade: quatorze sòlidos: lliures, XIV sous

(Al marge esquerre: vidimus albaranum.)

(LO, 1479-1481, f. 60.)

6.6

[1479, agost, 28]

Dit dia, donam al Sènyer, en Jacme Vergós, pintor, trenta vuyt sòlidos. Fou per deurar lo cavall de la dita font: I lliura, XVIII sous

(Al marge esquerre: apocham vidimus.)

(LO, 1479-1481, f. 60v.)

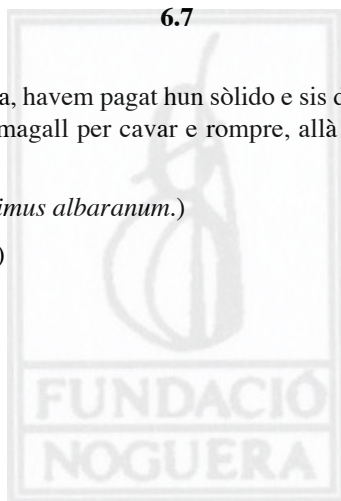
6.7

[1480, abril, 30]

E més posam en data, havem pagat hun sòlido e sis diners a Joan Vaser per les aynes, ço és càvechs e magall per cavar e rompre, allà hon s'és fet lo ceffareig: lliures, I sou, VIII

(Al marge esquerre: vidimus albaranum.)

(LO, 1479-1481, f. 66v.)

6.8

[1480], maig, 14

Diumenge, a XIII de maig any dit, donam a n'an Sureda, ferrer, per dues canals de ferro; foren per girar l'aygua dels terrats al ceffareig; Pesaren desset lliures, a rahó de dotze diners la liura: desset sòlidos (...).

(Al marge esquerre: apocham vidimus.)

(LO, 1479-1481, f. 80v.)

6.9

[1480], maig, 26

Divendres, a XXVI de maig dit any, donam al dit Sureda per una canal de ferro per lo sobrexidor del dit ceffareig; pesà cinch lliures, a rahó de dotze diners la liura: cinch sòlidos; e més, li donam per dues famelles de golfos: dos sòlidos, foren per la porta del ort; és per tot: set sòlidos. Lliures, VII sous

(Al marge esquerre: apocham vidimus.)

(LO, 1479-1481, f. 80v.)

6.10

[1481, juliol], 24

Ítem, a XXIII del dit mes, paguam a n'an Jacme Fferrer, fferrer de la Seu, per netejar lo cavall e home de la ffont, e fer los canons stilladors; e per fer hun secret en l'ome, per lansar molta aygua per umplir lo seffareig molt prest; per tot: XVII sous. Tenim-ne alberà : lliures, XVII sous

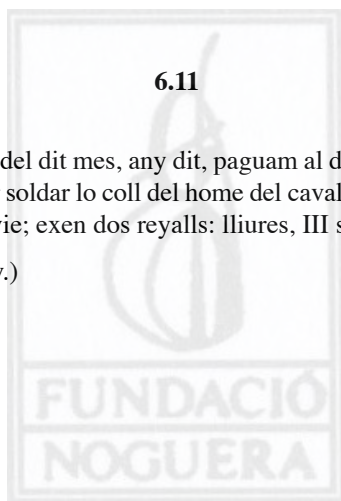
(LO, 1481-1483, f. 120.)

6.11

[1481, agost], 23

Digmenge, a XXIII del dit mes, any dit, paguam al dit Jacme Fferrer, ferrer de la fàbrica de la Seu, per soldar lo coll del home del cavall de la ffont; e per adobarlo, per l'aygue qui'n havie; exen dos reyalls: lliures, III sous, III

(LO, 1481-1483, f. 120v.)

6.12

[1482, juliol], 20

Divendres, a XX del dit mes, paguam al *Sènyer* en Jacme Verguós, pintor, trente vuyt sous. E fou per daurar lo cavall e home de la ffont de la claustre de la Seu. E fonch fet per la entrada de la Senyora Regina quant vench en Barchinona: I lliura, XVIII sous

(Tenim-ne alberà.)

(LO, 1481-1483, f. 85v.)

6.13

[1483, desembre], 9

Dimarts, a VIII° del dit mes, paguam al dit Anthoni Sureda per lo cap del drach de fferro, que servex per lo sortidor de la aygua, que fonch posat en lo sefareig de la claustre: sexante sous; los qualls li paguam per manament dels magnífichs mossèn Sirvent e mestre Oller, canonges e obrés majors. Tenim alberà: III lliures, sous

(Al marge esquerre: vidi albaranum.)

(LO, 1483-1485(2), f. 120.)

Dit die, li paguam al *sènyer* en Jacme Verguós, pintor, per daurar e pintar lo cap del drach de fferro, lo quall servex per sortidor de la aygua al sefareig; donam-li divuyt sous. Tenim albarà: lliures, XVIII sous

(Al marge esquerre: vidi albaranum.)

(LO, 1483-1485(2), f. 120v.)

Dimarts, a VIII del dit mes, paguam al dit *sènyer*, n'Anthoni Sureda, per lo sortidor que fou per lo saffareig: tres lliures; les quals li paguam per manament pels magnífichs mossèn Luys Sirvent e mestre Barthomeu Oller, canonges e obrés majors. Tenim alberà: III lliures, sous

(LO, 1483-1485(1), f. 121.)

6.14

[1484, gener, 4]

Ítem, paguam al *sènyer* en Jacme Verguós, pintor, per pintar e daurar lo cap e coll de drach del sortidos del saffareyg; devuyt sous. Lliures, XVIII sous

(LO, 1483-1485(1), f. 121v.)

6.15

[1484, juny, 27]

Dite die, paguam, a ell matex, per soldar lo cavall de la font, qui s'ere foradat en lo cuxe e en lo ull: quatre sous. Lliures, IIII sous

(LO, 1483-1485(1), f. 122.)

6.16

[1484] juny, 27

Diumenge, a XXVII del dit mes, paguam al *sènyer* en Jacme Ferrer, ralotger, (...); e més, li donam per adobar lo cavall de coure, e l'ome armat de la ffont, per quant era tranquat e gustat en moltes parts: III sous (...).

(LO, 1483-1485(2), f. 120v.)

6.17

1486, gener, 4

Ítem, dimecres a IIII de janer, any MCCCCLXXX sis, donam en Jacme Ferrer e Jacme Ferrer, ralotgés, pere e fill, cinquanta sous en senyal e pague de aquelles deu lliures, per preu de les quals present se entrenavint-hi lo *sènyer* en Berenguer Palau, argenter, à promès fer, acabar e meste hun capell de ferro a la font, textit ab fill de aram, ab la ymatge de Santa Eulàlia, al cap de coure, ab son [acúleo], la una part, e palme en la mà: e tot asò à promès dar acabament e ésser mes a Santa Eulàlie de ffraber primer venidera del any MCCCCLXXX sis. Am albarà, en libre scrit de mà de Berenguer Issern, student, die e any demunt dit, e asò per quant ell s naguns no sàpien scriure, en cartes 10: II lliures, X sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 98.)

6.18

[1486], gener, 18

Ítem, dimecres a XVIII de janer, donam alls demunt dits Jacme Ferrer e Jacme Ferrer, ralotgés, en pague del dit capel de la font, que fan, cinquanta sous; axí, tenen are cinch lliures en pague de les deu lliures que n'an. Am albarà, en libre escrity de mà de mossèn Pere Loteres, primer beneficiat en dita Seu, dit die e any, en cartes 10: II lliures, X sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 98v.)

6.19

[1486, febrer], 3

Ítem, divendres a III del dit mes donam, comptans, alls demunt dits Jacme Ferrer e Jacme Ferrer, pare e fill, deu sous, en pague prorate del que ha aver per lo capel de la font, que fa(n): lliures, X sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 98.)

6.20

1486, abril, 12

Ítem, dimecres a XII de abril, donam en Jacme Ferrer, relotger, vint sous, en pague prorate del capell, que fa, de la font; e té are sis lliures, deu sous, de deu lliures, que és lo for, ho preu, lo qual dit capell avie ésser mes a Santa Eulàlia, prop pessade, e per quant no'ns à atessa veritat, com stigués sol en paraule, per tant, are li havem fet fermar contracte, lo qual, après mossèn Johan Busquets, prevere beneficiat en la present Seu, qui pres en nom de son frarem en què s'és obligat aver lo fet, e més decí la festta de Singuogèsima, prop vanidora, ab pena de XV lliures; e axí matex, nos ha fermada àpocha, en poder del dit nothari, del que he rebut de nossaltres: I lliura, sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 100v.)

6.21

[1486], maig, 24

Ítem, dimecres, a XXIII de maig, donam en Jacme Ferrer, ralotger, lo major de dies, d'una part, vuyt sous per compliment de pague de aqueles deu lliures que havie aver per lo capell de la font; (...) e axí matex l'adop que ha fet en les portes de ferro del altar major. Am alberà; és per tot, apar fora, en cartes 18.

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 103v.)

6.22

[1486], abril, 25

Ítem, dimart(s) a XXV del dit mes de abril, donam en Jacme Ferrer, ralotger, lo prom, e per ell en Salvador Grifa, argenter, deu sous; són en pague prorate del que ha aver del capell de la font, e tendria are set lliures. Am albarà de dits X sous, de mà de mossèn Pere Johan Dez Palau, clergue, en cartes 17 : lliures, X sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 101.)

6.23

[1486, maig, 11]

Ítem més, donam a·n en Pere Vidal, batifulla, per cent pays d'or, que han servit per daurar part del capel de fferro, quie starà sobre la font. Am albarà, en libre vint-e-quatre, en cartes 17 : I lliura, III sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 103.)

6.24

[1486, maig], 13

Dissapte, a XII del dit mes, donam en Jacme Ferrer, ralotger, lo prom, trenta sous, en pague prorrate del capel de la font. Am albarà, en libre. Té are vuyt lliures, deu sous. En cartes 18: I lliura, X sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 103.)

6.25

[1486], maig, 23

Ítem, dimart(s), a XXIII de maig, donam, comptans, en Jacme Ferrer, lo prom, e per ell en Ffrancesch Mestre, pintor, vint-e-dos sous, per lo pintar del capell de la font. Am albarà, en libre, en cartes 18: I lliura, II sous

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 103v.)

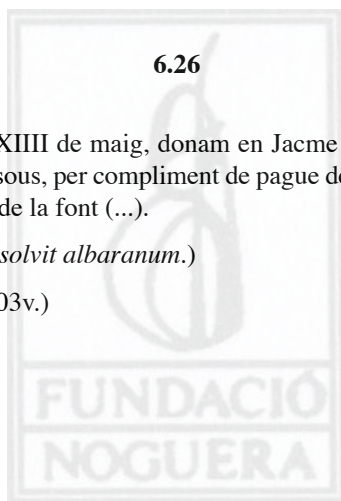
6.26

[1486], maig, 24

Ítem, dimecres a XXIII de maig, donam en Jacme Ferrer, ralotger, lo major de dies d'una part, vuyt sous, per compliment de pague de aquestes deu lliures, que havie aver per lo capell de la font (...).

(Al marge esquerre: persolvit albaranum.)

(LO, 1485-1487(2), f. 103v.)

6.27

[1486], maig, 27

Dissapte, a XXVII de maig, donam en Ffransesch Mestre, pintor, per la demesia del pintar del capelliures, ço és: per deu pays d'or que mes del seu, menys dels que li havie donats, sis per lo deurar de Santa Eulàlia, e tot l'altre que li pertangués: vuyt sous. Am alberà, en libre, en cartes 18: lliures, VIII sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)

(LO, 1485-1487(2), f. 103v.)

6.28

[1489], setembre, 14

Diumenge, a XIII de setembre, donam al sènyer en Pere Riembau, farrer, (...) per adobar lo drach de la font. E per fer una sola ab un canó soldat ab dita sola, e un canó de coura dins la bocha del drach soldat, e altre canó qui lansa l'aygua per la bocha: deu sous e tres. (...).

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum, cartes 72.*)

(LO, 1489-1491, f. 60.)

6.29

[1492], desembre, 8

Disabte, a VIII de desembre, donam al sènyer en Pere Riembau, ferrer, III lliures, per adobar e alargar la grua en lo safereix, per unt surt l'aygua. Am albarà, en cartes XXX: III lliures, sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)²

(LO, 1491-1493, f. 43v.)

6.30

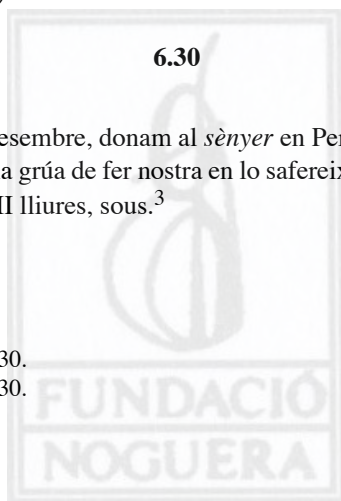
[1492], desembre, 8

Disabte, a VIII de desembre, donam al sènyer en Pere Esteban, ferrer, III lliures per adobar e alargar la grúa de fer nostra en lo safereix per unt surt l'aygua. Am albarà en cartes XXX: III lliures, sous.³

(LO 1491-1493, f. 43v.)

2. LA, 1491-1493, f. 30.

3. LA, 1491-1493, f. 30.

6.31

[1494], març, 22

(...) e més, per un cadanat stanyat, per lo cubertor de les fonts: IIII sous (...).

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)⁴

(LO, 1493-1495, f. 72v.)

6.32

[1494, octubre, 7]

(...) e per una gaffa, per tenir la grua del safareig: VI sous; (...).

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)⁵

(LO, 1493-1495, f. 72.)

6.33

[1495], octubre, 12

Diluns, a XII de ottubra, donam per XII panys d'or per daurar l'oma del caval de la font delles clastres: II sous, VI: lliures, II sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)⁶

(LO, 1495-1497, f. 63v.)

6.34

[1496, gener, 10]

(...) e més, per II gaffes de ferro, per un faristol del cor: III sous (...).⁷

(LO, 1495-1497, f. 71.)

6.35

[1498, setembre], 11

Dimarts, a XI, donam al *sènyer* en Gabriel Alamany, pintor, per pintar lo cavall de coure de la font ab sisa de olli: vint-e-quatre sous. Am albarà, en cartes VIII: I lliura, III sous

(*Al marge esquerre: persolvit albaranum.*)

(LO, 1497-1499, f. 43v.)

4. A l'albarà, consta l'any 1495. LA, 1493-1495, f. 20v.

5. LA, 1493-1495, f. 20.

6. LA, 1495-1497, f. 15.

7. LA, 1495-1497, f. 15v.

EL MERCAT DE VALORS A BARCELONA, 1440-1462

LA PRESENCIA DE DOS FORS O PREUS DELS CANVIS EN ELS PROTESTS DE LLETRES DE CANVI IMPAGADES¹

JOSEP HERNANDO I DELGADO

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Introducció: dos fors o dos preus dels canvis

Hom ha dit que Barcelona esdevingué, a la baixa edat mitjana, una plaça canviària important, i que caldria estudiar el curs del for o preu dels canvis i els procediments d'especulació canviària, que semblen haver tingut a la nostra ciutat un desenvolupament força reeixit, en bona part potser a conseqüència de les dificultats comercials que travessà el nostre país en aquella època.² Doncs bé, en estudiar els protests de les lletres de canvi del segle XV, hom observa que, a partir de l'any 1440, comença a aparèixer de manera regular en el text dels protests de les lletres de canvi girades sobretot contra Barcelona, la declaració del corredor de canvis jurat de la ciutat, certificada per un notari davant de testimonis, sobre quin era el valor del canvi vigent a Barcelona, lloc de destí de les lletres de canvi, sempre a la baixa amb relació al canvi del lloc d'origen de la lletra. Amb aquesta certificació s'iniciava una nova etapa en la història del protest per lletres de canvi impagades. A partir d'ara, en els protests trobarem dos fors o preus dels canvis: el del lloc d'origen i el del lloc de destí, aquest certificat pel notari a partir de la valoració d'un funcionari, el corredor de canvis públic i jurat de la ciutat.

Cal precisar que, malgrat que el protest de la lletra de canvi impagada va conservar sempre el seu caràcter *ad probationem*, perquè els portadors anaven al notari per raons estrictament pragmàtiques, és a dir, per tal d'evitar possibles responsabilitats i garantir una més gran rapidesa per a

1. Els gràfics d'aquest treball han estat possibles per la col·laboració desinteressada d'en Daniel Vilalta i de Miguel, enginyer de la empresa BAYER i especialitzat en estadística.

2. Afirmació d'Arcadi Garcia Sanz i Gaspar Feliu Montfort en llur introducció a l'obra A.-E. SAYOUS, *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona: Ed. Base, p. 32-33.

iniciar accions contra el lliurador, en el protest el testimoni notarial recollia, entre d'altres circumstàncies, la quantia del canvi i les despeses derivades de l'impagat («tots danys e messions»). Malgrat que no apareixien especificats els danys concrets, es feia menció explícita de la circumstància que, a més a més del principal, hom pensava exigir al lliurador les quantitats suplementàries derivades de l'incompliment, és a dir, les despeses de «recanvi i de totes danys e messions e interèssers». D'aquesta manera hom allunyava la sospita de la legitimitat de l'augment («usura») de les despeses d'incompliment, que podria ser considerable. Es requeria, però, que l'increment fos realment producte de l'incompliment del contracte de canvi, és a dir, que es tractés realment de *dampnum emergens*. El protest es convertia així en una part integrant de la institució canviària, la finalitat de la qual era que constés el fet de l'incompliment i el testimoniatge de la quantia dels danys derivats d'aquell. D'aquí la importància, a partir de 1440, de la presència de la certificació del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat, indispensable en la mesura que no es podia recórrer al recanvi forçat sense demostrar que no existien canvis en el sentit que precisaven els interessats. És a dir, mitjançant la certificació d'un corredor de canvis s'establia el tipus de canvi vigent en el lloc de destí cas que es volgués concertar un nou gir, és a dir, el recanvi, vers el lloc d'origen. Es tractava, per tant, d'un testimoni dirigit a reforçar la legitimitat de l'interès de recanvi que s'afegia a les despeses d'incompliment. D'aquesta manera aquí a Catalunya, en el segle XV, el protest va consolidar el seu caràcter de mitjà de prova privilegiat de les despeses de recanvi forçós.

En un nostre treball sobre la lletra de canvi de l'últim terç del segle XIV, en tocar el tema del for o la raó o el tipus de canvi,³ ens fixàvem en dues monedes en especial: el canvi del florí de Florència en diners i també el canvi del reial de Mallorca en diners entre 1393 i 1400. Això ens permeté la confecció d'uns gràfics on es podia visualitzar la valoració, és a dir, la

3. J. HERNANDO I DELGADO, «Lletres girades des de i contra Barcelona, 1383-1400», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXI (2003), p. 20-101. En aquest treball consta la bibliografia sobre la lletra de canvi a Catalunya a l'edat mitjana. En no ser objecte d'aquest treball l'estudi pròpiament dit de la lletra de canvi i del seu protest, en cas que estigui impagat, sinó el curs del for o preu dels canvis, que cap autor no va tenir present, no citarem la bibliografia ja present en el nostre treball abans citat, tret d'alguns cas. Tanmateix, no oblidem els autors d'aquesta bibliografia: C. Aguilera Barchet, N. Coll, R. Conde, R. de Roover, G. Feliu, M. T. Ferrer Mallol, A. Garcia Sanz, R. Garrido, H. Lapeyre, M. Mitjà, R. Noguera, A.-E. Sayous.

tendència del valor de la unitat de la moneda local, el florí de Florència i el reial de Mallorca, en diners de Barcelona, moneda de destí. En seguir la tasca de buidar els protestes que contenen els protocols dels notaris barcelonins del segle XV, hem vist que cap a l'any 1440 en molts dels protestes es feia constar la certificació del corredor de canvis jurat de la ciutat de Barcelona sobre el for o valor del canvi de la moneda girada contra Barcelona.⁴ Atès el volum de documentació i seguint el nostre treball esmentat sobre la lletra de canvi entre 1383 i 1400, hem limitat aquest treball, d'una banda, a les lletres de canvi girades des de Mallorca amb moneda pròpia, el reial, ni que sigui de compte. La primera lletra de canvi que conté la certificació del corredor de canvis és datada el dia 12 de gener de 1440. Aquí situem el «*terminus a quo*», és a dir, el primer document on es troba la primera declaració del corredor de canvis sobre el for vigent a Barcelona en el moment del protest d'una lletra girada des de Mallorca. El «*terminus ad quem*» és una lletra del dia 29 d'octubre de 1462, l'any de l'inici de la guerra civil a Catalunya, a partir de la qual es fa silenci. Haurem d'esperar l'any 1474, acabada ja la guerra civil, per trobar un nou protest d'una lletra de canvi girada des de Mallorca. Aquestes lletres girades des de Mallorca contra Barcelona són les que hem transcrit i consten a l'apèndix documental. Com hom podrà veure, el nombre de protestes de lletres de canvi girades des de Mallorca amb la certificació d'un corredor de canvis, que, com és sabut, es

4. Les referències bibliogràfiques a la certificació feta per un corredor de canvis públic i jurat sobre el for vigent a Barcelona en fer un protest per tal que, quan toqués, pogués fer el corresponent recanvi, són quasi inexistentes. Tan sols hem trobat constància en R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Estudio tipológico de la documentación comercial y financiera medieval: Fuentes del Archivo de la Corona de Aragón*, Valencia: Universidad de Valencia, 1981, p. 40 i doc. LII. R. Conde qualifica els corredors de canvi com «*antecesores directos de los actuales agentes de cambio y bolsa*». En els protestes els corredors de canvis públics i jurats de la ciutat de Barcelona són dits, de vegades, corredors d'orella, que era la denominació genèrica dels corredors («*curritor auris*»: docs. 1, 3, 4, 6, 22, 25, 26, 59, 60), sovint eren dits corredors d'orella i de canvis («*curritor auris et cambiorum*», docs. 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, etc.), i també corredors de canvis («*curritor cambiorum*», docs. 34, 43, 46, 47, 48, 49, 50, etc.). Vegeu sobre la professió de corredor *El colegio de corredores reales. El antiguo comercio catalán y la casa Lonja del Mar de Barcelona. Noticias históricas del colegio de corredores reales del antiguo comercio catalán y de la erección, uso y conservación del edificio casa Lonja del Mar de Barcelona*, Barcelona: Tipo-litografía y encuadernación de José Cunill Sala, Universidad 7, 1904. També Jorge R. CANO (dir.), *El corredor de comercio colegiado. Historia de una profesión*, Valencia: Consejo General de los Colegios Oficiales de Corredores de Comercio, 1985.

troben en els llibres comuns o capbreus notariais, entre els anys 1440 i 1462, és de 185. Aquests protestes corresponen als notaris Antoni de Vilanova amb cent peces, Esteve Mir amb seixanta peces, Bernat Montserrat amb quatre peces, Antoni Brocard amb quatre peces, Honorat Saconomina amb tres peces, Bernat Pi amb dos peces i Bartomeu Masons amb dos peces. Però, d'altra banda, hem buidat els protestes de les lletres de canvi impagades girades des de Perpinyà també entre els anys 1440 i 1462, perquè la moneda d'aquestes no és una pròpia sinó la lliura, el sou, el diner, l'òbol, la malla, és a dir, la mateixa de Barcelona.

Característiques de la pràctica canviària, segle XV

Aquests documents ens mostren les característiques de la pràctica canviària a Catalunya en el segle XV. A més, lògicament, de la pràctica del protest, hom pot veure la de la presentació i l'acceptació o la no acceptació de la lletra de canvi.⁵ La justificació de la no acceptació: no posseir res del

5. Doc. 12: *In dorso ... manu Ludovici Vives*: Fo presentada hi no abc[e]ptada a III de juy (sic). Doc. 15: *In pede ... manu Ferrarii Bertrandi*: No vull pagar, a XXV de febrer. Doc. 16: *In fine seu pede ... manu propria Petri Madrenchs*: Achseptada a XV d'ebriell, 1448. Doc. 18: *In fine ... manu Leonardi de Golandi, mercatoris pisani, procuratoris Thome Pujades*: No l'acchetio, a di XX d'octubre, 1449. Doc. 22: *In pede seu fine ... manu propria ipsius Bartholomei Anthonii*: Jo Barhomeu no vull acceptar lo present cambi a XVIII de setembre, 1450. Doc. 23: *In fine ... manu propria Asberti Vilella*: Non pagaria malla, perquè no tinch res del seu, a XVIII de setembra. Doc. 24: *In pede seu fine ... manu propria ipsius Bartholomei Anthonii*: Jo Barhomeu Anthoni no vul acceptar lo present cambi a XVIII de setembra, 1450. Doc. 27: *In fine ... manu propria Bernardi Ciza*: Jo Bernat Siza no vull acceptar lo present cambi, a XXVIII° de noembra, 1450. Doc. 28: *In pede seu in fine ... manu propria Francisci ça Font*: Jo Francesch ça Font no vull pagar lo dit cambi de mi mateix, perquè no tinc res del dit Gregori Johan ni tinch res d'ell, ni sé qui's s'és, a XXIII de janer. Fou rebuda en 1451. Doc. 31: *In dorso ... manu propria ipsius Leonardi Imperialis*: + Die 25 februarii 1451. Ego Leonardus nolo respondere. Doc. 33: *In fine ... manu ipsius Bernardi Sisa*: Jo Bernat Sisa no vul acceptar lo present cambi a XXVI de marts 1451 +. Doc. 36: *In pede seu fine ... manu propria Bernardi Cissa*: Yo Bernat Sissa no vull acceptar lo present cambi, a XIII de maig, 1451. Doc. 37: *In pede ... manu propria Bernardi Dalgas*: No la azebte, a XIII de mag 1451. Doc. 38: *In pede ... alia manu*: Presentada a XXI de maig e no achseptada, que no'l conec. Doc. 44: *In fine ... alia manu*: No la volem achseptar, perquè no he letra de avís, a XXV de març. Doc. 45: *In pede ... alia manu*: Jo Raphel Oller no vull absentar (sic) lo present cambi, que no tinch res del seu, a XXIII de juliol. Doc. 49: *In pede ... alia manu*: No l'achsepté, perquè non sé qui és. Doc. 54: *In pede ... alia manu*: No

le accepta, a XV de octubre, 1452. Doc. 58: *In pede seu fine ... alia manu*: No la accepta per no haver avís, a XXVIII de deembre, M CCCC LIII. Doc. 59: *In pede seu fine ... alia manu*: A XVII de octubre rabí la letra, de que no vull pagar res del dit cambi. Doc. 61: *In dorso ... alia manu*: [...] d'abril e no acceptada, si no veia lo protest del dit recambi. Doc. 63: *In pede ... alia manu*: A XXIII no la promet nin pagaria, que no sé qui s'és, ni tinch res del seu, so és, a XXIII de deembre 1456. Doc. 64: *In pede seu fine... alia manu*: No la accepta, a X^{io} de febrer, 1456. Doc. 65: *In pede ... alia manu*: Non pagaria res, a 17 de juy 1456. Doc. 66: *In dorso ... alia manu*: A XXI de febrer. Doc. 74: *In pede ... alia manu*: Presentada, no acceptada, a VIII de desembra, 1457. Doc. 75: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentade e no acceptada, a XII de janer. Doc. 77: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XIII de janer, 1458. Doc. 78: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XVIII° de juny, 1458. Doc. 79: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, III d'agost. Doc. 80: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentade e no acceptade, a III de nohembre, 1458. Doc. 81: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada a XIII de abril, 1459. Doc. 82: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XX de maig. Doc. 83: *In pede seu fine ... alia manu*: No la vull pagar, que no sé qui s'és, a 24 de nohembre, 1459. Doc. 84: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada a VIII de janer, 1459 + (sic). Doc. 89: *In pede ... alia manu*: Presentade e no acceptada a II de febrer 1460. Doc. 91: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentade e no acceptade, XXVI de febrer. Doc. 95: *In pede ... alia manu*: Presentade e no acceptade, a XIII de març, 1460. Doc. 96: *In pede ... alia manu*: Presentade e no acceptade, a XVII de març, 1460. Doc. 97: *In pede ... alia manu*: Presentade he no acceptade, a XVI de marts, 1460. Doc. 100: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XXVIII de maig 1460. Doc. 101: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XXVIII de maig, 1460. Doc. 102: *In dorso* Presentada a XXIII de juny, 1460. Doc. 103: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada, a 22 de juny, 1460. Doc. 104: *In dorso seu fine ... alia manu*: Presentada, a II de julioll. Doc. 105: *In dorso seu fine ... alia manu*: Jo Johan Madrenchs dich que no vull pagar, a XVII de juliol, 1460. Doc. 107: *In pede ... alia manu*: No l'absete, per tant com no tinch res del seu. Doc. 108: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada a XXVI d'agost, 1460. Doc. 109: *In pede... alia manu*: No l'apsete per so que no ha letra de avís del dit Soler, a XX de setembre, 1460. Doc. 110: *In pede... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XVIII de octubre, 1460. Doc. 112: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XVIII° de octubre. Doc. 113: *In dorso ... alia manu*: Presentada a III de octubre, 1460. Doc. 114: *In dorso ... alia manu*: Presentada a II de noembre. Doc. 115: *In dorso ... alia manu*: Presentada e no acceptada per no haver letra de avís, a XI de noembre. Doc. 123: *In dorso ... alia manu*: Presentade e no acceptade, a VII de febrer, 1461. Doc. 124: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada a XI de marts, 1461. Doc. 125: *In dorso ... alia manu*: Presentada a XV de abril, 1461. Doc. 126: *In dorso ... alia manu*: No vull pagar, a III de febrer, 1462. Doc. 127: *In dorso ... alia manu*: A III de febrer 1462. Presentada, no acceptada, a 18 de febrer. Doc. 128: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada a III de febrer e no acceptada. Doc. 129: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada a III de febrer, 1462. Doc. 130: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada a XI de febrer e no acceptada per no aver letra d'avís. Doc. 131: *In dorso ... alia manu*: A XXVII de febrer 1462. Doc.

lliurador, no haver lletra d'avís o comissió, no conèixer el lliurat, en el cas d'una lletra de recanvi l'exigència de veure el protest del dit recanvi, condicionada a pagar sols una part de l'import de la lletra de canvi, per l'absència del lliurat o pagador a causa d'un viatge o malaltia. Una altra característica és la pràctica de l'avís.⁶ També la pràctica de la duplicació,

132: *In dorso ... alia manu*: Presentada e no aheptada a XII de mars, 1462. Doc. 133: *In dorso ... alia manu*: Presentada a XXV de març 1462. Doc. 134: *In pede ... alia manu*: Yo Arnau Massana, menor, no vull acceptar ni pagar, a VIII d'ebrill, 1462 +. Doc. 136: *In pede ... alia manu*: No l'apsepta, a VIII d'abril, e no letra de avís, 1462. Doc. 137: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a VIII d'abril, 1462. Doc. 138: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XIII de abril. Doc. 139: *In fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XIII de abril. Doc. 141: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XXIII de abril, 1462. Doc. 145: *In pede ... alia manu*: No vull pagar, a XV de maig, 1462. Doc. 148: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XV de maig, 1462. Doc. 151: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XVIII de maig, 1462. Doc. 154: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a 31 de maig 1462. Doc. 159: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a XXXI de maig, 1462. Doc. 162: *In pede ... alia manu*: Presentade e no aheptade, a XIII de juny 1462. Doc. 169: *In pede ... alia manu*: Presentada e no acceptada, a V de julioll, 1462. Doc. 176: *In pede ... alia manu*: Presentada e no aheptada, a XXI de julioll, 1462. Doc. 181: *In pede seu fine ... alia manu*: Presentade e no acceptade, a 19 d'egost, 1462. Nills vull pagar. Doc. 184: Presentada e no abceptada a XXVIII° de deembre, 1462.

6. Doc. 8: per letra clozda vos dic. Doc. 18: que no vull pagar perquè no ha letra de avís (text del protest). Doc. 22: no vull pagar... no he letra de avís (text del protest). Doc. 24: no vull pagar ... ne axí matex no letra de avís (text del protest). Doc. 25: per tant com és stade tramesa la letra de avís (text del protest). Doc. 26: No he comissió del dit sa Coma. Doc. 31: Vos aviso ponatis. Doc. 44: No he letra de avis (també en el text del protest). Doc. 49: per tant com no he comissió del dit Dalmau (text del protest). Doc. 58: No la accepta per no haver avís. Doc. 91: *Nolebat dictam litteram acceptare neque dictum cambium quia non habuit litteras de aviso* (text del protest). Doc. 109: No l'apsepte per so que no he letra d'avís del dit Soler (també en el text del protest). Doc. 111: que per no haver letra de avís no la volia pagar (text del protest). Doc. 115: Presentada e no apseptada per no haver letra de avís. Doc. 119: *quia no habuit litteras de aviso* (text del protest). Doc. 120: *nolebat... quia no habuit litteras de aviso* (text del protest). Doc. 122: *nolebat ... quia no habuit litteras de aviso* (text del protest). Doc. 123: no vull pagar per no aver letra de avís (text del protest). Doc. 125: que no vull pagar, que no tinch letra de avís (text del protest). Doc. 129: no la vull pagar per no haver letra de avís ni pagaria (text del protest). Doc. 130: E meteu-los com vos avís. Protestada e no acceptada per no haver letra d'avís. Doc. 136: Letra de avís. No he letra de avís (text del protest). Doc. 143: *nolebat ... eo quia no habuit litteras de aviso nec tener aliquid de* (text del protest). Doc. 161: no ha temps de poder-ne avisar lo dit Gallart a Perpinyà e per no haver comissió sua no pagaria (text del protest). Doc. 185: E posau-los com vos avís.

triplicació o quadruplicació de la lletra de canvi. La majoria dels protestes dels instruments trobats transcriuen la primera còpia de la lletra, però també trobem que hom presentà la segona lletra de canvi, la tercera lletra de canvi o la quarta lletra de canvi.⁷ La pràctica de l'aval que pot trobar-se dins el text de la lletra de canvi.⁸ A més, la forma habitual que l'aval és fora del text de la lletra de canvi, és a dir, «*in fine*» o bé «*in pede*», escrit de mà diferent de la del text de la lletra, molt probablement de la mà de l'avalista.⁹ En el nostre recull documental hom pot veure la pràctica del recanvi i, per tant, alguns dels protestes ho són de lletres de recanvi.¹⁰

La data fixada habitual per al pagament dels canvis fets a Mallorca era en la majoria dels casos «a l'usat», és a dir, a 10 dies vista la lletra,¹¹ o

7. Per la segona de canvi: docs. 19, 22, 30, 32, 33, 46, 57, 58, 72, 73, 74, 75, 76, 84, 101, 109, 111, 116, 117, 126, 130, 145, 167, 168, 169, 183, 185. Per la tercera o «tersa» de canvi: doc. 99. Per la quarta de canvi: doc. 143.

8. Doc. 3: «Yo Daniel Pinya, qui é escrita la present letre, fas testimoni com lo sènher En Martí Boffiy entretengut en lo present cambi com a principal prenedor e per tant com ell no sab scriura, de voluntat suo (sic) ho ha fet scriura a mi».

9. Doc. 9: *In fine ... alterius manu*: Jo, Arnau de Pachs són tengut en lo present cambi com a principal prenedor. Doc. 31: *In pede ... alterius manu*: Jo Francesch Pug són en lo present cambi farmansa e prinsipal. Doc. 34: *In pede ... alterius manu*: Yo Pere Manresa me contituhesch fermansa e principal prenedor en lo present cambi. Doc. 39: *In pede ... alia manu*: Yo Francesch Puig són lo present cambi fermansa e principal prenador. Doc. 101: *In pede... alia manu*: Yo Guillem Speraneu me hoblich en lo present cambi quom a prinsipall pranador die e any desús dit 1460 +. Doc. 108: *Consequitur in eadem littera ... alia manu*: Yo Luis Soler só tengut en lo present cambi com a principal prenedor e só content, los dinés sien dats al dit Albertí.

10. Vegeu els docs. 8, 12, 15, 42, 48, 56, 60, 61.

11. A l'usat, a l'ussat, a la usansa, a usança, a la usance, a la usança, a la usança, a l'husat, a l'hussat, el huzat, a le husanse, ad solitum, = 10 dies. Es pot veure en protestes: «Com en Guillem Julià, mercader de Mallorques, haia rebuts en la dita ciutat de Mallorques d'en Arnau de Quintà, cambiador de la dita ciutat, cent reynals d'or de Mallorques, per los qual ha promès de pagar ací en Barchinona a la usança que són X dies per vós sènher, mercader, ciutadà de Barchinona, a mi Lorenç Luques, mercader, ciutadà de la propdita ciutat, altres cent reynals del dit or o la vàlua d'aquells, comptant cascun reyal a rahó de XV solidos, e açò per rahó de cambi fet en la dita ciutat entre los dits Guillem e Arnau, segon d'aquell cambi appar per una primera letra de cambi per lo dit Guillem Julià a vós endreçada», AHPB, Joan Nadal, febrer, 15. Vegeu els docs. 1, 2, 5, 8, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 97, 90, 101, 102, 104, 105, 111, 117, 121, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 145, 147, 162, 168, 181, 182, 183.

també dita «al temps».¹² Però també es fixà el pagament «a hun jorn vista»,¹³ «a III jorns vista»,¹⁴ «a IIII jorns vista»,¹⁵ «a vuit jorns vista»,¹⁶ «al temps de deu dies»,¹⁷ «ad dies XIII»,¹⁸ «a XV jorns vista»,¹⁹ i també «a V jorns pus d'usat»,²⁰ «a XX jorns vista»,²¹ «a XXV jorns vista» i també «a vint e sinch jorns vista»,²² «a XXX jorns vista» i també «a trenta dies vista»,²³ «a XXXX jorns vista» i també «a quoranta jorns feta»,²⁴ «a sexanta jorns feta»²⁵ i també «a dos mesos feta»,²⁶ «a tres mesos e quinze jorns feta»²⁷ i també «a tres mesos e mig vista»,²⁸ «per tot lo mes de setembre».²⁹

Les funcions canviàries

El contracte de canvi en la seva concepció original, en qualitat d'operació mercantil la finalitat essencial de la qual és substituir el trasllat físic del diner, tenia, des del punt de vista jurídic, l'extraordinària peculiaritat de concertar-se en un lloc determinat i de concloure's en un altre lloc diferent, normalment a càrrec de subjectes diferents d'aquells que intervingueren en l'estipulació inicial. Atès el caràcter trajectici del negoci de canvi, quatre personatges poden aparèixer clarament designats en els documents canviaris realitzant quatre funcions canviàries: el deutor que intervé en la

12. Docs. 29, 72, 115.

13. Doc. 78.

14. Docs. 110.

15. Doc. 184.

16. Docs. 4, 107.

17. Doc. 35.

18. Doc. 7.

19. Docs. 8, 15, 46, 49, 55, 60, 63, 67, 74, 78, 81, 104, 109, 115, 117, 127, 128, 140.

20. Doc. 72.

21. Docs. 5, 10, 11, 14, 17, 32, 37, 40, 58, 85, 88, 92, 93, 95, 101, 108, , 123, 124, 125, 126, 129, 130, 144, 145, 150, 151, 157, 160, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181.

22. Docs. 12, 36, 121, 143, 170.

23. Docs. 43, 71, 77, 100, 137, 147, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 162, 164, 165, 167, 168, 175.

24. Docs. 87, 158.

25. Doc. 177.

26. Doc. 110.

27. Doc. 47.

28. Doc. 166.

29. Doc. 161.

primera fase que emet la lletra i, en conseqüència, subscriu el canvia, és a dir, el lliurador o remitent o, segons consta en la documentació medieval, el prenedor;³⁰ l'obligat al pagament en la plaça de destí, el lliurat o pagador; la persona a qui s'ha de pagar la lletra, el tenidor de la lletra o beneficiari, i aquella altra que ha donat el seu valor, és a dir, el dador del valor o creditor. Tanmateix, un mateix subjecte pot exercir més d'una funció. El creditor, el lliurador o prenedor, el lliurat i el beneficiari no constitueixen les úniques titularitats canviàries. Tan sols resulten indispensables el lliurador i el creditor o dador del valor, perquè el lliurat i el beneficiari són accessoris en no ser sinó mandatariis d'aquells.

La possibilitat que el beneficiari desaparegui és comunament acollida en les lletres de canvi del segle XV. És a dir, pot donar-se el supòsit que el creditor o dador del valor en lloc de cobrar la lletra a través d'un tercer, el tenidor de la lletra o beneficiari, que pot ser dit el seu representant, ho faci per si mateix, desplaçant-se per a això al lloc de pagament. Segons el doc. 25, Gabriel Cerdà, el lliurador o prenedor, mana al seu corresponsal Gabriel Frague «pagareu a Johan de Mes» una quantitat que ell ha rebut del mateix, dit amb l'expressió «jo só assí content de Johan de Més», com podem veure tot seguit:³¹

1450, octubre, 26

Al molt honrat e car frare En Gabriell Frague, procurador general del senyor Cardenal de Leyda, en Barchinona.

En Malorques, a XXVI de octubre, 1450.

Per aqueste primera de cambi pagareu a le ussançe an En Johan de Mes cent vint reys, ço és, CXX reys, a rahó de dotze sous tres diners barcelonessos, dich XII sous III diners, que yo só assí content del dit Johan de Mes, perquè al temps age bon compliment.

Gabriel Cerdà, com a frara vostra.

30. Cal tenir present un problema de la terminologia amb el terme *prenedor*: avui el deutor és qui emet i lliura la lletra, el creditor és qui rep i pot exercir el dret que conté la lletra. A això respon el fet que, actualment, el deutor rebí la denominació de lliurador o dador de la lletra i el creditor sigui dit «tomador» que equival al terme medieval català *prenedor* amb un significat, però, invers. Així, a l'època medieval, el dador és el creditor i el lliurador, dit *prenedor*, és el deutor.

31. Pel que fa a les característiques del text de la lletra de canvi i la referència topogràfica vegeu l'apèndix documental.

El mateix cas trobem en el doc. 26: «pagau a Johan de Mas ... per cambi fet ab el mateix». I en el doc. 53: «pagau al sènyer en Johan sa Coma... per cambi na fet ab lo dit se Coma». També en el 80: «pagareu al sènyer en Pere Ubach... yo só content assí d'ell mateix.»³²

La possible supressió de l'altre subjecte inicialment accessori, el lliurat, per exemple en el cas hipotètic que el lliurador es desplaçi per realitzar personalment el pagament, la trobem en la lletra reproduïda en el doc. 77: Francesc Bosquet, Miquel Bosquet i Pere Rajadell signen una lletra de canvi per una quantitat rebuda de Pere Serra, el creditor, tot disposant que els receptors de la lletra a qui va dirigida, ells mateixos, paguin a Joan Estela, representant de Pere Serra. Per tant, els lliuradors de la lletra o prenedors fan també la tasca dels lliurats de la lletra o pagadors, com podem veure tot seguit:³³

1458, gener, 11

A l'honorable En Francesch Bosquet, Pere Rayadell he Miquell Bosquet, en Barchinona. Primera.

Ihesus. En Malorques, ha XI de janer, any M CCCCL vuyt.

Per haquesta primera de cambi pagareu al sènyer En Juhan Astella ha XXX jorns vista sent sexante reyalls, dich sent sexante reyalls, ha rahó de dotze sous set barsalonesos per reyal. Jo som contents hasí de semblant cantitat de l'honrat en Perhe Serra. Al temps prometeu fer bon compliment. Déus sia ab tots.

Francesch Bosquet, Miquel Bosquet, Pera de Rajadell

Sovint, els mercaders dedicats a la pràctica canviària, segons les lletres de canvi del segle XV, exercien simultàniament funcions diverses. Així, en un primer cas el lliurat o pagador i el beneficiari o tenidor de la lletra podien coincidir en una mateixa persona, que representava al mateix temps el lliurador o *prenedor* i el creditor. Per tant, apareixen en la lletra tres persones. Aquest fet ve indicat amb l'expressió «pagarets a vós mateix», «pagau a vós matex», «complirets a vós mateix», «solvere placeat in vobis proprio». És el que es coneix com lletra «con la ricorsa»,³⁴ com podem veure en el doc. 10:

32. Vegeu el contingut de les lletres a l'apèndix documental.

33. Tan sols hem trobat una alteració subjectiva a l'esmentat doc. 77.

34. Vegeu R. De NOGUERA, «Protesto del siglo XV con una letra "con la ricorsa"», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, II (1950), p. 325-327.

1447, gener, 27

Al molt honorable lo senyor En Francesch Sunyer, a Barchinona
Jhesús. En Malorque, a XXVII de janer, 1447.

Mossenyor molt honorable: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagarets a vós matex cent reyls, a rahó de XII sous II diners per reyal, per la valor yo són content dels honorables mossens Johan dez Catlar e Johan de Galiana, clavaris, perquè plàcie-us fer-hi bon compliment.

A vostra honor prest Jacme Torrella.

Aquest primer supòsit va constituir la combinació més freqüent en la primera etapa històrica de l'instrument canviari,³⁵ en la qual la lletra era un instrument utilitzat entre mercaders que es coneixien personalment i en la qual el bon funcionament de la relació canviària es basava essencialment en la bona fe i la confiança mútues. Aquesta modalitat de gir, que constituïa la base del canvi contractual, va ser extraordinàriament comuna durant el segle XV. En aquests casos el pagament i el cobrament de la lletra es verificaven amb sengles assentaments comptables en els llibres del corresponçal ensems del lliurador o prenedor i del creditor.

En un segon supòsit el lliurador coincideix amb el creditor o dador del valor en lliurar la lletra contra aquell que li deu, potser, una suma equivalent: el lliurador gira una lletra contra el seu deutor per la suma que li deu, tot fent ús en el text de la lletra de canvi de les expressions «per canvi fet amb mi mateix», «yo som content da mi mateix», «recanvi fet ab mi mateix», «cambiats así ab mi mateix». En aquest cas tan sols intervenen tres persones, que són el lliurador o *prenedor*, que és també el creditor, el deutor o subjecte contra el qual es lliura, és a dir, el lliurat o pagador, que ha d'acceptar o pagar, i el comissionat que ha de cobrar, és a dir, el tenidor de la lletra o beneficiari,³⁶ com es pot veure en la lletra de canvi continguda en el doc. 3:

35. Vegeu també els docs. 17, 28, 30, 34, 39, 41, 59, 60, 95, 96, 97, 113, 131, 133, 147, 173, 175, 180.

36. El caràcter de pagament d'un deute a través d'una lletra de canvi encara és més clar en el cas del doc. 16: «+ Al molt honrat lo sènyer En Pere Madrenchs, en Barchinona. Segona +. + Jhesús. En Mallorque, a VI de abril, 1448 +. Si per la primera de cambi feta lo present jorn pagat no aveu, per aquesta segona pagareu a l'husat [a] En Fransi Garau, menor, quatre cents setanta nou reyls quatorza sous, a rahó de dotze sous tres diners per reyal, so és, CCCC LXX VIII reyls XIII sous a rahó de XII sous III diners, per cambi n'è fet ab mi mateix. E són per recambi de aquell cambi de CCCC LXX VIII reyls que per vostra letra de cambi En Pons dez Laners me avia a pagar e no ha volgut pagar. Lo I reyal XIII sous són per les mesions. Al temps féu bon compliment. E Jhesús sia ab tots. Vostra Pere de Veri.» Vegeu també a l'apèndix documental els docs. 11, 29, 57, 61, 62, 111.

1441, desembre, 10

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Poal, en Barchinona. Primera
+ Jhesús. En Mallorque, a X de dehembre, 1441 +

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu al sènyer En Philip de la Cavalleria quaranta reyls dotze sous un diner, ço és, XXXX reyls XII sous I. N'és fet cambi ab mi mateix. E posau-los en mon compte.

Vostre Johan Massana.

També es dóna el cas de la concurrència de dues persones reals quan el lliurador resulta ser deutor, extrem que permet comprendre la desaparició de la figura del beneficiari, pel fet que aquesta funció recau en la pròpia persona del lliurat. Aquest fet és indicat amb les expressions «canvi ne fet ab mi metés», «complireu a vós matés», «posau-los a vostre compte», com podem veure en la lletra de canvi del doc. 9:³⁷

1446, setembre, 13

Al molt honrat lo sènyer En Guillem Martí, en Barchinona.

Primera. Sig+num

+ Jhesús. En Mallorque, a XIII de setembre, 1446.

Molt honrat sègnyer: Per aquest[a] primera de cambi colpireu a l'usat a vós matés quatrosent unze reals XV sous V dinés, dich CCCC° XI reyls XV sous V diners, per cambi n'és fet ab mi metés, a raó de XII sous VII dinés per reyal. E posau-los a vostro compte. E són per CCCC X reyls VIII sous, ma trametesti a rebre per vostra letra de III de marzo d'En Masian Ferrero, que non hac volgut pachare. E li protestí. El més són per les despesos. Déus sia ab tots.

Prest a vostro honor Johannes Gianfilazi

O també «pagareu a vós mateix», «canvi ne fet ab mi mateix» del doc. 13.³⁸ En ambdós casos es tracta de fer efectiva una quantitat cobrada, després d'un protest, per lletra de recanvi.

37. Pel que fa a les característiques lingüístiques i gramaticals del text de la lletra de canvi vegeu l'apèndix documental.

38. Reproduïm aquí el text del doc. 13 amb data 11 de juliol de 1447: «+ Al molt honrat lo sènyer En Baltasar de Casasage, en Barchinona. Primera. Sig+num. + Jhesús. En Mallorque, a XI de juliol, 1447 +. + Per aquesta prima de cambi a l'hussat pagareu a vós mateix sis-cents cinquanta tres reyls deset sous sis diners, so és, DCLIII reyls XVII sous VI diners, a rahó de XII sous per reyal, per cambi n'és fet ab mi mateix. E són per recanvi

Els dos canvis o els dos fors en els protestes de les lletres girades des de Mallorca

Hem vist la presència de la certificació del corredor de canvis jurat de la ciutat de Barcelona, sempre davant notaris i testimonis, en els protestes de les lletres impagades girades des de Mallorca. Aquesta certificació del corredor de canvis assabentava sobre el for o preu del canvi de la moneda del lloc de destí amb què hom havia de fer efectiva la lletra de canvi. El for certificat és sempre inferior al for de la plaça d'origen de la lletra. Com ja hem dit, la diferència entre els dos fors o preus representa l'interès que hom carregarà en la lletra de recanvi forçat. Aquesta diferència a la baixa entre els dos fors era qualificada amb el terme *desavans*, segons hom pot veure en alguns protestes. Per exemple, el dia 8 de febrer de l'any 1454, davant el notari Antoni de Vilanova, es protestava una lletra de canvi, datada el dia 1 de setembre de 1453 i presentada el dia 30 de desembre del mateix any, que havia estat girada des de Perpinyà i era signada per Joan Serra perquè fos pagada a Nicolau i Pere Viastrosa, mercaders, ciutadans de Barcelona, la quantitat de 90 lliures, 13 sous i 7 diners.³⁹ En el moment de pagament de la quantitat estipulada, els lliurats o pagadors, en aquest cas Joan i Bernat Barqueres i Joan Florensa, van deduir el 20%, que ja constava en la mateixa lletra. La raó adduïda era que en aquest moment el valor de la moneda havia disminuït en un 20%. Els tenidors de la lletra o beneficiaris, tot al·legant que el pagament de la lletra s'havia de fer segons el canvi anterior, protestaren, doncs, d'aquest *desavans* o «desavanç» o «de dicto avantagio», d'aquesta minva de guany, que no els afectava i exigien que els lliurats el paguessin:

ab messions de aquell cambi de DCLII reyal V sous que per vostra letra de cambi m'aveu tramesos a rebre d'En Pons dez Lanes, lo qual no ha volgut pagar. Lo hun reyal XII sous VI són per lo protest e responsió. Perquè al temps féu vos bon compliment. E Jhesús sia ab tots. Vostre Pere de Veri.»

39. Vegeu el text de la lletra de canvi: «Als molt honorables los senyors en Johan e Bernat Barqueres e Johan Florensa, en Barchinona. Primera. + Ihesus Christus. En Perpinyà, ha I de setembra, 1453 +. Pagueu per aquesta prima de cambi per tot lo present mes ha Nicholau e Pere Viastrosa noranta lliures e tretze sous set diners, dich LXXXX lliures XIII sous VII, són per CVIII lliures XVI sous III resebudes ací de mi mateix. Al temps fets-lo bon compliment. E posats-los en vostre compte. Déu sia ab tots. Vostre Johan Serra.» AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, febrer, 18-1454, maig, 7, s.n.

«Qua quidem littera cambii presentata et per me dictum notarium publice lecta, ilico dicti Nicholaus et Petrus Viasrosa requisiverunt dictum Iohannem Florensa dicto nomine quatenus nomine et vice sui et dictorum venerabilium Iohannis et Bernardi de Barqueriis solveret eis decem octo libras, duos solidos et octo denarios barchinonenses, attento quod dictum cambium fuit factum in tempore quo moneta valebat ad rationem undecim solidorum pro quolibet floreno Aragonie et quindecim denariorum pro quolibet regali argenti, et fuit tempus solutionis eiusdem cambii per totum dictum mensem decembris quo moneta valebat ad dictam rationem dictorum undecim solidorum pro quolibet floreno et quindecim denariorum pro regali argenti et dictum cambium non fuit solutum usque quo preconizacio fuit facta et moneta fuit diminuta ad viginti per cent, pro tanto protestaverunt de dicto desavans ac recambio et de omnibus missionibus, sumptibus, damnis et interesse per ipsos seu eorum partem factis et fiendis, sustentis et sustinendis prima ratione».

La resposta de Joan Florensa va ser: «Senyors: Jo us reponch en nom meu propri e en nom e per part dels dits Johan e Bernat de Barqueres que de la dita resta non pagariam res».

Com també hem dit, ens centrarem en els protests de les lletres de canvi impagades girades des de Mallorca contra Barcelona on consta la certificació del corredor de canvis sobre el for del canvi «actual» o vigent «aquell» dia per a «aquella» lletra protestada. La data inicial, com també hem dit, és l'any 1440, any del primer protest amb la certificació del corredor de canvis. La data final és la de l'any 1462, any de l'inici de la guerra civil, a partir del qual la conjuntura impedeix l'arribada de lletres de canvi de Mallorca a Barcelona, cosa que cessarà l'any 1474, en haver acabat la guerra civil.

¿De què depenia la cotització o valor de la moneda en la plaça de destí? És a dir, ¿en virtut de què es fixava que el valor del real de Mallorca havia disminuït de valor o valia menys que el que constava en la lletra de canvi? ¿Causes objectives com la fluctuació de la cotització de les respectives monedes en virtut de l'oferta i la demanda? ¿De les situacions d'abundància o escassetat de moneda en cada plaça? ¿De l'arribada a port de mercaderies? ¿De la conjuntura política? ¿De causes subjectives com la fiabilitat dels deutors per la raó que fos? El que sí és cert és que la valoració de la

moneda es feia al dia per funcionaris especialistes en canvis, els corredors de canvis públics i jurats. El que també és cert és que a Barcelona hi havia un mercat de canvis important. L'estudi d'aquest mercat de valors, és a dir, l'estudi de l'evolució del valor de la moneda és una de les claus que poden ajudar a comprendre millor l'evolució de l'economia barcelonina i, per tant, catalana del segle XV fins al fatídic any de 1462, any de l'inici de la guerra civil.

La certificació sobre el canvi vigent en una data determinada era feta pel corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona a instàncies, quasi sempre, del tenidor de la lletra o beneficiari, és a dir, de qui l'havia de cobrar, davant un notari i testimonis.⁴⁰ Aquesta certificació s'escrivia en el text del protest tot seguit de la negació del lliurat a pagar i la resposta del tenidor de lletra protestant-li de totes les despeses fetes i a fer i del recanvi en cas de persistència en el no pagament, tot especificant que es fessin els instruments que es demanessin.⁴¹ En alguns casos, el notari afegí de la seva

40. «*Postea vero dicta die quasi incontinenti, in presentia mei dicti notarii et in presentia etiam testium supradictorum, Asbertus Villela, curritor auris publicus et iuratus dicte civitatis, constitutus personaliter in dicto operatorio dicte scribanie, ad instantiam et requisitionem dicti venerabilis Philippi della Cavallaria, retulit et michi dicto notario fidem fecit quod cambia valebant die presenti in logia mercatorum Barchinone pro Maioricis undecim solidos et X denarios pro quolibet regali aureo*», AHPB, Antoni Brocard, *Manuale quinquagesimum tertium*, 1442, octubre, 20-1443, març, 6, s.n. Vegeu a l'apèndix documental el doc. 3.

41. «*Postmodum vero die lune, undecima die dicti mensis madii, in presentia dicti scriptoris iurati et in presentia etiam Iohannis Mas et Petri Iohannis, scriptorum Barchinone, testium ad ista vocatorum specialiter et assumptorum, Petrus Ricoldi, predictus [mercator florentinus, nomine et pro parte venerabilis Ricardi de Devensatis, mercatoris florentini], constitutus personaliter in operatorio scribanie mei dicti et infrascripti notarii, quod operatorium est in dicta civitate satis prope logiam mercatorum eiusdem civitatis, nomine predicto, verbo requisivit Nicholaum de Cirlot, curritorem auris iuratum dicte civitatis, ibidem personaliter existentem, quatenus virtute iuramenti per ipsum ratione sui officii prestiti diceret veritatem ad quem forum fiebant cambia die proxime dicta de presenti civitate Barchinone ad civitatem Maioricarum. Et incontinenti dictus Nicholaus de Cirlot dixit et fidem fecit quod proxime dicta die fiebant cambia de presenti civitate Barchinone ad dictam civitatem Maioricarum ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum Barchinone pro quolibet regali et non ultra. Quibus omnibus ita factis et gestis et etiam dum, sicut ut predicatur, agerentur et fierent, ilico dictus Petrus Ricoldi dicto nomine petiit et requisivit predicta inseri et adiungi in fine aliorum premissorum, indeque sibi dicto nomine et dicto principali suo et suis fieri atque tradi tot quot voluerint publica instrumenta per me dictum et infrascriptum notarium. Acta fuerunt hec diebus, mense, anno et locis*

pròpia mà la declaració del corredor de canvis, perquè aquesta no havia estat escrita quan tocava.⁴² Si era cosa habitual que la declaració del corredor de canvis es fes a instància del tenidor de la lletra o beneficiari, en alguns casos, si el beneficiari coincidia amb el lliurat o pagador a qui anava dirigida la lletra de canvi, com és el cas dels protests amb la “ricorsa”, la declaració del corredor de canvis es feia a instàncies del tenidor que era a la vegada el lliurat.⁴³ En dos casos el creditor, és a dir, el dador del valor, és a la vegada el tenidor de la lletra, per la qual cosa és el creditor-tenidor qui demana que consti la declaració del corredor de canvis.⁴⁴

Els instruments notariaus que contenen protests de lletres girades des de Mallorca contra Barcelona, amb la certificació del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona sobre el canvi vigent en aquesta plaça, són 184. En el gràfic, titulat Protests 1440-1462, hom pot veure representat gràficament el volum per any d'aquests protests. Malgrat la relativa importància d'aquest gràfic, perquè, potser, no reflecteix exactament la realitat, tanmateix el que sí que es pot veure és l'augment significatiu del nombre de protests de les lletres girades a Mallorca en acostar-nos a la guerra civil, especialment l'augment espectacular de protests l'any 1462.

predictis, presente dicto scriptore iurato et presentibus etiam testibus supradictis, prout superius continentur», AHPB, Honorat Saconomina, *Liber notarum contractuum comunium quinquagesimus nonus*, 1444, març, 27-1444, maig, 19, fol. 38v-39r. Vegeu doc. 4.

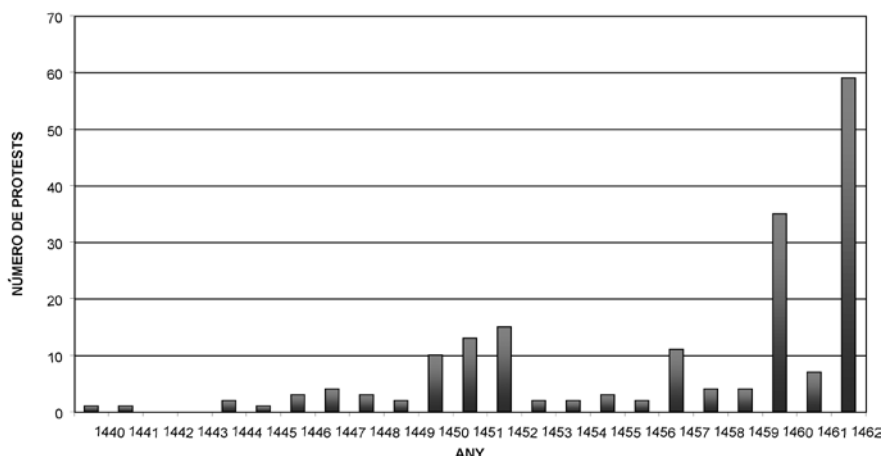
42. AHCB, Arxiu Notarial, IX.8, plec 1440-1449 [notari: Bernat Pi]. Vegeu el doc. 12.

43. Aquest és el cas del protest de la lletra que conté el doc. 10: «*Et in quantum dicta littera dirigebatur dicto Francisco Sunyer ad recipiendum [beneficiari i lliurat] protestatus fuit contra dictos Iacobum Torrella [lliurador] et Arnaldum de Pachs [avalista o “principal prenedor”] et alios in dicto cambio tentos et modo quolibet obligatos de retrocambio et de omnibus et singulis missionibus, sumptibus, damnis et interesse premissorum occasiones factis et sustentis ac fiendis et sustinendis. Postea vero die mercurii, intitulata XXII^a mensis martii et anni predicti, Arnaldus Coma, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone, virtute iuramenti per ipsum in introhitu sui officii prestiti, in presentia Nicholai Rossell et Anthonii Barrera, scriptorum Barchinone, testium ad hec vocatorum specialiter et assumptorum, instante et requirente dicto honorabili Francisco Sunyerii, retulit et fidem fecit michi dicto notario quod die decima octava eiusdem mensis martii, cambia valebant de presenti civitate Barchinone ad civitatem Maioricarum ad rationem undecim solidorum et novem denariorum barchinonensium pro quolibet regali. De quibus...*», AHPB, Esteve Mir, *Manuale primum*, 1441, novembre, 21-1444, gener, 16, full solt. El mateix podem trobar en els protests amb la «ricorsa» corresponents als docs. 17, 28, 30, 34, 39, 41, 59, 60, 95, 96, 113, 131, 133, 147, 173, 180.

44. Aquest és el cas dels docs. 53 i 80.

GRÀFIC 1

PROTESTS 1440-1462

La moneda local (moneda de compte) de les lletres girades des de Mallorca és el reial o reyal o ral de Mallorca (el «cert») i la moneda de destí es la moneda de Barcelona expressada en lliures, sous, diners, malles i òbols. Aquestes lletres de canvi contenen, com és obvi, la raó o el for o el valor del canvi del reial amb relació a la moneda de Barcelona. ¿Quin és aquest for? Ja hem dit que el *terminus a quo* és l'any 1440, any en què apareixen els dos fors: el for del canvi de la lletra girada des de Mallorca i l'actualització d'aquest canvi certificat pel corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, que consta en els protestes de les lletres impagades i que havia de servir per fixar l'interès en el cas de girar lletra de recanvi. Vers l'any 1440, doncs, comença una nova etapa pel que fa al contingut dels protestes.

Abans, però, d'entrar-hi, creiem que caldria veure l'evolució del canvi del reial de Mallorca fins l'any 1440, és a dir, des de l'any 1384 en què està documentada la primera lletra de canvi girada des de Mallorca.⁴⁵ En el quadre que segueix hem aplegat les lletres de canvi on consta el for o la «raó»

45. Per a les dades del segle XV vegeu J. HERNANDO, «Lletres de canvi girades des de ...», p. 40-41. La resta de les dades són fruit del buidat dels protocols notariais, sobretot de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Per causa de la brevetat no citarem els protocols d'on hem aplegat les dades.

del canvi entre el reial de Mallorca, moneda local, una unitat en aquest cas (el «cert») i el valor donat en moneda del lloc de destí, en aquest cas sous i diners de moneda de Barcelona (l'«incert»), que reduïm tot seguit a diners:

Emissió	Canvi del reial: raó	En diners	Doc.
1384/06/27	15 s. 9 dr. = 1 r.	189	1
1388/02/28	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	2
1388/04/06	15 s. 1 dr. = 1 r.	181	3
1390/02/28	15 s. = 1 r.	180	4
1391/01/24	15 s. = 1 r.	180	5
1392/06/17	15 s. 1 dr. = 1 r.	181	6
1394/06/01	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	7
1394/06/10	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	8
1395/03/30	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	9
1395/05/05	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	10
1395/05/22	15 s. = 1 r.	180	11
1395/06/08	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	12
1395/06/14	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	13
1395/10/03	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	14
1395/10/05	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	15
1395/10/11	15 s. 3 dr. = 1 r.	183	16
1395/10/21	15 s. = 1 r.	180	17
1396/01/23	14 s. 11 dr. = 1 r.	179	18
1396/03/14	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	19
1397/01/18	15 s. = 1 r.	180	20
1397/01/26	15 s. = 1 r.	180	21
1397/02/14	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	22
1397/02/19	15 s. 6 dr. = 1 r.	186	23
1398/08/13	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	24
1399/10/23	15 s. = 1 r. = 1 r.	180	25
1401/02/04	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	26
1403/01/04	15 s. = 1 r.	180	27
1403/02/23	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	28
1403/08/16	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	29
1403/11/10	14 s. 9 dr. = 1 r.	177	30
1404/02/08	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	31
1404/02/28	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	32
1404/07/28	15 s. 2 dr. = 1 r.	182	33
1404/11/21	15 s. = 1 r.	180	34
1404/11/24	15 s. 3 dr. = 1 r.	183	35
1405/03/03	14 s. 8 dr = 1 r.	176	36
1406/02/01	14 s. 8 dr. = 1 r.	176	37

Emissió	Canvi del reial: raó	En diners	Doc.
1406/02/28	14 s. 10 dr. = 1 r.	178	38
1406/05/06	14 s. 8 dr. = 1 r.	176	39
1406/06/12	14 s. 9 dr. = 1 r.	177	40
1406/08/11	14 s. 9 dr. = 1 r.	177	41
1407/10/14	14 s. 9 dr. = 1 r.	177	42
1409/10/03	14 s. 5 dr. = 1 r.	173	43
1410/05/10	14 s. 9 dr. = 1 r.	177	44
1416/07/02	14 s. 1 m. = 1 r.	168,5	45
1418/04/27	14 s. 7 dr. = 1 r.	175	46
1418/08/07	13 s. 2 dr. = 1 r.	158	47
1419/02/04	13 s. 5 dr = 1 r.	161	48
1419/04/10	11 s. 11 dr. = 1 r.	142	49
1420/07/03	14 s. = 1 r.	168	50
1420/08/21	14 s. = 1 r.	168	51
1420/09/21	13 s. 11 dr. = 1 r.	167	52
1420/10/15	13 s. 10 dr. = 1 r.	166	53
1420/12/03	13 s. 11 dr. = 1 r.	167	54
1421/03/16	13 s. 8 dr. = 1 r.	164	55
1421/03/16	13 s. 8 dr. = 1 r.	164	56
1422/02/16	13 s. 6 dr. = 1 r.	162	57
1422/04/04	14 s. = 1 r.	168	58
1422/11/12	13 s. 7 dr. = 1 r.	163	59
1424/08/05	12 s. 7 dr. = 1 r.	151	60
1428/11/06	12 s. = 1 r.	144	61
1429/01/28	12 s. 1 dr. = 1 r.	145	62
1429/03/20	12 s. 1 dr = 1 r.	145	63
1429/04/22	12 s. 2 dr. = 1 r.	146	64
1429/06/02	12 s. 1 dr. = 1 r.	145	65
1429/10/26	13 s. 8 dr = 1 r.	164	66
1429/12/23	13 s. = 1 r.	156	67
1430/05/05	12 s. 6 dr. = 1 r.	150	68
1430/06/20	12 s. 6 dr. = 1 r.	150	69
1431/03/20	11 s. 5 dr. = 1 r.	137	70
1431/11/14	11 s. 6 dr. = 1 r.	138	71
1431/12/05	11 s. 9 dr. = 1 r.	141	72
1432/01/18	12 s. 2 dr. = 1 r.	146	73
1434/09/11	11 s. 9 dr. = 1 r.	141	74
1434/10/23	12 s. 2 dr. = 1 r.	146	75
1435/10/05	11 s 5 dr. = 1 r.	137	76
1436/01/08	12 dr. = 1 r.	144	77
1436/04/03	12 s. 4 dr. = 1 r.	148	78

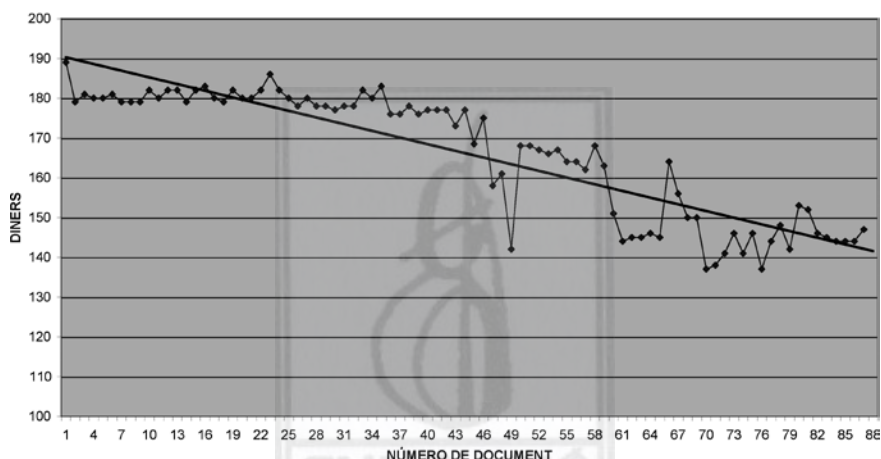
Emissió	Canvi del reial: raó	En diners	Doc.
1436/06/09	11 s. 10 dr. = 1 r.	142	79
1437/10/07	12 s. 9 dr. = 1 r.	153	80
1437/12/07	12 s. 8 dr. = 1 r.	152	81
1438/01/24	12 s. 2 dr. = 1 r.	146	82
1438/08/19	12 s. 1 dr. = 1 r.	145	83
1439/05/03	12 s. = 1 r.	144	84
1439/06/16	12 s. = 1 r.	144	85
1439/09/09	12 s. = 1 r.	144	86
			87

Abreviatures: s. = sous; dr. = diner; m. = malla; r. = reial.

Aquest quadre mostra una evolució a la baixa del curs del for o preu dels canvis del reial de Mallorca per moneda de Barcelona: des de l'any 1384, any de la primera lletra de canvi girada des de Mallorca i documentada, el for dominant és de 15 sous, és a dir, 180 diners de moneda de Barcelona per un reial de Mallorca; a partir de 1403, el preu del reial dominant baixa a 14 sous o 168 diners; des de l'any 1420, el for predominant serà de 13 sous o 156 diners; des de 1424 fins a 1439, el for predominant és el de 12 sous o 144 diners. Evolució que podem representar mitjançant el gràfic següent que tan sols pretén mostrar la tendència a la baixa:

GRÀFIC 2

CURS DEL FOR O PREU DELS CANVIS A MALLORCA, 1384-1439

Com hem dit, a partir de 1440 comença una nova etapa pel que fa als instruments notariais que contenen protestes. En endavant constarà, malgrat que no sempre, la declaració del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona davant el notari i testimonis, se certifica així el canvi vigent a Barcelona pel reial de Mallorca. En el quadre que segueix hem aplegat les dades quantitatives dels protestes de lletres impagades girades des de Mallorca. En la primera columna posem la data d'emissió de la lletra de canvi. En la segona, la data del protest; en la tercera, la data de la certificació pel notari de la declaració del corredor de canvis sobre el valor o preu del canvi del reial a la ciutat de Barcelona. En la quarta columna, el canvi del reial segons la lletra de canvi girada a Mallorca. En la cinquena, consta el canvi del reial segons la declaració del corredor de canvis quan es va protestar la lletra per impagament. En la sisena columna consta la diferència en diners entre els dos canvis. En la setena, posem el percentatge (%) en què ha disminuït el valor del reial en moneda de Barcelona, que indica quin serà l'interès carregat en el cas que es giri lletra de recanvi forçós. En la darrera columna posem el número dels documents que hem transcrit en l'apèndix documental i que ens servirà per donar nom a un dels eixos dels gràfics que veurem més endavant.

¿Què ens diuen totes les dades contingudes en el quadre 2? Creiem que allò que importa, des del punt de vista econòmic, és la tendència a l'alça o a la baixa dels dos cursos del for o preu dels canvis, el de Mallorca i el de Barcelona, aquest indicat pel corredor de canvis i certificat pel notari, que trobem a les lletres de canvi que hom transcriví en els protestes. Recordem que la diferència entre els dos cursos del for o del preu dels canvis ens mostra en realitat l'interès que hom carregará en girar nova lletra, és a dir, en girar lletra de recanvi forçós. Recordem també que la data incial, és a dir, la del dia 12 de gener de l'any 1440, indica, d'una banda, el primer instrument notarial que conté els dos fors o preus, és a dir, el de Mallorca i el de Barcelona. I, de l'altra, el darrer instrument notarial contenint l'últim protest d'una lletra de canvi impagada girada des de Mallorca coincideix amb l'inici de la guerra civil catalana. No trobarem, com ja hem dit, cap altre protest d'una lletra girada des de Mallorca fins al 28 de setembre de 1474, ja acabada la guerra civil.

Doncs bé, amb les dades del quadre hem fet set gràfics que ens mostren gràficament el significat econòmic. El gràfic 3, que titulem Curs del for o del preu dels canvis a Mallorca, 1440-1462 (p. 126), conté en l'eix vertical el canvi en diners de Barcelona del reial de Mallorca. En l'eix horitzontal hem posat el número de document. Aquest número facilita l'accés a la cronologia

QUADRE 2

LLETRES DE CANVI GIRADES DES DE MALLORCA CONTRA BARCELONA, 1440-1462

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Difèrència Doc
1440/01/12	1440/02/10	1440/02/12	12 s.	= 144 d.	11 s. 7 d. 1. o.	= 139,5 d.	4,5 3,12 1
1440/10/20	1440/11/20	1440/11/20	12 s. 2 d. 1 o.	= 146,5 d.		2	
1441/12/10	1442/10/29	1442/10/29	11 s. 10 d.	= 142 d.		3	
1444/02/17	1444/05/02	1444/05/11	13 s.	= 156 d.	12 s. 2 d.	= 146 d.	10 6,41 4
1444/12/23	1445/01/28	1445/01/23	12 s. 4 d.	= 148 d.	12 s.	= 144 d.	4 2,70 5
1445/04/07	1445/05/04	1445/05/05	12 s. 6 d.	= 150 d.	12 s. 2 d. 1 o.	= 146,5 d.	3,5 2,33 6
1446/09/05	1446/09/24	1446/10/10	12 s. 7 d.	= 151 d.	11 s. 11 d. 1 o.	= 143,5 d.	7,5 4,95 7
1446/09/07	1446/09/24	1446/10/10	12 s. 8 d.	= 152 d.	11 s. 11 d. 1 o.	= 143,5 d.	8,5 5,59 8
1446/09/13	1446/10/05	1446/10/05	12 s. 7 d.	= 151 d.	12 s. 1 d.	= 145 d.	6 3,97 9
1447/01/27	1447/02/25	1447/03/18	12 s. 2 d.	= 146 d.	11 s. 11 d.	= 143 d.	3 2,05 10
1447/02/06	1447/02/21	1447/03/10	12 s. 2 d.	= 146 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	4 2,73 11
1447/05/28	1447/06/09	1447/06/30	12 s. 1 d.	= 145 d.	11 s. 8 d. 1 o.	= 140,5 d.	4,5 3,10 12
1447/07/11	1447/07/27	1447/07/28	12 s.	= 144 d.	11 s. 8 d.	= 140 d.	4 2,77 13
1448/01/25	1448/02/07	1448/02/28	12 s. 1 d.	= 145 d.	11 s. 8 d. 1 o.	= 140,5 d.	4,5 3,10 14
1448/02/07	1448/02/26	1448/03/11	12 s. 1 d.	= 145 d.	11 s. 9 d. 1 o.	= 141,5 d.	3,5 2,41 15
1448/04/06	1448/05/06	1448/05/15	12 s. 3 d.	= 147 d.	12 s. 2 d. 1 o.	= 146,5 d.	0,5 0,34 16
1449/08/01	1449/10/06	1449/10/06	11 s. 9 d.	= 141 d.	11 s.	= 132 d.	9 6,39 17
1449/10/03	1449/10/22	1449/10/22	11 s. 2 d.	= 134 d.	11 s. 1 o.	= 133 d.	1 0,74 18
1450/01/10	1450/02/13	1450/02/14	11 s. 1 d.	= 133 d.	10 s. 11 d.	= 131 d.	2 1,50 19
1450/07/01	1450/07/17	1450/07/18	11 s. 6 d.	= 138 d.	11 s. 3 d.	= 135 d.	3 2,17 20
1450/08/22	1450/09/07	1450/09/02	12 s. 5 d.	= 149 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	7 4,69 21

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1450/08/25	1450/09/25	1450/09/25	12 s. 8 d.	11 s. 11 d.	= 143 d.	9	5,92
1450/09/04	1450/09/25	1450/09/25	12 s. 6 d.	11 s. 11 d.	= 143 d.	7	4,66
1450/09/04	1450/10/25	1450/10/25	12 s. 6 d.	11 s. 11 d.	= 143 d.	7	4,66
1450/10/26	1450/12/17	1450/12/17	12 s. 3 d.	11 s. 9 d. 1 o.	= 141,5 d.	5,5	3,74
1450/10/30	1450/12/07	1450/12/09	12 s. 2 d.	11 s. 10 d. 1 o.	= 142,5 d.	3,5	2,39
1450/11/11	1450/12/09	1450/12/10	12 s. 2 d.	11 s. 10 d. 1 o.	= 142,5 d.	3,5	2,39
1450/12/31	1451/01/23	1451/02/03	12 s. 2 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	4	2,73
1451/01/07	1451/02/03	1451/02/03	12 s. 2 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	4	2,73
1451/01/18	1451/03/04	1451/03/04	12 s. 3 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	5	3,40
1451/02/18	1451/03/08	1451/03/08	12 s. 2 d.	11 s. 10 d.	= 142 d.	4	2,73
1451/02/26	1451/04/17	1451/04/19	12 s. 3 d.	11 s. 6 d.	= 138 d.	9	6,12
1451/03/16	1451/04/05	1451/04/05	12 s.	11 s. 9 d.	= 141 d.	3	2,08
1451/04/21	1451/05/14	1451/05/18	12 s.	11 s. 5 d.	= 137 d.	7	4,86
1451/04/30	1451/05/15	1451/05/25	11 s. 3 d.		= 135 d.	35	
1451/05/04	1451/05/27	1451/06/08	11 s. 11 d.	11 s. 4 d.	= 136 d.	7	4,89
1451/05/08	1451/06/04	1451/06/04	11 s. 10 d.	11 s. 4 d.	= 136 d.	6	4,22
1451/05/12	1451/05/31	1451/06/02	11 s. 10 d.	11 s. 4 d. 1 o.	= 136,5 d.	5,5	3,87
1451/06/01	1451/06/16	1451/06/16	11 s. 8 d.	11 s. 4 d. 1 o.	= 136,5 d.	3,5	2,50
1451/06/07	1451/07/06	1451/07/06	11 s. 11 d.	11 s. 7 d.	= 139 d.	4	2,79
1451/07/23	1451/08/07	1451/08/07	11 s. 10 d.		= 142 d.	41	
1452/01/10	1452/02/08	1452/02/08	12 s. 6 d. 1 m.	12 s. 3 d.	= 147 d.	2,50	1,66
1452/03/04	1452/04/13	1452/04/18	12 s. 8 d.	12 s. 7 d. 1 o.	= 151,5 d.	0,5	0,32
1452/03/11	1452/04/05	1452/04/05	12 s. 8 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	3	1,97
1452/06/28	1452/08/04	1452/08/04	13 s.	12 s.	= 144 d.	12	7,69

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1452/07/06	1452/08/12	1452/08/12	12 s. 10 d.	12 s.	= 144 d.	10	6,49
1452/07/07	1452/10/30	1452/11/10	13 s.	11 s. 4 d.	= 156 d.	20	12,82
1452/07/29	1452/08/12	1452/08/12	12 s. 8 d.	12 s.	= 152 d.	8	5,26
1452/07/30	1452/08/18	1452/08/19	12 s. 8 d.	11 s. 9 d.	= 152 d.	11	7,23
1452/08/25	1452/09/20	1452/08/27	12 s. 3 d.	12 s.	= 147 d.	3	2,04
1452/09/09	1452/10/05	1452/10/05	12 s. 1 d.	11 s. 5 d.	= 145 d.	8	5,51
1452/09/09	1452/10/05	1452/10/05	12 s. 2 d.	11 s. 5 d.	= 146 d.	9	6,16
1452/09/10	1452/10/05	1452/10/05	12 s.	11 s. 5 d.	= 144 d.	7	4,86
1452/10/02	1452/10/00	1452/11/03	12 s. 1 d.	11 s. 5 d.	= 145 d.	8	5,51
1452/10/21	1452/11/13	1452/11/13	12 s.	11 s. 4 d.	= 144 d.	7	4,86
1452/12/13	1453/01/26	1453/01/26	11 s. 8 d.	11 s. 1 d.	= 140 d.	7	5,00
1453/02/17	1453/03/15	1453/03/15	11 s. 5 d.	11 s. 1 d.	= 137 d.	4	2,92
1453/12/10	1454/01/18	1454/01/18	11 s. 6 d.	11 s. 1 d.	= 138 d.	5	3,62
1454/10/13	1454/10/02	1454/11/02	13 s. 8 d.	13 s. 3 d.	= 164 d.	5	3,04
1454/12/09	1454/12/19	1455/01/04	13 s. 4 d.	12 s. 7 d.	= 160 d.	9	5,62
1455/04/09	1455/04/02	1455/04/02	12 s. 5 d.	12 s.	= 149 d.	5	3,35
1455/11/04	1456/04/06	1456/04/06	12 s. 4 d.	12 s. 2 d. 1 o.	= 148 d.	1,5	1,01
1455/12/04	1456/01/11	1456/01/11	12 s. 6 d.	11 s. 11 d.	= 150 d.	7	4,66
1456/01/27	1456/02/23	1456/02/23	12 s. 3 d.	12 s. 1 o.	= 147 d.	2,5	1,70
1456/05/30	1456/06/30	1456/06/30	12 s. 6 d.	12 s. 3 d. 1 o.	= 150 d.	2,5	1,66
1457/01/27	1457/03/05	1457/03/05	12 s. 3 d.	12 s.	= 147 d.	3	2,04
1457/02/17	1457/03/14	1457/03/14	12 s. 3 d.	11 s. 11 d.	= 147 d.	4	2,72
1457/04/22	1457/05/13	1457/05/14	12 s. 2 d.	11 s. 11 d.	= 146 d.	3	2,05
1457/06/27	1457/07/21	1457/07/21	12 s. 4 d.	11 s. 9 d.	= 148 d.	7	4,72

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1457/07/14	1457/08/20	1457/08/20	12 s. 2 d.	11 s. 9 d.	= 141 d.	5	3,42
1457/07/19	1457/08/23	1457/08/30	12 s. 4 d.	11 s. 9 d.	= 141 d.	7	4,72
1457/08/20	1457/09/16	1457/09/16	12 s. 4 d.	11 s. 9 d.	= 141 d.	7	4,72
1457/08/22	1457/09/12	1457/09/15	12 s. 4 d.	11 s. 9 d.	= 141 d.	7	4,72
1457/10/25	1457/12/20	1457/12/29	12 s. 2 d.	11 s. 2 d.	= 134 d.	12	8,21
1457/12/16	1458/01/24	1458/01/24	12 s. 4 d.	12 s. 2 d.	= 146 d.	2	1,35
1457/12/17	1458/01/24	1458/01/24	12 s. 4 d.	12 s. 2 d.	= 146 d.	2	1,35
1458/01/11	1458/02/16	1458/02/16	12 s. 7 d.	12 s. 3 d.	= 147 d.	4	2,64
1458/06/09	1458/07/06	1458/07/06	13 s.	12 s. 6 d.	= 150 d.	6	3,84
1458/07/20	1458/08/07	1458/08/07	12 s. 6 d.	12 s. 6 d.	= 150 d.	0	0
1458/10/23	1458/11/15	1458/11/15	12 s. 11 d.	12 s. 9 d.	= 153 d.	2	1,29
1459/04/06	1459/04/30	1459/04/30	13 s.	12 s. 5 d.	= 149 d.	7	4,48
1459/05/06	1459/06/08	1459/06/08	12 s. 9 d.	12 s. 1 d. 1 o.	= 145,5 d.	7,5	4,90
1459/11/22	1459/12/05	1459/12/05	13 s.	12 s. 8 d.	= 152 d.	4	2,56
1459/12/03	1460/01/20	1460/01/28	13 s.	12 s. 8 d.	= 152 d.	4	2,56
1460/01/01	1460/02/11	1460/02/13	12 s. 7 d.	12 s. 8 d.	= 151 d.	4	2,56
1460/01/15	1460/02/07	1460/02/08	13 s.	12 s. 7 d. 1 o.	= 151,5 d.	4,5	2,88
1460/01/15	1460/02/27	1460/02/27	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/01/19	1460/02/23	1460/02/23	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/01/23	1460/02/13	1460/02/13	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/01/29	1460/02/23	1460/02/23	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/02/01	1460/02/23	1460/02/23	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/02/13	1460/03/18	1460/03/18	13 s. 1 d.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	3,20
1460/02/14	1460/03/19	1460/03/19	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	6	3,82
						5	3,20

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1460/02/19	1460/03/08	1460/03/08	13 s.	12 s. 6 d. 1 o.	= 150,5 d.	5,5	94
1460/02/23	1460/04/09	1460/04/09	13 s.	12 s. 7 d.	= 151 d.	5	95
1460/02/27	1460/03/28	1460/03/28	13 s. 1 d.	12 s. 7 d.	= 151 d.	6	96
1460/03/04	1460/03/27	1460/03/27	13 s. 1 d.	12 s. 7 d.	= 151 d.	6	97
1460/03/05	1460/04/09	1460/04/09	13 s. 1 d.	12 s. 7 d.	= 151 d.	6	98
1460/04/22	1460/05/21	1460/05/21	12 s. 10 d.	12 s. 6 d.	= 150 d.	4	99
1460/05/17	1460/06/28	1460/06/28	12 s. 10 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	6	100
1460/05/21	1460/06/20	1460/06/20	12 s. 11 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	7	101
1460/06/13	1460/07/05	1460/07/05	12 s. 8 d.	12 s. 3 d. 1 o.	= 147,5 d.	4,5	102
1460/06/15	1460/07/04	1460/07/04	12 s. 8 d.	12 s. 3 d.	= 147 d.	5	103
1460/07/12	1460/08/04	1460/08/04	12 s. 9 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	5	104
1460/07/14	1460/07/30	1460/07/30	12 s. 9 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	5	105
1460/07/20	1461/01/31	1461/02/05	12 s. 8 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	3	106
1460/08/19	1460/09/13	1460/09/13	12 s. 8 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	4	107
1460/08/21	1460/09/17	1460/09/18	12 s. 9 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	4	108
1460/09/04	1460/10/07	1460/10/07	12 s. 8 d.	12 s. 4 d. 1 o.	= 148,5 d.	3,5	109
1460/09/10	1460/11/12	1460/11/14	13 s. 8 d.	12 s. 2 d.	= 146 d.	18	110
1460/09/28	1460/10/07	1460/10/07	13 s.	12 s. 1 d.	= 145 d.	11	111
1460/10/12	1460/10/30	1460/10/30	12 s. 7 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	3	112
1460/10/12	1460/11/08	1460/11/14	12 s. 10 d.	12 s. 2 d.	= 146 d.	8	113
1460/10/30	1460/12/06	1460/12/02	12 s. 8 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	4	114
1460/11/06	1460/12/02	1460/12/02	12 s. 8 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	4	115
1460/11/27	1461/02/07	1461/02/13	12 s. 9 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	4	116
1460/12/20	1461/02/13	1461/02/13	12 s. 10 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	5	117

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1460/12/22	1461/02/06	1461/02/16	12 s. 10 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	5	3,24 118
1460/12/22	1461/02/18	1461/02/18	12 s. 11 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	6	3,87 119
1461/01/10	1461/02/18	1461/02/18	12 s. 9 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	4	2,61 120
1461/01/26	1461/03/06	1461/03/06	13 s.	12 s. 5 d.	= 149 d.	7	4,48 121
1461/01/27	1461/02/13	1461/02/13	12 s. 10 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	5	3,24 122
1461/01/31	1461/03/02	1461/03/09	12 s. 9 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	5	3,26 123
1461/03/04	1461/04/04	1461/04/01	12 s. 11 d.	12 s. 4 d.	= 148 d.	7	4,51 124
1461/04/11	1461/05/06	1461/05/06	12 s. 9 d.	12 s. 5 d.	= 149 d.	4	2,61 125
1461/12/22	1462/02/05	1462/02/05	13 s.	12 s. 8 d.	= 152 d.	4	2,56 126
1462/01/05	1462/02/20	1462/02/20	13 s. 1 d.	12 s. 8 d.	= 152 d.	5	3,18 127
1462/01/12	1462/02/19	1462/02/19	13 s.	12 s. 8 d.	= 152 d.	4	2,56 128
1462/01/18	1462/02/25	1462/02/25	13 s.	12 s. 8 d.	= 152 d.	4	2,56 129
1462/02/07	1462/03/05	1462/03/09	13 s.	12 s. 9 d. 1 o.	= 153,5 d.	2,5	1,60 130
1462/02/14	1462/03/10	1462/03/10	13 s.	12 s. 9 d. 1 o.	= 153,5 d.	2,5	1,60 131
1462/03/03	1462/04/24	1462/04/24	13 s. 6 d.	12 s. 11 d.	= 155 d.	7	4,32 132
1462/03/06	1462/04/06	1462/04/11	13 s. 3 d.	12 s. 10 d.	= 154 d.	5	3,14 133
1462/03/11	1462/04/06	1462/04/11	13 s. 3 d.	13 s. 1 d.	= 157 d.	2	1,25 134
1462/03/30	1462/04/21	1462/04/21	13 s. 6 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	4	2,46 135
1462/04/01	1462/04/21	1462/04/21	13 s. 6 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	4	2,46 136
1462/04/02	1462/05/10	1462/05/10	13 s. 8 d.	13 s. 3 d.	= 159 d.	5	3,04 137
1462/04/06	1462/04/26	1462/04/21	13 s. 8 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	6	3,65 138
1462/04/08	1462/04/26	1462/04/26	13 s. 8 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	6	3,65 138
1462/04/08	1462/05/04	1462/05/04	13 s. 8 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	6	3,65 140
1462/04/09	1462/05/07	1462/05/10	13 s. 8 d.	13 s. 3 d.	= 159 d.	5	3,04 141

Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc				
1462/04/22	1462/05/13	1462/05/15	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.	4 d.	= 160 d.	4	2,43	142
1462/04/27	1462/06/01	1462/06/02	13 s.	9 d.	= 165 d.	13 s.		= 156 d.	9	5,45	143
1462/04/28	1462/05/28	1462/05/28	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.	4 d.	= 160 d.	4	2,43	144
1462/05/06	1462/06/09	1462/06/09	13 s.	9 d.	= 165 d.	13 s.	1 d. 1 o.	= 157,5 d.	7,5	4,54	145
1462/05/08	1462/05/28	1462/05/28	14 s.		= 168 d.	13 s.	5 d.	= 161 d.	7	4,16	146
1462/05/10	1462/06/15	1462/06/15	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.		= 156 d.	8	4,87	147
1462/05/11	1462/05/26	1462/05/29	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.	5 d.	= 161 d.	3	1,82	148
1462/05/11	1462/06/21	1462/06/21	13 s.	9 d.	= 165 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	10	6,06	149
1462/05/13	1462/06/09	1462/06/09	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.	1 d. 1 o.	= 157,5 d.	6,5	3,96	150
1462/05/14	1462/06/09	1462/06/09	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.	1 d. 1 o.	= 157,5 d.	6,5	3,96	151
1462/05/14	1462/06/18	1462/06/19	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.		= 156 d.	8	4,87	152
1462/05/17	1462/07/01	1462/07/01	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	9	5,48	153
1462/05/18	1462/07/01	1462/07/02	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	9	5,48	154
1462/05/19	1462/07/02	1462/07/02	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	9	5,48	155
1462/05/20	1462/07/01	1462/07/01	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	9	5,48	156
1462/05/22	1462/06/21	1462/06/21	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	11 d.	= 155 d.	9	5,48	157
1462/05/22	1462/07/12	1462/07/14	13 s.	10 d.	= 166 d.	13 s.		= 156 d.	10	6,02	158
1462/05/24	1462/07/06	1462/07/06	13 s.	8 d.	= 164 d.	13 s.		= 156 d.	8	4,87	159
1462/05/26	1462/06/23	1462/06/26	13 s.	8 d.	= 164 d.	12 s.	9 d.	= 153 d.	11	6,70	160
1462/05/28	1462/10/05	1462/10/05	13 s.	4 d.	= 160 d.	13 s.	1 d.	= 157 d.	3	1,87	161
1462/05/30	1462/07/15	1462/07/15	13 s.	10 d.	= 166 d.	13 s.		= 156 d.	10	6,02	162
1462/05/31	1462/06/22	1462/06/26	13 s.	2 d.	= 158 d.	12 s.	9 d.	= 153 d.	5	3,16	163
1462/06/09	1462/07/16	1462/07/16	13 s.	7 d.	= 163 d.	13 s.		= 156 d.	7	4,29	164
1462/06/10	1462/07/15	1462/07/15	13 s.	10 d.	= 166 d.	13 s.		= 156 d.	10	6,02	165

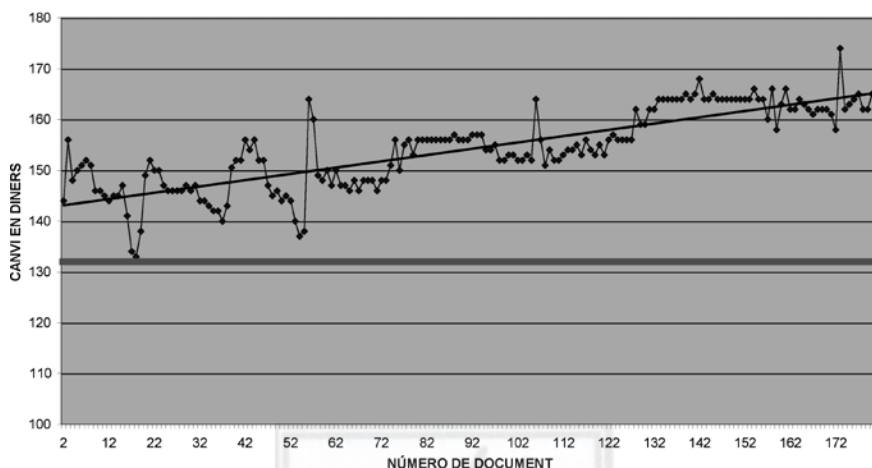
Data de la lletra	Data del protest	Data for a Barcelona	Canvi en lletra a Mallorca	Canvi actual a Barcelona	Diferència en diners	Diferència percentual %	Doc
1462/06/16	1462/11/03	1462/11/03	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 166
1462/06/19	1462/08/04	1462/08/04	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 167
1462/06/22	1462/08/05	1462/08/05	13 s. 8 d.	= 164 d.	13 s.	= 156 d.	8 4,87 168
1462/06/29	1462/07/16	1462/07/16	13 s. 7 d.	= 163 d.	12 s. 11 d.	= 155 d.	8 4,90 169
1462/07/01	1462/08/02	1462/08/02	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 170
1462/07/09	1462/08/11	1462/08/11	13 s. 5 d.	= 161 d.	13 s.	= 156 d.	5 3,10 171
1462/07/10	1462/08/11	1462/08/11	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 172
1462/07/14	1462/08/28	1462/08/28	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 173
1462/07/16	1462/08/11	1462/08/11	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 174
1462/07/16	1462/08/12	1462/08/13	13 s. 5 d.	= 161 d.	13 s.	= 156 d.	5 3,10 175
1462/07/16	1462/08/28	1462/08/28	13 s. 2 d.	= 158 d.	13 s.	= 156 d.	2 1,26 176
1462/07/23	1462/09/28	1462/09/28	14 s. 6 d.	= 174 d.	13 s.	= 156 d.	18 10,34 177
1462/07/27	1462/08/30	1462/08/30	13 s. 6 d.	= 162 d.	12 s. 11 d.	= 155 d.	7 4,32 178
1462/08/03	1462/08/31	1462/08/31	13 s. 7 d.	= 163 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	5 3,06 179
1462/08/09	1462/09/04	1462/09/04	13 s. 8 d.	= 164 d.	13 s. 1 d.	= 157 d.	7 4,26 180
1462/08/11	1462/10/04	1462/10/05	13 s. 9 d.	= 165 d.	13 s. 2 d.	= 158 d.	7 4,24 181
1462/08/13	1462/08/30	1462/08/30	13 s. 6 d.	= 162 d.	12 s. 11 d.	= 155 d.	7 4,32 182
1462/09/15	1462/10/15	1462/10/15	13 s. 6 d.	= 162 d.	13 s.	= 156 d.	6 3,70 183
1462/10/22	1463/01/13	1463/01/18	13 s. 9 d.	= 165 d.	13 s. 3 d.	= 159 d.	6 3,63 184
1462/10/29	1463/02/17	1463/02/17	13 s. 7 d.	= 163 d.	13 s. 4 d.	= 160 d.	3 1,84 185

Abreviatures: s. = solidus/-i = sous; d. = denarius/-i = diner; o. = obulus/-i = òbol; m. = malla.

del document que es troba a l'apèndix documental i que per raons òbvies no hem posat en aquest eix horitzontal. En aquest gràfic podem veure l'oscil·lació del preu del for, és a dir, la tendència del valor de la moneda local, el real, en moneda de Barcelona. Al gràfic hom hi pot veure una línia contínua ascendent que indica la tendència general del valor de la moneda entre els anys 1440 i 1462, que va ser, malgrat les pujades i baixades, de creixement constant. La tercera línia horitzontal i recta indica el valor «oficial» de la moneda local, el real, que com el florí era d'11 sous o 132 diners. Aquestes dues línies permeten valorar millor la tendència real del valor de la moneda allunyant-se més i més del canvi «oficial». Malgrat tot, en l'àmbit macroeconòmic, aquest augment del valor de la moneda era, en tot cas, tolerable.

GRÀFIC 3

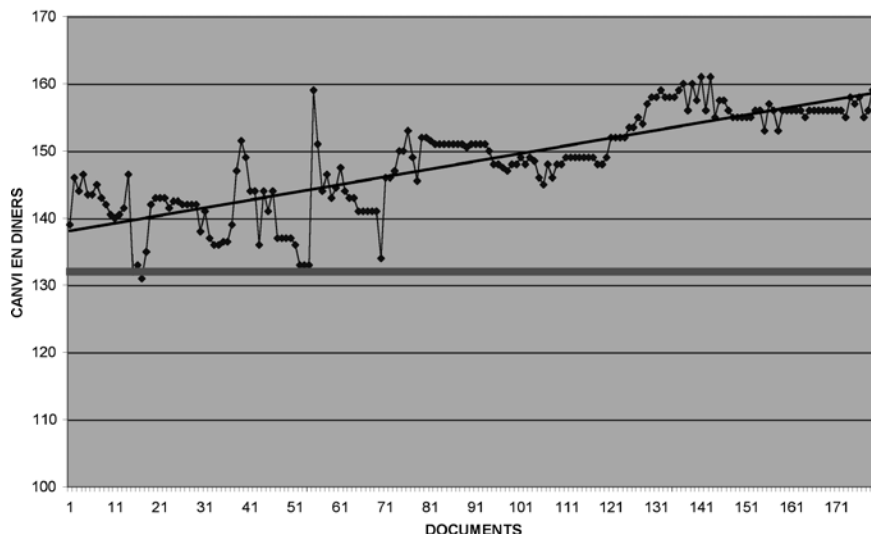
CURS DEL FOR O PREU DELS CANVIS A MALLORCA, 1440-1462

El gràfic 4, titulat Curs del for o del preu dels canvis a Barcelona, 1440-1462, permet fer el mateix amb el preu del real de Mallorca en moneda de Barcelona segons la valoració, que podia ser diària en el seu cas, del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona. Aquí també allò en què cal fixar-nos és la tendència d'aquest for i l'allunyament cada vegada més accentuat del valor «oficial». No oblidem que aquesta valoració havia de servir tot seguit per establir l'interès a carregar en la lletra de recanvi forçós.

GRÀFIC 4

CURS DEL FOR O PREU DELS CANVIS A BARCELONA, 1440-1462

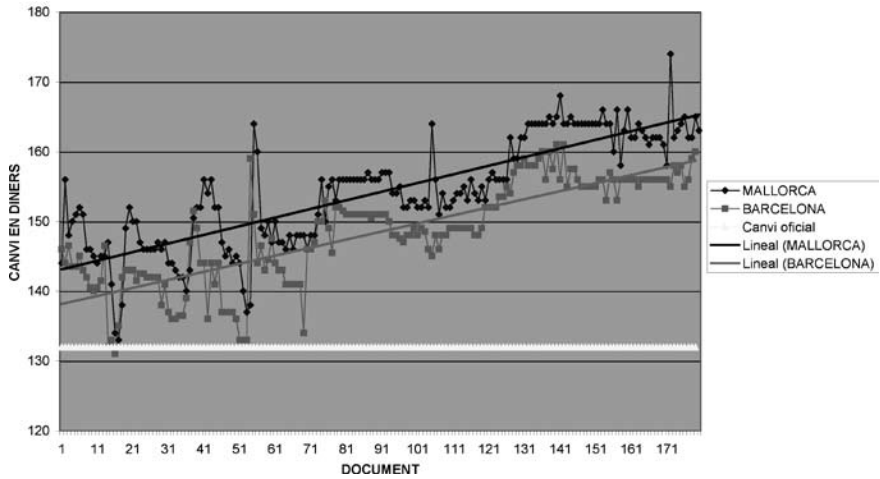

El gràfic 5, titulat Curs del for o del preu dels canvis a Mallorca i Barcelona, 1440-1462, ens mostra la tendència dels dos «mercats» de valors: el de Mallorca, que és el de la lletra de canvi, i el de Barcelona, que és el que indicava diàriament, en el seu cas, el funcionari de canvis de la ciutat. D'una banda, hom pot veure que la tendència dels dos canvis és d'alça sostinguda i paral·lela, sense oblidar els canvis puntuals de cada lletra impagada i cada protest d'aquesta, que oscil·la amb relació a la conjuntura del moment deguda tant a elements objectius com subjectius.

Amb el gràfic 6, titulat Diferència percentual entre els cursos dels fors a Mallorca i Barcelona, 1440-1462, hem volgut mostrar gràficament l'oscil·lació entre 1440 i 1462 del valor del real en moneda de Barcelona en tant per cent (%), i que segons la conjuntura del moment podia ser, en el cas de mínims, de 0%, 0,32%, 0,34%, etc., fins a màxims com 8,21%, 10,34%, 12,82%, etc. Ens mostra, per tant, gràficament quin seria l'interès (que caldria afegir a altres despeses) que, en el cas de girar lletra de recanvi, hom carregaria en cas d'impagat. A més a més, la línia contínua del gràfic ens mostra la tendència a l'alça d'aquest interès entre els anys 1440 i 1462 que va d'un interès superior a un 3% fins a, més o menys, un 4%. Per tant,

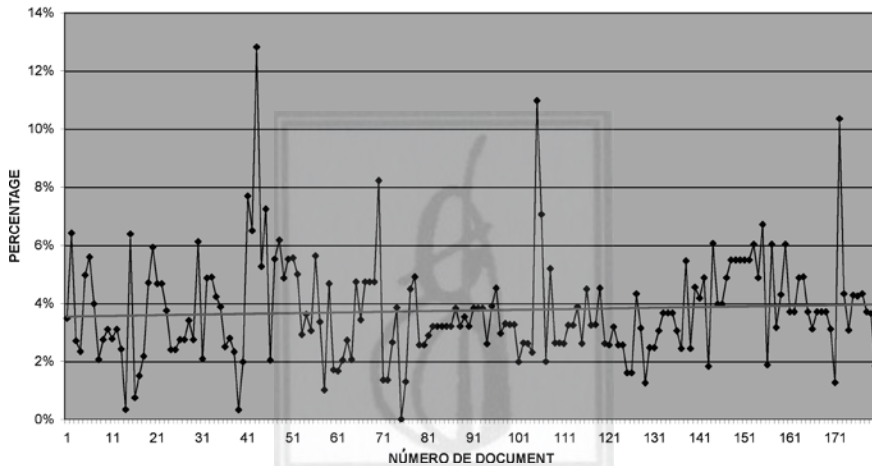
GRÀFIC 5

CURS DEL FOR O PREU DELS CANVIS A MALLORCA I BARCELONA, 1440-1462

GRÀFIC 6

DIFERÈNCIA PERCENTUAL ENTRE ELS CURSOS DELS FORS A MALLORCA I BARCELONA, 1440-1462

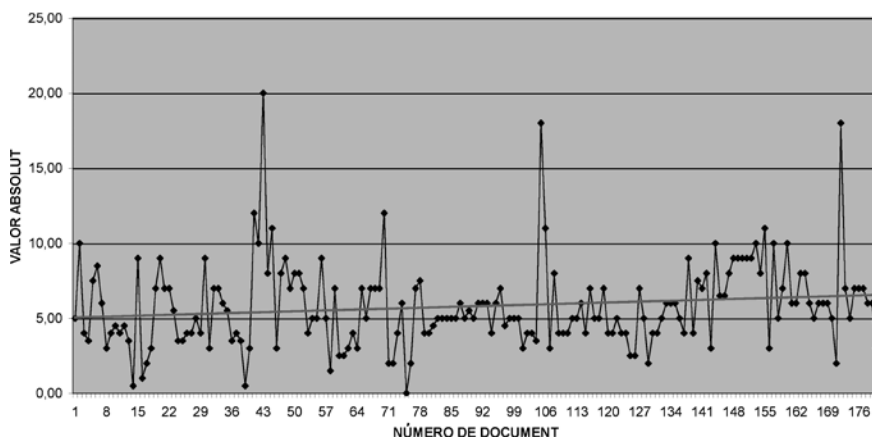

l'alça no és excessiva, si tenim present que es tracta d'un període de vint-i-dos anys i d'un temps de crisi.

El gràfic 7, titulat Diferències absolutes entre els cursos dels fors a Mallorca i Barcelona, vol expressar el mateix que en el gràfic 5 apareix en percentatges, però ara en valors absoluts que van de zero (0), absolut mínim, a 20, valor absolut màxim. Però també reproduïx amb una línia contínua l'alça sostinguda del valor de la moneda entre els anys 1440 i 1462, per tant, durant un període de vint anys, que va de 5 fins a ± 7 , molt lluny d'un creixement accelerat.

GRÀFIC 7

DIFERÈNCIES ABSOLUTES ENTRE ELS CURSOS DELS FORS A MALLORCA I BARCELONA

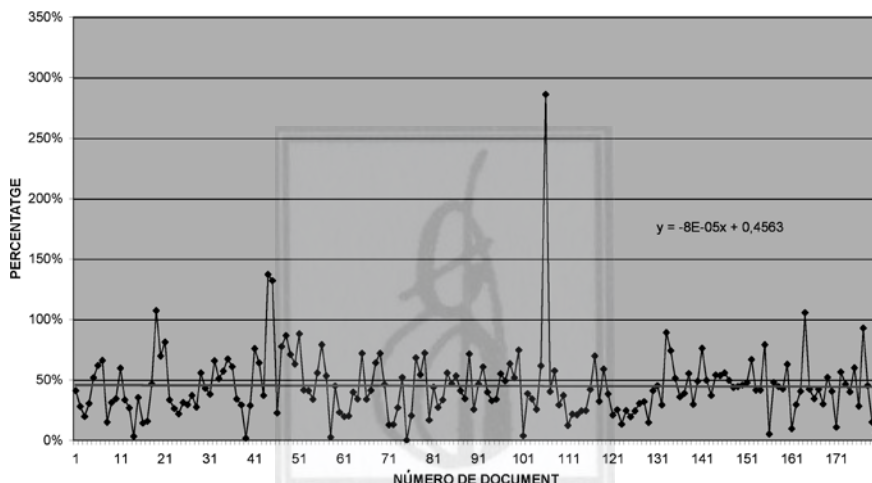

El gràfic 8, titulat Percentatge anualitzat, ens mostra quin seria l'interès anual que hi ha sota el percentatge de cada lletra protestada. És a dir, segons el doc. 110, el dia 10 d'octubre de 1460 hom girà una lletra de canvi a un for de 13 sous i 8 diners de moneda de Barcelona per reial de Mallorca, és a dir, a un preu de 164 diners de moneda de Barcelona. En ser protestada, el corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, cridat davant notari i testimonis, va fer saber, el dia 14 de novembre del mateix any, que aquell dia hom pagava a Barcelona per un reial 12 sous i 2 diners, és a dir, 146 diners. La diferència entre els dos fors era de 18 diners, és a dir, el

10,97%. Aquest seria l'interès que hom afegiria al principal, a més d'altres despeses, si hom girava lletra de recanvi forçós. Si el factor temps condicionés aquest interès, hom podria dir que l'interès de 10,97% era degut a una demora de ± 31 dies. Aquest interès anualitzat, és a dir, per una demora d'un any seria de quasi un 300%. Els casos d'un interès anual superior a un 100%, com es pot veure en el gràfic 7, són diversos. Sabem, però, que el factor temps no era el factor determinant d'aquest interès, cosa que es fa palesa comparant els diversos documents des del punt de vista d'aquest factor temps. Tanmateix, el contingut del gràfic mostra la resposta a la pregunta de si, des de la perspectiva d'una anualitat, l'interès per un impagat podia ser molt o poc. Doncs bé, aquest gràfic 8 mostra una oscil·lació del percentatge anualitzat de l'interès a carregar per un impagat d'una lletra de canvi que va d'un zero per cent (0%) fins a quasi un 300%. Hi ha quelcom més. Mostra amb una línia contínua la tendència a la baixa, molt moderada, per cert, d'aquest percentatge anualitzat, entre els anys 1440 i 1462, que seria de mitjana inferior al 50% anual.

GRÀFIC 8

PERCENTATGE ANUALITZAT

El canvi o for en els protestes de les lletres girades des de Perpinyà

Les lletres de canvi girades des de Mallorca en moneda de Mallorca, el reial, i en ser protestades, amb la certificació del canvi a Barcelona segons declaració del corredor de canvis públic i jurat, i que hem transcrit a l'apèndix documental, són un exemple per als casos de doble curs o for, un el del lloc d'origen i l'altre el del lloc de destí. La relació entre els dos fors ens dóna l'«interès», a més a més d'altres despeses, que hom carregarà en cas de girar lletra de recanvi. ¿Què passava en el cas que la moneda canviada o prestada en el lloc d'origen fos igual que la moneda a pagar en el lloc de destí? Més amunt hem parlat del *desavans* o *desavanç*: «*moneta fuit diminuta ad viginti per cent, pro tanto protestaverunt de dicto desavans*». És a dir, en el cas d'una única moneda aquí i allí, el corredor de canvis públic i jurat, davant notari i testimonis, feia certificar la «disminució» o «devaluació» de la moneda en el lloc de destí. Aquesta disminució del valor havia d'ésser la quantitat a carregar i que hauria de pagar, a més a més del principal i altres despeses, en el cas de gir de lletra de recanvi, el lliurador o prenedor o deutor directament o a través del seu corresponsal, és a dir, el lliurat o pagador. Doncs bé, aquest és el cas de les lletres de canvi girades des de Perpinyà. El marc cronològic és el mateix que el de les lletres girades des de Mallorca: 1440 és el «*terminus a quo*» i 1462 és el «*terminus ad quem*», a partir d'aquí es fa també un cert silenci fins al final de la guerra civil catalana.⁴⁶

Posem-ne un exemple. L'11 de desembre de 1450, hom protestà una lletra de canvi girada des de Perpinyà i signada el dia 20 d'octubre de 1450:

«+ Al sènyer en Pere Sises, en Barçalona, a casa d'en N'Arnau Gommar al carrer del Fonollar. Primera.»

Ihesús. Feta a Perpenyà, a XX d'octubre, M CCCC sinquante.

Yo Pere Sises promet pagar per aquesta prima de cambi per tot lo mes de noembre primer vinent en Barselona al sènyer an Miquel Bosser, mercader, o a qui ell volrà vint e una lliura catre sous moneda barsalonesa. Són per la valor d'altres XXI

46. Hauria estat interessant examinar els protestes de les lletres de canvi impagades i girades des de diverses ciutats de la Corona d'Aragó com Lleida, Saragossa, Tortosa, Girona, València, Alacant i la mateixa Barcelona. Hem de dir que en aquests casos la tendència dels diversos cursos del for o preu del canvi era molt semblant als casos de Mallorca i Perpinyà.

lliures IIII sous, de què yo són ací content de Francé Marturell. Al temps promet fer bon compliment. Jhesús am tots.

Pere Sises.»

Presentada la lletra, no va ser pagada, per la qual cosa va ser protestada. El dia 15 del dit mes de desembre, el corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, davant notari certificant i testimonis, donà fe sobre el curs del canvi aquell dia a la ciutat de Barcelona. La diferència, és a dir, el «desavans», expressat en un percentatge, havia de ser, com hem dit, l'«interès» a carregar en el cas de fer lletra de recanvi:

«Postmodum vero die martis, qua computabatur quintadecima dies dicti mensis decembris, anno predicto, in presentia mei dicti Anthoni Vilanova, notarii infrascripti, necnon et dicti Francisci Borrell et Petri Puig, scriptorum, habitatorum dicte civitatis, testium ad hec vocatorum et assumptorum, comparuit in operatorio scribanie mei preffati notarii, quod est in dicta civitate Barchinone in platea cambiorum de Mari, Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus dicte civitatis Barchinone. Et virtute iuramenti in introhitu sui officii prestiti, instante et requirente dicto Iacobo Muntserrat, dicto nomine [procurador del beneficiari o tenidor de la lletra: Miquel Bosser], dixit et fidem fecit michi dicto notario quod cambia que fiebant dicta die in presenti civitate Barchinone pro villa Perpiniani valebant sive dabantur ad rationem seu forum viginti duorum pro centenario. Quam relationem preffatus Iacobus Muntserrat, dicto nomine, iussit hic adiungi et associari. De quibus omnibus et singulis supradictis ita gestis, ilico dictus Iacobus Muntserrat, nomine antedicto, petiit et requisivit sibi dicto nomine et dicto suo principali et suis et aliis quorum intersit fieri et tradi unum et tot quot petierunt et habere voluerunt publicum instrumentum et publica instrumenta per me notarium memoratum.»⁴⁷

47. AHPB, Pere Bastat, *Liber primus contractuum communium*, 1448, gener, 11-1450, desembre, 22, s.n.

Doncs bé, en el quadre que segueix, com hem fet en el cas de les lletres girades des de Mallorca, exposem els canvis que regien a Barcelona segons declaració del corredor de canvis, certificada pel notari, declaració que és expressada en percentatges. En la primera columna consta la data de la lletra de canvi; en la segona columna, la data del protest; en la tercera, la data de la certificació de la declaració del corredor de canvis sobre el valor de la moneda aquell dia; en la quarta, el canvi actual a Barcelona, és a dir, el valor expressat pel corredor de canvis; en la cinquena, el número del document, que no hem transcrit, però del qual consta la referència en nota.

QUADRE 3

LLETRES DE CANVI GIRADES DES DE PERPINYÀ CONTRA BARCELONA, 1440-1462

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1442/10/05	1442/10/20	1442/10/20	22 ½	pro centenario ⁴⁸	1
1447/01/03	1447/01/28	1447/01/28	22 ½	pro centenario ⁴⁹	2
1450/02/25	1450/03/21	1450/03/21	21 ½	pro centenario ⁵⁰	3
1450/04/10	1450/05/07	1450/05/08	21 ½	pro centenario ⁵¹	4
1450/06/01	1450/06/12	1450/06/13	22	pro centum ⁵²	5
1450/09/01	1450/10/12	1450/10/12	21	pro centenario ⁵³	6
1450/09/15	1450/10/31	1450/10/31	22	pro centum de avantagio ⁵⁴	7
1450/10/20	1450/12/11	1450/12/15	22	pro centenario ⁵⁵	8
1451/01/02	1451/02/01	1451/02/03	22	pro centum ⁵⁶	9

48. AHPB, Antoni Brocard, *Llibre comú*, 1442, juliol, 30-1442, octubre, 24, s.n.

49. AHPB, Bernat Montserrat, *Llibre comú*, 1446, setembre, 26-1461, desembre, 2, s.n.

50. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1449, desembre, 30-1450, abril, 23, s.n.

51. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, abril, 30-1450, agost, 18, s.n.

52. AHPB, Pere Bastat, *Liber primus contractuum communium*, 1448, gener, 11-1450, desembre, 22, s.n.

53. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

54. AHPB, Pere Bastat, *Liber primus contractuum communium*, 1448, gener, 11-1450, desembre, 22, s.n.

55. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, novembre, 27-1451, març, 4, s.n.

56. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, novembre, 27-1451, març, 4, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1451/02/27	1451/04/02	1451/04/02	23	pro centenario ⁵⁷	10
1451/12/23	1452/01/07	1452/01/07	20 ½	pro centenario ⁵⁸	11
1452/03/04	1452/03/16	1452/03/16	21 ½	pro centenario ⁵⁹	12
1452/05/08	1452/05/20	1452/05/20	23	pro centenario ⁶⁰	13
1452/07/03	1452/06/03	1452/06/03	23	pro centenario ⁶¹	14
1452/06/01	1452/06/12	1452/06/13	22	pro centum ⁶²	15
1452/05/22	1452/06/23	1452/06/23	24	pro centum de avantagio ⁶³	16
1452/06/02	1452/07/01	1452/07/01	23	pro centenario ⁶⁴	17
1452/07/03	1452/07/17	1452/07/17	24 ¼	pro centenario ⁶⁵	18
1452/07/14	1452/07/28	1452/07/31	24 ¼	pro centenario ⁶⁶	19
1452/07/22	1452/08/02	1452/08/02	24 ¼	pro centenario ⁶⁷	20
1452/07/29	1452/08/17	1452/08/17	24	pro centenario ⁶⁸	21
1452/08/09	1452/09/18	1452/09/18	24	pro centenario ⁶⁹	22

57. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1451, març, 4-1451, maig, 31, s.n.

58. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1451, octubre, 21-1452, gener, 29, s.n.

59. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, març, 13-1452, maig, 22, s.n.

60. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, març, 13-1452, maig, 22, s.n.

61. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1452, juny, 22-1452, octubre, 31, s.n.

62. AHPB, Pere Bastat, *Llibre comú*, 1452, juny, 15-1452, juliol, 17, fol. 22r-v.

63. AHPB, Pere Bastat, *Llibre comú*, 1452, juny, 15-1452, juliol, 17. 193/12, fol. 19r-v.

64. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15.

65. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15.

66. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15.

67. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15.

68. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

69. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1452/08/26	1452/09/22	1452/09/22	24	pro centenario ⁷⁰	23
1453/03/02	1453/03/19	1453/03/19	22	pro centenario ⁷¹	24
1453/02/21	1453/03/26	1453/03/26	23	pro centenario ⁷²	25
1453/05/14	1453/06/16	1453/06/16	23	pro centenario ⁷³	26
1453/05/25	1453/06/16	1453/06/16	23	pro centenario ⁷⁴	27
1453/04/14	1453/06/19	1453/06/19	23 ¼	pro centenario ⁷⁵	28
1453/07/28	1453/08/16	1453/08/16	23	pro centenario ⁷⁶	29
1453/09/01	1454/02/18	1454/02/18	20	per cent ⁷⁷	30
1454/01/30	1454/02/25	1454/02/25	3 ½	pro centenario ⁷⁸	31
1454/01/12	1454/03/07	1454/03/07	4	pro centenario ⁷⁹	32
1455/06/19	1455/07/15	1455/07/15	4	pro centenario ⁸⁰	33
1455/04/24	1455/09/09	1455/09/09	4	pro centenario ⁸¹	34
1455/08/06	1455/09/22	1455/09/24	4	pro centenario ⁸²	35
1455/12/04	1455/12/15	1455/12/19	6	pro centenario ⁸³	36
1456/01/31	1456/03/22	1456/03/22	7	pro centenario ⁸⁴	37

70. AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum communium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

71. AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus primus liber contractuum communium*, 1452, novembre, 15-1453, març, 26, s.n.

72. AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus primus liber contractuum communium*, 1452, novembre, 15-1453, març, 26, s.n.

73. AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus primus liber contractuum communium*, 1452, novembre, 15-1453, març, 26, s.n.

74. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

75. AHPB, Esteve Mir, *Llibre comú*, 1453, maig, 15-1453, juliol, 30, s.n.

76. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

77. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, febrer, 18-1454, maig, 7, s.n.

78. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, febrer, 18-1454, maig, 7, s.n.

79. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, febrer, 18-1454, maig, 7, s.n.

80. AHPB, Antoni Vilanova, *Capibrevium sive liber comunis*, 1455, maig, 27-1455, setembre, 1, s.n.

81. AHPB, Antoni Vilanova, *Capibrevium sive liber comunis*, 1455, maig, 27-1455, setembre, 1, s.n.; AHCB, Arxiu Notarial, IX. 8.

82. AHCB, Arxiu Notarial, IX. 9.

83. AHPB, Honorat Saconomina, *Llibre comú*, 1455, desembre, 9-1456, gener, 11, s.n.

84. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus tercius liber communis*, 1456, març, 12-1456, juny, 25, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1456/04/01	1456/06/16	1456/06/16	5 ¼	pro centenario ⁸⁵	38
1456/12/21	1457/02/01	1457/02/01	7	pro centum de avantagio ⁸⁶	39
1456/11/06	1457/02/07	1457/02/08	6	pro centum de avantagio ⁸⁷	40
1457/04/22	1457/05/11	1457/05/11	7 ½	pro centum de avantagio ⁸⁸	41
1457/05/06	1457/07/06	1457/07/06	7	pro centenario ⁸⁹	42
1457/05/09	1457/07/21	1457/07/21	7	pro centenario ⁹⁰	43
1457/04/09	1457/07/27	1457/07/27	6 ¾	pro centenario ⁹¹	44
1457/04/30	1457/08/17	1457/08/18	6 ½	pro centenario ⁹²	45
1457/07/21	1457/10/03	1457/10/05	6	pro centenario ⁹³	46
1457/07/21	1457/10/05	1457/10/05	6	pro centenario ⁹⁴	47
1457/08/10	1457/10/06	1457/10/07	6 ½	pro centenario ⁹⁵	48

85. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus tercius liber communis*, 1456, març, 12-1456, juny, 25, s.n.

86. AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum communium*, 1456, desembre, 28-1457, maig, 23, fol. 42v-43r.

87. AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum communium*, 1456, desembre, 28-1457, maig, 23, fol. 53r-v.

88. AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum communium*, 1456, desembre, 28-1457, maig, 23, fol. 175v-176r.

89. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

90. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

91. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

92. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

93. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

94. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

95. AHPB, Esteve Mir, *Tricesimus septimus liber communis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1457/09/06	1458/02/01	1458/02/01	7 ½	pro centenario ⁹⁶	49
1457/09/06	1458/02/01	1458/02/01	7 ½	pro centenario ⁹⁷	50
1458/02/10	1458/05/19	1458/05/19	8	pro centenario ⁹⁸	51
1457/12/23	1458/06/09	1458/06/09	7 ¾	pro centenario ⁹⁹	52
1458/04/10	1458/06/09	1458/06/09	7 ¾	pro centenario ¹⁰⁰	53
1458/02/24	1458/07/04	1458/07/04	8	pro centum ¹⁰¹	54
1458/03/06	1458/08/02	1458/08/02	8	pro centenario ¹⁰²	54
1458/01/09	1458/08/03	1458/08/03	8	pro centum ¹⁰³	56
1458/02/25	1458/08/12	1458/08/12	8	pro centum ¹⁰⁴	57
1458/02/27	1458/08/12	1458/08/12	8	pro centenario ¹⁰⁵	58
1458/01/14	1458/08/22	1458/08/22	8 ½	pro centum ¹⁰⁶	59
1458/08/14	1458/10/25	1458/10/25	8	pro centenario ¹⁰⁷	60
1458/07/18	1458/11/04	1458/11/04	8	pro centum ¹⁰⁸	61
1458/07/17	1458/11/07	1458/11/07	7 ½	pro centum ¹⁰⁹	62
1458/05/13	1458/11/20	1458/11/20	7 ½	pro centum ¹¹⁰	63
1458/07/15	1458/11/21	1458/11/21	7 ½	pro centum ¹¹¹	64

96. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.
97. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 5-1463, juny, 1, s.n., bossa.
98. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, abril, 6-1458, juliol, 5, s.n.
99. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.
100. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, abril, 6-1458, juliol, 5, s.n.
101. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, abril, 6-1458, juliol, 5, s.n.
102. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.; AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1458-1459.
103. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.; AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1458-1459.
104. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.; AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1458-1459.
105. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.
106. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1458-1459.
107. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.
108. AHCb, Arxiu Notarial IX. 9, plec 1458-1459.
109. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, novembre, 4-1459, febrer, 23, s.n.
110. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1458, novembre, 4-1459, febrer, 23, s.n.
111. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú* 1458, novembre, 4-1459, febrer, 23, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1458/09/10	1459/03/03	1459/03/03	9	pro centum ¹¹²	65
1458/12/09	1459/03/17	1459/03/03	9	pro centum ¹¹³	66
1458/08/08	1459/03/07	1459/03/07	9	per centum ¹¹⁴	67
1458/09/10	1459/03/17	1459/03/17	9	pro centum ¹¹⁵	68
1458/12/09	1459/04/03	1459/04/03	9	pro centum ¹¹⁶	69
1458/08/08	1459/04/06	1459/04/06	9	per cent ¹¹⁷	70
1458/06/19	1459/04/09	1459/04/09	9	pro centenari ¹¹⁸	71
1458/06/19	1459/04/09	1459/04/09	9	pro centenari ¹¹⁹	72
1459/01/04	1459/04/26	1459/04/26	8 ½	pro centenari ¹²⁰	73
1458/08/08	1459/05/07	1459/05/07	9	pro centum ¹²¹	74
1458/08/21	1459/05/07	1459/05/07	9	pro centum ¹²²	75
1458/08/21	1459/05/07	1459/05/07	9	pro centum ¹²³	76
1459/01/31	1459/06/19	1459/06/19	9	pro centum ¹²⁴	77
1459/01/03	1459/07/04	1459/07/04	9	pro centum ¹²⁵	78
1459/08/05	1459/11/14	1459/11/14	7 ½	pro centenari ¹²⁶	79
1459/03/03	1459/11/20	1459/11/21	7 ½	pro centenari ¹²⁷	80
1459/04/12	1459/12/18	1459/12/19	6 ½	pro centenari ¹²⁸	81
1459/05/23	1460/01/29	1460/01/31	8	per cent ¹²⁹	82

112. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

113. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

114. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

115. AHC B, Arxiu Notarial IX. 9, plec 1458-1459.

116. AHC B, Arxiu Notarial IX. 9, plec 1458-1459.

117. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

118. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

119. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

120. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

121. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

122. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

123. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

124. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

125. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

126. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

127. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

128. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

129. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona	Doc.
1459/09/06	1460/02/04	1460/02/04	7 ½ pro centenario ¹³⁰	83
1459/09/09	1460/03/10	1460/03/10	8 pro centenario ¹³¹	84
1459/09/17	1460/03/10	1460/03/10	8 pro centenario ¹³²	85
1459/09/19	1460/03/10	1460/03/10	8 pro centenario ¹³³	86
1460/03/26	1460/05/12	1460/05/12	8 pro centenario ¹³⁴	87
1459/09/02	1460/05/23	1460/05/24	8 pro centenario ¹³⁵	88
1459/11/08	1460/06/07	1460/06/09	7 ½ pro centenario ¹³⁶	89
1459/12/09	1460/06/10	1460/06/10	7 ½ pro centenario ¹³⁷	90
1459/08/20	1460/07/04	1460/07/04	7 ½ pro centenario ¹³⁸	91
1460/03/01	1460/07/04	1460/07/04	7 ½ pro centenario ¹³⁹	92
1459/11/01	1460/07/10	1460/07/10	7 ½ pro centenario ¹⁴⁰	93
1460/01/31	1460/08/04	1460/08/04	centum pro centenario ¹⁴¹	94
1460/03/07	1460/09/13	1460/09/13	5 ½ pro centenario ¹⁴²	95
1460/07/09	1460/12/10	1460/12/10	8 pro centenario ¹⁴³	96
1460/08/02	1460/12/10	1460/12/10	8 pro centenario ¹⁴⁴	97
1460/07/15	1460/12/16	1460/12/16	8 pro centenario ¹⁴⁵	98
1460/07/16	1460/12/17	1460/12/17	8 pro centenario ¹⁴⁶	99

130. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

131. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, s.n.

132. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, s.n.;
AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9.

133. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, s.n.

134. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, s.n.

135. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, s.n.

136. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

137. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

138. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 6, s.n.

139. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

140. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

141. AHCb, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

142. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n.

143. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

144. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

145. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

146. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1460/11/16	1460/12/17	1460/12/17	8	pro centenario ¹⁴⁷	100
1460/12/05	1460/12/17	1460/12/17	8	pro centenario ¹⁴⁸	101
1460/04/19	1460/12/22	1460/12/22	8 ½	pro centenario ¹⁴⁹	102
1460/07/19	1461/01/02	1461/01/05	8 ¾	pro centenario ¹⁵⁰	103
1460/07/19	1461/01/08	1461/01/09	9	pro centenario ¹⁵¹	104
1460/07/26	1461/01/10	1461/01/10	9	pro centenario ¹⁵²	105
1460/08/07	1461/01/12	1461/01/12	9	pro centenario ¹⁵³	106
1460/08/26	1461/01/12	1461/01/12	9	pro centenario ¹⁵⁴	107
1460/09/12	1461/01/14	1461/01/14	9	pro centenario ¹⁵⁵	108
1460/09/17	1461/01/20	1461/01/27	9	pro centenario ¹⁵⁶	109
1460/09/12	1461/03/02	1461/03/03	8 ½	pro centenario ¹⁵⁷	110
1460/09/17	1461/03/02	1461/03/03	8 ½	pro centenario ¹⁵⁸	111
1460/10/14	1461/03/16	1461/03/16	8 ½	pro centenario ¹⁵⁹	112
1460/11/19	1461/04/04	1461/04/04	8 ¼	pro centenario ¹⁶⁰	113
1460/09/17	1461/04/13	1461/04/13	8	pro centenario ¹⁶¹	114
1460/08/27	1461/04/13	1461/04/14	8	pro centenario ¹⁶²	115
1460/09/05	1461/04/13	1461/04/14	8	pro centenario ¹⁶³	116

147. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

148. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

149. AHCB, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

150. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

151. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

152. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

153. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

154. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa.

155. AHCB, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1460.

156. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

157. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

158. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

159. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

160. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

161. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

162. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n., bossa-AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú* 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

163. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1460/09/17	1461/04/13	1461/04/14	8	pro centenario ¹⁶⁴	117
1460/11/19	1461/04/19	1461/04/19	8 ¼	pro centenario ¹⁶⁵	118
1461/12/23	1462/01/07	1462/01/07	20 ½	pro centenario ¹⁶⁶	119
1462/04/03	1463/01/19	1462/01/20	10	pro centenario ¹⁶⁷	120
1461/07/17	1462/02/17	1462/02/17	9	pro centenario ¹⁶⁸	121
1461/07/29	1462/02/17	1462/02/17	9	pro centenario ¹⁶⁹	122
1461/07/15	1462/02/20	1462/02/20	9	pro centenario ¹⁷⁰	123
1461/07/20	1462/02/23	1462/02/23	8 ¾	pro centenario ¹⁷¹	124
1461/08/22	1462/03/12	1462/03/13	9	pro centenario ¹⁷²	125
1461/08/14	1462/03/11	1462/03/15	8 ¾	pro centenario ¹⁷³	126
1461/09/17	1462/04/05	1462/04/05	8 ¾	pro centenario ¹⁷⁴	127
1461/10/19	1462/04/12	1462/04/12	8 ¼	pro centenario ¹⁷⁵	128
1461/12/01	1462/04/29	1462/04/29	8 ½	pro centenario ¹⁷⁶	129
1461/09/17	1462/06/14	1462/06/15	8	pro centenario ¹⁷⁷	130
1461/10/15	1462/06/18	1462/06/18	8	pro centenario ¹⁷⁸	131
1461/10/21	1462/06/18	1462/06/18	8	pro centenario ¹⁷⁹	132
1461/10/29	1462/06/18	1462/06/18	8	pro centenario ¹⁸⁰	133
1461/08/19	1462/06/21	1462/06/22	9	pro centenario ¹⁸¹	134

164. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.
165. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.
166. AHCB, Arxiu Notarial, IX. 9, plec 1461-1463-1465.
167. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 5-1463, juny, 1, s.n., bossa.
168. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
169. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
170. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
171. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
172. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
173. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
174. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
175. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
176. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
177. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
178. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
179. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
180. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.
181. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona		Doc.
1461/08/21	1462/06/21	1462/06/22	9	pro centenario ¹⁸²	135
1461/10/31	1462/06/22	1462/06/22	9	pro centenario ¹⁸³	136
1461/10/09	1462/06/12	1462/06/23	9	pro centenario ¹⁸⁴	137
1461/12/19	1462/07/02	1462/07/02	9	pro centenario ¹⁸⁵	138
1462/06/11	1462/07/03	1462/07/03	8	pro centenario ¹⁸⁶	139
1461/12/12	1462/07/06	1462/07/06	8 ½	pro centenario ¹⁸⁷	140
1462/06/25	1462/07/06	1462/07/06	8 ½	pro centenario ¹⁸⁸	141
1461/09/05	1462/07/07	1462/07/07	9	pro centenario ¹⁸⁹	142
1462/01/09	1462/07/10	1462/07/10	8 ½	pro centenario ¹⁹⁰	143
1461/10/21	1462/07/15	1462/07/15	9	pro centenario ¹⁹¹	144
1462/04/21	1462/07/15	1462/07/15	9	pro centenario ¹⁹²	145
1462/01/15	1462/07/16	1462/07/16	9	pro centenario ¹⁹³	146
1461/11/12	1462/07/19	1462/07/20	10	pro centenario ¹⁹⁴	147
1461/11/25	1462/07/19	1462/07/20	10	pro centenario ¹⁹⁵	148
1462/01/19	1462/07/20	1462/07/20	9	pro centenario ¹⁹⁶	149
1462/07/01	1462/08/02	1462/08/02	9	pro centenario ¹⁹⁷	150

182. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

183. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

184. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

185. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber communis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

186. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber communis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

187. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber communis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

188. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

189. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

190. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber communis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

191. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

192. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

193. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber communis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

194. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

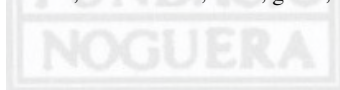
195. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

196. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

197. AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus communis*, 1462, juliol, 31-1463, gener, 15, s.n.

Data lletra	Data protest	Data for Barcelona	Canvi actual a Barcelona	Doc.	
1461/11/14	1462/08/03	1462/08/03	10	pro centenario ¹⁹⁸	151
1461/11/06	1462/08/06	1462/08/06	10	pro centenario ¹⁹⁹	152
1461/12/16	1462/10/07	1462/10/07	10	pro centenario ²⁰⁰	153
1462/10/21	1462/10/07	1462/10/07	10	pro centenario ²⁰¹	154
1462/01/04	1462/10/08	1462/10/08	10	pro centenario ²⁰²	155
1461/12/16	1462/10/11	1462/10/11	10	pro centenario ²⁰³	156
1462/01/11	1462/10/11	1462/10/11	10	pro centenario ²⁰⁴	157
1462/01/12	1462/10/11	1462/10/11	10	pro centenario ²⁰⁵	158
1462/01/21	1462/10/11	1462/10/11	10	pro centenario ²⁰⁶	159
1462/01/23	1462/10/14	1462/10/14	10	pro centenario ²⁰⁷	160
1462/01/26	1462/10/27	1462/10/27	10	pro centenario ²⁰⁸	161
1462/02/03	1462/10/27	1462/10/27	10	pro centenario ²⁰⁹	162
1462/02/08	1462/10/29	1462/10/29	10	pro centenario ²¹⁰	163
1462/03/01	1462/11/23	1462/11/23	10	pro centenario ²¹¹	164
1462/03/01	1462/11/23	1462/11/23	10	pro centenario ²¹²	165
1459/10/26	1462/12/20	1462/12/20	10	pro centenario ²¹³	166
1462/04/08	1463/01/19	1463/01/20	10	pro centenario ²¹⁴	167
1462/03/31	1463/02/05	1463/02/05	10	pro centenario ²¹⁵	168
1462/04/24	1463/02/04	1463/02/05	10	pro centenario ²¹⁶	169

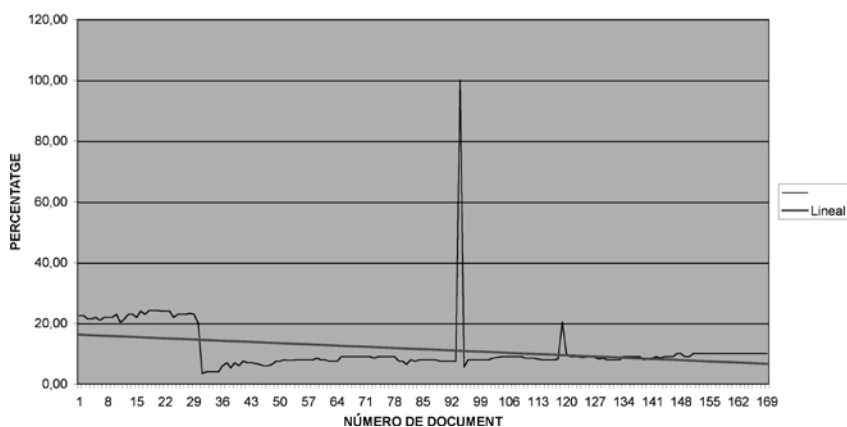
198. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
199. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
200. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
201. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
202. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
203. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
204. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
205. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
206. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
207. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
208. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
209. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
210. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
211. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
212. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 5, s.n.
213. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.
214. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 5-1463, juny, 1, s.n., bossa.
215. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 5-1463, juny, 1, s.n., bossa.
216. AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 5-1463, juny, 1, s.n., bossa.

En el gràfic 9 es representa l'evolució del «desavans» o disminució del valor de moneda certificat pel notari segons declaració del corredor de canvis. D'un «desavans» superior al 20%, l'any 1440, hom arriba, l'any 1462, a un «desavans» d'un 10%. Com hom pot veure en el gràfic, la línia recta tendeix a la baixa d'una manera sostinguda indicant una devaluació de més a menys.

GRÀFIC 9

CURS DEL FOR O PREU DELS CANVIS A BARCELONA, 1440-1462

Conclusió: el mercat de valors i la crisi a Catalunya al segle xv

El debat entre els historiadors de la història de Catalunya sobre la crisi del segle xv i la incidència de la guerra civil catalana iniciada l'any 1462,²¹⁷ es troba molt lluny d'acabar. El que sí que és opinió comuna de tots els que han intervingut en el debat és que cal seguir la recerca sobre els elements que provocaren o condicionaren el desastre de 1462. Aquest és el cas de Núria Coll, que afirma que «*el proceso de su decadencia económica no ha podido todavía ser establecido de manera convincente y no lo será hasta que se pueda disponer de investigaciones sólidamente documentadas que*

217. Vegeu G. FELIU, «La crisis catalana de la Baja Edad Media: estado de la cuestión», *Hispania. Revista Española de Historia* LXIV/2, núm. 217 (2004), p. 435-466.

abarquen los múltiples aspectos de sus resortes económicos». ²¹⁸ I també, malgrat tot, el cas de Carme Batlle per a qui la polèmica no pot acabar si no avancem en la recerca, perquè cada autor fa ús de dades en gran part diferents. Per tant, diu, ens trobem davant una polèmica no tancada, en la qual hi ha coincidència per part dels historiadors en el fet que la guerra civil va ser una catàstrofe amb efectes negatius per a l'evolució de Catalunya. ²¹⁹ És de la mateixa opinió Paulino Iradiel ²²⁰ en afirmar que la tesi de la crisi econòmica general pateix de la pobresa de fonts quantitatives. ²²¹

No és el moment d'exposar les diverses opinions sobre la interconnexió entre crisi i guerra civil que ha esdevingut clàssica a causa de Pierre Vilar ²²² i que ha estat compartida, sempre amb matisacions, per Claude Carrère, ²²³ Dufourq i Gautier-Dalché, ²²⁴ Josep Mª Salrach, ²²⁵ etc. L'opinió de Mario de Treppo és diferent: «*non é possibile sostenere che la guerra, sorta dalla crisi economica e sociale, porta questa crisi al culmine, accentuando il deterioramento dell'economia, già sensibile intorno al 1450, ma solo il*

218. N. COLL JULIÀ, «Compañías mercantiles barcelonesas del siglo XV y su estrato familiar», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, IX (1981), p. 102.

219. C. BATLLE, *L'expansió Baixmedieval, segles XIII-XV*, a vol. III de VILAR, P. (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 249-321.

220. P. IRADIEL, *La economía: producir y comerciar*, a E. BELENGUER-C. CUADRADA (dirs.), *La forja dels Països Catalans. Segles XIII a XV*, vol. 3 de B. de RIQUER PERMANYER (dir.), *Història, política i societat dels Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995-1999.

221. Vegeu, per exemple, el nostre treball: J. HERNANDO, «Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XVIII (2000), p. 7-222. En aquest treball analitzàvem el crèdit a curt termini a Barcelona en el segle XV, la tendència de l'interès en aquest segle i l'índex d'inflació. El resultat era tot un seguit de preguntes: ¿Estabilitat absoluta? ¿Economia àtona? ¿Manca de vitalitat? ¿Estancament?

222. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1973. Vegeu-ho en *El declive catalán de la Baja Edad Media (Hipòtesis sobre su cronología)*, dins *Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona: Ariel, 1976.

223. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona: Curial, Fundació Vives Casajuana, 1977-1978.

224. CH.-E. DUFOURCQ-J. GAUTIER-DALCHÉ, *Historia económica y social de la España cristiana en la Edad Media*, Barcelona: El Albir, 1983.

225. J. M. SALRACH, *La Corona de Aragón*, a J. CARRASCO-J. M. SALRACH-J. VALDEÓN-M. J. VIGUERA, *Historia de las ideas medievales*, Barcelona: Crítica, 2002, p. 306-342.

contrario, che cioè la brutale distruzione della prosperità economica dipende dalla guerra civile. Se intorno al '50, certamente, segni di malessere erano diffusi, il paese aveva in serbo larghe possibilità di recupero, che una politica consapevole indirizzò infatti verso un nuovo ciclo di prosperità: l'ascesa dell'economia catalana é netta dal 1454 al 1462...» El desastre que per a l'economia de Barcelona va significar la guerra civil, fet irrefutable i unànimement acceptat, tingué, segons aquest autor, conseqüències irremeiables: «*Si tratta di una vera e propria rottura, di un cambio qualitativo e quantitativo nell'economia di Barcelona, al punto che ogni futura politica di «redreç» (come quella di Ferdinando il Cattolico) potrà lenire qualche affezione piú grave, ma neanche mínimamente consentire il ricupero delle posizioni anteriori al 1462.»*²²⁶ Aquesta és també l'opinió de Núria Coll en el seu treball sobre companyies mercantils de Barcelona en el segle XV: «*A mediados del siglo XV Barcelona sufrió las convulsiones internas provocadas por la lucha entre los partidarios de la "Busca" y de la "Biga" con sus connotaciones económicas —devaluación monetaria, restricciones impuestas al comercio de tejidos extranjeros—, mientras en la Cataluña Vieja resurgía la agitación provocada por las reivindicaciones de los payeses de remensa; en 1460 todo el país vibró conmocionado contra el proceder del rey Juan II respecto a su hijo el príncipe Carlos de Viana. Todos estos avatares eran ciertamente perjudiciales para el ejercicio de las actividades comerciales e industriales, pero la ciudad contaba todavía con recursos suficientes para superar estos contratiempos; sería la guerra civil de 1462-1472 la que asestaría a su economía el golpe definitivo.»*²²⁷ Si hom esguarda el que hem dit del crèdit Mallorca-Barcelona i Perpinyà-Barcelona entre els anys 1440 i 1462, és a dir, els protests entre aquests anys que acaben bruscamment l'octubre de 1462, mentre que l'activitat dels notaris, els protocols dels quals contenen la majoria d'aquests instruments notariais, continua encara diversos anys, ¿no es podria concloure que aquest aspecte de l'economia barcelonina reflecteix millor l'opinió de Mario del Treppo i Núria Coll que no pas cap altra?

226. MARIO DEL TREPPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Napoli, 1972, p. 586-587. Hi ha traducció catalana: M. del TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa*, Barcelona: Curial, 1976.

227. N. COLL JULIÀ, «Compañías mercantiles barcelonesas del siglo XV...», p. 102.

El text de les lletres de canvi i la seva transcripció

En l'apèndix documental hem transcrit el text de les lletres de canvi seguint el mateix ordre en què es troben en el text de l'instrument notarial. Hom sol transcriure les lletres de canvi posant primer el text de la lletra, que es troba escrit al recte del full, és a dir, «a part de dins» o «a parte interiori», com solen dir els textos de l'època, i tot seguit el nom de la persona a qui va dirigida la lletra i el lloc on es troba, que està escrit al vers del full, és a dir, «in dorso» o «en lo dors», com hom pot trobar en els protestes de les lletres. En les lletres transcrites als protestes del segle XV hom transcriu primer l'epigrama o «subscriptum», és a dir, el nom de la persona a qui va dirigida la lletra i el lloc on es troba amb el «signum» o «senyal» que identificava el lliurador o remitent de la lletra, i tot seguit el contingut pròpiament dit de la lletra («*contenta intus ipsam litteram...*»). Aquest és el mètode que nosaltres seguim en la transcripció. Primer transcrivim el contingut del «dors», és a dir, l'epigrama o sobrescrit. Després transcrivim el contingut pròpiament dit de la lletra: invocació, lloc d'emissió, datació, text de la lletra, salutació i signatura. Aquest ordre és el que ens sembla el més lògic. Hem transcrit també aquelles anotacions que hom féu a la lletra de canvi i que l'escrivent del notari transcriví als protestes «*in dorso... manu...*», «*in pede... manu...*», «*in fine seu pede... manu...*», en les quals anotacions consta l'acceptació o no de la lletra o el refús de pagar o el nom del fiador o «fermansa» o «principal prenedor». Hem transcrit també en els docs. 1, 2 i 3 totalment la clàusula on consta la declaració del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona sota jurament davant notari i testimonis sobre quin era el canvi vigent en aquell moment a Barcelona («*Postmodum vero die veneris XII dictorum mensis et anni Iohannes de Pedralbis, curritor auris iuratus dicte civitatis, constitutus personaliter in dicta scribania, verbo dixit et medio iuramento michi dicto notario quod cambia valebant die presenti in civitate Barchinone pro Maioricis ad rationem XI solidorum VII denariorum et obuli pro quolibet regali monete Maioricarum, presentibus testibus Michaele Abella, notario, et Simone Gili, scriptore Barchinone*», doc. 1), perquè consti la varietat formal d'aquesta clàusula. En la resta de documents, per tal d'evitar la repetició d'una fórmula que varia molt poc, tan sols hem transcrit el nom del corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona («*Nicholaus de Cirlot, curritor auris iuratus civitatis Barchinone*») i la raó o el for del canvi de la moneda forània per la moneda de Barcelona («*Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum*

denariorum pro regali et non ultra.»). Tot precedit per la data, posada entre claudàtors [], en la qual el corredor de canvis digué sota jurament quin era el for o raó del canvi.

Com hom podrà veure, les lletres de canvi trobades als protocols del segle XV dels diversos arxius de Barcelona, en la seva transcripció dins els protestes, la majoria estan redactades en llengua catalana i tan sols quatre de les lletres han estat transcrites en llengua llatina (docs. 6, 17, 30, 40). Ja que les lletres són una part del text de l'instrument que conté el protest i vist el seu caràcter o gènere literari, hem defugit de posar aparat crític, tret d'alguns cas. Així, en l'edició de les lletres redactades en llengua llatina hem procurat ser absolutament fidels al text de les lletres tant en el cas d'alguna incongruència morfològica o gramatical d'una paraula, cosa que advertim amb l'expressió (sic), que pogués fer pensar que hi ha una errada en la transcripció, com en el cas de la llatinització d'alguna paraula en romanç. Així mateix, hem normalitzat la *u* i la *j* (i llarga) amb valor consonàntic, escrivint en aquests casos *v* i *i*. En el cas de la grafia a vegades confosa de *c* i *t* davant la vocal *i*, si s'escau, ens hem decidit per la seva normalització. Les paraules abreujades, com *regale*, *solidus*, *denarius*, *obolum*, *mall*, les transcrivim senceres d'acord amb la normativa gramatical llatina, és a dir, posant-les en el cas *i* en la concordància que calgui.

En el cas de les lletres redactades en llengua catalana, que són la majoria, per tal de fer més lògica i entenedora l'exposició del text, fem ús de l'accent, la dièresi i la separació de les paraules foses. No fem ús de la *y* amb dièresi ni la *y* accentuada. Al text manuscrit els numerals van sovint precedits i seguits per punts volats. Respectem, per tant, la grafia del text i regularitzem l'ús de les majúscules i minúscules. En alguns casos, tot respectant la grafia d'una paraula, posem (sic), per advertir que la grafia es troba al text: per exemple, «*suo* (sic)» quan hauria de dir *sua*, doc. 4; o bé «absentar (sic)» en el sentit d'*acceptar*, doc. 45; «agí (sic)» quan hauria de dir *aquí*, doc. 65; «cinsa (sic)» per *quinze*, doc. 67; «go (sic)» per *jo*, doc. 82; «1459 (sic)» per 1460, doc. 84; «Renmo (sic)» que hom ha d'entendre com *Ramon*, doc. 100; «la usat (sic)» per *a l'usat*, doc. 148; «*Maria* (sic)» paraula en llatí que hauria de ser *Marie* en cas genitiu, doc. 160, etc. En altres casos hem posat dins una paraula, o bé al final, una lletra entre claudàtors, perquè el text sigui més entenedor: per exemple, «pres[t]», doc. 8; «aquest[a]», doc. 9; «abc[e]ptada», doc. 12; «q[u]omta», doc. 15; «se[n]y[e]r», doc. 15; «Malorq[u]a», doc. 15; «ma[i]g», doc. 65; «ju[n]y», doc. 65; «jo[r]ns», doc. 67; «Bart[r]an», doc. 72; «a[n]y», doc. 82; «vuy[t]»,

doc. 107; «aq[u]esta», doc. 15 i 110; «ca[m]biats», doc. 125; «Pu[i]g», doc. 158; «pagat[s]», doc. 163; «Su[n]er», doc. 165, etc.

Pel que fa a la puntuació i a l'ús de les majúscules ens atenim als criteris moderns. Advertim que les sigles utilitzades referents als arxius són les habituals: AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona i AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; ms = manuscrit; s. = *sive*; v. = *vide*.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1440, gener, 12

+ Al molt honrat lo sènher en Masià Salmons, a Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XII de jener, 1440

Pagats per aquesta primera de cambi a husansa a l'honrat en Pere Johan de Sent Climent sent cinquanta reyls, a raó de dotze sous [per] reyal, per la valor. Yo són content de l'honrat en Jordi Pachs. Plàsie-us fer-hi bon compliment. E posats-los en mon compte.

Vostre Pons Masana

[1440, febrer, 12]

Postmodum vero die veneris XII dictorum mensis et anni Iohannes de Pedralbis, curritor auris iuratus dicte civitatis, constitutus personaliter in dicta scribania, verbo dixit et medio iuramento michi dicto notario quod cambia valebant die presenti in civitate Barchinone pero Maioricis ad rationem XI solidorum VII denariorum et obuli pro quolibet regali monete Maioricarum, presentibus testibus Michaele Abella, notario, et Simone Gili, scriptore Barchinone.

AHPB, Antoni Brocard, *Manuale*, 1439, novembre, 28-1440, març, 14, s.n.

2

1440, octubre, 20

Al molt honrat lo sènher Senchristòfoll Esciu, merquader, en Barchinona
Primera

+ Loat sia Jhesuchrist, amen. Scrita en Malorques, a XX de octubre, any mill quatre sents quoranta

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'husat peguarets al sènyer en Nicholau Viastrosa quoranta florins en or de pes, que yo són content así del sènyer N'Ernau Riera, perquè al temps fets-li bon compliment. E metés-los en mon comp-ta. Déu sia ab tots.

Vostro Johan Borràs, canonge de Mallorca, qui molt vos salude.

[1440, novembre, 20]

Postmodum vero ipsa eadem die Asbertus Vilella, curritor cambiorum civitatis Barchinone dixit et fidem fecit quod cambia valebant dicta die pro civitate Maioricarum duodecim solidos duos denarios et obolum pro regali auri.

AHPB, Antoni Vilanova, *Capibrevium octavum*, 1440, juliol, 28-1440, novembre, 22, s.n.

3

1441, desembre, 10

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Poal, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorca, a X de dehembre, 1441 +

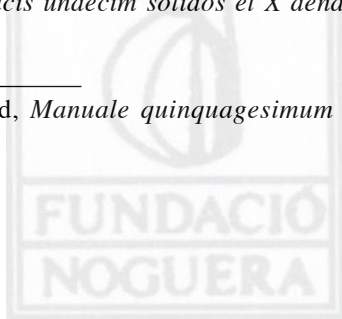
Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu al sènyer En Philip de la Cavalleria quaranta reyls dotze sous un diner, ço és, XXXX reyls XII sous I. N'é fet cambi ab mi mateix. E posau-los en mon compte.

Vostre Johan Massana.

[1442, octubre, 29]

Postea vero dicta die quasi incontinenti, in presentia mei dicti notarii et in presentia etiam testium supradictorum, Asbertus Villella, curritor auris publicus et iuratus dicte civitatis, constitutus personaliter in dicto operatorio dicte scribanie, ad instantiam et requisitionem dicti venerabilis Philippi della Cavallaria, retulit et michi dicto notario fidem fecit quod cambia valebant die presenti in logia mercatorum Barchinone pro Maioricis undecim solidos et X denarios pro quolibet regali aureo.

AHPB, Antoni Brocard, *Manuale quinquagesimum tertium*, 1442, octubre, 20-1443, març, 6, s.n.

4

1444, febrer, 17

Al molt honrat lo sènyer N'Enthoni Blascho, en Barchinona
+ Jhesús. En Mallorque, a XVII de febrer, 1444 +

Per aquesta primera de cambi é a complir yo Anthoni Blascho a Ricardo Davansati a vuit jorns vista sexante sinch reyls, so és, LXV reyls, yo són content ací de bon Johan Bonfilasti, a rahó de XIII sous per reyal, perquè al temps yo hi faré bon compliment. Yo Daniel Pinya, qui é escrita la present letre, fas testimoni com lo sènyer En Martí Boffiy entretengut en lo present cambi com a principal prendor e per tant com ell no sab scriura, de voluntat suo (sic) ho ha fet scriura a mi.

Yo Anthoni Blascho he feta scriure la present de voluntat mia.

[1444, maig, 11]

Nicholaus de Cirlot, curritor auris iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum pro regali et non ultra.

AHPB, Honorat Saconomina, *Liber notularum contractuum comunium quinquagesimus nonus*, 1444, març, 27-1444, maig, 19, f. 38v-39r.

5

1444, desembre, 23

Al molt honrat lo sènyer en Philip de la Cavalleria, en Barchinona
Jhesús. En Mallorques, a XXIII de dasembra, Mⁱ CCCC XXXXIII

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagareu a n Gabriel Mora trenta tres reyls a rahó de XII sous IIII diners per reyal, que yo son ací content d'En Pere Busquets, perquè al temps fets-hi bon compliment. He posats-los a comte de mossèn Gonsalvo de Nave.

Johan dez Callar, saluts.

[1445, febrer, 11]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum pro quolibet regali.

AHPB, Antoni Brocard, *Manuale quinquagesimum septimum*, 1445, gener, 20-1445, juliol, 20, f. 6v-7r.

6

1445, abril, 7

Al molt egregi e noble senyor lo senyor Don Johan Dixer, en Barchinona
Molt egregi e noble senyor: Si per la primera de cambi pagat no havets, per aquesta segona pagarets a l'usat a l'honrat En Jacme de Casasage trecents quaranta sinch, sinch sous III, a rahó de dotza sous sis diners barsalonesos real, dels quals CCC XXXXV reys V sous III io só content ací de l'honrat bon Johan Bonfilias-tí, perquè al temps aga bon compliment.

Scrita en Malorque, a VII de abril, any M CCCC XXXXV.

[Pere dez Callar]

[1445, maig, 5]

Stephanus de Loto, curritor auris publicus et iuratus.

Cambia valebant intus lotgiam ad instantiam Iacobi de Casasagia duodecim solidos et duos denarios et obolum pro regali.

AHPB, Antoni Brocard, *Manuale quinquagesimum septimum*, 1445, gener, 20-1445, juliol, 20, f. 62r-v.

7

1446, setembre, 5

Domino Andrea Squarzafiga [Scarsafiga], in Barchinona

Prima

+ *Jhesús. M CCCC XXXXVI, die V septembris, Maioricis*

Frater dilecte: Per istam primam ad dies XIII solvere placeat Pere Johan de Sancremente realles ducentos quinquaginta, sive reales CCL, ad solidos XII et VII pro regali, hic cambiatus cum Jeorgio de Pax, quos ad nostrum ponatis nec allia.

Vester in Christo Paris Catanes, vester frater, salutem

[1446, octubre, 10]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum undecim denariorum et oboli de terno pro regali.

AHPB, Bernat Montserrat, *Llibre comú*, 1446, setembre, 12-1447, febrer, 24, s.n.

8

1446, setembre, 7

Al molt honrat lo sènyer En Gabriel Mora, en Barchinona

Primera +

+ Jhesús. En Mallorques, a VII de setembre, 1446 +

Molt honrat sènyer: Pagareu per aquesta prima de cambi a XV jorns vista a l'honrat Pere Johan de Sent Climent setanta sis reysals IIII sous IIII diners a rahó de XII sous VIII diners e són per altres 76 reysals 4 sous 4 diners d'En Jordi de Pachs. Al temps hejan bon compliment. E posau-los en conte. Per letra clozda vos dic. Sia Ihesus en vostra garde.

A vostra honor pres[t] Anthoni de Térrens.

[1446, octubre, 10]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum undecim denariorum et oboli de terno pro quolibet regali.

AHPB, Bernat Montserrat, *Llibre comú*, 1446, setembre, 12-1447, febrer, 24, s.n.

9

1446, setembre, 13

Al molt honrat lo sènyer En Guillem Martí, en Barchinona

Primera. *Sig+num*

+ Jhesús. En Mallorque, a XIII de setembre, 1446

Molt honrat sènyer: Per aquest[a] primera de cambi colplireu a l'usat a vós matés quatrecent unze reysals XV sous V dinés, dich CCCC° XI reysals XV sous V diners, per cambi ne fet ab mi metés, a raó de XII sous VII dinés per reyal. E posau-los a vostro compte. E són per CCCC X reysals VIII sous, ma trametesti a rebre per vostra letra de III de marzo d'En Masian Ferrero, que non hac volgut pachare. E li protestí. El més són per les despesos. Déus sia ab tots.

Prest a vostro honor Johannes Gianfilazi

[1446, octubre, 5]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum et unius denarii pro quolibet regali.

AHPB, Bernat Montserrat, *Llibre comú*, 1446, setembre, 12-1447, febrer, 24, s.n.

10

1447, gener, 27

Al molt honorable lo senyor En Francesch Sunyer, a Barchinona

Jhesús. En Malorque, a XXVII de janer, 1447

Mossenyor molt honorable: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagarets a vós matex cent reyls, a rahó de XII sous II diners per reyal, per la valor yo són content dels honorables mossens Johan dez Catlar e Johan de Galiana, clavaris, perquè plàcie-us fer-hi bon compliment.

A vostra honor prest Jacme Torrella.

In fine ... alterius manu: Jo, Arnau de Pachs són tengut en lo present cambi com a principal prenedor.

[1447, març, 18]

Arnaldus Coma, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone ad rationem undecim solidorum et novem denariorum Barchinonensium pro quolibet regali.

AHPB, Esteve Mir, *Manuale primum* 1441, novembre, 21-1444, gener, 16, full solt.

11

1447, febrer, 6

Al molt honorat lo sènyer en Pere Vari, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorcha, VI de febrer, 1447

Honrat sènyer: Paguets per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a l'honrat sènyer En Guillem Martí sent reyls a rahó de XII sous II, dich C reyls, per cambi fet ab mi matex, perquè al temps prech-vos age bon compliment. E matets-los en mon comte.

Vostro Masià Farrer.

[1447, març, 10]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum ac iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem undecim solidorum et decem denariorum Barchinone pro quolibet regali.

AHPB, Bernat Montserrat, *Llibre comú*, 1446, setembre, 12-1447, febrer, 24, s.n.

12

1447, maig, 28

+ Al molt honrat lo sènyer En Luis Vives, en Barchinona

Primera +

+ Ihesus Christus + En nom de Déu. En Mallorques, a XXVIII de ma[i]g, 1447

Pagareu per asta primera de cambi a XXV gorns Anthoni Vidal tresens quorante set reyals denou sous, a XII sous hu. E són per altres CCC XXXXVII reyals XVIII° sous. Só content de l'honrat En Johan de Gualiana. Posau-los en comte

Vostre Anthoni Salt.

In dorso ... manu Ludovici Vives: Fo presentada hi no abc[e]ptada a III de ju[n]y.

[1447, juny, 30]

In pede carte dicti instrumenti fuit apposita manu mei dicti notarii certifficatio sequens: Die veneris, XXX^a dicti mensis iunii et anno predicto, comparuit Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus dicte civitatis Barchinone, et fidem fecit michi dicto notario quod cambia que fiebant in ipsa civitate Barchinone pro partibus Maioricarum valebant ipsa die ad rationem undecim solidorum octo denariorum et oboli Barchinone pro regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1440-1449 [notari: Bernat Pi].

13

1447, juliol, 11

+ Al molt honrat lo sènyer En Baltasar de Casasage, en Barchinona

Primera. *Sig+num*

+ Jhesús. En Mallorque, a XI de juliol, 1447. +

+ Per aquesta prima de cambi a l'hussat pagareu a vós mateix sis-cents cinquanta tres reyals deset sous sis diners, so és, DCLIII reyals XVII sous VI diners, a rahó de XII sous per reyal, per cambi n'és fet ab mi mateix. E són per recambi ab mesions de aquell cambi de DCLII reyals V sous que per vostra letra de cambi m'aveu tramesos a rebre d'En Pons dez Lanes, lo qual no ha volgut pagar. Lo hun reyal XII sous VI són per lo protest e responsió. Perquè al temps féu vos bon compliment. E Jhesús sia ab tots.

Vostre Pere de Veri.

[1447, juliol, 28]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et octo denariorum pro quolibet regali.

AHPB, Bernat Bastat, *Tertium manuale*, 1446, setembre, 1-1447, novembre, 7, f. 75r-v.

14

1448, gener, 25

+ Al molt honrat lo sènyer En Luis Vives, en Barchinona

Primera +

+ *Ihesus Christus* + En nom de Déu. En Mallorques, a XXV de jener, 1448

Molt honrat sènyer: Per asta primere de cambi a XX gorns viste paguareu [a] Anthoni Vidal dosens vuytante quatre reyls sis sous, a XII sous hu. E són per altres CC LXXXIII° reyls. Só content de l'honrat En Johan de Gualiane. Posau-los en comte.

Vostre Anthoni Salt.

[1448, febrer, 28]

In pede dicti instrumenti dicte protestationis fuit apposita manu mei dicti notarii certificatio sequens: Die mercurii, XXVIII^a dicti mensis febroarii et anno predicto, comparuit Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus dicte civitatis Barchinone, et fidem fecit michi dicto notario quod cambia que fiebant in eadem civitate pro dicta divitate Maioricarum valebant eadem die ad rationem undecim solidorum octo denariorum et oboli pro regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1440-1449 [notari: Bernat Pi].

15

1448, febrer, 7

Al molt honrat lo se[n]y[e]r han Farux Bartran, ha Barsallona

Jhesús. An Malorq[ua], ha VII de fabrer, any M CCCC XXXXVIII

Per aq[ue]sta primera de cambi a XV jours vista pagarats a l'honrat N'Anthoni Cardona sent he treza reyls, a rahó de XII sous I. N'é fet cambi ab An Pons das Lanes. He posats-los han mon q[ue]omta.

Vostra Raffell Bach.

In pede ... manu Ferrarii Bertrandi: No vull pagar, a XXV de febrer.

[1448, març, 11]

In pede dicti instrumenti dicte protestationis fuit apposita manu mei dicti notarii certificatio sequens: Die lune, XI^a dicti mensis marcii et anno predicto, comparuit Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus dicte civitatis Barchinone, et fidem fecit michi dicto notario quod cambia que fiebant in ipsa civitate pro predicta civitate Maioricarum valebant eadem die ad rationem undecim solidorum novem denariorum et oboli pro regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1440-1449 [notari: Pere Bastat].

16

1448, abril, 6

+ Al molt honrat lo sènyer En Pere Madrenchs, en Barchinona

Segona +

+ Jhesús. En Mallorca, a VI de abril, 1448 +

Si per la primera de cambi feta lo present jorn pagat no aveu, per aquesta segona pagareu a l'husat [a] En Fransi Garau, menor, quatre cents setanta nou reyls quatorza sous, a rahó de dotze sous tres diners per reyal, so és, CCCC LXX VIII reyls XIII sous a rahó de XII sous III diners, per cambi n'è fet ab mi mateix. E són per recambi de aquell cambi de CCCC LXX VIII reyls que per vostra letra de cambi En Pons dez Laners me avia a pagar e no ha volgut pagar. Lo I reyal XIII sous són per les mesions. Al temps féu bon compliment. E Jhesús sia ab tots.

Vostra Pere de Veri.

In fine seu pede ... manu propria Petri Madrenchs: Achseptada a XV d'abrill, 1448.

[1448, maig, 15]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum duorum denariorum et obuli pro regali auri.

AHPB, Bernat Bastat, *Quartum manuale*, 1447, novembre, 10-1449, gener, 5, f. 42v-43r.

17

1449, agost, 1

Al molt honrat lo sènyer An Johan Avinent, an Barsalona

Jhesús. An Malorques, a hun d'agost, 1449

Molt honrat e savi sènyer: Per aquesta primera de cambi a XX dies pagarets a vós matex sent reyals, dich sent rayalls, són per cambi n'è fet ab lo honrat N'Arnau Mestra, a rahó de XI sous VIII dinés per reyal. Plàcie-us al temps fer-hi bon compliment e reprinits-los al temp[s] sobra mi.

A vostre honor prest Pere Font, menor de diues.

[1449, octubre, 6]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem undecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1440-1449 [notari: Antoni Vilanova].

18

1449, octubre, 3

Domino Tome Pugiades, in Barchinona

Prima

+ *In Christi nomine. M° CCCC XXXXVIII, die III octubris, in Maioricis*

Per istam primam pagamenti ad solitum solvere placeat Iohanni Avynent et Augustino Alba ragalia ducentum, de solidis undecim et denariis duobus pro singulo regali, sive regalia CC, de solidis XI denariis II, in hic cambiatis cum Arnao Mestra, et soluptis faciatis ut per meas vos advizo ponatis.

Vester Banadictus Cattanous.

In fine ... manu Leonardi de Golandi, mercatoris pisani, procuratoris Thome Pujades: No l'accretio, a di XX d'octubre, 1449.

[1449, octubre, 22]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et oboli monete Barchinone pro regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1440-1449 [Notari: Antoni Vilanova].

19

1450, gener, 10

+ Al molt honrat lo sènyer en Franch de Cardona, en Barchinona

Segona. *Sig+num*

+ Jhesús. En Mallorques, a X de janer, 1450.

Honrat Sènyer: Si per la primere pagat no avets, per aquesta segona complirets a l'ussat al sènyer en Pere Agostí Alba quorante reyals per abdues huna vegade, a rahó de onza sous hun diner per reyal, dels [quals] yo só así content d'En Faliu Roquer, perquè al temps age bon compliment.

Del vostre Luis Lana.

[1450, febrer, 14]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum decem solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1449, desembre, 30-1450, abril, 23, s.n.

20

1450, juliol, 1

Al molt honorable e car frare sènyer en Fransi Sunyer, en Barcelona

Segona

Jhesús. En Malorqua, a hu de julioll, 1450

Car frare molt honorable: Si per la primera de cambi feta dit jorn paguat no avets, per aquesta seguona huna volta a la huzança pagareu a-n Johan Stela quoranta realls, dich XXXX realls, per cambi n'è fet así ab l'onrat N'Antoni de Veri a rahó de XI sous VI. Al temps aga bon compliment.

Vostre Luis Bach.

[1450, juliol, 18]

Bartholomeus de Simon, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et trium denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1449, desembre, 30-1450, abril, 23, s.n.

21

1450, agost, 22

Al molt honorable e car frare lo sènyer en Niquolau Vivot, en Barchinona

Primera

+ *Ihesus Christus*. En Malorques, a XXII d'egoust, 1450 +

Paugau per aquest primera de cambi a l'usat a-n Johan Stela cent vint cinch reyal
a rahó de XII sous V per reyal, dels qualls só content ací d'En Antoni de Vari. Al
temps féu-li bon compliment.

Vostra Pau Sureda.

[1450, setembre, 7]

*Nicholaus de Cirlot, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Bar-
chinone.*

*Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum monete Barchi-
none pro regali auri monete Maioricarum.*

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1450.

22

1450, agost, 25

Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Anthoni, en Barchinona

Segona. *Sig+num*

Jhesús. En Mallorques, a XXV de agost, 1450

Honrat sènyer: Per aquesta segona de cambi pagarets a la usansa, si per la primera
vuy feta paguat no avets, al sènyer En Johan Stela sexanta dues lliures I sou VIII
barchelonesas. E són per cent reals que yo som content ací de l'honorable
N'Anthoni de Veri. Perquè al temps hage bon compliment. Déu sia ab tots.

Vostre Anthoni Vidal.

In pede seu fine ... manu propria ipsius Bartholomei Anthonii: Jo Barthomeu
Anthoni no vull acceptar lo present cambi, a XVIII de setembre, 1450.

[1450, setembre, 25]

Bernarudus Hugu[e]t, curritor auris publicus et iuratus civitatis Barchinone.

*Ad rationem seu forum undecim solidorum et undecim denariorum monete Bar-
chinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.*

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

23

1450, setembre, 4

+ Al molt honorable lo sènyer N'Asbert Villela, en Barchinona

Primera +

+ Jhesús. En Mallorca, a III de setembre, 1450 +

Molt honorable sènyer: Per aquesta prima de cambi a l'usat pegarets [a] En Johan Stela sent reyals, dich 100 reyals, a rahó de 12 sous 6 per reyal, per cambi fet assí ab lo honorable En Anthoni de Virii, per[què] al temps fets bon compliment. Déus sia ab tots. Possats a mon compte.

Vostre Martí Guall

In fine ... manu propria Asberti Vilella: Non pagaria malla, perquè no tinch res del seu, a XVIII de setembra.

[1450, setembre, 25]

Bernardus Huguet, curitor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

24

1450, setembre, 4

Al molt honrat lo sènyer en Barthomeu Anthoni, en Barchinona

Primera. Sig+num

Jhesús. En Mallorca, a III de setembre, 1450

Honrat sènyer: Per aquesta primere de cambi pagarets a la usance al sènyer En Johan Stela sexanta vuyt lliures XV sous VII bachelonesas. E són per CX reyals que jo é rebuts ací de l'honorable N'Anthoni de Veri a rahó de XII sous VI, perquè al temps aie bon compliment. Déu sia ab tots.

Vostre Anthoni Vidal.

In pede seu fine ... manu propria ipsius Bartholomei Anthonii: Jo Barthomeu Anthoni no vul acceptar lo present cambi, a XVIII de setembra, 1450.

[1450, octubre, 25]

Bernardus Hug[u]et, curritor auris et cambiorum iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et undecim denariorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricis.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.

25

1450, octubre, 26

Al molt honrat e car frare En Gabriell Frague, procurador general del senyor Cardenal de Leyda, en Barchinona

En Malorques, a XXVI de octubre, 1450

Per aqueste primera de cambi pagareu a le ussançe an En Johan de Mes cent vint reyls, ço és, CXX reyls, a rahó de dotze sous tres diners barcelonessos, dich XII sous III diners, que yo só assí content del dit Johan de Mes, perquè al temps age bon compliment.

Gabriel Cerdà, com a frara vostra.

[1450, desembre, 17]

Asbertus Vilella curritor auris iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum VIII° denariorum et oboli Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum et non ultra.

AHPB, Honorat Saconomina, *Llibre comú*, 1450, novembre, 19-1450, desembre, 30, s.n.

26

1450, octubre, 30

Al molt honrat lo senyor En Guillem sa Coma, en Barchinona

En nom de Déu. En Mallorques, a XXX^a de octubre, 1450

Pagau per aquesta prima de cambi a l'husat a'n Johan de Mas dos cents cinquanta reyls a dotze sous dos [per] reyal per cambi de CCL reyls fet ab él mateix. E posau-los per mi.

Vostre Luis Benviure, menor.

[1450, desembre, 9]

Asbertus Vilella, curritor auris iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum XI solidorum decem denariorum et oboli Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Honorat Saconomina, *Llibre comú*, 1450, novembre, 19-1450, desembre, 30, s.n.

27

1450, novembre, 11

+ Al molt honrat lo sènyer en Bernat Cisa, en Barchinona
+ Lohat sia Jhesuchrist. En Malorques, a XI de noembre, 1450 +

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a la usansa pagarets a l'honrat En Johan Stela sent hi vint reyls, so és, CXX reyls, a rahó de XII sous II diners malla per reyal. E són per la valor. Yo són así content de l'honrat Anthoni de Veri. Perquè al temps fets-li bon compliment. E posats-los en mon compta. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jaucme Andreu

In fine ... manu propria Bernardi Ciza: Jo Bernat Siza no vull acceptar lo present cambi, a XXVIII° de noembra, 1450.

[1450, desembre, 10]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum decem denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, agost, 23-1450, novembre, 23, s.n.
AHC B, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1450.

28

1450, desembre, 31

Al molt honrat lo senyor En Franci ça Font, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorque, a XXXI de desembre, 1450

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat vista complirets a vós mateix dos cents e sis reyls deu sous, dich CCVI reyls X sous, n'è fet cambi ací an l'onrat An Pons des Lan[e]s a rahó de dotze sous dos diners per reyal, perquè al temps fet-hi bon compliment. E posats-los en mon comte. Déus sia ab tots.

Vostro Greguori Johan.

In pede seu in fine ... manu propria Francisci ça Font: Jo Francesch ça Font no vull pagar lo dit cambi de mi mateix, perquè no tinch res del dit Gregori Johan ni tinch res d'ell, ni sé qui-s s'és, a XXIII de janer. Fou rebuda 1451.

[1451, febrer, 3]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, novembre, 27-1451, març, 4, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1450.

29

1451, gener, 7

Al molt honrat lo sènyer En Francesch Sunyer, en Barchinona

Primera. *Sig+num*

Jhesús. En Mallorca, a VII de jener, ay M CCCC LI

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usan complireu a l'onrat sènyer En Pera Augustí Alba tranta huna lliura quinze sous e quatre diners, dich XXXI lliures XV sous III diners, a rahó de XII sous II per real, da las quals yo som ací content da mi matex, les quals per vós é bestretes per vostres comters ab tant. Déu sia ab tots, amen.

Arnau Mestre, prest a vostre honor, sènyer.

[1451, febrer, 3]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1450, novembre, 27-1451, març, 4, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1450.

30

1451, gener, 18

Al molt honrat lo sènyer En Leonard e Farrer Bartran, en Barchinona

Segona

Ihesus Marie filius + En Mallorques, a XVIII de janer, any 1451

Si per la primera pagat no haveu, per aquesta segona de cambi complirets a vós mateix sent reyals a rahó de XII sous III per altres C reyals de cambi fet ab En Franch Bertran, per [que] al temps fets-li bon compliment. E Déus sia ab tots.

Vostre Berenguer Piquer.

[1451, març, 4]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú* 1450, novembre, 27-1451, març, 4, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1451 [notari: Antoni Vilanova].

31

1451, febrer, 18

Domino Leonardo Imperiali, in Barchinona

Prima

+Jhesús. Anno M^o CCCC LI, die XVIII februarii, Maioricis

Per hanc primam cambii ad solitum solvere placeat Francisco sa Font regalia centum de solidis duodecim denariis duobus quolibet regale, sive regalia C de solidis XII denariis II. Et sunt pro tantis hic habitis a Poncio de Lanes, nec allia. Quibus solutis, faciatis ut in mea vos aviso ponatis nec alia. Valeatis in Christo.

Vester Babillanus Cataneus.

In dorso ... manu propria ipsius Leonardi Imperialis: + Die 25 februarii 1451. Ego Leonardus nolo respondere.

[1451, març, 8]

Bernardus Huguet, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1451, març, 4-1451, maig, 31, f. 12v.

32

1451, febrer, 26

Al molt honrat lo senyor En Barthomeu Palagrí, an Barchinona

+ Jhesús. An Malorquas, a XXVI de fabrer 1451 +

Ho[n]rat sènyer: Si per la primera de cambi complits no auviats, per aquesta sagona pagarets a vint jorns vista a l'honrat An Francesch sa Font sinquenta reyal, dich

L reyls, yo é fet canbi así ab l'onrat a-n Pont des Lanes a rehó de dotza sous e tres, perquè lo temps fet-li b[o]n compliment. E sia Jhesús ab tots.

Johan Torner, prest a vostra honor

In pede ... alterius manu: Jo Francesch Pug són en lo present canbi farmansa e prinsipal

[1451, abril, 19]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et sex denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1451 [notari: Antoni Vilanova].

33

1451, març, 16

+Al molt honrat sènyer En Bernat Sisa, en Barchinona

Segona +

+Jhesús. En Mallorques, a XVI de marts, 1451 +

Si per la primera feta lo present jorn pegats no avets, [per] aquesta segona de cambi a l'usat pegarets En Johan Stela sinquanta reyls a rahó de XII sous per altres L reyls, n'é fet cambi ab N'Entoni de Veri. E posats-los en mon compte propri.

Vostre Galceran Miró.

In fine ... manu ipsius Bernardi Sisa: Jo Bernat Sisa no vul acceptar lo present cambi, a XXVI de marts 1451 +

[1451, abril, 5]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1451, març, 4-1451, maig, 31, f. 80v-81r.

34

1451, abril, 21

Al molt honorables los senyors En Johan e Bernat Barqueres, en Barchinona
+ Jhesús. En Mallorques, a XXI de abril, 1451

Molt honorables senyors: Per aquesta primera de cambi a la usança pagarets a vós matex trenta lliures mallorquines a rahó de dotze sous [per] reyal. Són per XXX lliures de què só content açí de l'honrat N'Anthoni de Veri, perquè al temps fets-li bon compliment. Sia ab tots lo Sant Spirit.

Vostre Guillem Uguet.

[1451, maig, 18]

*Iohannes de Pedralbes, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem undecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro
quolibet regali auri Maioricarum.*

AHPB, Esteve Mir, *Sextus decimus liber contractuum comunium*, 1451, maig, 11-1451, agost, 13, f. 17v-18r.

35

1451, abril, 30. Eivissa

+ Al molt honrat lo sènyer En Johan Bertran, en Barsallona
+ Jhesús. En Yvice, a XXX d'abril, any M CCCC LI

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi pagarets a'n Pere Pux, argenter, sent florins d'or per altres tants que yo som content del sènyer En Jacme Martí, procurador del senyor archabisbe, perquè al temps de deu dies vista li fassats bon compliment. E lo bon Jhesús sia en tots.

Prest a vostre honor Pere Guillem.

In pede ... alterius manu: Yo Pere Manresa me contituhesch fermansa e principal prenedor en lo present cambi

[1451, maig, 25]

*Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem seu forum undecim solidorum et trium denariorum monete Barchi-
none pro quolibet regali auri monete Maioricarum.*

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1451 [notari: Antoni Vilanova].

36

1451, maig, 4

+ Al molt honrat lo sènyer en Bernat Sissa, en Barchinona

Primera +

Jhesús. En Malorque, a IIII de maig, 1451

Per aquesta primere de cambi a XXV jorns vista pagareu an An Johan Stela sent sexante reyls a rahó de XI sous XI per altres CLX reyls, yo he fet cambi ací ab N' Anthoni de Veri. Déu sia ab tots.

Vostre Mateu Net.

In pede seu fine ... manu propria Bernardi Cissa: Yo Bernat Sissa no vull acceptar lo present cambi, a XIII de maig, 1451.

[1451, juny, 8]

Nicholau de Cirlot, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quatuor denariorum pro regali auri monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1451, març, 4-1451, maig, 31, f. 191v-192r.

37

1451, maig, 8

A l'honorable lo sènyer En Bernat Dalgas, en Barsellona

+ Jhesús. En Mallorques, a VIII de maig, Mⁱ quatra cents cinquanta hu

Pagau per aquesta primera de cambi a vint jorns vista a n Johan Stela dossents quoranta reyls a rahó de honse sous X diners per rayal, dels quals som content açí de honorable sènyer Enthoni de Veri, al temps fet bon compliment.

Vostre Johan Burdills.

In pede ... manu propria Bernardi Dalgas: No la azebte, a XIII de ma[i]g 1451.

[1451, juny, 4]

Bartholomeus de Simó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1451 [notari: Antoni Vilanova].

38

1451, maig, 12

Al molt honrat lo sènyer en Guillem Baioles, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Mallorca, a XII de maig, 1451

Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu [a] En Johan Stela xexanta dos reys quinze sous per la valor de LXII reys XV sous, yo són content de l'honrat N'Anthoni de Veri, a rahó de XI sous X per reyal, perquè al temps fets bon compliment. He sia Déu ab tots. E són per En Joahn Renobart.

A vostre honor prest Arnau Garet.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada a XXI de maig e no achceptada, que no'l conec.

[1451, juny, 2]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quatuor denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú* 1451, març, 4-1451, maig, 31, s.n.

39

1451, juny, 1

Al molt honrat lo sènyer En Baltasar Tamarit, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, primer de juny, 1451

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagarets a vós mateix cent cinquanta nou reals set sous, sive CLVIII reys VII sous, yo he fet cambi ab honrat En Ramon Vidal, a rahó de XI sous vuyt diners.

Vidal Palmer, Pont Opona, Pere Granyana.

[1451, juny, 16]

Bernardus Uguet, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem undecim solidorum et quatuor denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Sextus decimus liber contractuum comunium*, 1451, maig, 11-1451, agost, 13, f. 83v-84r.

40

1451, juny, 7

Al molt honrat Nivó Specier, en Barchinona

Prima

Jhesús. En Malorques, a VII de juny, 1451

Honrat sènyer: Per aquesta primera de quanvi pagarets a l'honrat en Juahan Stela xexanta lliures, dich LX lliures, a vins jorns vista a rahó de onze [sous onze] diners, són per LX lliures, yo són açí content de l'honrat Anthoni de Veri, perquè al temps fets-li bon compliment. E sia Jhesús ab tots, amen.

Prest a vostra honor Juhan Torner.

In pede ... alia manu: Yo Francesch Puig són lo present cambi fermansa e principal pregador.

[1451, juliol, 7]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et septem denariorum Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú* 1451, maig, 31-1451, agost, 31, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.8, plec 1451.

41

1451, juliol, 23

Domino Leonardo Gualandi, in Barchinona

Prima

+ *Ihesus Christi nomine. M CCCC LI, die XXIII jully, in Maioricis*

Per hanc primam pagamenti ad solitum solvere placeat in vobis proprio regallis CCCC de solidos undecim, denarios decem, sive 4[00] XI, [X] denarios, et sint pro tantis cambiatis cum Borxio de Belengerys et solutis in mea ponatis nec alia. Valeas in Christo.

Vester Anthonius de Serra.

[1451, agost, 7]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et decem denariorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum comunium*, 1451, agost, 6-1452, març, 16, s.n.

42

1452, gener, 10

Al molt honrat lo sènyer En Lois Solsona, [en Barchinona.]

Primera

Jhesús. En Mallorca, a X de janer, a[n]y 1452

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagarets al sènyer An Johan Astela sent reyls, dic C reyls, a rahó de dotze sous e sis e malle per reyal. Yo són ací content de l'honrat En Ramon ça Fortesa, perquè al temps fet-hi bon compliment. Déus sia ab vós.

Vostre Greguori Johan.

[1452, febrer, 8]

Stephanus de Loto, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et trium denariorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452 [notari: Antoni Vilanova].

43

1452, març, 4

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni de Tèrmens, en Barchinona

En lo nom de Jhesús. En Malorque, a IIII de marts, M CCCC L dos

Per aquesta prima de cambi a XXX jorns vista complirets a lo honrat En Farrer Bertran set sens vuytanta tres reyls V sous, ço és, DCC LXXX III reyls V sous, a rahó de XII sous VIII per reyal, los quals són content de l'honorable mosèn Perot Pardo, cavaller, per un recambi de Barchinona havia complir al senyor son para, quondam, de dite cantitat. Al temps fets bon compliment. E posau-los en vostro compte.

Vostre honor Johan de Bas.

[1452, abril, 18]

Asbertus Vilella, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem XII solidorum et VII denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Decimus nonus liber contractuum comunium*, 1452, març, 13-1452, maig, 22, s.n.

44

1452, març, 11

+ Al molt honrat lo sènyer En Leonard e Ferrer Bartran, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a XI de marts, 1452 +

Per aquesta primera de cambi a l'usat pagarets En Johan Astella sent reyls, dich 100 reyls, a rahó de XII sous VIII, n'è fet cambi ab En Ramon sa Fortesa, perquè al temps fets bon compliment. E posats a mon compte. Déus sia ab tots.

Vostre Martí Guall

In fine ... alia manu: No la volem achseptar, perquè no he letra de avís, a XXV de març.

[1452, abril, 5]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1452, març, 31-1452, juny, 21, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452.

45

1452, juny, 28

Al molt honrat lo sènyer En Raphel Oller, en Barchinona
+ Jhesús. En Mallorques, a XXVIII de juny, 1452

Honrat sènyer: Per aquesta primera letre de cambi a l'usat pagareu a'n Johan Stela huytanta sis reyls, dich LXXXVI reyls, rebuts d'En Gabriel Sunyer, a rahó de tretze sous reyal, dich XIII sous reyal. Al temps haia bon compliment.

Vostre Pere Borroll.

In pede ... alia manu: Jo Raphel Oller no vull absentar (sic) lo present cambi, que no tinch res del seu, a XXIII de juliol.

[1452, agost, 4]

Iohannes Petri, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452 [notari: Antoni Vilanova].

46

1452, juliol, 6

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchinona
Jhesús. En Mallorques, a VI de juliol, 1452

Si per la primera de cambi feta lo present jorn pagat no aveu, per aquesta segona a XV jorns vista pagareu al sènyer En Guillem Alegre docents sinquante nou reyls tretze sous, ço és CCLVIII reyls XIII sous, a rahó de XII sous 10 diners [per] reyal, n'è fet cambi ab l'honrat en Pera Spanyol, clavari de la siutat. E són per mossèn Lorengo de Marí e per mossèn Lorens Pugol, prevera.

Pere Pardo, saluts.

[1452, agost, 12]

Iohannes de Petris Albis, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

47

1452, juliol, 7

Al molt honrat lo sènher N' Asbert Vilella, en Barchinona

Jhesús

Honrat sènher: Pagarets per aquesta primera de cambi a tres mesos e quinze jorns feta sinc cents vint e vuyt reys, dich DXXVIII reys, a rahó de XIII sous per reyal a l'honrat En Guillem Alegre, síndich, com yo són ací content de l'honrat En Pere Spanyol, clavari. Déu sie ab tots.

En Mallorques, a VII de juliol, any 1452.

A vostra honor prest Johan Betnacer.

[1452, novembre, 10]

Iohannes Petri, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

48

1452, juliol, 29

Al molt honrat lo sènher En Raffel Oller, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVIII° de juliol, 1452

Honrat sènher: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu [a] En Bernat Cisa trenta reys, són per altres XXX reys, que yo són content d'En Pau Pardo a rahó de XII sous vuyt diners, dich XII sous VIII diners per real. Al temps hage bon compliment.

A vostre servir, Pere Borrell.

[1452, agost, 12]

Asbertus Vilella, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

49

1452, juliol, 30

Al molt honrat lo senyor En Manuel Delmau, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXX de juliol, 1452

Pagau per aquesta primera de cambi a XV jorns vista a n Francesc Guardiola trenta hu reyls sinch sous, dich XXXI reyls V sous, a XII sous VIII per reyal. É fet cambi ab En Ramon Vidal. Són per aquells XXX reyls XV sous [que] per vostra letre devia pagar, mas deu e no à pagat. Lo més és per messions fetes en dit cambi. Aia bon compliment. E posau-los a vostre comte.

Vostre, Nicholau Valdaura.

[1452, agost, 19]

Bernardus Uguet, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum novem denariorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

50

1452, agost, 25

Al molt honrat lo sènyer En Guillem Alegra, en Barcelona

Primera

En Mallorcha + Jhesús + a XXV de agost, M CCCC LII

Honrat sènyer: Per aquesta prima a l'usat pagarets al sènyer En Pera Agostí Alba sincuante reyls, dich L rayals, a rahó de dotza sous e tres dinés per reyal, que yo són content así del sènyer N'Arnau Mestre, perquè al temps haja bon compliment. E Jhesús sia ab tots.

Johan Seragossa, prest a vostre honor.

In pede ... manu propria venerabilis Guillermi Alegra: No l'achsepte, perquè non sé qui és.

[1452, agost, 27]

Asbertus Vilella, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum Barchinone pro regali monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, Plec 1452 [notari: Antoni Vilanova]

51

1452, setembre, 9

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchellona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a VIII° de setembre, 1452

Molt honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi el huzat pagarets el sènyer En Johan sa Choma sinchonta set reyls, dich LVII reyls, a rahó de XII sous II per reyal. E són per la valor. Yo són content ací del sènyer En Pere Pardo. Al temps aga bon compliment. Sia Déu ab tots.

Vostra Johan Loret.

[1452, octubre, 5]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quinque danariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1452, juny, 22-1452, octubre, 31, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452.

52

1452, setembre, 9

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchellona

Primera

+ En Malorques a VIII° de satembra, 1452 +

Per aquesta primera de cambi a l'uzat pagareu al sènyer En Johan ça Coma trenta quatre reyls, dich XXXIII reyls, per la valor. Yo són content así de l'honrat En Pere Pardo. A rahó de XII sous I per reyal. All temps fets-hi bon compliment. E per tant, com yo no sé ascriura, de volentat mia fas fer la present a mon cunyat En Daniel Pinya.

A vostra honor prest, Vidal Frigola.

[1452, octubre, 5]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1452, juny, 22-1452, octubre, 31, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452.

53

1452, setembre, 10

Al molt honrat lo sènyer en Manuel Dalmau, en Barchinona

+ Jhesús. En Mallorques, a X de setembra, 1452 +

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat al sènyer en Johan Sa Coma setanta tres reyls set sous huyt diners a rahó de XII sous reyal, co és LXXIII reyls VII sous VIII, per cambi n'à fet ab lo dit Se Coma. E posau-los en mon conta. És pr-rata de conta del dit Johan sa Coma e de mi a rahó de dotze sous reyal.

Pera Pardo, saluts.

[1452, octubre, 5]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1452, juny, 22-1452, octubre, 31, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452.

54

1452, octubre, 2

Al molt honrat lo sènyer En Johan Holiba, a Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorque, a II de hochtubre, 1452

Molt honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi a ll'huzat pagarets a l'honrat N'Agostí Alba sent reyls, dich C reyls, a rahó de XII sous I diner per reyal, dells qualls yo són así content de ll'honrat N'Arnau Mestra, perquè ell temps fets-hi bon compliment. E sia Déu ab tots.

Vostra Johan Loret.

In pede ... alia manu: No le acseptá, a XV de octubre, 1452.

[1452, novembre, 3]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quinque denariorum pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1452 [notari: Antoni Vilanova].

55

1452, octubre, 21

Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Fontanils, en Barchinona

Ihesus Christus. En Mallorques, XXI de hoctubre, M CCCC LII

Per asta prima de cambi a XV jorns vista pagarets [a] honrat En Guillem Alegre sinquanta reyls, dich L reyls moneda de Mallorques, per cambi n' é fet [ab] En Anthoni Calaff, a rahó de dotze sous per rayal, perquè das-i bon compliment. E sie Déu en tots.

Christòfol Alcover.

[1452, novembre, 13]

Asbertus Vilella, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, juny, 19-1452, novembre, 15, s.n.

56

1452, desembre 13

Al molt honrat lo sènyer En Johan Font, draper, en Barchinona

Jhesús. Mallorques, a XIII da dasembra, 1452

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'husat pagarets al sènyer En Baltasar Tamarit sinquanta reyls, so és, L rayals, a rahó de honsa sous VIII per reyal, per la valor, dels quals yo són content así dal sànyer An Ramon Vidal, perquè al temps fets haya bon compliment. Jhesús sia ab tots, amen.

A vostra honor prest, Pera Claver.

[1453, gener, 26]

Franciscus de Petris Albis, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et unius denarii monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, novembre, 15-1453, març, 26, s.n.

57

1453, febrer, 17

Al molt noble e magnífich lo senyor Don Francesch Galceran de Pinós

Jhesús. En Mellorques, a XVII de febrer, 1453

Senyor molt noble e magnífich: Si per la primera feta la present jornada pagat no aveu, per aquesta segona pagareu a l'usat al sènyer En Baltiesar Tamerit, mercader de Barchinona, la vàlua de CLXXXVI reys XI sous V diners, dich cent vuytanta sis reys onze sous sinch diners, a rahó de onze sous sinch diners per reyal. E són per recambi fet ab mi matex per aquells sent dues lliures barchaloneses, que vos, senyor, aveu rebudes en Barchinona de l'honrat en Pere Clusa, perquè al temps vos plasia fer bon compliment. E vagen en vostre conte.

Senyor, vostre humill servidor qui'm recoman
en vostra gràcia e mercè Miquell Berard.

[1453, març, 15]

Franciscus de Petris Albis, curritor cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et unius denarii pro regali monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus liber contractuum comunium*, 1452, novembre, 15-1453, març, 26, s.n.

58

1453, desembre 10

Al molt honrat lo sènyer An [Esteve] Mir, notari de la siutat de Malorca

Sia dada an Barsalona

Jhesús. An Malorca, a X da desembra, any M CCCC L e tras

Honrat sènyer: Si per la primera, feta la present jornada, pagat no avés, per aquesta segona de cambi a XX dies vista pagats al sènyer En Johan Astala cinquanta reys, dich L reals, a rahó de honsa sous e sis dinés. Yo són ací quontent da l'honrat An Pere Vivot. Perquè al temps age bon compliment. E Déus sia ab tots.

Jordi de Sent Johan, tot vostra.

In pede seu fine ... alia manu: No la accepta per no haver avís, a XXVIII de deembre, M CCCC LIII.

[1454, gener, 18]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et duorum denariorum pro regali monete Barchinone pro regali monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1453, novembre, 13-1454, febrer, 15, s.n.

59

1454, octubre, 13

Al molt honrat lo sènyer En Francesch ça Font, en Barchinona

Jhesús. En Malorque, a XIII de octubre, 1454 +

Pagau per aquesta primera de cambi a vós matex setanta e tres reyls sinch per a l'usat a raó de XIII sous VIII diners per reyal per cambi é fet ab l'onrat En Francesch Vilella, al temps fets-li bon compliment e posats-los en mon compte. Déu sia ab tots.

Vostra com a frare Johan Betnasén.

In pede seu fine ... alia manu: A XVII de octubre rabí la letra, de què no vull pagar res del dit cambi.

[1454, novembre, 2]

Bernardus Uguet curritor auris publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et trium denariorum pro quolibet regali mauri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, setembre, 2-1454, desembre, 17, s.n.

60

1454, desembre, 9

+ Al molt honrat lo sènyer en Francesch sa Font, en Barsalona

Jhesús + En Malorque, a VIII° de desembre, 1454 +

Pegau per aquesta primera de cambi a vós mateix a XV jorns vista setanta reyls a tretça sous IIII diners per reyal per altres setanta reyls, e rabuts del sènyer En Asbert Vilella. Al temps raprenet-los-me e seran ben pagats. Déu sia ab tots.

Vostre Johan Bennisser.

[1455, gener, 4]

Bernardus Uguet, curritor auris publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum septem denariorum pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1454, desembre, 19-1455, març, 5, s.n.

61

1455, abril, 9

+ Al molt honrat sènyer En Jachme de Pertusa, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a VIII de abril, 1455. Christus +

Pagau per aquesta primera de cambii a l'usat [a] En Gaspar Muntmany e Pere Ruvira setanta nou reyls tretza sous, dich LXXVIII° reyls XIII sous, a rahó de XII sous V per reyal per cambi fet ab mi matex. E són per recambi de aquells 79 reyls 10 sous que per una letra de cambii En Pere de Pertusa no ha volguts pagarlos. Tres sous són per responció vostra.

Anthón de V[er]i

In dorso ... alia manu: [...] d'abril e no acceptada, si no veia lo protest del dit recambi.

[1455, abril, 2]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1455, març, 5-1455, maig, 24, s.n.

62

1455, novembre, 4

Al molt honrat lo sènyer En Jacme Mora, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a III de nohembre, 1455

Pagau per aquesta primera de cambi a uzaça a'n Ferrux Bertran cent e dos reyls onze sous sis diners, dich CII reyls XI sous VI, a rahó de XII sous IIII diners reyal, per recambi fet ab mi matex per aquells CII reyls que per vostra no ha volgut pagar N'Anthoni de Veri e Batista Barthomeu. Lo pus són les messions. E Jhesús vos guard.

Vostra Ramon Vidal.

[1456, abril, 6]

Asbertus Vilella, et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum et obuli mone-
te Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus tertius liber comunis*, 1456, març, 12-1456, juny, 25, s.n.

63

1455, desembre, 4

Al molt honrat lo sènyer En Gabriel Mora, en Barchinona
+ Jhesús. En Mallorques, a 4 de desembre, any 1456

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a XV jorns vista pagareu a l'honrat En Francesch Vidal setanta reyls a rahó de XII sous VI, dich setanta reyls. Som content assí de l'honrat En Pons dez Laners. Al temps féu bon compliment.

Vostre Guillem Benhaïam, saluts.

In pede ... alia manu: A XXIII, no la promet ni'n pagaria, que no sé qui s'és, ni tinch res del seu. So és, a XXIII de deembre, 1456.

[1456, gener, 11]

Anthonius Popolescho, curritor auris et cambiorum iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem undecim solidorum et undecim denariorum Barchinone pro quolibet
regali Maioricarum.

AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum comunium*, 1456, desembre, 28-1457, maig, 23, f. 11v-12r.

64

1456, gener, 27

Al molt honrat lo sènyer N' Anthoni Rima, en Barchinona
Primera +

+ Lohat sia Jhesuchrist. En Malorque, a XXVII de janer, 1456

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'husat pagareu al sènyer En Johan Stela coranta hun lliures quinze sous set diners, dich XXXXI lliures XV sous VII diners, a rahó de XII sous III diners per reyal, dels quals jo són content del sènyer N' Anthoni de Vira. E posau-los en vostra comta propri. Déu sia ab tots.

Gabriel Muntaner.

In pede seu fine... alia manu: No la accepth, a X^{io} de febrer, 1456.

[1456, febrer, 23]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et obuli monete currentis in dicta civitate Barchinone pro regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1455, desembre, 17-1456, març, 10, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1455.

65

1456, maig, 30

Al molt honrat al sènyer En Johan de Mont-royal, en Barchinona

Primera. Sig+num

+ Jhesús. En Mallorca, a XXX de ma[i]g, 1456

Pegau per aquesta primera de cambi a l'husat an An Bernat Guixent cent trenta huyt reyls, dich C XXXVIII reyls, a rahó de XII sous VI diners per reyal. E són per altrás tans agí (sic) rabuts d'En Pons de Lanes. Al tems aja bon compliment. E Déu sia ab tots.

A vostre honor prest Antoni Duran, magor.

In pede ... alia manu: Non pagaria res, a 17 de ju[n]y 1456.

[1456, juny, 30]

Asbertus Villella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et trium denariorum et obuli pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 8, plec 1456-1457 [notari: Antoni Vilanova].

66

1457, gener, 27

Al molt venerable monsenyer monsenyer Anthoni Pere Ferrer, abbat de Montserrat, en Barchinona. Primera

+ Jhesús. En Mallorca, a XXVII de janer, M CCCC LVII +

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a l'honrat En Johan Stela noranta rayals, dich LXXXX rayals, a rahó de XII sous III per rayal, rabuts assí d'En Enthoni de Vari, perquè al temps placie-us hi fer bon compliment. E són per aquells sexanta duchats que per vostra letra de cambi de Roma tremetes a pagar a rahó de XXX sous per duchat. E Déus sia ab tots.

Prest a vosta honor, Jacme Fum, canonge de Mallorca.

In dorso ... alia manu: A XXI de febrer.

[1457, març, 5]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum XII solidorum pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, febrer, 9-1457, juny, 2, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1456-1457.

67

1457, febrer, 17

Al molt honrat lo sènyer En Berthomeu de Besalú, en Barsalona

Primera

+ Jhesús. En Mallorca, a XVII de febrer, any M CCCC LVII. Christus + Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a cinsa (sic) jo[r]ns vista pagarets al sènyer En Francesch Vidal coranta sinc libras deuit sous e nou dinés, dich XXXXV lliures XVIII° sous VIII° diners, dels quals yo som content achí de senyor En Pons de Lanes, a rahó de XII sous III dinés per reyal, perquè al temps aja bon compliment. E sia Jayús an tots.

A vostre honor prest Jacme Durata.

[1457, març, 14]

Anthonium Populisci, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et undecim denariorum Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Pere Bastat, *Liber contractuum comunium*, 1456, desembre, 28-1457, maig, 23, f. 11v-12r.

68

1457, abril, 22

Al molt honrat lo sènyer En Pere Clusa, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorque, a XXII de abril, 1457

Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu al sènyer En Johan Stela XXVII reyls, dich XXVII reyls, a rahó de XII sous II, per cambi fet ab lo sènyer N'Anthoni de Veri. Al temps aja bon compliment.

Jacme Pasqual

[1457, maig, 14]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, febrer, 9-1457, juny, 2, s.n.

69

1457, juny, 27

Al molt honrat lo sènyer En Johan de Sent Johan, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVII de juny, 1457

Per aquesta primera de cambi a l'husat pagareu an En Bernat Cisa vint e sinch reyls, dich XXV reyls, a rahó de XII sous III per reyal. Són per semblant quantitat. Són content del sènyer En Galseran Raphel. Al temps feu-li bon compliment. Sia Déu ab tots.

Vostre servidor Arnau Massana.

[1457, juliol, 21]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus septimus liber comunis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

70

1457, juliol, 14

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Dala, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XIII° de juliol, 1457

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a·n Guillem e Francesch Alegre tre-cents reyls cambiats ab En Anthoni Veri a XII sous II, e vagen a vostre comte.

Vostre, Luis Sordi.

[1457, agost, 20]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus septimus liber comunis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

71

1457, juliol, 19

Al molt honrat lo sènyer En Johan Astela, en Barchinona

En Mallorques, a XVIII° de juliol, 1457

Molt honrat sènyer: Pagats per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a·n Bernat Cisa cent rayhals a rahó de dotza sous IIII diners rabuts assí d'En Lohis Soler. Al temps qu'hage bon compliment. Jhesús vos guard.

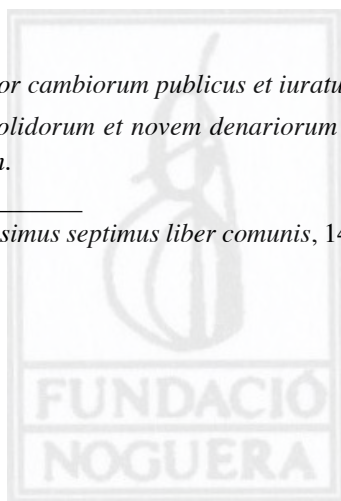
Gabriel Muntaner, menor.

[1457, agost, 30]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus septimus liber comunis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

72

1457, agost, 20

Al molt honrat lo sènyer En Johan Bart[r]an, en Barsalona

Ihesus Christus. En Malorques, a XX de agost, 1457

Per aquesta segona de cambi pagareu a V jorns pus d'usat, si per la primera pagat no aveu, En Guillem e Francesch Allegra sent e vint reyls, dich CXX reyls, són así content d'En Johan Nedal, a raó de XII sous IIII diners per reyal. Al temps feu-li bon compliment. Déu sia ab tots.

Vostre Huguet de Pachs.

[1457, setembre, 16]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus septimus liber comunis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

73

1457, agost, 22

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Siza, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXII de agost, 1457

Si per la primera de cambi feta la present jornada peguat no avets, per aquesta segona peguerets als honorables en Guillem e Francesch Allegra sent reyls, dich C reyls, a rahó de XII sous IIII per reyal. E són per la valor. Yo só así content de l'honrat En Johan Nadal, perquè al temps fets-li bon compliment. E posats-los en mon comte. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jacme Andreu servidor.

[1457, setembre, 15]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem undecim solidorum et novem denariorum Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Vicesimus septimus liber comunis*, 1457, maig, 13-1457, octubre, 6, s.n.

74

1457, octubre, 25

+ Al molt honrat lo sènyer Enthoni Guall, en Barchinona
+ Jhesús. En Malorques, a XXV d'octubre, 1457 +

Molt honrat sènyer: Si per la primera, feta la present jornada, pagats no avets, pagarets per aquesta segona a XV jorns vista En Bernat de Mollet trenta reyls a rahó de XII sous II diners reyal. E són per la valor de altres XXX reyls. Jo són así content d'En Christià de Parets. Al temps age bon compliment. Sia Déu ab tots.

Vostre Anthoni de Térrens.

In pede ... alia manu: Presentada, no acceptada, a VIII de desembra, 1457.

[1457, desembre, 29]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum undecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 15-1463, juny, 1, bossa.

75

1457, desembre, 16

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona
Segona

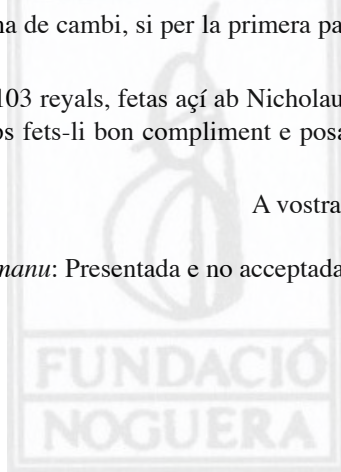
Jhesús. En Malorqua, a XVI de desembre, 1457

Pagau per aquesta segona de cambi, si per la primera pagat no haveu, a l'usat a-n Johan

Stell cent e tres reyls, 103 reyls, fetas açí ab Nicholau Puyg a rahó de XII sous IIII per reyal. E al temps fets-li bon compliment e posao-los en mon compte. E Jhesús sia ab tots, amen

A vostra honor prest Johan Rosat.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de janer.

[1458, gener, 24]

Asbertus Villela, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 15-1463, juny, 1, bossa.

76

1457, desembre 17

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Ciza, en Barsalona

Segona +

+ *Ihesus Christus*. A Malorcha, a XVII de desembre, 1457 +

Si per la primera de cambi pagat no havets, per aquesta a l'usat pagarets al sènyer An Johan Stela cent reyls, jo són content así del sènyer En Nicholau dez Pug, a rahó de XII sous IIII diners per reyal, perquè al temps fets-li bon compliment. Sia Jesús ab tots.

Anthoni Salom, a vostre honor.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de janer, 1458.

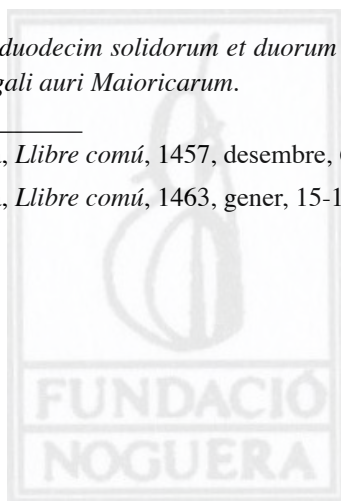
[1458, gener, 24]

Asbertus Villela, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, desembre, 6-1458, abril, 5, s.n.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 15-1463, juny, 1, bossa.

77

1458, gener, 11

A l'honorable En Francesch Bosquet, Pere Rayadell he Miquell Bosquet, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorques, ha XI de janer, any M CCCCL vuyt

Per haquesta primera de cambi pagareu al sènyer En Juhan Astella ha XXX jorns vista sent sexante reyalls, dich sent sexante reyalls, ha rahó de dotze sous set barsalonesos per reyal. Jo som contents hasí de semblant cantitat de l'honrat en Perhe Serra. Al temps prometeu fer bon compliment. Déus sia ab tots.

Francesch Bosquet, Miquel Bosquet, Pera de Rajadell

[1458, febrer, 16]

Asbertus Villela, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et trium denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1463, gener, 15-1463, juny, 1, bossa.

78

1458, juny, 9

+ Al molt honrat lo sènyer en Bernat Cisa, en Barchinona

Primera +

+ Jhesús. En Mallorques, a VIII° de junyn, 1458 +

Per aquesta primera de cambi a XV jorns vista pagareu al sènyer En Bernat de Molle vint e sinch reyals, dich XXV reyals, per cambi n'és fet assí ab En Jacme de Molle a rahó de XIII sous per reyal. Al temps sian ben pagats. E mateu-los en comta d'En Johan Massana, per qui són. E Jhesús sia ab tots.

Vostro Bernat Verdera.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XVIII° de juny, 1458 +

[1458, juliol, 6]

Gaspar de Avinyó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et sex denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.

79

1458, juliol, 20

+ Al molt honrat lo sènyer N' Asbert Vilella, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a XX de juliol, 1458 +

Pagau per aquesta primera de cambi a hun jorn vista En Gaspar Monmany cent sinconta reyls, dich CL reyls, a rahó de XII sous VI, n' é fet cambi ab En Bartomeu Canet. Posau-los a mon comte.

Vostra Pera de Pau.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no achseptada, III d'egust.

[1458, agost, 7]

Franciscus Scales, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et sex denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, juliol, 5-1458, novembre, 4, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1458-1459.

80

1458, octubre, 23

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cize, en Barchinona

Primera.

Jhesús. En Mallorques, a XXIII de hoctubre, 1458

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi pagareu a l'usat al sènyer en Pere Ubach XXV reyls, dich vint e sinch reyls, a rahó de dotze sous e honze diners per altres tants, que yo só content assí d'ell matex. Prech-vos al temps hage bon compliment. E sia Yhesús ab totz.

Anthoni Pera, prest a vostra honor.

In pede seu fine ... alia manu: Presentade e no acceptade, a III de nohembre, 1458.

[1458, novembre, 15]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et novem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1457, novembre, 4-1459, febrer, 23, s.n.

81

1459, abril, 6

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Siza, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Melorques, a VI de abril, 1459 +

Per aquesta primera de cambi a XV jorns vista pagarets a l'honrat en Johan Stela setanta tres reyls e mig, dich LXXIII reyls mig, a rahó de XIII sous per reyal. Són per la vallor. Yo só así content de l'honrat Anthoni de Verii. Perquè al temps fets-li bon compliment. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jacme Andreu.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de abril, 1459.

[1459, abril, 30]

Francischus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 16, s.n.

82

1459, maig, 6

Al molt honrat lo sènyer An Johan de Monrayal, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorqua, a VI de maig, a[n]y 1459

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi vista a l'usat pagareu an En Gaspar Momay doscents he cinza reyls setsa sous nou diners, dich CCXV reyls XVI sous VIII° dinés, go (sic) són así content del sènyer N'Anthoni de Veri a reó de dosa sous nou dinés per reyal, perquè al temps fet-li bon chompliment. E posats-los an mon conte. Déus sia ab tots.

Lo tot vostre Gregori Johan.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XX de maig.

[1459, juny, 8]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum unius denarii et obuli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, febrer, 24-1459, juliol, 16, s.n.

83

1459, novembre, 22

Al molt honrat lo sènyer En Johan de Montreyal, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a XXII de noembre, Mⁱ CCCC LVIII°

Honrat sènyer: Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a-n Gaspar Muntmany trecents reys a rahó de tretza sous per reyal per cambi fet assí ab lo honrat N^o Anthoni de Vari. E posau-los-me en comta meu. Jhesús sia ab tots

Gregori Johan, tot vostre.

In pede seu fine ... alia manu: No la vull pagar, que no sé qui s'és, a 24 de nohem-
bre, 1459.

[1459, desembre, 5]

Raphael de Avinyó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et octo denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

84

1459, desembre, 3

Al molt honrat lo sènyer En Mateu Savall, en Barselona

Pagau per aquesta segona de cambi a l'usat, si per la primera no haveu pagat a-n Gaspar Monmay cinquanta reals a raó de treze sous per real, dels quals só content ací del sènyer N^o Anthoni de Veri. Al temps feu-li bon compliment.

En Malorca, a tres de desembra, any M CCCC LVIII°.

Fransi de Sentmanat.

In dorso ... alia manu: Presentada a VIII de janer, 1459 + (sic).

[1460, gener, 28]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et octo denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

85

1460, gener, 1

Al molt honorable lo sènyer En Franci Sunyer, en Barchinona

Jhesús. 1460, al primer de janer, en Mallorques

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagarets a l'honorable En Reffel Massot o, en absència sua, a l'honrat en Franci Alegra, XXXVI florins d'or, so és, XXXVI florins d'or, són per cert deute jo deig al senyor N'Endreu Massot, perquè al temps haien bon compliment, e posau-los en mon compte. Déu sia ab tots

Vostre Steve dez Cors.

[1460, febrer, 13]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 64r.

86

1460, gener, 15

Al molt honrat lo sènyer En Gabriel Soler, botiguer de ferro,

deius la volta del Regomir, en Barchinona

Jhesús

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi complireu al sènyer En Guillem Alegra cent reals a l'usat a rahó de tretze sous per reyal rebuts de l'honorable en Pere Spanyol de aquesta ciutat, clavari de la concignació del regne de Mallorques. Dich cent reals. Haien al temps bon compliment. E Déu sia ab tots.

Scrita a XV de janer, any M CCCC LX.

A vostre honor prest Anthoni Garcia.

[1460, febrer, 8]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum septem denariorum et oboli Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 56r.

87

1460, gener, 15

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XVe de janer, any M CCCC LX

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a quoranta jorns feta pagarets a l'honrat An Guillem Alegra, síndich, xexanta liures deu sous, dich LX reyal deus, a rahó de tretze sous per reyal, per la valor, són content ací de l'honrat En Pere Spanyol, clavari. Al temps sien pagats. E sie Jhesús ab tots.

Vostre Felip Burdills.

[1460, febrer, 27]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 88r.

88

1460, gener, 19

Al molt honrat lo sènyer en Guillem Bayolles, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XVIIIe de janer, 1460

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagarets a l'honrat en Guillem Alegra cent reyal, dich C reyal, a rahó de XIII sous per reyal. E són per la valor. Yo só ací content de l'honorable en Pere Spanyol. Perquè al temps fets-li bon compliment. E sie Jhesús ab tots.

Vostre Jacme Andreu.

[1460, febrer, 23]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 86r.

89

1460, gener, 23

+ Al molt honrat lo sènyer En Bernat Siza, en Barchinona

Primera +

+ En Mallorques, a XXIII de janer, 1460 +

Per aquesta prima de cambi a l'usat paguareu an En Johan Fortià sent reyls, dich C reyls, per la valor. Io só content de l'honorable En Luis Soler a XIII sous reyal. Al tems fets-hi bon compliment. E sia Déu ab tots. E vagen a mon compte.

A vostre honor Johan Arnau.

In pede ... alia manu: Presentade e no acceptada a II de febrer 1460.

[1460, febrer, 13]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1459, novembre, 6-1460, març, 8, s.n.

90

1460, gener, 29

Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVIII° de janer, 1460

Molt honrat sènyer: Pagats per aquesta primera de cambi a l'usat a l'honrat En Guillem Alegria cent reyls a rahó de XIII sous per reyal per la valor. Jo són content ací de l'honrat En Pere Spanyol, clavari. Perquè al temps haie bon compliment. Jhesús ab tots.

Leonard Capaspre.

[1460, febrer, 23]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 85v.

91

1460, febrer, 1

Al molt honrat e com a frare lo sènyer en Guillem de Baioles, en Barchinona

Jhesús. En Mallorque, a I de febrer, any M CCCC LX

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a l'honrat En Guillem Alegra, síndich, vuytanta reyls, dich LXXX reyls, a rahó de treze sous reyal, cambiats ab l'honrat En Pere Spanyol, clavari. Al temps sien ben pagats. E sie Jhesús ab tots.

Pere Johan Albertí, prest a vostra honor.

[1460, febrer, 23]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus sexagesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 86r-v.

92

1460, febrer, 13

Al molt honorable N'Asbert Vilella, en Barchinona +

Primera

+ *Ihesus Christus*. 1460 en Malorque a XIII de febrer +

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista an En Johan Stela L rayalls, dich sinquanta rayalls, a rahó de XIII sous I diner, per la valor. Som content d'En Antoni Vetlori. Al temps féu bon compliment. E posau-los en comte. Sia lo bon Jhesús ab tots.

Vostra Guillem Linàs.

In pede ... alia manu: Presentade e no acceptade, XXVI de febrer.

[1460, març, 18]

Franciscus Brocart, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, f. 14r.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1460.

93

1460, febrer, 14

Al molt honrat lo sènyer N' Asbert Vilella, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XIII de febrer, 1460

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a n Guillem Alegra, síndich, 151 reys, dich CLI reys, los quals he rebuts açí de l'honrat En Pere Spanyol, clavari, a rahó de XIII sous reyal. Al temps feu-li bon compliment e posau-los en mon compte. E Jhesús sia ab tots, amen.

A vostra honor prest Johan Rosat.

[1460, març, 19]

Franciscus Scales, curritor auris, civis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 132r.

94

1460, febrer, 19

Al sènyer en Pere Hubach, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XVIII° de febrer, any 1460

Per aquesta primera de cambi a l'usat pagarets al sènyer En Balthasar Tamerit cent quoranta e dos reys a XIII sous per real, dich C XXXXII reys, a XIII sous, per la valor, són assí content del sènyer En Johan Vidal, perquè al temps fets bon compliment. Déu sia ab tos.

Nicholau Correger.

[1460, març, 8]

Franciscus Scales, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem duodecim solidorum sex denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 102r.

95

1460, febrer, 23

+ Al molt honrat lo sènyer En Johan Astela, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorca, a 23 de febrer, Mⁱ CCCC LX +

Pagau per a questa prima de cambi ha vint jorns vista pagareu a vós matex sent reyls, a rahó de tresra sous reyal, per cambi ne fet ab N'Entoni Velori. Déu sia ab tots.

Vostre Endreu Boronat.

In pede ... alia manu: Presentade e no acceptade, a XIII de març, 1460.

[1460, abril, 9]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, f. 35r.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1460.

96

1460, febrer, 27

+ Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Mallorques, a XXVII de febrer, 1460 +

Pagau per a questa primera de cambi a l'usat a vós mateix sent reyls, a rahó de tretse sous 1 per reyal, cambiats ab Antoni de Vallori. Al temps fets-hi bon compliment. E Diu vos quart.

Pasqual Avalla, prest a vostre honor.

In pede ... alia manu: Presentade e no acceptade, a XVII de març, 1460.

[1460, març, 28]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum [duodecim solidorum et septem] denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, f. 29v.

97

1460, març, 4

Al molt honrat ser En Johan Stila, en Barsalona

Primera. *Sig+num*

+ Jhesús. En Malorqua, lo 4 de mars, 1460 +

Pagau per a questa primera de camby a l'ussat a vós mateys sinquanta reyls, a rahó de tretza sous un diner, dich 50 reyls a rahó de 13 sous 1 diner, cambyatz a N'Antoni Valory. Al temps sien ben paguats. E sia Jhesú a tots.

Bernat San Umha (?)

In pede ... alia manu: Presentade he no acceptade, a XVI de marts, 1460.

[1460, març, 27]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, f. 25r.

98

1460, març, 5

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchinona

En nom de Déu. En Mallorque, a V de març, 1460

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat al sènyer N'Arnau Massana, menor de dies, vint e quatre diners, les quals són per altres. Jo són content d'En Bonanat Boch, perquè al temps aga bon compliment. E Déu vos guard.

A vostre honor prest Johan Giger.

[1460, abril, 9]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et septem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus liber contractuum comunium*, 1460, gener, 8-1460, abril, 15, f. 166r.

99

1460, abril, 22

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona

Tersa

+ Jhesús. En Mallorca, a XXII de abril, M CCCC LX

Honrat Sènyer: Si per la primera ho sagona de cambi pagat no havets, per aquesta tersa de cambi pagarets a l'usat al sènyer en Johan Stela nou cents reysals, dich DCCCC reysals. Són per cambi n'è fet ab l'honrat N'Anthoni de Veri a rahó de dotza sous deu diners reyal, perquè al temps fets-hi bon compliment. E posats-los-me en compte.

Gregori Johan, tot vostre.

[1460, maig, 21]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et sex denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, març, 10-1460, agost, 23, f. 81v-82r

100

1460, maig, 17

+ Al molt honrat sènyer En Bernat Ciza, en Barchinona

Primera

+Jhesús. En Mallorques, a XVII de maig, M CCCC LX

Pagau per aquesta primera de cambi a trenta jorns vista a'n Johan Stela quatre-cents reysals a rahó de dotze sous deu diners per reyal per cambi n'è fet ab N'Anthoni de Veri. Al temps féu-hi bon compliment.

Vostre Johan Renmo (sic), notari,
síndich de la part foràlia e en nom propi

In fine ... alia manu: Presentada e no achceptada, a XXVIII de maig 1460.

[1460, juny, 28]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

101

1460, maig, 21

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona

Segona

+ Jhesús. En Mallorques, a XXI de maig, 1460 +

Si per la primera feta la present jornada peguat no avets, per aquesta seguona peguarets a XX jorns vista al sènyer En Barthomeu Niubó cinquante reyls, dic L reyls, a rahó de XII sous XI per reyal. Són per la valor. Yo só assí content de l'honrat En Rafel Masot. Perquè al temps fets-li bon compliment. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jacme Andreu.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no achceptada, a XXVIII de maig, 1460.

[1460, juny, 20]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

102

1460, juny, 13

+ Al molt honrat lo sènyer An Johan Garbí, an Barchinona

Primera

+Jhesús. An Mallorques, a XIII de juny, 1460. Christus +

Molt honrat sènyer: Pagats per aquesta prima de cambi a le husanse a Barthomeu de Niubó setse reyls, dich XVI reyls, e són per altres tants. Yo són así content así de l'honrat An Refel Masot, a rahó de XII sous per real, perquè al temps fets bon compliment. Jhesús ab tots.

Vostre Matheu Gariga.

In pede... alia manu: Yo Guillem Speraneu me hoblich en lo present cambi quom a prinsipall pranador die e any desús dit 1460 +.

In dorso aliena manu: Presentada a XXIII de juny, 1460.

[1460, juliol, 5]

Iacobus Diumer, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum, trium denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri monte Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

103

1460, juny, 15

+ Al molt honrat lo sènyer Johan Stela, en Barchinona

Primera

+Jhesús. En Mallorques, a XV de juny, Mⁱ CCCC LX

Honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi pagareu a l'usat al sènyer En Ferrer Bertran noucents vint e sis reyls sis sous sis per cambi n'è fet ab l'onrat N'Anthoni de Vari a rahó de dotza sous vuyt diners reyal, perquè al temps fets-hi bon compliment e posats-los-me en compte.

Tot vostre Greguori Johan.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada, a 22 de juny, 1460.

[1460, juliol, 4]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et trium denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

104

1460, juliol, 12

Al molt honrat lo sènyer Pere Johan Servent, en Barchinona

Primera +

+ Jhesús. En Mallorques, a XII de julioll, 1460 +

+ Per aquesta primera de cambi a XV jorns vista peguarets al sènyer En Johan Stella sinquante reyls, dich L reyls, a rahó de XII sous VIII° per reyal, són per la valor. Yo só así content de l'honrat Anthoni de Veri, perquè al temps fets-li bon compliment. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jacme Andreu.

In dorso seu fine ... alia manu: Presentada, a II de julioll.

[1460, agost, 4]

Franciscus Brocars, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

105

1460, juliol, 14

Al molt honrat lo sènyer Johan Madrenchs, en Barselona

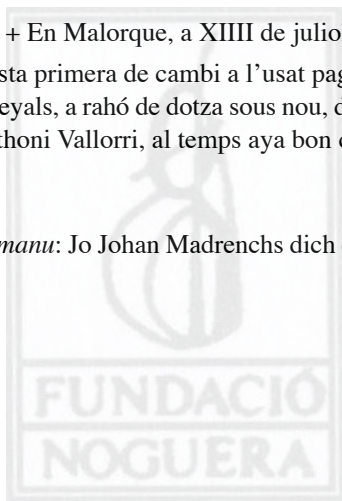
Primera

Jhesús + En Malorque, a XIII de julioll, 1460

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagarets an En Johan Astela sinquante realls, dich L reyls, a rahó de dotza sous nou, dich XII sous VIII° dinés, són así content d'En Anthoni Vallorri, al temps aya bon compliment.

Ambròs Serra.

In dorso seu fine ... alia manu: Jo Johan Madrenchs dich que no vull pagar, a XVII de juliol, 1460.

[1460, juliol, 30]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum duodecim solidorum et IIII^{or} denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460.

106

1460, juliol, 20

Al magnífich mossèn Jacme Fivaller, an Barchinona

Jhesús. An Mallorques, a XX de juliol, 1460

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat als honorables An Guillem e Francesch Alegra cent trenta sinch reyls a rahó de XII sous VIII diners per reyal e són per aquells CXXXV reyls, yo só tengut per vós al sènyer N'Andreu Massot, al temps féu-li bon compliment.

Vostra Bernat de Pachs.

[1461, febrer, 5]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

107

1460, agost, 19

A l'honorable e molt savi lo sènyer en Johan de Montreyal, en Barchinona

Primera

Jhesús. A XVIII de agost en Mallorques M CCCC LX

Honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi a vuit jorns vista pagarets al sènyer en Johan Fortià cent cinquanta reyls a rahó de dotza sous vuy[t] diners per reyal, dich CL reyls, són per cambi n'é fet así ab lo sènyer en Luis Soler, perquè al temps fet-hi bon compliment. E posats-los-me en compte. Déu sia ab tots.

Tot vostro Gregori Johan.

In pede ... alia manu: No l'absete, per tant com no tinch res del seu.

[1460, setembre, 13]

Franciscus Pensano curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, f. 33v.

108

1460, agost, 21

Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Prats, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorca, a XXI de agost, 1460

Pagau per aquesta prima de cambi a XX jorns vista a-n Johan Stela C reyals a rahó da XII sous VIII°, dich sent reyals a rahó da XII sous VIII° diners, n' é fet cambi así ab N' Anthoni Valori, perquè al tems fets bon compliment. E matheu-los en mon comte. Sia Jhesús ab tots, amen.

Vostre Nicholau Folch.

In pede ... alia manu: Presentada e no achseptada a XXVI d'agost, 1460.

[1460, setembre, 18]

Arnaldus Vithalis, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, f. 39r.

109

1460, setembre, 4

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barsalona

+ Jhesús. En Malorque, ha IIII de satembre M CCCC saxanta +

Si per la primera pagat no aveu, per aquesta segona de cambi pagareu a XV jorns vista En Johan Estala cent e quinsa reyals, dich CXV reyals, a rahó de dotsa sous vuyt dinés cambiats ab honrat N' Anthoni de Veri, el temps sien ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Pere Johan Albertí, prest a vostre honor.

Consequitur in eadem littera ... alia manu: Yo Luis Soler só tengut en lo present cambi com a principal prenedor e só content, los dinés sien dats al dit Albertí.

In pede ... alia manu: No l'apsete per so que no he letra de avís del dit Soler, a XX de setembre, 1460.

[1460, octubre, 7]

Gabriel Arbossich, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, bossa.

110

1460, setembre, 10

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Xises, en Barsalona

+ Jhesús. En Malorca, a X da satembre

Per aq[u]esta primera de canbi a dos mesos feta pagareu al sènyer En Bartomeu da Niubó sinquanta reyal a raó da XIII sous VIII per reyal. Són per senblant cantitat yo só así content d'En Refel Masot. Al temps féu-hi bon compliment. Jhesús ab tots.

Bernat da Pug d'Orfila.

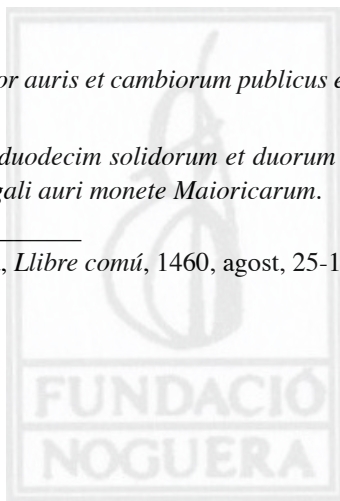
In pede ... alia manu: Presentada e no achceptada, a XVIII de octubre, 1460.

[1460, novembre, 14]

Gaspar d'Avinyó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, s.n.

111

1460, setembre, 28

Al molt honorable lo sènyer En Guaspar Tomàs, mercader, en Berchinona

Jhesús. En Malorqua, a XXVIII de setembre, 1460

Pegau per aquesta segona de cambi, si per la primere pegat no aveu, a III jorns vista En Berthomeu de Niubó XIII reyls, dich tretza reyls, a rahó de XIII sous per reyal, canbiats así ab mi matex. Al temps fets-li bon compliment. Jhesús sia ab tots.

Antoni de Niubó.

[1460, setembre, 28]

Iohannes de Pedralbes, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et unius denarii monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, bossa.

112

1460, octubre, 12

Al molt honrat lo sènyer En Farrer Bertran, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Mallorques, a XII de octubre Mⁱ CCCC LX

Honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi pagats a l'usat a lo sènyer En Johan Stela sin-cents reyls a rahó de XII sous set per reyal. E són per cambi n'è fet aci ab lo sènyer En Johan Nicholau, del qual són content. Perquè al temps fets-li bon compliment. Posats-los-me en compte. Déus sia ab tots.

A vostre honor Gregori Johan

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no achceptada, a XVIII° de octubre.

[1460, octubre, 30]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, f. 82r.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1460.

113

1460, octubre, 12

+ Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu de Niubó, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorca, a XII da octobra, 1460

Pagau per aquesta primera de cambi a vós matex a XX dias vista vint e sinch reyls, dich XXV reyls a rahó de XII sous X, som así content de l'honrat Anthoni de Niubó, perquè al tems féu bon compliment. Sia Jhesús ab tots, amen.

Vostra Nicholau Folch.

In dorso ... alia manu: Presentada a III de octobra, 1460.

[1460, novembre, 14]

Gaspar d'Avinyó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, f. 96r.

114

1460, octubre, 30

+ Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Prats, en Barsalona

Primera

+ Jhesús. En Malorque, a XXX d'octubre, 1460 +

Pagau per aquesta primera de cambii a XX jorns vista a l'honrat En Johan Stela sent reyls a raó de XII sous VIII° diners canbiats ab l'honrat N'Anthoni de Veri. Al temps sian ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostre Nicholau Folch.

In dorso ... alia manu: Presentada, a II de noembre.

[1460, desembre, 2]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinonenci pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1460, agost, 25-1461, gener, 16, f. 122r-v.

AHCB, Arxiu Notarial: IX. 9, plec 1460.

115

1460, novembre, 6

+ Al molt honrat lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchinona

Primera +

+ En nom de Déu. En Mallorca, a VI de nohembre, 1460

Pagau per aquesta primera letra de cambi a XV jorns vista a l'honrat En Gaspar Monmany noranta reyls, dich LXXXX° reyls, per cambi n'è fet así ab l'onrat N'Anthoni de Vari, a rahó de dotza sous vuyt dinés per reyal, perquè al temps fets-li bon compliment. E Déu sia ab tots.

Vostre Nicholau Gener.

In dorso ... alia manu: Presentada e no apseptada per no haver letra de avís, a XI de noembre.

[1460, desembre, 2]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1460 [notari: Antoni Vilanova].

116

1460, novembre, 27

Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XXVII de nohembre, M CCC LX

Honrat sènyer: Si per la primera de cambi feta lo present jorn pagat no havets, per aquesta segona pagareu al sènyer En Guillem Alegra, síndich, cinquanta reyls, dich L reyls, són per cambi que n'è fet ab lo honrat En Pere Spanyol, clavari de la universitat, a rahó de dotze sous e nou perquè al temps fets-hi bon compliment, e posats-los-me en compte. Déus sia ab tots.

A vostre honor Jacme Johan, ciutedà.

[1461, febrer, 13]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

117

1460, desembre, 20

Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Prats, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XX de desembre, 1460

Si per la primera feta lo present jorn pagat no havets, per aquesta segona de cambi a XV jorns vista pagarets a l'honrat En Guillem e Francesch Alegra sent sexanta reyls a rahó de XII sous X diners canbiats ab l'honrat En Pere Spanyol, menor, al temps sien ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostre Nicholau Folch.

[1461, febrer, 13]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

118

1460, desembre, 22

Al molt honorable lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barchinona

En Mallorca, a XXII de desembre, 1460

Si per la primera letre de cambi feta la demunt dita jornada pagat no havets, per aquesta segona a l'usat pagareu a l'onrat En Bernat Jolí cent reyls, dich C reyls, per cambi n'è fet assí ab l'honrat En Johan Jolí a rahó de XII sous X diners per reyal. Al temps féu-li bon compliment. E Déu sia ab tots.

Vostre Nicholau Janer.

[1461, febrer, 16]

Iohannes de Petris Albis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

119

1460, desembre, 22

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXII de desembre, 1460

Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagareu al sènyer en Guillem e Franch Alegra cents reyls, dich C reyls, a rahó de XII sous XI per reyal per la valor. Jo só assí content de l'honrat Andreu Massot, al temps fets-li bon compliment e posat-los en mon compte. E sia Jhesús en tots.

Vostre Jacme Andreu, saluts.

[1461, febrer, 18]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

120

1461, gener, 10

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a X de janer, 1461

Honrat sènyer: Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a'n Bernat Jolí dos cents reyls, so és, CC reyls, a rahó de XII sous VIII° diners reyal, n'és fet cambi ab l'honrat en Nicholau Spanyol, e posau-los en mon compte.

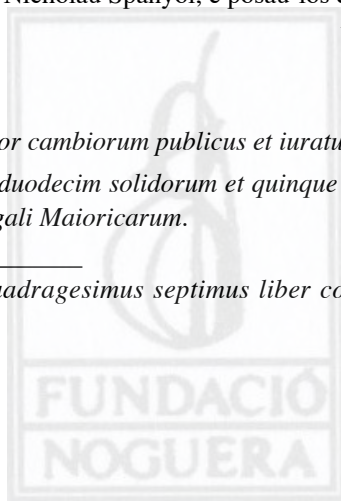
Vostre Pere Pardo, saluts.

[1461, febrer, 18]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

121

1461, gener, 26

Al molt honrat lo sènyer En Francesch Cisa, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XXVI de janer, M CCCC LXI. Christus

Per aquesta primera de cambi a vint e sinch jorns vista pagarets an En Guillem e Franch Alegra sinquanta reyls a rahó de tretze sous, dich L reyls, yo n' é fet cambi assí ab l' honrat N' Andreu Massot, al temps haia bon compliment. E sia Jhesús ab tots.

Vostre Francesch Ros.

[1461, març, 9]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

122

1461, gener, 27

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVII de janer, 1461

Molt honrat sènyer: Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat En Bernat Jolí tres cents reyls, ço és, CCC reyls, a rahó de XII sous X reyal, n' é fet cambi ab l' onrat en Johan Jolí, e són per mi.

Vostre Pere Pardo, saluts.

[1461, febrer, 13]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quadragesimus septimus liber comunis*, 1460, desembre, 22-1461, març, 17, s.n.

123

1461, gener, 31

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Sissa, en Barcallona

Primera

+ Jhesús. En Malorque, a XXXI de janer, 1461 +

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jo[r]ns vista a n Johan de Fortià sinquant reyals a rahó de XII sous VIII° cambiats ab l'onrat en Luis Soler, al temps sian ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostre, Gil de Sant Martí.

In dorso ... alia manu: Presentade e no acceptade, a VII de fabrer, 1461.

[1461, març, 9]

Franciscus Scales, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

124

1461, març, 4

Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorque, a IIII de marts, 1461

Per aquesta prima de cambi a XX jorns vista pagareu an En Bartomeu de Niubó sinquante reyals, dich L reyals, a rahó de XII sous XI, dells quals jo som así content de N' Antoni Solmer/Salmet, perquè al temps féu-li bon compliment.

Anthoni Duran, menor.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada a XI de marts, 1461.

[1461, abril, 1]

Gaspar d'Avinyó, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

125

1461, abril, 11

Al molt honrat lo sènyer Ne Thoni Gual, en Barchinona

Primera. *Sig+num*

Jhesús. En Malorques, a XI de abril, Mⁱ CCCC LXI.

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a n Johan Font sinquantha reyls a rahó de XII sous VIII° diners reyal ca[m]biats ab lo honrat En Vidal Alies, sien ben pagats. E sie Jhesús ab tots.

Vostre Johan Mora.

In dorso ... alia manu: Presentata a XV de abril, 1461.

[1461, maig, 6]

Asbertus Vilella, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1461, gener, 19-1461, juny, 19, s.n.

126

1461, desembre, 22

Al molt honrat lo sènyer N^o Anthoni Gual, en Barchinona

Segona. *Sig+num*

Jhesús. En Malorques, a XXII de desembre, 1461 +

Si per la primera de cambi pagat no aveu, per aquesta segona a XX jorns vista pagareu a n Johan Stela sexante reyls, són per altres sexanta reyls, jo són así content d'En Gabriel Montaner, major, a rahó de XIII sous. Al temps féu-li bon compliment. Sia Jhesús ab tots.

Prest a vostra honor Jacme Mora.

In dorso ... alia manu: No vull pagar, a III de febrer, 1462.

[1462, febrer, 5]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum [duodecim solidorum et octo denariorum] monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

127

1462, gener, 5

+ Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Prats, en Barsalona

Primera

+ Jhesús. En Malorqua, a V de jener, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XV dias vista En Johan Astila dos cents et vint e quatre reyls, dich CC XXVIII reyls, a rahó de XIII sous I, perquè al temps sien ben pagats. Sia Jhesús ab tots, amen.

Vostra Nicholau Folch.

In pede seu fine ... alia manu: Som content d'En Pera de Montayans.

In dorso ... alia manu: A III de febrer 1462. Presentada, no acceptada, a 18 de febrer.

[1462, febrer, 20]

Lehonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et octo denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

128

1462, gener, 12

+ Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Fontanils, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorques, a XII de jener, any Mⁱ CCCC LXII +

Pagau per aquesta primera de cambi a XV jorns vista a l'honrat En Johan Stela L reals, dich sinquanta reals, dels quals són ací content de l'honrat En Gabriel Muntaner, major de dies, a rahó de tretze sous per real. Al tems féu-hi bon compliment. Jhesús sia ab tots.

A vostra honor prest, Bernat Constantí.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada a III de febrer e no acceptada.

[1462, febrer, 19]

Lehonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et octo denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

129

1462, gener, 18

+ Al molt honrat lo sènyer En Bernat Ciza, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. M CCCC LXII en Malorque a XVIII de ganer ++

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns viste al sènyer En Francesch se Font sinquante reyls per la valor, jo só así content de l'honrat en Francesch Vilella, a rahó de XIII sous reyal, al temps fets-hi bon compliment. Déu sia ab tots, amen.

Vostre Pau Terriola, major, saluts.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no achceptada a III de febrer, 1462.

[1462, febrer, 25]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et octo denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

130

1462, febrer, 7

+ Al molt honrat lo sènyer En Bonanat de Carcassona, en Barchinona

Segona

Jhesús. En Mallorques, a VII de febrer, 1462

Si per la primera feta la present jornade pagat no aveu, per aquesta segona de cambi a XX jorns vista pagareu al sènyer En Bernat de Molle setanta reyls, dich LXX

reyls, per la valor, són content de l'honrat Barthomeu Miró, a XIII sous reyal, perquè al temps fets-hi bon compliment. E meteu-los com vos avís. E sia Déu ab tots.

E vostre Johan Arnau.

In pede ... alia manu: Presentada a XI de febrer e no acceptada per no aver letra d'avís.

[1462, març, 9]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et novem denariorum et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

131

1462, febrer, 14

+ Al molt honrat lo sènyer Hen Bertomeu de Niubó, an Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorqua, a XIII de febrer, any Mⁱ CCCC LX dos

Per aquesta primera de cambi a l'usat peguerets a vós mateix sent reyls a rahó de trese sous per reyll per la valor, som content así d'En Anthoni Niubó, al temps féu-nos bon compliment. Jhesús sia ab tots.

Vostre Ferrer de Galiana.

In dorso ... alia manu: A XXVII de febrer 1462.

[1462, març, 10]

Anthonius Popolesco, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et novem denariorum et obuli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

132

1462, març, 3

+ Al molt honrat lo sènyer En Bernat Siza, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorque, a III de mars, 1462 +

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a l'onrat En Johan Stella cinquanta Reyals, dich L reyals, a rahó de tretza sous e sis dinés per reyal, per la valor, són content así de l'honorable En Johan Nicholau, perquè al temps fets-li bon compliment.

Vostra Johan Morante.

In dorso ... alia manu: Presentada e no achceptada a XII de mars, 1462.

[1462, març, 24]

Lehonardus Emperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

133

1462, març, 6

+ Al molt honrat lo sènyer En Johan Valls, an Barchinona +

+ Jhesús. En Malorques, a 6 de març, 1462 +

Honrat sènyer: Per aquesta prima de cambi a l'husat pagareu a vós matex cinquanta tres reyals dos sous a rahó de XIII sous III per reyal, rabuts del sènyer En Bernat Espia, all temps féu-li bon compliment. Jhesús vos quart.

Vostre Pera Perpinyà.

In dorso ... alia manu: Presentada a XXV de març 1462.

[1462, abril, 11]

Iacobus de Vich, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et decem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

134

1462, març, 11

+ Al molt honrat lo sènyer En Barthomeu Fontanils, en Barchinona

Primera +

+ Jhesús. En Mallorca, a XI de mars, 1462 +

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu a l'honrat En Johan Stela vint e sis reals setze sous tres diners, dels quals són content assí de l'honrat En Gabriel Muntaner, major, a rahó de tretza sous e tres diners per real. Al tems féu-hi bon compliment. Déu sia ab tots.

Bernat Constantí, tot vostre.

[1462, abril, 11]

Franciscus Brocart, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et unius denarii monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

135

1462, març, 30

Al molt honrat lo sènyer N'Arnau Massana, en Barsellona

Primera. *Sig+num*

Ihesus Christus. En Mallorca, a XXX de marts, any saxanta dos

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi alla usança pagarets a l'honrat En Johan Valls cinquanta reys, dich cinquanta reys. Yo só así content de l'honrat En Cristòfol Vidal. A raó de tressa sous e mig per reyal, dich tressa sous e sis per reyal. Al temps fets bon compliment. E Déu sia ab tots.

Salluts, Gilipert de Montornés.

In pede ... alia manu: Yo Arnau Massana, menor, no vull acceptar ni pagar, a VIII d'èbrill, 1462 +.

[1462, abril, 21]

Iacobus de Vich, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

136

1462, abril, 1

Al molt honrat lo sènyer En Manuel Delmau, en Barselona +
Ihesus. En Malorques, lo primer d'abril Mⁱ CCCC LX dos. *Christus* +
Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat En Johan Valls dos-cents reysals cam-
biats ab En Bernat Spiya a rahó de XIII sous VI per reyal. Al temps agen bon
compliment e vagen en mon compta.

Vostre Pera Johan Albertí.

In pede ... alia manu: No l'apseta, a VIII d'abril, e no letra de avís, 1462.

[1462, abril, 21]

Iacobus de Vich, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Bar-
chinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

137

1462, abril, 2

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cise, en Barchinona
Jhesús. A II de abril, any Mⁱ CCCC LX dos
Per aquesta primera de cambi a trenta jorns vista pagareu al sènyer En Johan Stela
cent vuytanta reysals e nou sous a rahó de tretze sous e vuyt, rebuts así del sènyer
En Pera Muntayans, perquè al temps fets-hi bon compliment.

A vostre honor Anthoni Garcia.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a VIII d'abril, 1462.

[1462, maig, 10]

Leonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Bar-
chinone.
Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et trium denariorum monete Barchi-
none pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

138

1462, abril, 6

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Sellerés, en Barselona +
+ *Ihesus*. En Malorques, a VI d'ebril, Mⁱ CCCC LX dos. *Christus* +

Per aquesta prima de cambi a l'usat pagareu an En Barthomeu de Niubó sexanta reysals a rahó de XIII sous VIII per real. E són per semblant quantitat. Yo só así content del sènyer en Rafel Masot. Al temps fareu bon compliment. E sia Jhesús ab tots.

Del vostre Pere Johan Albertí.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de abril.

[1462, abril, 21]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

139

1462, abril, 8

Al molt honrat lo sènyer N'Enthoni Selerés, an Barselona
+ Jhesús Maria salvenys. En Mallorques, a VIII de abril 1462 +

Pagau per aquesta prima de cambi a l'usat paguerets an En Barthomeu de Niubó XXXXVIII reysals, dich quoranta VIII reysals, a rahó de XIII sous VIII dinés per reyal. Són per semblant cantitat. Yo son content así de N'Enthoni Niubó. Al temps fet-hi bon compliment. Jhesús an tots.

Vostre miser Anthoni Garsia.

In fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de abril.

[1462, abril, 26]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

140

1462, abril, 8

Al molt honrat lo senyor N'Enthoni Gual, an Barchinona

Primera

Jhesús. En Malorques, a VIII d'abril, Mⁱ CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi a XV jorns vista a n Johan Stella sexanta reyls, dich LX reyls, per cambi n' é fet ab En Francesch Satora, a rahó de XIII sous vuyt diners. Déus sia ab tots.

Vostre Pere Mora.

In pede seu fine ... alia manu: No vull pegar, a XV d'ebril.

[1462, maig, 4]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

141

1462, abril, 9

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Salerés, an Barchinona

Primera

Jhesús. En Mallorques, a VIII de abril, any M CCCC LX dos

Per aquesta primera de cambi pagareu a l'usat al sènyer En Barthomeu Niubó quoranta vuyt reyls a rahó de tretze sous e vuyt diners reyal. Són per semblant quantitat. Yo són content así d'En Anthoni Niubó. Al temps fets-hi bon compliment.

A vostre honor prest Anthoni Garcia.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XXIII de abril, 1462.

[1462, maig, 10]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et trium denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

142

1462, abril, 22

Al molt honrat lo sènyer En Johan Vilella, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XXII d'abril, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a l'honrat en Guillem Allegre, síndich, dos-cents reyls a rahó de XIII sous VIII diners canbiats ab l'onrat En Pera Spanyol, regent la clavaria per l'onrat En Johan de Conilleras, al temps sian ben pagats.

Vostra Johan Pinya.

[1462, maig, 15]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

143

1462, abril, 27

Al molt honorable e car frare lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barsalona

Jhesús. En Mallorquas, a XXVII de abril, any M CCCC LX dos

Si per la primera, segona e terça de cambi fetas lo present jorn pagat no haveu, per aquesta quarta a vint e sinch jorns vista, pagareu an An Luis de Sos vuytanta e vuyt reyls a rahó de tresa sous e nou e canbiats assí ab March Salmons, e mateu-los an mon compta.

A vostra honor Arnau Albertí.

[1462, juny, 2]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

144

1462, abril, 28

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Gual, en Barsalona

Jhesús. En Mallorques, a XXVIII de abril, 1462

Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagareu a n Balthesar Tamerit sexanta tres reyls dos sous, dich LXIII reyls II sous, jo són assí content d'En Johan Vidal, a rahó de XIII sous VIII, al temps féu-hi bon compliment, dich a XX jorns vista. Sia Jhesús ab tots.

Pres a vostra honor Jacme Mora.

[1462, maig, 28]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et quatuor denariorum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

145

1462, maig, 6

Al molt honrat lo sènyer En Arnau Masana, en Barchinona

Segona

+ Jhesús. En Malorques, a VI de mag, 1462 +

Si per la primera de canbi feta lo present jorn pagat no aveu, per aquesta segona de cambi a XX jorns vista pagareu al sènyer En Johan Stella xexanta reyls, dich LX, a rahó XIII sous VIII reyal, canbiats así ab lo sènyer En Bernat Aspiya, al temps féu bon compliment. E lo Sant Asperyt siye ab tots.

A vostre honor Pere Gill

In pede ... alia manu: No vull pagar, a XV de maig, 1462.

[1462, juny, 9]

Gabriel Arbossich, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem XIII solidorum, unius denarii et unius oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462 [notari: Antoni Vilanova].

146

1462, maig, 8

+ A l'honrat sènyer En Miquell Sever, en Barchinona

Primera

+ Jhesús + En Mallorca, a VIII de mayg, 1462

Paguats per aquesta primera de cambi a l'usat a'n Barthomeu Rosser vint sinch reyls, dich XXV reyls, a rahó de XIII sous per reyal, per la valor, yo som content de l'onrat En Luys Vives, manor, perquè al temps plàsia-us fer-hi bon compliment. He Jhesús sia ab tots.

Vostre honcle Simon Canthó, coredor de coyll.

[1462, maig, 28]

Arnaldus Vidal, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem XIII solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Bartomeu Masons, menor, *Llibre comú*, 1462, abril, 10-1463, febrer, 23, s.n.

147

1462, maig, 10

Al molt honorable lo sènyer En Guillem e Francesch Alegre, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a X de maig, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a vós matex tres cents e honze reyls a XIII sous VIII e cambiats ab lo magnífich Miquel Saburgada, posau-los per mi.

Vostre Gil Navarro.

[1462, juny, 15]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

148

1462, maig, 11

+ Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barsalona

+*Ihesus Christus*. En Malorqua, ha XI de maig, any Mⁱ CCCC LX dos

Per aquesta primera de cambi la (sic) usat pagareu a-n Franch de Alteyó ho Johan Stela sent reyalls X per rahó de tresa sous e vuyt per reyal per cambi fet así ab lo sènyer En Pera Munteyans, perquè al temps féu-li bon compliment. Déu sia ab tots.

Barnat Lorens Verts.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XV de maig, 1462.

[1462, maig, 29]

Anthוניus Popolisco, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et quinque denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

149

1462, maig, 11

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XI de maig, 1462

Honrat sènyer: Per aquesta primera letra de cambi a XXX jorns vista pagareu a l'honrat En Guillem Alegre, síndich de Mallorque, sinquanta reyals a rahó de XIII sous nou diners per reyal, per la valor, dels quals jo són content assí de l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per lo honorable En Johan de Conilleres, perquè al temps haia bon compliment. E Jhesús sia ab tots.

Anthoni Tallens.

[1462, juny, 21]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

150

1462, maig, 13

Al molt honrat lo sènyer En Balthasar Tamerit, en Barsalona

Ihesus Christus. En Mallorque, a XIII de maig, any M CCCC LXII

Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagareu a l'honrat En Luis de Sos sinquanta dos reyls a rahó de tretze sous e vuyt reyal cambiats ab En Luis Miró, al temps sien pagats. E Jhesus sia ab tots.

Vostre Gispert de Montornés.

[1462, juny, 9]

Antonius Populesco, mediator cambiorum publicus et iuratus.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et unius denarii et obuli monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

151

1462, maig, 14

+ Al molt honrat lo sènyer En Baltasar Tamarit, en Barsalona

+ Jhesús. En Malorque, ha XIII de maig, any Mⁱ CCCC LXII +

Pagau per aquesta primera de cambi ha vint jorns vista En Johan Stela e Francesch d'Alteló satanta sinch reyls, dich sí LXXV reyls a rahó de tretza sous vuit diners. Som content así de l'honrat N'Enthoni Vatlori. Al temps sien ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostre Gaspar Unbert.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XVIII de maig, 1462.

[1462, juny, 9]

Gabriel Arbosich, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum, unius denarii et oboli monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

152

1462, maig, 14

+ Al molt honrat lo sènyer N'Enthoni Gual, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorques, a XIII de maig, Mⁱ CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a-n Johan Stela e Francesch d'Altelló dos cents reyls, dich CC reyls, per cambi n'è fet ab N'Anthoni Vallori a rahó de XIII sous vuyt per reyal. Déu sia ab tots.

Vostre Pera Mora.

[1462, juny, 19]

Leonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tredecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

153

1462, maig, 16

Al molt honrat lo sènyer N'Asbert Vilella, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XVI de maig, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a l'honrat En Guillem Alegra, síndich, dos cents sexanta reyls a XIII sous VIII, he cambiat ab l'honrat En Pere Spanyol, regint la clavaria per lo honorable En Johan de Cunillers. Posau-los per mi.

Vostre Gil Navarro.

[1462, juliol, 1]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

154

1462, maig, 18

+ Al molt honrat lo sènyer En Gabriel Amigó, en Barchinona

Primera

+ Jhesús. En Malorques, a XVIII de ma[i]g, Mⁱ CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a n Johan Stela e Francesch d'Altelló tres cens reyls, dich CCC reyls, per cambi n'é fet ab N'Anthoni Ballori, a rahó de XIII sous vuyt diners per reyal, al temps sien ben complits. Déus sia ab tots.

Vostre Pera Mora.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a 31 de maig 1462.

[1462, juliol, 2]

Leonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

155

1462, maig, 19

Al molt honrat lo sènyer En Balthasar Temarith, en Barchinona

Jhesús. En Mallorque, a XVIII° de maig, any M CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns viste a l'honrat En Guillem Alegre, síndich, sexante sinch reyls a rahó de XIII sous VIII reyal, canbiats ab lo honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per l'onrat En Johan de Cunilleres. Al temps sien bé pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostro Gaspar Imbert.

[1462, juliol, 2]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem XII solidorum XI denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

156

1462, maig, 20

Al molt honrat lo sènyer N' Asbert Vilella, en Barchinona

En Mallorques, a XX de maig, 1462

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera letra de cambi pagareu a XXX jorns vista a l'honrat En Guillem Alegra, síndich, cent e deu reyls, dich CX reyls, per cambi n' é fet assí ab l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per lo honorable En Johan de Cunilleres, a rahó de tretze sous vuyt diners per reyal. Al temps fets-li bon compliment. E Déu sia ab tots.

Vostre Nicholau Gener.

[1462, juliol, 1]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

157

1462, maig, 22

Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXII de maig, any M CCCC LXII

Per aquesta primera de cambi a vint jorns vista pagareu a l'honrat En Guillem Alegra, síndich, quoranta dos reyls, som contents assí de l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria, a rahó de tretze sous e vuyt diners per reyal, al temps féu-li bon compliment.

Vostre Ferrer de Galiana e Anthoni Steve.

[1462, juny, 21]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

158

1462, maig, 22

Al molt honrat lo sènyer En Baltasar Tamarit, en Barsalona

Primera

Jhesús. En Malorqua, a XXII de ma[i]g, any Mⁱ CCCC LXII

Pagau per aquesta prima de cambi a XXXX jorns vista a l'honrat En Johan Astela sinquanta reyls a raó de tresa sous deu dinés per reyal, cambiats ab En Nicholau Pu[i]g. Al temps sein pagats. E sia Déu ab tots.

Vostra Bernat Puig d'Orfila.

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XXXI de maig, 1462.

[1462, juliol, 14]

Leonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tredecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

159

1462, maig, 24

+ Al molt honrat lo senyor N'Anthoni Berenguer, palicer, en Barchinona

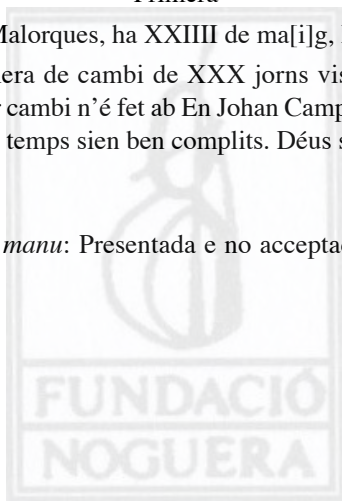
Primera

+ Jhesús. En Malorques, ha XXIII de ma[i]g, Mⁱ CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi de XXX jorns vista a n Johan Fortià cent reyls, dich C reyls, per cambi n' é fet ab En Johan Camp-rodó a rahó de XIII sous vuyt diners per reyal. Al temps sien ben complits. Déus sia ab tots.

Vostre Pere Mora.

In pede seu fine ... alia manu: Presentada e no acceptada, a XXI de ma[i]g any LXII.

[1462, juliol, 6]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tredecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

160

1462, maig, 26

Al molt honrat lo sènyer En Matheu Perpinyà, en Barchinona

Ihesus Maria (sic) *filius*. En Mallorca, a 26 de maig, 1462

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi a XX jorns vista pagareu al sènyer En Bernat Sisa vuytanta reyls, dich LXXX reyls, a rahó de XIII sous VIII diners, rebuts assí de l'honrat En Pau Pardo. Al temps féu-li bon compliment. Jhesús vos guard.

Vostre humil fill Pere Perpinyà.

[1462, juny, 26]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et novem denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1461, juliol, 31, s.n.

161

1462, maig, 28

Al molt honrat lo sènyer En Gabriel Gallart, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XXVIII de maig, any Mⁱ CCCC LXII

Per aquesta primera de cambi promet pagar per tot lo mes de setembre an En Ferrer Bertran cinquanta dos reyls IIII sous, dich L reyls IIII sous, a rahó de XIII sous IIII diners per cambi fet ab En Johan Vidal. Al temps promet fer bon compliment. E Déu sia en tots.

Gabriel Gallart.

[1462, octubre, 5]

Franciscus Scales, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem tresdecim solidorum et unius denarii monete Barchinone pro quolibet
regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463,
gener, 15, s.n.

162

1462, maig, 30

Al molt honrat lo senyor En Bernat Cise, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a XXX de maig, any M CCCC LX dos

Per aquesta primera de cambi a trenta dies vista pagareu als honrats En Johan Stela e Francesch d'Altello cent vuytante sis reyls desset sous e sis, rebuts d'En Pera Muntayans a rahó de tretze sous e deu, perquè al temps fets-li bon compliment.

A vostre honor prest Anthoni Garcia.

In pede ... alia manu: Presentade e no achceptade, a XIII de juny 1462.

[1462, juliol, 15]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.
Ad rationem seu forum tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet rega-
li auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462 [notari: Antoni Vilanova].

163

1462, maig, 31

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barsalona

Jhesús. En Mallorca, a XXXI de maig, M CCCC LXII

Page per aquesta primera de cambi a l'usat pagareu a l'honrat a-n Guillem Alegra, síndich, sinc cents reyls, dich D reyls, a rahó de XIII sous II per reyal, cambiats ab l'onrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per l'onrat Johan de Cunilleres, al temps sien ben pagat[s]. Déu sia ab tos.

Luis Mir, prest.

[1462, juny, 26]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

164

1462, juny, 9

Al molt honrat lo sènyer En Johan Soquerrats, en Barchinona

Lohat sia Jhesuchrist. En Mallorques, a VIII° de juny, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a la honrada dona Johana de Besulú sicents reys, dich DC reys per cambi n'è fet ab l'onrat En Bartheu Miró a rahó de XIII sous VII diners $\frac{1}{2}$ per reyal. E posau-los a mon compte. Jhesús vos quart.

Vostre Batista Bartheu.

[1462, juliol, 16]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

165

1462, juny, 10

Al molt honrat lo sènyer En Gabriel d'Emigó, en Barchinona

Primera

+Jhesús. En Malorques, a X de juny, M CCCC LXII

Pagau per aquesta primera de cambi a XXX jorns vista a n Johan Stela cent reys, dich C reys, per cambi n'è fet ab En Gabriel Su[n]yer a rahó de XIII sous X diners. Al temps sien ben complits. Déus sia ab tots.

Vostre Pere Mora.

[1462, juliol, 15]

Leonardus Imperial, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

166

1462, juny, 16

Al molt honrat sènyer En Johan Stela, mercader, en Barchinona

Jhesús. M CCCC LXII, en Mallorques, a XVI de juny

Honrat sènyer: Per aquesta primera de cambi pagau a tres mesos e mitg vista an An Bernat Jolit quoranta reyls XII sous vuyt a rahó de XIII sous VI per reyal, canviats assí an En Nicholau Sènyer. Al temps hage bon compliment. E Jhesús vos quart.

Jacme Ferrer prest a vostra honor.

[1462, novembre, 3]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

167

1462, juny, 19

Al molt honrat lo sènyer En Balthasar Tamarit, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XVIII° de juny, 1462. Segona

Si per la primera feta lo present jorn pagat no havets per aquesta segona a XXX jorns vista pagareu a l'honrat En Guillem Alegra, síndich, sent reyls a rahó de XIII sous VI diners reyal canviats ab l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per l'honrat En Johan de Conilleres. Al temps sien ben pagats. E sia Déu ab tots.

Vostre Johan Pinya.

[1462, agost, 4]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioritarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

168

1462, juny, 22

Al molt honrat lo sènyer N' Anthoni Gual, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXII de juny, M CCCC LXII

Pagau per aquesta segona de cambi a XXX jorns vista a l'honrat En Guillem Alega, síndich, dos-cents reyls a rahó de XIII sous VIII diners reyal cambiats ab lo honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per lo honrat En Johan de Cunilleres. Al temps sien ben complits. Déus sie ab tots.

Vostre Pere Mora.

[1462, agost, 5]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioritarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

169

1462, juny, 29

Al molt [honrat] lo sènyer En Manuel Dalmau, en Barsalona

Segona

+Jhesús. An Malorqua, a XXVIII° de juny, Mⁱ CCCC LX dos

Pagau per aquesta segona de cambi no avent pagat per la primera feta la present jornada a l'usat a l'honrat En Francesch sa Font trenta hun reyal sis sous a rahó de tresca sous e-sset per reyal per la valor, yo só content d'En Franch Vilela. Al tems féu bon compliment. Sia Déu ab tots.

Vostre Miquell Morell

In pede ... alia manu: Presentada e no acceptada, a V de jolioll, 1462.

[1462, juliol, 16]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum duodecim solidorum et XI denariorum monete [Barchinone pro quolibet regali auri monete] Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, febrer, 15-1462, juliol, 25, s.n.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1462.

170

1462, juliol, 1

Al molt honrat lo sènyer N'Anthoni Gual, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a I de juliol, 1462

Per aquesta primera de cambi a XXV jorns vista pagareu a n Balthesar Tamerit sexanta sinch reyls quatre sous, dich LXV reyls IIII° sous per cambi fet ab En Johan Vidal a rahó de XIII sous VI. Al temps féu-li bon compliment. Sie Jhesús ab tots.

Prest Jacme Mora.

[1462, agost, 2]

Anthonius Populesco, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber comunis*, 1462, maig, 7-1462, juliol, 31, s.n.

171

1462, juliol, 9

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona sia dada

Jhesús. En Mallorca, a VIII° de juliol, any LX dos

Per aquesta primera letra de cambi a XX jorns vista pagareu an En Guillem Alegra trenta reyls, dich trenta reyls, n' é fet cambi ab al honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria, a rahó de XIII sous V diners. Al temps féu bon compliment.

Vostre prest Pere Rovira, prevere.

[1462, agost, 11]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

172

1462, juliol, 10

Al molt honrat lo sènyer En Johan Stela, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a X de juliol, 1462

Per aquesta prima de cambi a XX jorns vista pagareu a l'honrat En Guillem Alegra L reyls, dich cinquanta reyls, a rahó de XIII sous VI diners assí rabuts de l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per l'honrat En Joan de Cunilleres. Al temps fets bon compliment. Dich a rahó de XIII sous VI per reyal.

Vostre Anthoni Duran, manor.

[1462, agost, 11]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

173

1462, juliol, 14

Al molt honrat lo sènyer En Ferrer Bertran, en Barchinona

+Jhesús. En Mallorca, a XIII de juliol, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a vós matex cinquanta reyls a rahó de XIII sous VI diners [per] reyal cambiats ab l'honrat En Pere ça Fortesa, menor. Al temps sien ben pagats. E sia Déu ab tots.

Vostro Christòfol Reyal.

[1462, agost, 28]

Anthוניus Populesco, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

174

1462, juliol, 16

Al molt honrat lo sènyer En Balthasar Tamarit, en Barsalona

Jhesús. En Mallorques, a XVI de juliol, M CCCC LXII. Christus

Honrat sènyer: Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a l'honrat En Guillem Alegre, síndich, sinquanta reyls a rahó de tretse sous e sis [per] reyal cambiats ab l'onrat En Pere Spanyol, regent la clavaria per lo honorable En Johan de Cunilleres. Al temps sien ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Tot vostro Gaspar Manere.

[1462, agost, 11]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

175

1462, juliol, 16

Al molt honorables los sényors En Guillem e Franch Alegre, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XVI de juliol, 1462

Pagau per aquesta prima de cambi a XXX jorns vista a vós mateix tres cents reyls a XIII sous dos, é cambiats ab lo magnífich mossèn Miquel Saburgada, posau-los per mi.

Vostre Gil Navarro.

[1462, agost, 28]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

176

1462, juliol, 16

+ Al molt honrat lo sènyer En Bernat Size, en Barchinona

Primera

+Jhesús. En Mallorques, a XVI de julioll, 1462

Molt honrat sènyer: Per aquesta primera letra de cambi a XX jorns vista pagareu als honorables En Johan Stella e Francesch d'Alltelló cinquanta tres reyls a rahó de XIII sous V diners per reyal per la vallor, dels quals yo són content ací de l'honrat En Pere Muntayans, perquè al temps aja bon compliment. E sia Jhesús ab tots.

Anthoni Calles

In pede ... alia manu: Presentada e no acheptada, a XXI de julioll, 1462.

[1462, agost, 13]

Antonius Popolisco, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tredecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 25, s.n.

177

1462, juliol, 23

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXIII de juliol, any Mⁱ CCCC LX dos

Per aquesta primera de cambi a sexanta jorns feta pagareu an En Guillem Alegra, síndich, cent reyls así rebuts de l'honrat En Pere Spanyol, regent la clavaria, a rahó de quatorze sous e sis per reyal, perquè al dit temps fets-hi bon compliment.

A vostre honor prest Anthoni Garcia

[1462, setembre, 28]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem seu forum tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

178

1462, juliol, 27

Al molt honrat lo sènyer En Luis Benet, botiguer, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVII de juliol, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista al sènyer En Luis de Sos trenta reyls, dich 30 reyls, a rahó de XIII sous VI diners per reyal que per la valor de aquells yo són assí content del sènyer En March Salmons. Al temps féu-li bon compliment. E Déu vos quart.

A vostra honor prest Johan Martorell.

[1462, agost, 30]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone. Ad rationem duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

179

1462, agost, 3

Al molt honorable lo sènyer En Bernat Cisa, en Barchinona

Primera

Jhesús. En Mallorques, a III de agost, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a XX jorns vista a l'honrat sènyer En Guillem Alegre, síndich, dos cents e nou reyls a rahó de XIII sous VII he cambiat ab l'onrat En Pere Spanyol, regint la clavaria per l'onorable En Johan de Conilleres, són per mi.

Vostre Gil Navarro.

[1462, agost, 31]

Leonardus Imperialis, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

180

1462, agost, 9

Al molt honrat lo sènyer En Bernat Siza, en Barchinona

Jhesús. En Mallorca, a 9 de agost, 1462

Honrat sènyer: Pagau per aquesta prima de cambi a XX jorns vista a vós mateix cinquanta reys a rahó de XIII sous VIII diners reyal, cambiats ab En Manuel Pardo. Al temps sien ben pagats. E sia Jhesús ab tots.

Vostre Gabriel Jacme.

[1462, setembre, 4]

Iohannes de Petris Albis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et unius denarii monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

181

1462, agost, 11

+ Al molt honrat lo sènyer N'Arnau Masana, manor, en Barchinona

Primera

+Jhesús salva'ns. En Malorca, a XI d'egost, 1462

Honrat sènyer: Per aquesta primera letra de cambi a XX jorns vista pagareu als honrats En Johan Estela e Francesch d'Alteló cinquanta reals, dich L reals, a rahó de XIII sous nou diners per real, dels quals som así content de l'honorable En Gabriel Suyer, al temps féu-los bon compliment.

Vostre Guillem Ramon de Monsó.

In pede seu fine ... alia manu: Presentade e no acceptade, a 19 d'egost, 1462. Nills vull pagar.

[1462, octubre, 5]

Leonardus Imperialis, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem seu forum tresdecim solidorum et duorum denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Antoni Vilanova, *Llibre comú*, 1462, juliol, 25-1463, gener, 25, s.n.

182

1462, agost, 13

Al molt honrat lo sènyer En Guillem e Francesch Alegre, en Barselona

Jhesús. En Mallorca, a XIII d'agost, M CCCC LXII

Per aquesta prima de cambi a l'usat pagareu al sènyer En Luis de Sos vuytanta sinch reyls per la valor, jo són content assí d'En March Salmons a rahó de XIII sous sis diners, perquè al temps fets-hi bon compliment.

Anthoni Salom a vostra honor.

[1462, agost, 30]

Franciscus Pensano, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem duodecim solidorum et undecim denariorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

183

1462, setembre, 15

Al molt honorables los senyor En Johan Stele e Franch d'Altello, Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XV de setembre, any 1462

Per aquesta segona de cambi, si per la primera pagats no havets alle usat pagareu a l'honrat An Guillem Alegra, síndich, setanta sinch reyls a rahó de XIII sous VI per la valor. Jo són content assí de l'honorable En Pere Spanyol, regent la clavaria.

Vostre Gabriel Sunyer.

[1462, octubre, 15]

Lehonardus Imperialis, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum monete Barchinone pro quolibet regali Maioricarum.

AHPB, Esteve Mir, *Quinquagesimus liber primus comunis*, 1462, juliol, 31-1463, gener 15, s.n.

184

1462, octubre, 22

Al molt honrats les senyors En Jacobo Carman e Jacobo de Matelli, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXII de hoctubre, 1462

Pagau per aquesta primera de cambi a l'usat a-n Johan de Planes e Ramon Botí sent reyls canbiats ab En Bernat Cotaner a XIII sous VIII° e posau-los a comte de Marcho Zazi sobre de vós.

Vostre Luis Soler.

Presentada e no abceptada a XXVIII° de deembre, 1462.

[1463, gener, 18]

Franciscus Pensano, curritor auris et cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum et trium denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHCB, Arxiu Notarial: IX.9, plec 1461-1463-1465 [notari: Antoni Vilanova].

185

1462, octubre, 29

Al molt honrat les senyors En Jacobo Caraman et Jacobo de Matelli, en Barchinona

Jhesús. En Mallorques, a XXVIII de octubre, 1462

Pagau per aquesta segona de cambi a IIII° jorns vista, no havent pagat per la primera a-n Barthomeu Roser sexanta reyls canbiats ab An Anthoni sa Torre a XIII sous VII e posau-los com vos avís.

Vostre Janís Soler.

[1463, febrer,17]

Asbertus Vilella, mediator cambiorum publicus et iuratus civitatis Barchinone.

Ad rationem tresdecim solidorum quatuor denariorum monete Barchinone pro quolibet regali auri monete Maioricarum.

AHPB, Bartomeu Masons, *Llibre comú*, 1462, abril, 10-1463, febrer, 23, s.n.

Índex de noms de persona

- ALBA, Pere Agustí, mercader, ciutadà de Barcelona, 18, 19, 29, 50, 54.
- ALBERTÍ, Arnau, 143.
- ALBERTÍ, Joan, donzell de Mallorca, 109.
- ALBERTÍ, Pere Joan, donzell, de Mallorca, 91, 136, 138.
- ALCOVER, Critòfol, 55.
- ALEGRE, ALEGRA, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, síndic a Mallorca, 46, 47, 50, 55, 70, 72, 73, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 106, 116, 117, 119, 121, 142, 147, 149, 153, 155, 156, 157, 163, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 177, 179, 182, 183.
- ALEGRE, Francesc s. Franci, mercader, ciutadà de Barcelona, 70, 72, 73, 85, 106, 117, 119, 121, 147, 175, 182.
- ALIES, Vidal, mercader, ciutadà de Barcelona, 125.
- ALTEYO s. ALTELÓ s. ALTELLÓ s. ALLTELLÓ, Francesc s. Franch, mercader, ciutadà de Barcelona, 148, 151, 152, 154, 162, 176, 181, 183.
- AMIGÓ s. EMIGÓ, Gabriel d', patró de nau i mercader de Barcelona, 165.
- ANDREU, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 27, 73, 81, 101, 104, 119.
- ANTONI, Bartomeu, 22, 24.
- ARAGÓ, regne, 3.
- ARBOSSICH, Gabriel, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 109, 145, 151.
- ARNAU, Joan, paraire, ciutadà de Barcelona, 89, 130.
- ASPIA s. ASPIYA s. SPIYA, Bernat, mercader, ciutadà de Mallorca, 136, 145.
- ASTELA s. ASTILA s. ASTELLA, v. ESTELA.
- AVELLÀ, AVALLÀ, Pasqual, mercader, ciutadà de Mallorca, 96.
- AVINENT s. AVYNENT, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 17, 18.
- AVINYÓ, Gaspar de, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 78, 83, 110, 113, 124.
- BACH, Lluís, mercader, ciutadà de Mallorca, 20.
- BACH, Rafael, mercader de Mallorca, 15.
- BAIOLÉS s. BAYOLÉS, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 38, 88, 91.
- BALANGERI s. BELENGERYS, Borci s. Borxio de, mercader llombard, 41.
- BALLORI, Antoni, 154.
- BARQUERES, Bernat, mercader, ciutadà de Barcelona, 34.
- BARQUERES, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 34.
- BARTOMEU, Batista, mercader, ciutadà de Mallorca, 62, 164.
- BENAIAM s. BENEJAM s. BENHAIAM, Guillem, 63.
- BENET, Lluís, botiguer, ciutadà de Barcelona, 178.
- BENNASER s. BETNACER s. BETNASÉN, Johan, mercader, ciutadà de Mallorca, 60.
- BENVIURE, Lluís, menor, mercader, ciutadà de Mallorca, 26.
- BERARD, Miquel, 57.
- BERENGUER, Antoni, peller, ciutadà de Barcelona, 159.
- BERTRAN s. BARTRAN, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 34, 72.
- BERTRAN s. BARTRAN, Lleonard, mercader, ciutadà de Barcelona, 29, 43.
- BERTRAN, BARTRAN, Ferrer s Ferré s. Ferrux, mercader, ciutadà de Barcelona, fill de Ferrer Bertran, mercader, ciutadà de Barcelona, 15, 30, 43, 44, 62, 74, 75, 87, 99, 103, 112, 120; senior, 122, 143, 161, 173.
- BERTRAN, Francesc s. Franch, mercader, ciutadà de Barcelona, 30.
- BESALÚ s. BESULÚ s. BUSULÚ, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 67.
- BESULÚ, Joana de, mare de Francesc de Busulú, mercader, habitant de Barcelona, factor, 164.
- BLASCO, Antoni, peller, mercader, ciutadà de Barcelona, 4.
- BOCH, Bonanat, 98.
- BOFILL s. BOFFIY, Martí, 5.

- BONFILASTI, Joan, 6.
- BORONAT, Andreu, sastre i botiguer, ciutadà de Mallorca, 95.
- BORRÀS, Joan, canonge de la Seu de Mallorca, 2.
- BORRELL, Pere, mercader d'Alacant, 45, 48.
- BOSQUET, Francesc, 77.
- BOSQUET, Miquel, 77.
- BOTÍ, Ramon, 184.
- BROCART s. BROCARS, Francesc, corredor d'orella i de canvis de la ciutat de Barcelona, 92, 104, 134.
- BURDILLS s. BORDILS, Felip de, ciutadà de Mallorca, 86.
- BURDILLS, Joan, 37.
- BUSQUETS, Pere, mercader, ciutadà de Mallorca, 5.
- ÇAFORTESA, Pere, donzell de Mallorca, 173.
- CALAFF, Antoni, mercader, ciutadà de Mallorca, 55.
- CALLAR s. CALLER s. CATLAR, Joan des, clavari, 5, 6, 10.
- CALLES, Antoni, paraire, ciutadà de Mallorca, 176.
- CAMPRODÓ s. CAMPREDÓ, Joan, mercader de la vila de Perpinyà, 159.
- CANET, Bartomeu, blanquer, ciutadà de Mallorca, 79.
- CANTHÓ, Simon, corredor de coll, ciutadà de Mallorca, 146.
- CAPASPRE s. CAPASTRE, Lleonard, ciutadà de Mallorca, 90.
- CARAMAN s. CARMAN, Jacobo, 184, 185.
- CARCASSONA, Bonanat de, mercader, ciutadà de Barcelona, 130.
- CARDONA, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 15.
- CARDONA, Francesc s. Franch de, mercader, ciutadà de Barcelona, 19.
- CASASAGE, Baltasar de, mercader, ciutadà de Barcelona, 13.
- CASASAGE, Jaume de, canviador, ciutadà de Barcelona, 6.
- CATANER, Paris, 7.
- CATLAR, v. CALLAR.
- CATTANI, Babilano, mercader genovès, 31.
- CATTANI, Benet, mercader genovès, 18.
- CAVALLERIA, Felip de la, mercader, ciutadà de Saragossa, regne d'Aragó, habitant de Barcelona, 3, 5.
- CELLERES, v. SELLERES.
- CERDÀ, Gabriel, paraire, ciutadà de Barcelona, 25.
- CIRLOT, Nicolau de, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 4, 21, 26.
- CISA s. CIZA s. SISA s. SISSA s. SIZA s. CIZE s. CISE s. SIZE s. XISES, Bernat, mercader, ciutadà de Barcelona, 27, 33, 36, 48, 69, 71, 73, 76, 78, 80, 81, 89, 100, 101, 110, 119, 121, 123, 129, 132, 137, 148, 149, 160, 162, 163, 171, 176, 177, 179, 180.
- CLAVER, Pere, paraire, ciutadà de Mallorca, 56.
- CLUSA, Pere, ciutadà de Barcelona, 57, 68.
- COMA, Arnau, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 10.
- COMA, CHOMA, Joan sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 51, 52, 53.
- COMA, Guillem sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 26.
- CONILLERES s. CUNILLERES s. CONILLERAS, Joan de, clavari, 149, 153, 155, 156, 163, 167, 168, 172, 174, 179.
- CONSTANTÍ s. CONTESTÍ, Bernat, de la vila de Lluçmajor, 128, 134.
- CORREGER, Nicolau, ciutadà de Barcelona, 94.
- CORS, Esteve dez, 85.
- COTANER s. COTONER, Bernat, ciutadà de Mallorca, 184.
- DALA, Bernat, mercader, ciutadà de Barcelona, 70.
- DALGÀS, Bernat, mercader, ciutadà de Barcelona, 37.
- DALMAU s. DELMAU, Manuel, mercader, ciutadà de Barcelona, 46, 49, 51, 52, 53, 98, 109, 115, 118, 136, 169.
- DAVANSATI, Ricardo, mercader florentí, habitant de Barcelona, 4.

- DIUMER, Jaume, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 102.
- DIXER, Joan, 6.
- DURAN, Antoni, major, mercader, ciutadà de Mallorca, 64.
- DURAN, Antoni, menor, mercader, ciutadà de Mallorca, 124, 172.
- DURATA s. DURETA, Jaume, mercader, ciutadà de Mallorca, 67.
- ESCALES s. SCALES, Francesc, corredor d'orella i de canvis de la ciutat de Barcelona, 79, 93, 94, 123, 161.
- ESCIU, Santeristòfol, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
- ESPANYOL s. SPANYOL, Pere, clavari de la consignació del regne de Mallorca, ciutadà de Mallorca, 46, 47, 86, 87, 88, 90, 91, 93; clavari de la universitat, 116; menor, 117; regent la clavaria, 142, 149, 153, 155, 157, 163, 167, 168, 171, 172, 174, 177, 179.
- ESPANYOL, Nicolau, ciutadà de Mallorca, 120.
- ESPECIER, Nivó, mercader, ciutadà de Barcelona, 40.
- ESPIA, Bernat, ciutadà de Mallorca, 133.
- ESQUIU, v. ESCIU.
- ESTALA, v. ESTELA.
- ESTELA, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 20, 21, 22, 24, 27, 33, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 58, 64, 66, 68, 71, 75, 76, 77, 80, 90, 92, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 104, 105, 108, 109, 112, 114, 116, 124, 126, 127, 128, 132, 134, 137, 140, 145, 148, 151, 152, 154, 157, 158, 162, 165, 166, 172, 176, 181, 183.
- ESTEVE s. STEVE, Antoni, causídic, ciutadà de Mallorca, 157.
- FARRER, v. FERRER.
- FERRER, Antoni Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 66.
- FERRER, Jaume, mestre en lleis, canonge de Mallorca, 167.
- FERRERA, Macià, mercader, ciutadà de Mallorca, 9, 11.
- FIVALLER, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 106.
- FOLCH, Nicolau, argenter, ciutadà de Mallorca, 108, 114, 127.
- FONT, Francesc s. Franci sa s. ça, mercader, ciutadà de Barcelona, 28, 31, 32, 59, 60, 129, 169.
- FONT, Joan, draper, ciutadà de Barcelona, 56, 125.
- FONT, Pere, ciutadà de Mallorca, 17.
- FONTANALS s. FONTANILS, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 55, 128, 134.
- FORTESA, Ramon ça s. sa, 42, 44.
- FORTIÀ, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 89, 107, 123, 159.
- FRAGUE, Gabriel, procurador del cardenal de Lleida,¹ 25.
- FRIGOLA, Vidal, mercader, ciutadà de Mallorca, 52.
- FUM, Jaume, canonge de la Seu de Mallorca, 66.
- GALIANA s. GUALIANE, Joan de, donzell, 14.
- GALIANA, Ferrer de, donzell de Mallorca, 131, 157.
- GALIANA, Jaume, clavari, 10.
- GALLART, Gabriel, mercader, habitant de Barcelona, 161.
- GARAU, v. GUERAU.
- GARCIA s. GARSIA, Antoni, doctor en lleis, ciutadà de Mallorca, 86, 139, 162, 177.
- GARET, Arnau, 38.
- GARIGÓ, Mateu, paraire, ciutadà de Mallorca, 102.
- GENER s. JANER, Nicolau, corredor, ciutadà de mallorca, 115, 156.
- GIANFILASTI, Joan, 4, 9.
- GIANFILAZI, v. GIANFILASTI.
- GIGER DES, Joan, ciutadà de Mallorca, 98.
- GOLANDI, Lleonard, mercader de Pisa, procurador i factor de Tomàs Pujades, mercader, ciutadà de Barcelona, 18, 41.

1. Antoni Cerdà i Lloscos (1390-1459), cardenal de Lleida, també dit cardenal de Messina.

- GRANYANA, Pere, 39.
- GUAL, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 74, 125, 126, 140, 144, 152, 168, 170.
- GUALANDI, Leonardo, v. GOLANDI, Leonardo.
- GUALL, Martí, mercader, ciutadà de Mallorca, 23, 44.
- GUARDIOLA, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, 49.
- GUERAU, Francesch s. Fransi, mercader, ciutadà de Barcelona, 16.
- GUILLEM, Pere, 35.
- GUIXENT, Bernat, 65.
- HOLIVA, v. OLIVA.
- HUBACH, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 93.
- HUGUET s. HUGET s. UGUET, Bernat, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 9, 11, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 31, 39, 49, 59, 60.
- IMBERT s. UMBERT s. UNBERT, Gaspar, 151.
- IMPERIAL, Lleonard, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, mercader genovès, habitant de Barcelona, 31, 127, 128, 132, 137, 142, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 171, 172, 174, 179, 181, 183.
- JANER, v. GENER.
- JAUME s. JACME, Gabriel, apotecari, ciutadà de Mallorca, 180.
- JOAN s. JOHAN, Gregori, ciutadà de Mallorca, 28, 42, 82, 83.
- JOAN, Gregori, paraire, ciutadà de Barcelona, 99, 103, 107, 112.
- JOAN, Jaume, ciutadà de Mallorca, 116.
- JOANA, muller de Cristòfol Esquiú, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
- JOLÍ s. JOLIT, Bernat, mercader, habitant de Barcelona, ciutadà de Mallorca, 118, 120, 122.
- JOLÍ, Joan, ciutadà de Mallorca, 118, 122, 166.
- LANES s. LANERS, Pons des, 13, 15, 28, 31, 32, 65, 67.
- LINÀS, Guillem, mercader, ciutadà de Mallorca, 92.
- LLEIDA, ciutat, 25.
- LLORET s. LORET, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 52, 54.
- LOTO, Stefano di o Esteve de, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 6, 42.
- MADRENCHS, Joan, patró de nau, ciutadà de Barcelona, 105.
- MADRENCHS, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 16.
- MANERE, Gaspar, ciutadà de Mallorca, 174.
- MANRESA, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 35.
- MARÍ, Llorenç de, cavaller, habitant de Mallorca, 46.
- MARTÍ, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 8, 10.
- MARTÍ, Jaume, procurador de l'arquebisbe, 35.
- MARTORELL, Joan, de Menorca, 178.
- MAS s. MES, Joan de, mercader, ciutadà de Barcelona, 25.
- MASSANA s. MASANA, Pons, mercader, ciutadà de Barcelona, 1.
- MASSANA, Arnau, mercader, ciutadà de Barcelona, 69, 98, 135, 145; menor, 181.
- MASSANA, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 78.
- MASSOT s. MASOT, Rafael s. Reffel, 85, 101, 102, 110, 138.
- MASSOT, Andreu, paraire, mercader, ciutadà de Mallorca, 85, 106, 119, 121.
- MATELL s. MATELLI, Jacobo de, mercader, ciutadà de Barcelona, 184, 185.
- MESTRA s. MESTRE, Arnau, mercader, ciutadà de Mallorca, 17, 18, 29, 50, 54.
- MIR, Esteve, notari, ciutadà de Barcelona, 58.
- MIR, Lluís, mercader, ciutadà de Mallorca, 163.
- MIRÓ, Bartomeu, mercader, ciutadà de Mallorca, 130.
- MIRÓ, Galceran, mercader, ciutadà de Mallorca, 33.

- MIRÓ, Lluís, mercader, ciutadà de Mallorca, 150.
- MOLL s. MOLLE, Jaume de, 78.
- MOLLET s. MOLLES, Bernat de, mercader, ciutadà de Barcelona, 74, 78, 130.
- MONMANY, v. MUNTANY.
- MONSÓ, Guillem Ramon, ciutadà de Mallorca, 181.
- MONTANER, MUNTANER, Gabriel, mercader, ciutadà de Mallorca, 64, 71, 126, 128, 134.
- MONTAYANS s. MUNTAYANS s. MUNTEYANS, Pere de, 127, 137, 148, 176.
- MONTORNÉS, Gilipert, 135.
- MONTRAYAL s. MONRAYAL, v. MONTREYAL.
- MONTREYAL, Joan de, mercader, ciutadà de Barcelona, 65, 83, 107.
- MONTERRAT, monestir, 66.
- MORA, Gabriel, mercader, ciutadà de Barcelona, 5, 8, 63.
- MORA, Jaume, mercader, ciutadà de Tarra-gona, 62, 126, 144, 170.
- MORA, Joan, 125.
- MORA, Pere, 140, 152, 154, 165, 168.
- MORANTA s. MORANTE, Joan, notari, ciutadà de Mallorca, 132.
- MORELL, Miquel, ciutadà de Mallorca, 169.
- MUNTANER, v. MONTANER.
- MUNTAYANS s. MUNTEYANS, v. MONTAYANS.
- MUNTANY s. MONMANY, Gaspar, mercader, ciutadà de Barcelona, 115.
- MUNTANY, MONMANY, MOMAY, MONMAY, Gaspar, mercader, ciutadà de Barcelona, 61, 79, 83, 84.
- MONTREYAL, v. MONTREYAL.
- NADAL s. NEDAL, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 72, 73.
- NAVARRO, Gil, mercader, ciutadà de Mallorca, 147, 153, 175, 179.
- NAVE, Gonsalvo de, castellà, de Mallorca, 5.
- NET, Mateu, ciutadà de Mallorca, 36.
- NICOLAU, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 112, 132.
- NIUBÓ, Antoni, 111, 113, 131, 139, 141.
- NIUBÓ, Bartomeu, botiguer, ciutadà de Barcelona, 101, 102, 110, 111, [Bernat] 113, 124, 131, 138, 139, 141.
- OLIVA s. HOLIVA, Joan, prevere de Barcelona, 54.
- OLLER, Rafael, mercader, ciutadà de Barcelona, 45, 48.
- OSONA, Pons s. OPONA, Pont, paraire, ciutadà de Mallorca, 39.
- PACHS, Arnau de, cavaller de Mallorca, 10.
- PACHS, Bernat de, cavaller de Mallorca, 106.
- PACHS, Huguet de, 72.
- PACHS, Jordi, 1, 7.
- PALAGRÍ, Bartomeu, 32.
- PALMER, Vidal, 39.
- PARDO, Manuel, mercader, ciutadà de Mallorca, 180.
- PARDO, Pau, mercader, ciutadà de Mallorca, 160.
- PARDO, Perot o Pere, cavaller de Mallorca, 43, 48, 51, 52, 53, 160.
- PARETS, Cristià de, 74.
- PASQUAL, Jaume, ciutadà de Mallorca, 68.
- PAU, Pere de, mercader, ciutadà de Mallorca, 79.
- PAX, v. PACHS.
- PEDRALBES, Joan de, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 7, 8, 13, 16, 19, 33, 34, 46, 56, 57, 58, 64, 82, 101, 111, 118, 180.
- PENSANO, Francesc, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 81, 89, 107, 126, 129, 130, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 147, 159, 164, 166, 169, 175, 177, 178, 182, 184.
- PERE s. PERA, Antoni, hostaler, ciutadà de Mallorca, 80.
- PERE, Joan, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 45, 47.
- PERPINYÀ, Mateu, 160.
- PERPINYÀ, Pere, 133, 160.
- PERTUSA, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 61.
- PINÓS, Francesc Galceran de, noble, 57.

- PINYA, Daniel, 4.
- PINYA, Joan, corredor de Mallorca, 142, 167.
- PIQUER, Berenguier, metge, ciutadà de Mallorca, 30.
- PLANES, Joan de, 184.
- POAL, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 3.
- POPOLESCO s. POPOLISCO s. POPULESCO, Antoni, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, mercader florentí, habitant de Barcelona, 63, 67, 131, 148, 150, 170, 173, 176.
- PRATS, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 108, 114, 117, 127.
- PUGIADES, v. PUJADES.
- PUIG s. PUG d'Orfila, Bernat de, cavaller de Mallorca, 110, 158.
- PUIG s. PUG s. PUYG, Nicolau, corredor de Mallorca, 75, 76, 158.
- PUIG s. PUG, Francesc, mercader, ciutadà de Mallorca, 32, 40.
- PUJADES, Tomàs, mercader, ciutadà de Barcelona, 18.
- PUJOL s. PUGOL, Llorenç, prevere de Mallorca, 46.
- PUX, Pere, argenter, 34.
- RAJADELL s. RAYADELL, Pere, fill d'Angelina, muller de Tomàs Rajadell, 77.
- RAPHEL, Galseran, 69.
- REGOMIR, carrer de la ciutat de Barcelona, 86.
- RENOBART s. RANOVARD, Joan, ciutadà de Mallorca, 38.
- RENOM, Joan, notari, 100.
- REYAL, Cristòfol, 173.
- RICARD, Pere, mercader, factor de Joan Estela, mercader, ciutadà de Barcelona, 20.
- RIERA, Arnau, mercader, ciutadà de Mallorca, 2.
- RIMA, Antoni, apotecari, ciutadà de Barcelona, 64.
- ROMA, ciutat, 66.
- ROQUER, Feliu, 19.
- ROS, Francesc, mercader, ciutadà de Mallorca, 121.
- ROSAT, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 75, 93.
- ROSER, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 146.
- ROVIRA, Pere, prevere de Mallorca, 171.
- RUVIRA, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 61.
- SABURGADA, Miquel, 147, 175.
- SALERES s. SELERES, v. SELLERÉS.
- SALMONS, Macià s. Masià, mercader, ciutadà de Barcelona, 1.
- SALMONS, Marc, 143, 178, 182.
- SALOM s. SELOM, Antoni, mercader d'Eivissa, 76, 182.
- SALT, Antoni, 12, 14.
- SAN UMHA, Bernat, 97.
- SANCREMENTO, v. SANT CLIMENT.
- SANT CLIMENT, Pere Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 7, 8.
- SANT MARTÍ, Gil de, donzell de Mallorca, 123.
- SARAGOSSA s. SERAGOSSA, Joan, paraire, ciutadà de Mallorca, 50.
- SATORRA, Francesc, mercader, ciutadà de Mallorca, 140.
- SAVALL s. ÇAVALL, Mateu, 84.
- SCALES, v. ESCALES.
- SCARSAFIGA, Andreu, mercader genovès, habitant de Barcelona, germà de Jaume Scarsafiga s. Squarzafiga, mercader genovès, habitant de Barcelona, 7.
- SCARSAFIGA, Jaume, mercader genovès, habitant de Barcelona, 7.
- SCIU, v. ESQUIU.
- SELLERÉS s. SELERÉS s. SALERÉS, Antoni, canviador, ciutadà de Barcelona, 138, 139, 141.
- SENT JOHAN, Joan de, mercader, ciutadà de Barcelona, fill de Pere de Sent Johan, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 69.
- SENT JOHAN, Jordi de, cavaller de Mallorca, 58.
- SENTMANAT, Fransi de, 84.
- SÈNYER, Nicolau, mercader, ciutadà de Mallorca, 166.

- SERRA, Ambròs, mercader, ciutadà de Mallorca, 105.
- SERRA, Pere, mercader, ciutadà de Menorca, 77.
- SEVER, Miquel, 146.
- SIMÓ, SIMON, Bartomeu de, corredor d'orella i de canvis de la ciutat de Barcelona, 20, 37.
- SISA s. SISSA s. SIZA s. SIZE, v. CISA.
- SOLER, Gabriel, ciutadà de Barcelona, 86.
- SOLER, Janís, 185.
- SOLER, Lluís, mercader, ciutadà de Mallorca, 71, 89, 107, 109, 123, 184.
- SOLMER, Antoni, 124.
- SOLSONA, Lluís, 42.
- SOQUERRATS, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 164.
- SORDI, Lluís, 70.
- SOS, Lluís de, mercader, ciutadà de Barcelona, 143, 150, 182.
- SPANYOL, v. ESPANYOL.
- SPECIER, v. ESPECIER.
- SPERANEU s. SPERANDEU, Guillem, 102.
- SQUAZ, v. SCARSAFIGA.
- STELA s. STELLA, v. ESTELA.
- STELL, v. ESTELA.
- STEVE, v. ESTEVE.
- STILA, v. ESTELA.
- SUNYER, Francesc s. Fransi, mercader, ciutadà de Barcelona, 10, 20, 29.
- SUNYER, Gabriel, mercader, ciutadà de Mallorca, 45, 165, 181, 183.
- SUREDA, Pau, cavaller de Mallorca, 21.
- TALLENS, Antoni, 149.
- TAMARIT s. TAMARITH s. TAMERIT, Baltasar, mercader, ciutadà de Barcelona, pare de Joan Tamarit, mercader, habitant de Barcelona, 39, 56, 57, 94, 114, 150, 155, 158, 167, 170, 174.
- TERMENS, Antoni, factor de Joan Valls, mercader, habitant de Barcelona, 8, 43, 74.
- TERRIOLA, Pau, major, mercader, ciutadà de Mallorca, 129.
- TOMÀS, Gaspar, ciutadà de Barcelona, 111.
- TORNER, Joan, 32, 40.
- TORRE, Antoni sa, 185.
- TORRELLA, Jaume, 10.
- UBACH, Pere, 80.
- UGUET, v. HUGUET.
- ÚMBERT s. UNBERT, v. IMBERT.
- VALLDAURA, Nicolau, mercader de València, 49.
- VALLORI s. VALORI s. VATLORI s. VETLORI s. VELORI s. VALORY, Antoni, mercader, ciutadà de Mallorca, 92, 95, 96, 97, 105, 108, 151.
- VALLS, Joan, 133, mercader, ciutadà de Barcelona, 136, 137.
- VERDERA, Bernat, mercader, ciutadà de Mallorca, 78.
- VERI s. VARI s. VIRII, Pere de, mercader, ciutadà de Barcelona, 11, 13, 16, 20, 22, 23, 24, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 66.
- VERI s. VERII s. VARI s. VIRA, Antoni de, mercader, ciutadà de Mallorca, 61, 62, 64, 70, 81, 82, 83, 84, 99, 100, 103, 104, 109, 114, 115.
- VERTS, Bernat Llorenç, 148.
- VIASTROSA, Nicolau, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
- VICH, Jaume de, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 133, 135, 136.
- VIDAL, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 12, 14, 22, 24.
- VIDAL, Arnau, corredor d'orella i de canvis de la ciutat de Barcelona, 108, 146.
- VIDAL, Cristòfol, mercader, ciutadà de Mallorca, 135.
- VIDAL, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, fill de Ramon Vidal, mercader, ciutadà de Barcelona, 63, 67.
- VIDAL, Joan, mercader, ciutadà de Mallorca, 94, 144, 161, 170.
- VIDAL, Ramon, mercader, ciutadà de Barcelona, 39, 49, 56, 62.

- VILELLA s. VILLELLA s. VILLELA, Asbert, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 2, 3, 12, 14, 15, 18, 23, 25, 26, 28, 32, 35, 38, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 62, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 105, 106, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 153, 156, 185.
- VILELLA, Francesc s. Franc, 59, 129, 169.
- VILELLA, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, fill d'Asbert Vilella, corredor d'orella i de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona, 142.
- VIRA, v. VERI.
- VIVES, Lluís, mercader, ciutadà de Barcelona, 12, 14, 146.
- VIVOT, Nicolau, donzell domiciliat a la ciutat de Mallorca, 21.
- VIVOT, Pere, donzell domiciliat a la ciutat de Mallorca, 58.
- XISES, v. CISA.
- ZAZI, Marcho, 184.

NEGOCIS, PATRIMONIS, PRÉSTECES I RENDES A BARCELONA ENTRE 1600 I 1652, A PARTIR DELS INVENTARIS POST MORTEM

0 ELISA BADOSA I COLL
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Els inventaris post mortem són una important font per a l'estudi de la cultura, la vida quotidiana, els nivells de consum i la vida material. El detall amb què aquests documents descriuen els mobles, els llibres, la roba, els vestits, els estris de cuina i els objectes més insignificants, fan dels inventaris una font especialment idònia per al tractament d'aquests temes. Els nivells de consum i la vida material han estat tractats per Barcelona en diferents estudis.¹

Des del punt de vista metodològic, els inventaris post mortem plantejen diferents problemes que ja han estat estudiats, però la realització d'aquest treball obliga a replantejar-los des de la nostra perspectiva. En primer lloc, es considera que els inventaris tenen una estructura formal rígida, amb una introducció on es diu el nom del notari, el de l'ordenant del document (viuda, tutor o hereu), la data, el lloc, el nom del difunt, la seva professió i la seva categoria social. El document es clou amb la firma dels testimonis.² En aquest sentit, cal dir que no tots els inventaris analitzats aquí reuneixen aquests requisits i que, des del punt de vista formal, alguns són defectuosos, especialment els cinc procedents de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Els altres set inventaris, procedents de l'Arxiu Històric de Protocols i de la Biblioteca de Catalunya, tot i que són més sistemàtics també resulten força desiguals en el compliment de la

1. Xavier LENCINA PÉREZ, «Los inventarios post mortem en el estudio de la cultura material y el consumo. Propuesta metodológica. Barcelona siglo XVII», a Jaume TORRAS i Bartolomé YUN, (dirs.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Valladolid: Junta de Castilla y León, 1999, p. 41-61.

2. Albert GARCIA ESPUCHE, *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana. Barcelona segles XIV-XVIII* (en premsa). L'estudi tracta dels inventaris a través de la vida material. Xavier LENCINA PÉREZ, «La Història del subjecte. Inventaris post mortem, consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona moderna», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XIX (2001), p. 199-242 (p. 206-208).

normativa esmentada. No sempre hi apareix la professió del difunt, encara que es faci constar si és noble o ciutadà honrat, ni tampoc si l'habitatge era de propietat o de lloguer. Un exemple flagrant d'incompliment dels requisits legals és en el cas de Rafael Matalí. El seu hereu ordena l'inventari el febrer de 1650, sis anys després de la mort del seu pare, el gener de 1644, i, per tant, no es compleix el requisit legal de realitzar l'inventari al cap d'un mes de la mort del testador.

Són més importants que els defectes de forma dels inventaris, potser, els de contingut. Es pot dir que la qualitat de les dades d'un inventari està directament relacionada amb el grau d'interès que tenia la persona que l'ordenava fer i, potser, amb la competència del notari. L'ocultació de béns es pot reflectir quan es compara la relació de l'inventari amb la de la venda de béns en encant.³ En el cas de França, Daniel Dessert constata l'existència d'inventaris de caràcter privat paral·lels als autoritzats pel notari i l'alteració dels apartats que constituïen un patrimoni:

L'inventaire après décès, dont on pourrait attendre qu'il sois le reflet fidèle de la réalité, fardé lui aussi la vérité; il lui arrive d'omettre une partie des biens et de travestir les éléments constitutifs d'une fortune financière. L'existence, établie par des nombreux exemples, d'inventaires parallèles, faits sous seing privé et parfois reconnus devant notaires, mais sans qu'il y ait eu de minutes déposées, démontre amplement cette habitude courante.⁴

Cal plantejar-se si aquests defectes formals i algunes omissions poden invalidar l'ús de la font. Pel que fa a la temàtica d'aquest treball creiem que no, especialment quan és possible identificar o ubicar en el seu context el personatge o quan disposem d'altres documents que complementen les informacions de l'inventari. Una altra cosa és quan l'inventari no dóna resposta a allò que se li pregunta. Hi ha molts casos en què l'inventari d'una persona rica i emprenedora no permet fer-ne el seguiment dels negocis per la manca d'informació del document. Així, per exemple, hi ha inventaris en què només apareix una relació dels objectes de plata i de les joies sense que

3. Mercedes SANTIVERI, «Clases sociales y niveles de vida material en la Lleida del siglo XVII (1644-1700)», *Manuscrits* (Bellaterra), 3 (1986), p. 129-150.

4. Daniel DESSERT, *Argent, pouvoir et société au Grand Siècle*, Paris: Fayard, 1984, p. 114.

consti el pes. En alguns inventaris es poden trobar avaluades finques i préstecs —aquí veiem el notari furgant meticulosament en els llibres de comptabilitat— i, en canvi, en altres casos només en podem constatar, simplement, l'existència. Un exemple pot ser l'inventari del ciutadà honorat Jeroni de Gaver, de l'influent cercle Claris-Paguera. El seu inventari tan sols diu, quant al seu patrimoni, que en un moble amb calaixos hi ha la plata, les joies, un llibre major de censals i rendes i un altre llibre de canvis. A part de constatar l'existència d'aquestes objectes, no hi ha cap altra explicació que permeti valorar-los ni arribar a saber les rendes ni de què vivia aquest distingit barceloní.

Un altre exemple d'inventari en què no s'esmenta el patrimoni d'una persona rica és el del banquer Josep Pobla, cavaller i fill d'un ric banquer molt actiu a finals del segle XVI. El 1625, la viuda Pobla va ordenar que es fes l'inventari que reflecteix l'alt nivell de vida del banquer a la seva casa del carrer de Montcada, on hi havia un carro i una carrossa amb cortinatges folrada de baqueta, mobles de Gènova, quadres, relicaris, «una ullera coberta de cuir vermell i daurat per mirar de lluny» entre altres objectes, però no hi ha cap referència sobre finques, préstecs, joies o capitals en negocis. I com els inventaris de Jeroni de Gaver i de Josep Pobla n'hi ha molts d'altres que només deixen entreveure la importància d'un personatge però no donen informació per establir-ne el relleu econòmic.⁵

Aquest treball contempla dotze inventaris post mortem com a font per a l'estudi dels negocis, els capitals, les inversions, les rendes i la mentalitat dels comerciants. Els diferents modes d'actuació d'aquests personatges són una mostra representativa del context social i econòmic de la Barcelona de la primera meitat del sis-cents. Es tracta de dotze inventaris de valor desigual però que serveixen per investigar la varietat d'opcions a l'abast dels comerciants de l'època, l'atresorament en metall, la varietat de negocis i d'inversions. No és freqüent trobar en els inventaris post mortem una informació d'aquesta índole prou detallada com per permetre quantificar cadascun d'aquests apartats. Aquesta dificultat es deu al fet que la major part de la població no disposava de tants diners com per poder-ne destinar una part a l'atresorament o a l'estalvi, una altra part en negocis i una tercera a l'inversió en rendes fixes. Però també, com ho evidencien els exemples

5. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Joan SALINES, *Liber Tercius Inventariorum*, 10 de desembre de 1652, p. 37. Biblioteca de Catalunya (BC), Manuals Notarials, Onofre LLOBET, *Plec d'Inventaris 1573-1631*.

de Jeroni Gaver o de Francesc Pobla, perquè es volia ocultar l'abast del patrimoni. Tot i això, alguns comerciants rics i actius proporcionen per mitjà dels inventaris i de la seva documentació notarial en general les dades suficients per esbrinar quines eren les opcions econòmiques del seu grup social.

Els inventaris analitzats, considerats una font per al coneixement del context econòmic general, evidencien que a la Barcelona de la primera meitat del segle XVII hi havia un bon nombre de comerciants i empresaris que reinvertien els guanys en els seus negocis i companyies, atresoraven, compraven finques i practicaven una gran varietat de préstecs. Però, a més a més de l'estat de la seva fortuna material i de la rendibilitat de les seves inversions, també interessa veure l'abast de la seva iniciativa i la visió pels negocis en una època econòmicament molt estimulante. Es pot dir que són igualment interessants el seu èxit, la seva inquietud i els motius de la seva actuació. Aquest aspecte és el que explica que aquí s'analitzin inventaris tant de negociants molt rics com de botiguers senzills. En ambdós casos es tracta de veure sota quins incentius actuen i quines són les seves preferències a l'hora d'invertir.

Alguns personatges analitzats en aquest treball són gent coneguda a la Barcelona de la seva època tant des del punt de vista econòmic com des del polític. Són destacables per la seva riquesa Quirico Pilo, Pau del Rosso, pare del president de la Generalitat de 1652, Onofre Boxadors, Francesc Berardo, Francesc Cànoves i Cristòfol Santgenís. Pel seu protagonisme polític durant la guerra foren rellevants Jeroni Matalí i potser el mateix Santgenís. En els casos en què ha estat possible, les referències dels inventaris post mortem han estat complementades amb les actes de constitució de societats i amb els testaments, alguns d'ells amb interessants informacions sobre la gestió econòmica dels negocis del comerciant.

Tal com hem dit, la vida quotidiana, la cultura material i els nivells de consum no són els objectius d'aquesta investigació. Per això nombrosos objectes, com ara roba blanca, roba interior, vestits més o menys luxosos o el parament de la casa, gairebé no són esmentats, però sí que fem referència als objectes que reflecteixen una actitud cultural, uns gustos i uns hàbits de vida. Enmig de monòtones descripcions de llençols vells o nous, vestits de vellut o d'anascots, cortinatge o mobles, apareixen objectes que cal esmentar, especialment pel que fa a mobles de gust refinat, armes, llibres, mapes i quadres de paisatges o de tema religiós. D'una manera especial, cal fixar-se en l'existència de *llibres majors* i *llibres diaris* com a indicis d'una comptabilitat acurada i del nivell de formació del negociant.

En resum, els inventaris post mortem no han estat utilitzats per veure el nivell de vida i els hàbits de consum dels comerciants, sinó per estudiar-ne les diverses activitats que duïen a terme. Aquests exemples concrets també serveixen per dibuixar la considerable vitalitat econòmica de Barcelona a la primera meitat del segle XVII.

Els guanys dels comerciants entre 1590 i 1620: Pilo, Rosso i Boixadors

Quirico Pilo i Ferrale

Era natural de Sardenya i s'instal·là a Barcelona abans de 1590 per comerciar amb Sardenya i Sicília juntament amb el seu paísà Pau del Rosso, el pare del president de la Generalitat el 1652. Entre altres negocis, Quirico Pilo Ferrale i Pau del Rosso eren proveïdors de blat de les galeres de la Generalitat i el 1612 n'eren creditors per 6.000 lliures. Aquest mateix any, cobraren 10.578 lliures a les fires de Plasència per la importació de forment de Sardenya per al consum de les galeres de la Generalitat.⁶

Pilo féu una considerable fortuna amb el comerç. Vivia al començament del carrer de Montcada tocant al passeig del Born, al costat de la casa del gremi dels Assaonadors, un dels millors indrets de la ciutat. El seu inventari descriu les diferents cambres de la casa. A la sala de baix, a prop del carrer, i en una caixa amb pany i clau, hi guardava tots els objectes de plata que no tenien un ús sumptuari sinó que eren un capital immobilitzat i disponible per ser invertit en qualsevol moment. Alguns eren penyores de préstecs i es feia constar el nom del prestatari, com el del paraire Gabriel Geldra que per «reste de comptes entre ells» havia deixat objectes de plata i un cortinatge valorats en 379 lliures. Potser no era usual que un cortinatge fos garantia d'un deute, com tampoc no ho devia ésser empenyorar dos parells d'ulleres de plata daurada. D'altra banda, a l'inventari apareixen unes quantes joies d'or, algunes de poca qualitat o amb pedreria, i no han estat comptabilitzades com a or. Hi ha un collaret de perles de 124 grams de pes.

El mobiliari de la casa era de fusta de noguera i la millor peça era un llit de fusta daurada que deixà al seu nebot de Sasser. Tenia quatre quadres

6. Eva SERRA i PUIG, «Les galeres del General: només una política defensiva?», a *III Congrés d'Història Marítima. La gent del mar*, 22-24 de novembre de 2006 (en premsa).

que manifestaven la seva afecció per la monarquia, representaven l'emperadriu, la reina, el rei i Joan d'Àustria, l'heroi de Lepant a qui s'atribuïa el revifament del comerç mediterrani que, en definitiva, era la base de la fortuna de Pilo. També hi havia quadres de tema religiós i una sèrie de quatre sobre la destrucció de Troia. Hi havia moltes caixes on es guardaven els vestits però molts d'ells eren vells o estaven arnats o esquinçats i sembla que restaven oblidats per la gran quantitat d'espai que hi havia a la casa i per simple deixadesa. En altres habitacions de la casa hi havia tres llances, un arcabús i dues ballestes amb vuit fletxes. Era un armament antiquat i podia haver estat útil quan el comerciant era jove i viatjava. Aleshores li calia defensar-se dels bandolers dels camins, però també dels delinqüents urbans que en els primers anys del segle XVII actuaven a Barcelona freqüentment i amb força impunitat, si es tenen en compte les informacions de Jeroni Pujades.⁷

L'estudi on treballava Pilo era una petita habitació amb un moble amb calaixos, una «arquimesa», on guardava els papers, els llibres sobre els canvis i un «coern» en què registrava els salaris dels criats. Tenia un llibre de cobertes de pergami, anomenat «libro mayor que te cerca de 100 fullas que es lo llibre corrent que dit Q. P. Ferrale aportava de sos negocis juntament ab altre llibre de forma mitjana amb cubertas de pergami y ab unas cent cartas que es lo manual de dit llibre mayor...» És a dir, Quirico Pilo portava la comptabilitat per partida doble. En aquests llibres constaven els diners deixats a censal i els crèdits comercials a favor seu. Entre els noms dels seus deutors hi havia els del seu soci Pau del Rosso i tres companyies de banquers, la d'Alexandre i Jeroni de Moxó, la de Joan Pau Cànoves i Josep Pobla i la de Joan Milocos i Joan Serinyana. També hi apareixen com a deutors Francesc Brú, català establert a Plasència i soci de Jaume Damians, sards d'origen català com Onofre Foix i els nebots de Pilo, Mateu Pilo, de Sasser, i Antoni d'Aquena, de Barcelona.⁸

El testament de Quirico Pilo i Ferrale contribueix a situar els orígens i la dimensió de la seva fortuna. Era fill de Jaume Pilo, mercader de Sasser, i estava casat amb la catalana Anna de Senespleda. En el testament nomenava com a marmesors, entre altres, la seva dona, el seu soci Pau del Rosso

7. Jeroni PUJADES, *Dietari*, Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1975, 4 vols., vol. I (1601-16105), p. 209, 211, 213, 219, 221, 223, 231, 243, 246, entre moltes altres.

8. AHPB, Antoni BATLLE, *Llibre d'inventaris i encants (1609-1616)*, p. 270 (4 d'octubre de 1619).

i el nebot Antoni d'Aquena. Volia ser enterrat a Sasser, a l'església de Sant Gavino de Porto Torres, i mentre no es traslladés el seu cos, seria enterrat a l'església del convent de Sant Francesc de Barcelona on li serien resades 2.000 misses, reservava 1.000 lliures per al rés de sufragis. Deixava al convent de Sant Francesc de Barcelona, per fer-hi obres, un censal de 1.200 lliures de capital i 60 lliures de pensió per al rés d'una missa quotidiana. Disposava que després de la mort de la seva dona es constituís a benefici de l'Hospital General de Sasser un censal de 4.000 lliures i per a l'Hospital de la Misericòrdia i els presos de la presó de Barcelona un altre censal de 1.313 lliures. Deixava al seminari de la ciutat de Sasser un censal de 4.000 lliures sobre la ciutat de Reus i un altre de 450 lliures per becar quatre seminaristes del seu llinatge, els quals, en acabar els estudis, haurien d'ésser substituïts per uns altres a criteri del seu marmesor Pau del Rosso i, quan fos mort, pel del seu hereu. També disposava que, després de la mort de la seva dona i un cop fet l'inventari, els mobles i la plata de la casa es donarien al col·legi dels jesuïtes de Barcelona.

També féu llegats als seus servents, el més alt era de 100 lliures a Joan Girbau, el seu patge natural de Castellbisbal. A la seva minyona Elisabet li donà 20 lliures i al seu criat Blasco 10 lliures més. Deixà ateses les seves dues filloles i establí que s'invertís 105 lliures en un violari, amb una pensió de 15 lliures, a favor de cada una d'elles, la filla de Lluís Puig i la filla de Joan Despalau. Donà al seu nebot Quirico Pilo i Ferrale una cadena, «un taserans de or ... de 3 vies» i el llit de fusta daurada que la seva viuda s'en-carregaria d'enviar a Sardenya.

En el testament de Pilo hi han uns quants detalls que manifesten una personalitat més aviat megalòmana i una actitud més pròpia d'un noble que d'un comerciant. No era habitual que els comerciants establerts en altres ciutats es fessin enterrar en els seus llocs d'origen, com tampoc no ho era la preocupació pel futur de la seva descendència indirecta i l'important llegat al seu patge. Tampoc no era freqüent que manifestessin la religiositat de manera tan generosa. Cal tenir en compte, però, que Pilo va morir molt ric i sense fills, la qual cosa explica les disposicions esmentades.⁹

Un aspecte fonamental que reflecteix el testament de Pilo és que el comerç amb el sud d'Itàlia a la darrera desena del segle XVI és molt lucratiu. La part més interessant d'aquest document es refereix al negoci amb el

9. AHPB, Antoni BATLLE, *Quartus liber testamentorum (1606-1620)*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619).

seu soci Pau del Rosso. Segons diu Pilo, des de 1588 fins a 1615, establí una companyia amb del Rosso sense deixar-ne constància en actes ni escriptures. Sembla que cap dels dos no hi invertí diners: «en la qual companya nos posa capital algú sinó que los guanyables se són fets són estats per dita industria y treballs excessius del dit mossèn Pau del Rosso». Pilo reconeix que el seu soci mostra molta dedicació a la feina i una gran honradesa. Però la recompensa per tot això també fou gran, atès que, en els vint-i-set anys de vida de la societat, Pilo calcula que obtingueren un guany de 71.000 lliures. Els guanys nets són inferiors, cal restar-ne 5.000 lliures del deute dels hereus de Nicolau Ventallol, potser un altre soci, amb els quals hi ha un plet pendent. També hi ha un deute de 2.000 lliures a favor d'Antoni Pilo i Joan del Rosso, de Sasser, i un altre de 134 lliures i 10 sous a favor de Francesc Scola, mercader de Barcelona. Per tant, els guanys nets es calculen en 64.000 lliures. D'aquesta quantitat, i segons els pactes de la societat feta privadament, del Rosso en rep dues terceres parts, és a dir 42.666 lliures, 13 sous i 4 diners i Pilo una tercera part, 21.333 lliures, 6 sous i 8 diners. Aquesta part figura registrada a nom dels dos socis en lletres de canvi per Plasència i en deutes de roba i ferro, gèneres que estan en poder dels socis de Sasser i de Càller i un tal Francesc Massans.

Tot seguint les declaracions de Pilo, es pot deduir que les 64.000 lliures de guanys en vint-i-set anys representen un benefici net de 2.370 lliures a l'any, sense comptar l'import de negocis pendents de liquidar (2.134 lliures) i un deute que sembla de més difícil cobrament (5.000 lliures). És un benefici considerable i resulta estrany que s'hagi fet sense posar gens de capital. Aquesta absència de capital inicial pot explicar que la societat es fes sense escriptura pública, cosa que succeïa en moltes societats. Sembla freqüent en aquesta època que moltes companyies comercials no fossin escripturades davant d'un notari.¹⁰ Potser per aquesta absència d'escriptures públiques el testament de Pilo apareix també com un balanç comercial.

10. Moltes companyies es feien amb contractes privats. A França, segons Deyon, només s'escripturaven les companyies que feien contractes amb l'administració perquè incloïen els fiadors. Pierre DEYON, *Amiens, capitale provinciale. Étude sur la société urbaine au XVII Siècle*. Paris: 1967, p. 98-100.

Pau del Rosso

Era de Sardenya, com el seu soci Quirico Pilo Ferrale, i va fer testament una mica abans que aquest. Al testament del comerciant del Rosso, de 1615, es parla de 1.000 lliures per al rés de misses però no s'hi llegeix gran cosa més ja que el paper del document esta corroït per la tinta. Segons que sembla, Pau del Rosso no va morir després de fer testament, atès que quan va fer hereu son germà Joan encara no havia nascut el seu fill Pau.¹¹ D'altra banda, unes setmanes més tard, Quirico Pilo el nomenà marmessor.

L'inventari de del Rosso, encara que està en mal estat de conservació, és intel·ligible. Es va fer a instàncies dels marmessors Antoni d'Aquena, Andrea Ogiam i un Spiga, tots mercaders de Sardenya establerts a Barcelona. Pau del Rosso tenia la casa al carrer dels Banys amb un parament molt més senzill que el de Pilo, encara que els mobles també eren de noguera. El poc or que tenia procedia de penyores de préstec. En el seu inventari no apareixien censals ni lletres de canvi però el capital en plata tenia el doble de pes que el de Pilo. La gran quantitat de plata i la manca de crèdits de Rosso podria atribuir-se a una actitud molt conservadora. Potser preferia tenir el capital immobilitzat que no pas situar-lo en préstecs.

Rosso tenia en un bagul diferents armes velles: un arcabús, un morrió de ferro, dues espases, tres parells d'esperons vells i una daga de camí. En un altre bagul guardava una espasa amb la beina usada, dues ballestes velles i quatre arcabussos rovellats i vells. Eren armes per defensar-se en els viatges però, tenint en compte l'estat d'aquest arsenal, devia fer temps que Pau del Rosso feia vida sedentària. Com el seu soci Pilo, les escriptures les guardava en una habitació al pis de dalt i en una estança diferent d'on guardava la plata. En un armari gran hi tenia el llibre major, el manual, papers i escriptures i 120 lliures «de molinet». El total del diner comptant que guardava era de 262 lliures.

L'inventari dona una idea de quina era la base de l'activitat de del Rosso. A més a més de la importació de grans de Sardenya, exportava teixits i utilitzava el seu domicili com a magatzem. A la casa hi havia 1.885 canes de setzens «mesclats» forasters, 186 canes de vint-i-dosens negres de vora sarda, 835 canes de cordellat, 895 canes de vint-i-dosens «mesclats» de Barcelona i 245 canes de vint-i-quatrens negres de Barcelona. En total hi havien 4.046 canes, és a dir, 6.271 metres de tela.¹²

11. AHPB, Antoni BATLLE, *Quartus liber testamentorum 1606-1620*, p. 37.

12. AHPB, Antoni BATLLE, *Llibre d'inventaris i encants (1609-1616)*, p. 270 (4 d'abril de 1619).

En l'àmbit social, tant en els documents de Rosso com en els de Pilo es reflecteix la pertinença a un clan i es fa molt èmfasi en la fidelitat i la confiança entre companys i la parentela, ja fossin la viuda, els nebots o els cosins de Sardenya. Els dos socis no havien escripturat la societat però Pilo no volia que un cop fos mort es demanessin comptes al seu company sobre negocis comuns i que no fos qüestionat el seu testimoni sobre crèdits i deutes. En els testaments d'aquests sards es troben manifestacions d'afecte cap al soci que sobrevisqui, tal com també fa el nebot i marmessor de Pilo, Antoni d'Aquena. Es dóna gran valor sentimental a algun objecte personal, especialment el llit, que es fa enviar com a record al parent més estimat. La fidelitat dels familiars i dels criats és recompensada generosament i la religiositat es manifesta en els llegats fets als diferents hospitals. Tot i els molts anys viscuts a Barcelona, els sards enyoren el seu país fins al punt que hi volen retornar un cop siguin morts, com en el cas de Pilo. És millor anar-hi vius, tal com recomana Antoni d'Aquena, el nebot i marmessor de Pilo i de Rosso, quan diu al seu germà que vagi a viure a Sardenya amb els seus parents i com més aviat millor.¹³ Però a vegades el comerciant estranger reconeix com a propi el país d'acollida. Un destacat exemple de naturalització és el del fill del comerciant del Rosso.

El canonge de la catedral de Barcelona Pau del Rosso vivia com un autèntic dignatari de l'Església gràcies als diners que havia fet el seu pare. Era un home culte, inquiet, de gran influència política a la ciutat i es va

13. AHPB, Francesc BLANC, *Liber tercius testamentorum*, 27 de febrer de 1621, p. 62. Antoni d'Aquena, nebot de Pilo, manifesta el seu afecte al seu soci Antoni Muxiga, a qui deixa «tot aquell quart amb què jo perticipo ab una barca de port de 600 quintars patronejada per March Camp de Sunyer de Calella... y de tot aquell cambi de 10 lliures que jo tinch donat a dit patró sobre lo buch y nòlits de dita barca ensems amb tots los guanyables seguits y deguts per raó així de dit mon quart com encara del sobredit cambi... y vull que sie cregut de sa simple paraula en los comptes dels blats que de mon ordre de qualsevol temps atrás és anat venent en la plassa del Blat de la present ciutat... y assò per la gran confiança que de ell he sempre tinguda y espermentada». Vol que es tingui en compte la seva tia Anna Ferrale com a creditora del seu nebot, «de una partida de diners que jo li aportaba a negoci en cas lo dia de ma fi nols hi hagués restituit estantse al que dita senyora dirà acerca ditas cosas». Recomana al seu germà, Pere d'Aquena, que viu a Barcelona, que torni a Sasser «al qual mon germà és pregat sen vaie a viurer allí entre los nostres lo més prest sia possible per lo qual viatge y encara per vestirse bé lo dit mon germà quan estiga per partirse per allà vull que a més del sobredit li sien en la present ciutat donadas de mos béns 200 lliuras barcelonenses». Li deixa 8.000 lliures, dues caixes amb roba i el llit de camp on dormia el testador.

comprometre activament en la guerra dels Segadors des de l'inici. Va ésser un dels dotze membres de la Junta d'Hisenda que van aconsellar una emissió de deute públic de 300.000 lliures per pagar la guerra i ell mateix en va subscriure 2.300. Home entusiasta, havia manifestat la seva alegria en la reconquesta de Perpinyà fent construir al pati de casa seva una font de la qual rajava vi. La casa devia ser una de les més luxoses de la ciutat ja que quan Plessis de Besançon arribà a Barcelona com a enviat del rei de França per signar el pacte amb Catalunya no es va hostatjar a la casa de Pau Claris, sinó a la de Pau del Rosso. Un cop avançada la guerra la seva fortuna es degué incrementar a conseqüència de les seves bones relacions amb França.¹⁴

Onofre Boxadors

És un negociant molt ric del començament del segle XVII. A més d'ésser notable pel seu capital, també ho és per la gran quantitat d'informació que es recull de tota la seva documentació notarial. Tant en les escriptures de les seves societats com en el testament i en el seu inventari dóna informació de gran interès, la qual cosa justifica que ens dilatem en l'estudi del personatge i que ens calgui fer-ho en diferents apartats.

Les companyies pel comerç amb Sicília entre 1600 i 1618

El 1600, Onofre ja devia ser molt ric quan va fundar una companyia per comerciar amb Sicília. A part d'ell mateix, la societat estava composta per Pau Ferrer, Bartomeu Riera, Miquel Riera, mercaders de Barcelona, Bartomeu Roig, mestre de cases, i Magí Poso i Pere Vilamajor, qualificats com a mercaders catalans de Palerm. Tal com era freqüent, hi havia lligams familiars entre els socis, en aquest cas Boixadors, Poso i Riera eren cunyats.

14. Eva SERRA I PUIG, «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors», a *El Barroc Català*, Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 89-135, 90, 91 i 127. Vicenç ESTANYOL BADERA, *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació 1640-1642)*, Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1996, p. 172. José SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, p. 102, 174-175 i 609.

La duració de la companyia era de tres anys, prorrogable a un altre i en cas de produir-se la mort d'un soci la companyia continuava amb els seus hereus. L'objecte de la societat era el comerç amb Catalunya, el Rosselló i la Cerdanya, Espanya en general i l'illa de Sicília. El capital era de 30.000 lliures i el major participant era Onofre amb 10.000 lliures. Però Onofre no tenia cap funció en el negoci, que era administrat per dos socis a Barcelona i dos a Palerm. Un d'aquests, Magí Poso, operava indistintament a ambdues ciutats. En cas que l'altre administrador, Pau Ferrer, morís, s'especificava que Onofre Boxadors el substituïria.

L'escriptura d'aquesta societat resulta particularment llarga i repetitiva. Les activitats de la companyia, les obligacions dels socis i el repartiment dels beneficis es regulen detalladament. Si es compara aquest document amb el testament d'Onofre Boxadors és fàcil deduir que tenen el mateix autor. En cap de les dues escriptures no es deixa res a l'atzar.

- a. *El comerç de mercaderies.* L'activitat fonamental era l'exportació a Sicília de teixits, metall i pells. Aquests productes eren venuts a Palerm o a diferents llocs de l'illa pels socis que hi residien, sense que aquells poguessin tenir botiga ni cap altra activitat que la fixada per la companyia. Els companys de Barcelona tampoc no podien tenir altres activitats que les de la societat. Cada soci podia actuar individualment tot fent compres al comptat o a termes i enviant les mercaderies a l'illa en les expedicions que li semblés bé i fent les assegurances segons el seu criteri. Era totalment prohibit als de Sicília comprar o intervenir en la compra de blat i grans, sota penalització de 1.000 ducats. En cas de fer-ho els guanys serien per a la companyia i les pèrdues només per als socis de l'illa.
- b. *La negociació amb capitals.* Es donaven disposicions per operar amb els guanys de la companyia. En primer lloc, cap soci no podia treure capital ni retirar beneficis però tenien total autonomia individual per actuar amb els capitals i podien invertir tot donant o prenent lletres de canvi i en donar o prendre diners a crèdit, «conforme anirà a la plaça». Els administradors de Sicília tenien la mateixa autonomia que els de Barcelona quant a comprar o vendre lletres de canvi i fer préstecs amb els diners de les vendes, «així per Barcelona, València, Bisensa y Plascència com per altres parts». Els socis de Barcelona i els de Sicília tenien «pleníssima facultat y potestat per relaxar, concordar y fer qualsevol avinensa, remissions y relaxacions de qualsevol diners y deutes així de robas com de canvis tocant a pnt. Companyia». Tot i això, els

de Sicília havien d'enviar els comptes a Barcelona després de cada expedició i els de Barcelona els hi donarien el debit. A final d'any enviarien a Barcelona «còpia llarga del compte corrent». Els pactes prevenien el transport de numerari a risc de la companyia: «fer venir o treure de comptants per terra així de València y Saragossa com de altrás parts de Spanya.» Els socis de Palerm també podien fer transport de numerari per les fires o altres parts de l'illa.

- c. *Retribucions i repartiment dels beneficis.* En cas de disputes entre els companys es pactava que serien resoltes per dos experts i si algun soci no estigués d'acord amb el que aquests resolguessin pagaria als socis que s'hi avinguessin 2.000 ducats. Cap d'ells no podia tenir comissió d'allò que comprés, vengués o negociés per compte de la companyia a la qual corresponien les pèrdues i els guanys. Els administradors de Sicília tenien 300 lliures a l'any que eren del fons de la companyia (pel que sembla, més endavant corresponia a cada administrador 100 lliures) per despeses de menjar, vestits i criats. A més a més, i també pagat per la companyia, hi havia els gastos del lloguer dels magatzems. Els administradors de Barcelona cobraven pels mateixos conceptes 200 lliures a l'any a repartir entre dos o tres socis, segons Magí Poso fos absent o no de Barcelona. El repartiment dels beneficis depenia de l'aportació de capital de cada soci, però en el cas de Poso, Riera i Vilamajor es consideraven 1.000 lliures més de les aportades per ells en consideració al seu treball. Un cop deduïts els capitals dels socis, despeses i salaris, el benefici es repartia a raó de sou per lliura. Els de Sicília havien de venir a donar els comptes al final de la vigència de la companyia. A causa de la varietat i la certa envergadura dels negocis la comptabilitat havia de ser molt detallada, s'havien de comprar llibres «major, manual, recort i copiador», i tots els que fossin necessaris. Tots els companys podien consultar lliurement els llibres de comptes i les escriptures.¹⁵

La següent companyia es va fer el 1609 i durà quatre anys. En aquesta, a més a més d'Onofre, aleshores ja ciutadà honrat de Barcelona, continuaven el negoci Pau Ferrer, Bartomeu Riera, Bartomeu Roig, Pere Vilamajor i Joan Vilamajor. Com a socis que no figuraven el 1600 apareixien Antoni

15. AHPB, Antoni BATLLE, *Llibre tercer de capítols matrimonials i concòrdies 1598-1600*, p. 267 (13 d'octubre de 1600).

Riart i Lluís Bonet. Aquests, juntament amb Pere Vilamajor, serien els administradors a Palerm. Magí Poso havia mort feia uns anys.¹⁶ Miquel Riera tampoc no apareixia a la nova companyia. El capital era de 40.000 lliures i Boxadors amb 12.000 lliures era el que més n'aportava. Els negocis eren els mateixos que el 1600 i els administradors a Barcelona eren Riera, Rialt i Joan Vilamajor i els de Sicília Llobet i Pere Vilamajor. Els pactes de 1609 eren pràcticament idèntics als de 1600. Les modificacions es limitaven a reconèixer als de Palerm el dret a cobrar comissions pels seus tractes, repartides en dues terceres parts per Vilamajor i una tercera part per Llobet. Aquests es farien càrrec de les pèrdues que poguessin haver-hi «per ditas responsions o comissions». Tant a Barcelona com a Palerm els socis havien d'explicitar que els diners amb els que operaven eren a nom dels tres de Barcelona o dels dos de Sicília. Però per separat no podien treure ni fer partides a la Taula de Barcelona.

El 1611, els tres socis administradors de Barcelona, Ferrer, Riera i Rialt, als quals s'hi afegia Boxadors, feien un contracte de noli amb Nicolau Catà, capità d'Arenys de Mar i propietari d'un galió de capacitat de sis-centes salmes. En el vaixell hi anirien un total de divuit mariners i tripulants. Catà es comprometia a carregar fins a cent bales de draps i cordellats i onze bales de cuiros dels quatre socis. A més, carregaria fins a cent bales per part de Climent Talavera i Diego Esteve. El terme límit per lliurar la càrrega era el 20 de març i al cap de 24 hores d'haver-lo carregat, el galió partiria cap a Palerm on lliuraria el carregament a les persones consignades a les pòlisses. El pagament seria de quatre escuts per bala i dos escuts per bala de pells. Els diners serien pagats a Palerm en un límit de tres dies després de lliurar la mercaderia. Aquest contracte representava que la companyia d'Onofre Boxadors portava a Sicília entre 280 i 400 draps i entre 350 i 500 peces de cordellats. Amb el carregament de Climent Talavera aquestes quantitats podien doblar-se. El nombre de cuiros enviats a Sicília era de 396. La companyia de 1609-1614 seria perllongada i el 14 de gener de 1615 s'escripturava la seva continuació fins al 30 de setembre de 1618.¹⁷ Al cap d'un any, moria Onofre Boxadors.

16. AHPB, Antoni BATLLE, *Liber tertius testamentorum 1591-1613*, p. 22.

17. AHPB, Antoni BATLLE, *Liber quintus capitulum matrimonialem et concordiam 1608-1611*, p. 33 (14 de juliol de 1609), p. 34 (14 d'abril de 1611), p. 60 (14 de gener de 1615).

Inventari del patrimoni d'Onofre Boxadors

L'estudi de l'inventari de Boxadors cal fer-lo a partir d'una classificació del seu patrimoni, tot tractant per separat els diferents components: residència familiar, explotació agrícola, capital i rendes dels immobles, capital i rendes dels préstecs i capital en or i plata.

- a. *La residència familiar a Barcelona.* Entre el dia 8 de novembre de 1619 i el 10 de gener de 1620 i a instància de Bartomeu Riera, soci, cunyat d'Onofre i tutor dels seus fills, es feia l'inventari del patrimoni. En primer lloc, hi constava la residència familiar al carrer de Bonaire cantonada al carrer Joc de la Pilota. La residència d'Onofre al carrer de Bonaire devia d'ésser una gran casa si es té en compte les restes de la seva planta, identificades per Albert Garcia Espuche. Els treballs arqueològics realitzats a sota del mercat del Born han localitzat la ubicació de la casa, de les més grans del recinte excavat, i que formava part del sector de la ciutat fet derruir per Felip V per la construcció de la Ciutadella.

El parament de la casa, mobiliari i roba, era abundant però més aviat senzill en comparació amb la fortuna del propietari. En una cambra al costat de l'entrada principal s'hi guardaven algunes armes com ara dos arcabussos usats, un morrió de ferro, unes cuirasses i sis rodelles. Era l'únic espai de la casa, a part de la capella, on hi havia quadres, cinc pintats a l'oli i dotze al tremp, no se'n descriuen les escenes, excepte la d'un d'ells, possiblement el més bonic, «un quadro gran on està pintada la ciutat de Palerm». Probablement, era un record de l'estada d'Onofre en aquella ciutat.

Es fa evident a través de l'inventari que l'amo de la casa era un comerciant atent als negocis. En un moble a la sala principal de la casa hi havia molts llibres, «un llibre major y manual molt vells». Això indica que podien ser llibres del seu pare Ramon Boxadors i que aquest ja deuria conèixer la comptabilitat per partida doble, la qual també s'utilitzava des de 1600 a les companyies en què participava Onofre. En el mateix moble guardava també dos llibres d'albarans, un altre llibre on es registraven les compres de censos i censals i el d'una finca que tenia a Sant Cugat del Vallès. Hi guardava també diferents papers, «lletres misives» i algunes monedes. Aquesta sala, amb finestra al carrer de Bonaire, sembla que era el despatx on treballava Onofre Boxadors.¹⁸

18. AHPB, Antoni BATLLE, *Liber tercius inventariorum, 1605-1608*, p. 26 (8 de novembre de 1619).

- b. *L'explotació agrícola a Sant Cugat del Vallès*. La gran finca de Sant Cugat era més una explotació agrícola que no pas una finca d'esbarjo. Tenint en compte la descripció de l'inventari no pot ser considerada com una residència senyorial ni com una torre, més aviat era una gran casa de pagès on el mobiliari i la roba eren molt senzills. La decoració no permetia cap fantasia ni distracció de la feina quotidiana. Només la sala imposava per les seves quatre llances i dos arcabussos, a més de quatre quadres vells i un quadre de la Pietat també molt vell. Per a la defensa de la finca, a part d'aquest petit arsenal, el majordom tenia a la seva habitació una escopeta llarga de vuit pams i hi guardava el flascó dels arcabussos.

La casa tenia al seu voltant 125 quarteres entre conreu, vinya i bosc i seixanta-dos jornals de vinya ja vella, de manera que aquesta propietat, tan propera a la ciutat, era una explotació molt rendible. En cinc camps dispersos hi havia repartides un total de trenta quarteres i set quartans de terres per sembrar. Tres peces disperses més estaven plantades de vinya amb un total de 136 jornals, tres peces de terra eren bosquives amb trenta-una quarteres i, finalment, hi havia una peça erma de sis quarteres. Sumant les terres alevades a la casa i les dels camps dispersos el total de l'explotació era de 155,7 quarteres de sembrar, 198 jornals d'home de vinya, trenta-una quarteres de bosc i sis quarteres d'erm. Cal destacar que gairebé les tres quartes parts de la terra per sembrar eren al voltant de la casa. Aquesta ubicació i concentració de les terres de conreu feia que l'explotació fos relativament rendible ja que no calia recórrer gaire distància en els desplaçaments d'homes i bestiar. Es tractava d'una bona finca però no gaire ben explotada si hem de jutjar per l'estat de les seves vinyes. Gairebé les dues tercers parts eren al voltant de la casa, però «part della molt vella». Separada de la casa hi havia una altra vinya de setze jornals d'home «molt vella y derruida». És a dir, aproximadament una quarta part de la vinya era improductiva. La quantitat de terres destinades a bosc, trenta-una quarteres, no era excessiva. Més aviat sembla que hauria estat necessari incrementar l'àrea de bosc i arrencar unes vinyes ja improductives per la seva vellesa.¹⁹

La importància de la finca des del punt de vista agrícola queda ben definida per la varietat de les seves instal·lacions: dos cellers, tres cups

19. Sobre la duració de la rabassa morta i el cicle vinya-bosc, vegeu ELISA BADOSA I COLL, *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*, Barcelona: Col·legi Notarial de Barcelona, 1985 p. 260-270.

amb vint-i-nou bótes, deu d'elles de «cadireta» i dinou de diferents mides amb una capacitat total de vint-i-cinc cargues de vi, dues premses de cargol amb pica de pedra i dos graners. També hi havia tres estables per a muls, vaques i porcs i un corral per a bestiar de llana amb el seu porxo i cobert. Emmagatzemades als cellers hi havia 110 cargues de vi vermell, 25 cargues de vi claret, dos de vinagre i una de vi blanc. A diferents indrets s'hi guardaven 145 quarteres de blat entre xeixa, mescladís i indeterminat, 26 quarteres de civada, 9,6 quarteres de faves i 6 quarteres d'ordi. Pel treball agrícola hi havien quatre bous, dos d'ells de sis anys i dos de set anys, a més de 2 rossins de pèl gris ja vells. A més a més hi havia bestiar de corral: 6 porcs, diverses gallines i 1 gall i 8 coloms.

Onofre Boxadors tenia una altra finca a Sant Cugat amb la seva gleba de terra d'unes cent quarteres de sembradura i plantada d'arbres. Més lluny de la casa hi havia dues-centes quarteres, part de bosc i part de vinya. A més a més, en el corral de la casa hi havia molt de bestiar de llana amb noranta-dues ovelles, nou cabres i un cabró, dues vaques amb dos vedells i tres truges amb vint-i-tres nodrissons.²⁰

- c. *Les rendes dels immobles: arrendaments i censos de les finques urbanes.* No apareix el valor de la gran casa de Barcelona on vivia la família ni tampoc el de la finca de Sant Cugat. A la ciutat de Barcelona Boxadors havia comprat tres cases més, la més important estava al carrer Bonaire, al costat del seu domicili, arrendada el 1606 al mercader Antoni Rialt per 65 lliures a l'any. Una altra casa amb botiga al carrer Dufort estava llogada a Pau Ferrer, un dels seus socis, per 65 lliures a l'any. Una casa al carrer Escudillers Blancs donava 30 lliures a l'any i d'una segona casa al mateix carrer no es donava la renda i les dues cases estaven gravades per censals que donaven 320 lliures anuals. Al carrer de l'Hospital rebia de lloguer i censos per un hort i cases 60 lliures a l'any. En total, entre els lloguers i les pensions de censals que afectaven algunes d'aquestes cases Onofre Boxadors cobrava 475 lliures anuals. Cobrava set censos que gravaven cases, horts i una botiga a Barcelona i que donaven un total de 83 lliures l'any.
- d. *Capital en or, joies i plata.* Destaca la quantitat d'objectes de plata, la major part són per a la taula: plats, culleres, forquilles, soperes i també canelobres. El total equivalia a 43 quilos de plata. La partida més

20. AHPB, Antoni BATLLE, *Liber tercius inventarius 1605-1608*, p. 26 (8 de novembre de 1619).

important d'aquesta quantitat eren els cinquanta-quatre marcs que pesaven els quaranta-nou plats de plata. Tots ells eren objectes d'ús i també de prestigi però tenien preferentment un valor d'atresorament. Eren la reserva per una inversió futura i per això es trobaven tots en una mateixa caixa tancada amb pany i clau. Només hi havia un objecte de plata exposat com a ornament a la sala principal, una tassa de plata de peu alt que pesava 13,5 marcs, uns tres quilos i sis-cents grams, i estava a la casa com a penyora de 12 lliures, 5 sous i 3 diners.

Els objectes d'or no eren tan abundants i el seu pes era molt inferior al de la plata. Es tractava de quinze joies que sumaven 1.727 grams d'or. A més a més d'aquestes joies n'apareixien d'altres però el pes del metall i el pes dels diamants, robins, perles, etc. o bé no es dóna o bé no es distingeix el que correspon a l'or encara que cal suposar que ho seria en la major part.²¹ Pel que fa a la moneda, l'inventari només diu que hi havia 17 trentins i 12 lliures i 10 sous de plata.

- e. *Capitals i rendes dels préstecs.* Possiblement, els capitals situats en préstecs eren superiors al valor del capital immobiliari. Els ingressos de la família depenien en part de la bona col·locació d'aquests capitals més que no pas dels ingressos de les finques rústiques o urbanes, tot i el considerable valor d'aquestes. Potser en una bona part la renda de Boxadors procedia dels interessos dels préstecs i tenia molta cura a situar bé els diners.

L'inventari reproduïa les principals dades del Llibre Major. Hi havien 12 crèdits a diferents persones que sumaven 10 lliures i 22 sous. Apareixien set lletres de canvi per Piacenza per un total d'11.652 lliures i 14 sous i en censals havia deixat 37.752 lliures. En conjunt, la renda anual pels dos tipus de crèdits seria de 3.052 lliures l'any.

21. AHPB, Antoni BATLLE, *Liber tercius inventariorum, 1605-1608*, p. 26 (8 de novembre de 1619). Les joies en què el pes de l'or i el de la pedreria es confonen són: trenta-vuit botons de cristall, or i plata, una sargantana d'or amb vint robins i dues perles (13 argenços), una rosa d'or amb un granat fi i set perles (9 argenços), sis anells d'or amb turqueses i ametistes (11,18 argenços), tres anells d'or amb safir, robí i diamant respectivament i un anell amb ametista (5 argenços), cinc vies de diamants fins amb or, cinc fileres de perles (5,3 unces), un collar d'or amb 20 perles i robins falsos (5 unces), un «sincho» d'or amb un safir i un «diamanto» amb la perla penjant (era penyora), divuit fileres de perles (7,2 unces), unes «xorcas» d'or esmaltades i amb ambre (4,14 unces), una altra amb un robí fals, perles i or (2,11 unces), 2 rastes de granats guarnits d'or (5,4 unces), dues rastes d'ambre amb una mica d'or, i un «cintillo» de cuir amb vuitanta-cinc diamants fins.

Pel que fa als censals, Boxadors concentrava bona part del capital en pocs prestataris. La més important era Magdalena Terre i de Gualbes a la qual havia deixat 9.300 lliures en cinc censals. És a dir, Terré havia rebut una quarta part del capital que Boxadors havia destinat a censals. Però els prestataris més importants van ser els municipis i la Generalitat, que rebien una tercera part del total dels diners prestats. Deixar diners a aquestes institucions era, segons Boxadors reconeixia en el seu testament, la millor destinació per a un préstec.

Capital	Interessos	Municipis/ Generalitat
800	40	Flix
500	25	Bellpuig
300	15	Juneda
3.600	180	Girona (1614)
522	26,10	Juneda
3.200	160	Terrassa (1617)
1.040	52	“ (1617)
2.800	140	Diputació i General de Catalunya
12.762 lliures	638 lliures i 10 sous	

El testament

L'extens document és la manifestació d'un esperit previsor, cosa que caracteritza els documents referents a Onofre Boxadors, tant el testament com les constitucions de les companyies de 1600 i 1609 així com en el seu inventari post mortem.

En el testament Boxadors preveu diferents situacions a l'hora de deixar situats els fills i els néts, sense oblidar els altres parents, els amics, els criats i la parentela de Palamós de la qual no en sap els noms i només dona el nom de l'avi, la qual cosa és un indicatiu que el nexa familiar és llunyà: «als néts y nétas de Segimon Boxadors baster de Palamós..., als néts y nétas de Francesc Boxadors, sastre de Palamós».²² Onofre apareix com una persona molt

22. AHPB, Antoni BATTLE, *Quartus liber testamentorum 1601-1620*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619).

generosa, tant pel que fa a les seves almoines com a l'hora de millorar les condicions econòmiques dels que han treballat per ell, ja sigui el majordom de la torre de Sant Cugat o bé el seu notari. També deixa diners per al dot de les filles dels que han treballat per a la seva família.

La fortuna va a parar a l'hereu, el seu fill Ramon, de 18 anys, i la seva filla Maria, de 13 anys, per la qual disposa que mentre no es casi ha de viure en el domicili Bartomeu Riera, el seu soci i oncle matern de Maria, tot disposant d'una minyona i un cotxe pel seu servei. Riera rep pel manteniment de la neboda òrfena i de la seva criada 200 lliures a l'any. Maria rebrà quan es casi el dot de 10.000 lliures, una quantitat extraordinària per un dot, però una part en diners i una part en censals. També deixa a la filla totes les cases que té al carrer Dufort, en cobrarà els lloguers i pagarà els censos que les graven. Aquestes cases no podran ser aportades com a dot sinó que són per a l'ús exclusiu de Maria i les pot deixar en testament a un fill o una filla. Amb aquesta disposició Onofre afavoreix la seva filla en proveir-la d'una independència econòmica respecte del seu marit, usufructuari del dot. Les disposicions del testament d'Onofre arriben també fins als futurs néts, els fills i filles de Maria. Així disposa que l'hereu del patrimoni de la filla serà el fill gran i si només té filles l'heretat es dividirà a part iguals entre les filles casades. En cas de nétes monges vol que se'ls pagui el que és habitual i una renda de 100 lliures a l'any durant la seva vida.

Onofre Boxadors reconeix en el seu testament una filla il·legítima, Maria Magdalena Graells, muller de Francesc Graells, doctor en drets i ciutadà de Vic. Magdalena ha estat dotada en cada un dels seus dos matrimonis, el pare li ha lliurat un total de 3.000 lliures i, per tant, no li deixa res més sinó que fa llegat a les filles de Magdalena de 1.000 lliures de dot a cada una i als fills barons de 300 lliures en complir els 25 anys.

L'hereu, Ramon Boxadors, podia disposar lliurement de 4.000 lliures i dels mobles de la casa si es casava a gust dels tutors. Si l'hereu moria sense fills, o amb algun d'ells que no tingués l'edat per testar, l'herència passaria a Maria i a la seva descendència. En el cas que Ramon morís amb fills elegiria l'hereu o hereus i si no fes testament l'herència seria per al fill gran, els altres fills barons el succeïrien per ordre de primogenitura. Onofre, en preveure que el nét primogènit no fos l'hereu, li feia un llegat de 6.000 lliures amb una renda de 300 lliures a l'any. Si Ramon només tingués filles l'herència seria per a elles amb els mateixos pactes que en els dels fills i en el cas que alguna filla de Ramon es fes monja rebria mentre visqués 100 lliures de renda a l'any.

Pel que fa als néts i les nétes, fills de Ramon, els quals no fossin hereus, els deixava 300 lliures de renda a cadascú a partir dels 25 anys als homes i en dot a les dones, i mentrestant havien d'ésser alimentats a expenses de l'hereu, el qual també els pagaria els estudis. Si algun nét volgués ser religiós rebria 50 lliures de renda a l'any. A un dels néts, al fill segon de Ramon, a més de les 300 lliures li deixava la casa del carrer Bonaire de Barcelona, al costat de la casa on vivia el testador.

Si es fa una valoració dels diferents apartats que integraven el patrimoni d'Onofre es pot dir que era important no tant pels seus immobles — les dues heretats de Sant Cugat i les cases dels carrers Dufort i Bonaire — com pel capital situat en lletres de canvi i censals que formaven part de l'herència dels dos fills, tot disposant que el capital i les rendes de dites lletres fossin repartides entre ells. També establí que els diners comptants que tenia a la seva casa així com els que anirien entrant de les seves rendes es donessin a canvi per Plasència mentre Maria no es casés. Més endavant, els diners es dipositarien a la Taula de Canvi i només en sortien per col·locar-los a censal o per comprar propietats. El testador disposava que, en cas de lluíisme, els diners s'haurien de posar a la Taula de Canvi de Barcelona i aquests no es podrien treure si no era per invertir-los en un altre censal. Especialment apreciats per la seva seguretat eren els censals sobre municipis o universitats. En cas de pèrdua d'algun censal tant els hereus com els beneficiaris hi contribuïrien a sou i lliura dels seus llegats excepte en el cas de la filla Maria, que li serien pagats íntegrament.

Una part interessant del testament són les previsions d'Onofre Boxadors sobre quines eren les millors opcions per situar el capital. Més que no pas els censals, aconsellava com a millors inversions les terres, les jurisdiccions i els drets. Recomanava que si sortien al mercat delmes, censos, jurisdiccions i altres rendes, així com terres campes, des de Sant Andreu del Palomar fins a l'Hospitalet i entre Sarrià i el mar, i que no fossin vinyes per arrendar ni terra muntanyosa sinó terres de conreu, que fossin comprades. És a dir, per a un comerciant ric com Boxadors el millor capital era l'invertit en terres de conreu al voltant de Barcelona, un mercat urbà que garantia alts preus per als productes i unes rendes segures.

Quin fou l'origen de la fortuna de Boxadors, ja consolidada el 1600? Garcia Espuche ens diu que procedia de l'herència del seu germà Pere Miquel, mort el 1593. Però la qüestió no és tant la via per on li va arribar la riquesa sinó el doll d'on havia rajat i, segons que sembla, ho va seguir fent amb Onofre. Com en el cas d'altres comerciants, el seu testament ens dóna la pista:

Més avant vull y orden que de todas las companyias y negosis tingudes y tinguts ab Mo. Joan Serinyana citada honrat de Barcelona aquí per a llevant com per altres qualsevols parts sie cregut del que Mo. Joan Serinyana de sa simple paraula y no puga ésser molestat ni forsat per justícia o jutge algú de donar compte algú ans bé vull que sie pres lo que planament ell donarà per lo que dell tinc molta confiansa y so cert de sa cristiandad y legalitat conforme ho he vist ab la experiencia ab diversos negocis y tractes he tingut ab ell.

Si volem saber qui era aquest digníssim ciutadà, Mossèn Joan Serinyana, novament cal recórrer a les investigacions de Garcia Espuche. El 1595 el donzell Felip de Roger i Vallseca, àlies Joan Serinyana, venia claus, formatge, vi i vinagre a les galeres de Nàpols i Gènova.²³ Podem sospitar que la fortuna de Pere Miquel, i després d'Onofre, podia tenir l'origen en la participació en el proveïment de les galeres de Nàpols i Gènova. En qualsevol cas, el que és evident pel testament és que Boxadors tenia negocis amb Serinyana els quals eren al marge de les companyies que havia fet entre 1600 i 1618 pel comerç amb Sicília.

Els comerciants en època de dificultats (1626-1634): Miret, Berardo i Palau

És sabut que els comerciants de la dècada de 1620 van començar a tenir problemes pel manteniment de la política lliurecanvista instaurada a les Corts de 1599 la qual no pogué ser rectificada cap a un proteccionisme per la manca de conclusió de les Corts de 1626 i de 1632. Desconeixem en quina mesura els comerciants examinats a continuació van ser perjudicats en els seus negocis pel lliurecanvi. Tampoc no podem deduir fins a quin punt el fet que el seu patrimoni fos inferior al dels comerciants examinats pels períodes de 1600-1620 i de 1641-1652 estaria relacionat amb una política comercial contrària als seus interessos. Pot ser fortuït que els comerciants d'aquest període de 1626-1634 siguin menys rics. Un estudi més complet dels inventaris d'altres negociants de la dècada de 1620 proporcionaria un criteri fiable per establir si una política comercial perjudicial podia haver repercutit de manera significativa en els patrimonis dels comerciants.

23. Albert GARCIA ESPUCHE, *La ciutat del Born...* Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640*, Madrid: Alianza Editorial, 1998, p. 295-296. AHPB, Antoni BATLLE, *Quartus liber testamentorum 1601-1620*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619).

Joan Miret

No consta quina era l'activitat d'aquest ciutadà honrat de Barcelona ni si practicava el comerç. Segons el seu inventari la casa on vivia, al cap de la Riera den Prim, era de lloguer. Tenia un cotxe, una carrossa i dues mules. El parament era molt senzill i sovint apareixen al document els qualificatius *usat* o *dolent* per descriure els mobles. Tot i això era afeccionat a l'art i tenia més de vuitanta quadres de temàtica religiosa i mitològica. Tenia vint-i-un llibres, alguns de tema religiós i altres de cavalleries com un *Amadís de Gaula*, però tots els volums eren molt vells i amb manca de fulles.

L'interès de l'inventari de Miret es deu a la quantia de les seves inversions, sobretot en préstecs a lletres de canvi, cosa que fa pensar en una activitat de banquer i de prestamista. Els prestataris de les lletres, a més de comerciants i botiguers de Barcelona, eren artesans d'Alcover, Reus i Tarragona, la qual cosa fa pensar que Miret era originari de l'Alt Camp. També els municipis d'aquestes comarques eren censataris de Miret, així com Tarragona, Reus, Alcover, Vila-seca, Tivissa i el Catllar.²⁴ L'import de les inversions en censals i la dels préstecs a curt terme, en lletres de canvi, era semblant al que tenia Pilo. Aquest tenia un valor en plata molt superior al de Miret, però si es comparen els seus inventaris es pot dir que Miret tenia una fortuna ben important, segurament bastant superior a la de Quirico Pilo, ja que l'inventari del primer és incomplet i hi manquen les fulles de les rendes que cobrava a la segona meitat de l'any, entre el juny i el desembre. L'inventari recull els censals i les lletres entre gener i juny però tot i aquest buit d'informació per la segona meitat de l'any la fortuna i les rendes de Miret apareixen com importants. Entre gener i juny, Miret cobrava una renda de 3.227 lliures i és possible que al llarg de l'any tingués una renda que doblés la de Pilo, un home ben ric.

És molt probable que Joan Miret fos el pare d'un Miret, mercader i cavaller, que pel març de 1628 havia fet fallida per més de 50.000 lliures, segons explica Jeroni Pujades. Miret era soci d'un tal Polit, mercader i cavaller des de 1599, i amb la seva fallida «fan tremolar la Llotja de Barcelona».²⁵

24. AHCB, Fons Notarial, Inventaris; I-50. Potser era germà seu Gabriel Miret, natural de Vilafranca del Penedès i nomenat cavaller el 9 d'octubre de 1626. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, *Llibre Verd de la Noblesa*, 1 de juliol de 1627.

25. Jeroni PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 128.

Francesc Berardo

Els Berardo eren una família genovesa que entre altres negocis feien d'intermediaris pel transport de plata a Gènova. Francesc Berardo era fill de Bartomeu Berardo i d'Àngela Negroto. El germà gran de Francesc era Pelegro, que treballava a Barcelona entre 1610 i 1628, any que va morir. Pelegro no tenia fills i feia hereu universal el seu nebot Antoni, fill de Francesc.

Francesc Berardo era vidu d'Anna Illia quan va morir el 1628 i deixà com a hereu el seu fill Antoni encara molt petit i dues filles, Maria Àngela i Francesca. Francesc nomenava com a tutors el seu germà Pelegro i el comerciant Jeroni Negroto, oncle matern. Pelegro va morir al cap de pocs mesos i Negroto devia morir per aquella mateixa època ja que uns armaris amb els seus papers apareixen a l'inventari de Francesc. Aleshores el jutge va nomenar com a tutors Lluís Galcerà de Paguera, Jacint de Paguera i Jeroni Gort i de Jorba. Aquest últim es va encarregar de fer l'inventari dels béns el novembre de 1629, si bé ja al maig de 1628 Pelegro havia iniciat el tràmit. Aquest últim és molt incomplet però entre els dos documents és possible fer-se una visió bastant completa dels negocis i del patrimoni de Francesc Berardo.

Segons els inventaris la casa estava molt ben parada amb mobles de noguera bons i nous, el millor era un bufet i una arqueta d'eben treballada. Hi havia dotze tapissos de ras de seda, usats i set «rebosters». A les diferents habitacions, guardades en caixes, hi havia moltes cortines, domassos i peces de tafetà i de ras. No sembla que Berardo visqués amb grans luxes però la casa tenia detalls de confort com matalassos de llana fina i estovalles de fil i cotó. Hi havia sis quadres a l'oli amb marcs de fusta, un d'ells era el retrat de la seva dona. A més tenia deu quadres de tema religiós. Entre els objectes d'adorn de la casa hi havia una imatge de terrissa de la Verge i un rellotge de sorra amb quatre ampolles guarnit d'eben. Tal com devia ser freqüent entre la gent del seu ofici, Berardo disposava d'unes quantes armes: una espasa, una daga, una escopeta amb flascó, tot usat, i a més a més tenia una alabarda bona i un pedrenyal de roda de quatre pams en bon estat. Possiblement pels seus viatges tenia polaines i alforges que eren ja una mica velles. L'inventari registrava algunes peces de vestir de luxe, com una mantellina de tela d'or guarnida amb tres passamans de plata i or, folrada de tafetà. Hi havia molta roba interior, com ara divuit camises d'home de Gènova.

Hi havia quaranta-cinc objectes de plata amb un pes total equivalents a 35 quilos de plata. La plata es venia a l'encant públic entre 19 sous i 17 sous i 4 diners la unça. És a dir, 100 grams valien entre 2 lliures i 14 sous i 2 lliures i 17 sous, és a dir entre 23 i 28 lliures el quilo. El valor total de la plata representaria una quantitat de 880 lliures. En el cas de l'or l'inventari en recull el pes però poques joies eren totalment d'or i, per tant, en el pes donat hi ha inclòs el de les pedres, les perles i els esmalts que les adornen. El total era d'1,422 quilos i 39 unces, argenços i grans, equivalents a 1,308 quilos. L'or es pagava a la subhasta a 11 lliures i 10 sous i fins a 12 lliures l'unça, cosa que representava que l'or de Berardo valia 168 lliures. Hi havia collars de perles que pesaven 233,80 grams. Les perles petites es pagaven a 9 lliures la unça. L'ambre pesava 469,56 grams. D'algunes joies no apareix el pes.

L'inventari és incomplet pel que fa a les finques. Berardo vivia de llogater en una casa al carrer de Sant Pere més Alt però era propietari de finques urbanes a Barcelona comprades a Jeroni Negroto. Tenia unes altres cases al carrer Ample, comprades a Maria, Onofre i Anna Tort per 300 lliures. No s'indica el producte dels arrendaments en cap cas. Consta que hi ha una finca rústega però no diu el lloc, i en canvi es dona una relació detallada de les eines de treball, els mobles, la roba i els animals. Els objectes i les eines gairebé no tenien valor perquè eren vells i deteriorats. Hi havia cànecs, aixades, magalls, relles, pales, unes calderes d'aram, un morter i un alambí d'aram usat amb coberta de plom. Potser el millor de tot era una carreta de bous considerada com a bona. A la torre s'hi criaven disset porcs grossos, una truja i nou nodrissons que els masovers tenien a mitges amb el tutor del fill de Berardo, Galcerà de Paguera. L'explotació havia estat arrendada a un pagès el 1624. La collita de l'any 1628 era de quaranta-vuit cargues de vi vermell, a més d'una quantitat indeterminada de blat, ordi, civada, faves i guixes.

Berardo tenia molt capital en or i en plata però relativament pocs diners invertits en censals i lletres de canvi. Era l'únic comerciant dels dotze analitzats en aquest treball que havia deixat diners a violari. Possiblement, Berardo no tenia interès en el préstec i les seves rendes de 650 lliures anuals eren un complement als beneficis dels seus negocis. En diners tenia dipositats a la Taula 36 lliures i 8 sous i al Banc de Barcelona 1.436 lliures i 18 sous.

Els diferents papers i llibres de comptes de Berardo indiquen la seva relació amb l'oncle Negroto. A més del parentiu, els papers suggereixen la connexió de Francesc amb l'arrendament de les galeres de la Generalitat

que tenia Negroto. Una altre negoci important era el transport de la plata. Jeroni Negroto i el seu germà Ambrosi eren agents de la família dels financers Balbi, establerts a Gènova i a Madrid, per la rebuda de la plata a Barcelona.²⁶ En el transport de la plata, sembla que va ser més important que Francesc el seu germà Pelegro. Els Negroto i els seus nebots, els Berardo, formaven un clan comercial agent de Gènova.

L'inventari recull l'existència de molts papers antics els quals tenen interès perquè indiquen la varietat de negocis que podia tenir un comerciant genovès, entre ells hi havia l'administració de drets senyoriais. Entre els papers de Berardo es trobava «un privilegi de governador de las baronias del duc de Alba», una acta d'arrendament feta per Lucas de Olanda (sic) a Joan de Foix de Bagà de les rendes de Pinós, Mataplana i Toses de l'any 1620 i una altra acta feta per Berardo a Antoni Descatllar i de Roset per les rendes d'aquestes baronies el 1623.²⁷ Segons els indicis, en aquest any Berardo era governador o procurador dels «estats» del duc d'Alba al Berguedà i al Ripollès, els quals procedien de la casa de Pinós abans del 1565. Aquestes rendes corresponien a la baronia de Pinós al Berguedà, la baronia de Mataplana al Ripollès i la vall de Toses. L'administració de senyoriis podria haver estat una activitat bastant freqüent entre els italians instal·lats a Barcelona. Un altre cas semblant era el del mercader d'origen sicilià Magi Poso, soci d'Onofre Boxadors el 1600. Cap al 1622 el seu fill Lluís era procurador del duc de Cardona.²⁸

Berardo tenia un llibre i uns papers sobre comptes de la torre i un altre llibre d'allò que rebia i pagava Jeroni de Paguera per compte de Jeroni Negroto del dret de galeres que aquest tenia arrendat.²⁹ Hi havia tres llibres majors més on s'anotaven els diners de cada operació entre els anys 1613 i 1623, un llibre copiator de cartes d'entre 1620 a 1622 i un llibre posterior a l'any 1623. Un altre llibre de comptes deia a la primera pàgina «debiti diversi», els quals sumaven 4.531 lliures i 11 sous i un quadern de comptes del 1624 on «*va notado los negocios de Castellon de Farfanya*», a la Noguera, i que possiblement tenia interès per a Berardo com a centre de

26. Edoardo GRENDI, *I Balbi. Una famiglia genovese fra Spagna e Imperio*, Torino: Einaudi, 1997, p. 63.

27. BC, Manuals Notarials, Onofre LLOBET, *Plec d'Inventaris 1573-1621*.

28. Jeroni PUJADES, *Dietari*, v. IV, p. 194.

29. Eva SERRA I PUIG, *Les galeres del general...* El 28 de novembre de 1617 el dret de galeres per tres anys entre 1618 i 1620 i una concòrdia d'«asiento» de només dues galeres, era arrendat pels diputats, en subhasta pública, i requeia en el conegut Jeroni Negrote per 21.200 lliures anuals.

proveïment de cereals. Cal destacar que l'inventari dóna detalls sobre els llibres de comptabilitat per evitar la sospita de fraus per part dels tutors, els quals podien, per exemple, arrencar pàgines i falsejar així l'administració de la tutoria. Per això el document donava el nombre de pàgines escrites i el nombre de pàgines on no hi havia cap anotació.

Francesc Palau

Natural de Vilafranca del Penedès, era ciutadà honrat i havia estat nomenat donzell el setembre de 1631, possiblement a canvi de diners.³⁰

El patrimoni de Palau se situa entre el dels comerciants menys rics. Té una casa amb hort al carrer Parellada de Vilafranca la qual no està descrita. Només es pot dir que inverteix el doble en censals que en lletres de canvi sense que s'hagi pogut esbrinar quina era la seva activitat. Possiblement fou un rendista que actuava de manera conservadora i volia la seguretat dels seus diners, atès que els censals eren fets en les seves tres quartes parts a favor de la Generalitat i de municipis.

Els comerciants durant la guerra dels Segadors: Cànoves, Matalí, Albaret, Santgenís i Miralles

El gran trasbals econòmic que va ser la guerra va afectar els comerciants de manera molt desigual i una petita prova la trobem en els inventaris analitzats en aquest apartat. Un grup de comerciants van desenvolupar la seva activitat abans de la guerra i pràcticament aquesta no els va afectar, com va ser el cas de Cànoves o de Matalí. Altres es van veure econòmicament beneficiats, com Santgenís, i altres van ser perjudicats, especialment si eren rendistes, com va succeir-li a la viuda Cànoves o a Sebastià de Miralles.

Francesc Cànoves

L'inventari post mortem de Francesc Cànoves fet el 1641 és molt detallat i reflecteix bé la fortuna del seu propietari. Cànoves era un home molt ric, donzell de Vic i de Barcelona. La riquesa l'havia feta el seu pare, Joan

30. AHCB, Fons Notarial, Inventaris, I-52.

Pau Cànoves, entre 1590 i 1620. El 1622, Joan Pau era un dels proveïdors de bescuit de les galeres de Catalunya i tenia uns quants agents que anaven per l'Empordà fent grans compres de gra. Aquests agavalladors actuaven amb impunitat i amb la connivència dels oficials del comtat d'Empúries. El pitjor era que el veedor de la galera patrona es va queixar a Cànoves, «perquè los bescuyts eran pastats ab cendra y terra y enmalaltias la xurma y los soldats per lo mal recapte». Jeroni Pujades quan escrivia això sabia el que deia ja que era l'advocat de la vila de Castelló d'Empúries, on el veedor havia presentat la requesta contra Cànovas. Al cap d'uns quants mesos, el juliol de 1623, les galeres carregades de mercaderies i moneda que anaven cap a Messina van ser preses per vaixells d'Alger i es va perdre tot el carregament, cosa que va perjudicar especialment els reasseguradors: «Los asseguradors que eran dits Cànovas y Morgades avian reasegurat y las havian presas las seguretats casi tots los oficials de la Diputació, que s'o partian com pa beneyt y no volian casi acullir a ninguns altres.»³¹

És a dir, Cànoves aprofitava el negoci de les galeres sota tres aspectes: proporcionava el bescuit a la tripulació, acaparava i comerciava amb grans i es beneficiava de la llicència d'extracció de blat de Sicília; feia el transport de mercaderies amb les galeres, i, al mateix temps, feia les assegurances d'aquestes mercaderies i venia reassurances amb un bon benefici, atesa la requesta que tenien, ja que els oficials de la Diputació se les reservaven per a ells.

Francesc Cànoves vivia a la casa que li havia deixat el seu pare al carrer de Montcada. No és difícil imaginar-la tenint en compte els palaus que avui hi ha en aquest carrer. A l'entrada hi havia un pati amb un pou, un estable i una cotxera on hi havia «un cotxe de vellut carmesí amb cortines de domàs». Però és millor que fem la descripció del ric mobiliari i de la roba quan tractem l'inventari de la seva viuda el 1655. Aquí tant sols cal fer esment del patrimoni i, en primer lloc, destacar l'atresorament en plata i or. Gairebé 75 quilos de plata i 5 quilos d'or, a més d'una considerable quantitat de joies, algunes eren penyores com les 11,3 unces de perles o alguns anells d'or.

El més destacable del capital de Cànoves era la gran proporció que tenia invertit en lletres de canvi si es compara amb els pocs diners que, en termes relatius, havia deixat a censal. Gairebé la meitat dels prestataris de les lletres de canvi, divuit sobre un total de quaranta-quatre, eren de la comarca d'Osona i especialment de la ciutat de Vic. No hi havia cap grup social majoritari

31. Jeroni PUJADES, *Dietari*, III, p. 121, 146 i 149. L'arrendament donava dret per treure de Sicília fins a 2.000 salmes de blat a l'any avaluades el 1620 en 4.600 lliures, llicència que anava a benefici de Cànoves. Eva SERRA I PUIG, *Les galeres del General...*

entre els clients de Cànoves, eren nobles, botiguers, mercaders i artesans, però no es recull l'activitat de més de la meitat dels prestataris.

Cànoves tenia moltes finques de les quals l'inventari dóna l'import de les seves compres, excepte per l'única finca urbana a Barcelona. La major part eren rústiques a l'Osona d'on procedia la seva família. A Sant Julià de Vilatorrada tenia una finca comprada per 50 lliures, una heretat a Vilalleons comprada per 1.400 lliures i set peces de terra a Santa Maria de Vilalleons i a Sant Julià de Vilatorrada que sumaven més de trenta-una quarteres i que van costar 1.118 lliures, 15 sous i 4 diners. Havia comprat també el dret de lluir i quitar de Vilalleons per valor de 280 lliures. Procedent del seu pare Joan Pau, Francesc Cànoves tenia uns drets no quantificats en la casa i heretat a Vic. A Sant Sadurní d'Ossormort, un poblet de masies disperses, Cànoves havia comprat dues terceres parts del delme per un total de 4.612 lliures. Quan va morir tenia invertides 12.000 lliures entre capital i guanys en una companyia amb Pau Puig i dues taules per la venda de carn de les quals no es donava l'arrendament.³²

La seva viuda, Petronila Rimbau, es va casar al cap de poc temps de la mort de Cànoves amb Francesc Comalada, ciutadà honorat de Vic i possiblement parent del primer marit però sense cap patrimoni. El maig de 1646, Petronila feia testament i feia hereus els fills que pogués tenir seguint l'ordre de primogenitura. Si només tingués filles deixava al marit 4.000 lliures per testar lliurement. En cas de no tenir descendència disposava que es fessin cinc parts de la seva herència i el marit fos hereu de les tres cinquenes parts tot fent constar que aquest no tenia cap patrimoni: «... ab que no conste en manera alguna que ell haje aportat cosa alguna de ma heretat y béns tant dels cambis tinch com altrament sens divulgarho ni continuarho en lo inventari puix dit senyor quan se casà ab mi no tenia cosa alguna».

De les tres cinquenes parts el vidu pagaria 1.000 lliures al cosí Miquel Coll de Llisà. Les altres dues cinquenes parts Magdalena les deixava per causes pies i pel rés de misses a criteri dels marmessors, un cop els béns haguessin estat venuts en encant públic i s'haguessin dipositat els diners en la Taula de Canvi.³³

32. AHCB, Fons Notarial, Inventaris, I-55.

33. AHPB, Joan SERRA, *Llibre de testaments 1641-1654*, p. 22 (29 de maig de 1646). Petronila deixava 500 lliures per la celebració de misses. Fundava dos aniversaris, un a l'església parroquial de Granollers amb un censal de 2.000 rals, i un altre aniversari a Sant Julià de Vilatorrada que dotarien els marmessors i disposava que se li resés una missa quotidiana a Santa Maria del Mar. També feia generosos llegats. A l'Hospital de la Santa Creu deixava 200 lliures, a l'hospital dels Infants Orfes 100 lliures, a una monja 50 lliures, als criats i criades de la casa 25 lliures a cadascun i a una noia de Sant Julià 20 lliures pel seu casament.

L'inventari dels béns de Petronila és de 1656 i dóna una idea més completa que el del seu marit Francesc del luxe de la casa i de la riquesa de la propietària, la qual, a més de la fortuna del marit, disposava del patrimoni gens menyspreable dels seus pares. La quantitat de detalls que aporta l'inventari — sobre el parament de la casa, la roba blanca i els vestits guarnits amb passamaneria de seda, or i plata— en faria molt enfadosa la descripció i tampoc seria d'interès per la finalitat d'aquest treball però hi ha alguns objectes dignes d'esment perquè demostren el refinament de la casa dels Cànoves al carrer de Montcada. Petronila conservava del marit el cotxe de vellut vermell amb cortines de domàs. L'habitació més luxosa era la sala que donava al carrer on hi havia un escriptori d'eben amb perfils de marfil i quatre quadres grans a l'oli que representaven els quatre elements, deu quadres sobre roure de Flandes representant dues vegades els cinc sentits, quatre mapes, vuit quadres religiosos i vint-i-dos quadres petits de diferents personatges. Hi havia un total de trenta-cinc cadires, algunes folrades de baqueta de Moscòvia, altres de seda i altres eren més senzilles. En una altra habitació hi havia «un bufetillo y arquilla» guarnits amb «estampilla» de plata i una «arquimesa» de plata amb personatges en relleu. Un altre moble de luxe era un «bufetillo» i una «arquilleta» a joc d'eben amb personatges d'ivori. En una altra cambra hi havia un braser de plata. El patrimoni immobiliari procedia en part de Francesc Cànoves i ja ha estat esmentat. Cal recordar que a la parròquia de Villalleons hi tenia una heretat i un camp de 10 quarteres. Tenia una altra heretat a Sant Julià de Vilatorrada i 4 quarteres de terra i els dos terços del delme de Sant Sadurní d'Ossormort. També procedien del seu marit les dues taules situades a la carnisseria major de Barcelona. Hi havia molts diners comptants dipositats en les Taules de Canvi de Barcelona, Girona i en el Banc de Barcelona. En total hi havia 23.782 lliures en diferents monedes.

A més de tota aquesta fortuna procedent del seu primer marit, Petronila era hereua del seu pare Galcerà Rimbau, comerciant de Granollers. D'ell procedia la casa del carrer de las Mosques o de la Ceca a Barcelona, una heretat amb una ermita a Granollers, una altra heretat al terme de la Roca del Vallès i nou camps a Granollers els quals sumaven 37 quarteres de sembradura. A més, tenia una era de batre a tocar dels murs de la vila, una casa a la plaça de les Gallines, unes cases derruïdes al darrere de la plaça del Blat, una pallissa al carrer Sant Roc, tot a Granollers, i també una altra casa al poble de la Roca. Rebia de censos 20 lliures i una quartera de blat. 21 lliures de censos no es cobraven feia temps i altres censos es consideraven definitivament perduts. Com a hereva de la seva mare, Maria Molins,

Petronila tenia una casa a Sant Celoni i dos censos de l'esmentada vila que reeditaven 25 lliures a l'any.³⁴

Si es compara l'evolució de la fortuna de Petronila Rimbau el 1656 amb la del seu primer marit, Francesc Cànoves, el 1641 trobem que la d'aquesta senyora era bastant més elevada que la del seu marit. L'atresorament en plata havia passat de 75 quilos a més de 91 quilos, potser 100 quilos si es té en compte que hi havia alguns objectes grans dels quals no es donava el pes. La quantitat d'or era pràcticament la mateixa entre les dates dels dos inventaris, uns 5 quilos. A l'inventari de 1656 apareixen joies de gran valor però que no poden ser comptabilitzades, com ara els 636 grams de perles. Pel que fa als negocis, Petronila havia deixat d'invertir en lletres de canvi. En els quinze anys transcorreguts entre els dos inventaris l'import de les lletres s'havia reduït a una tercera part mentre que el capital situat en censals havia augmentat lleugerament però en haver-se fet el préstec durant la guerra, en època de la moneda de sisens, van perdre molt valor en produir-se la devaluació d'aquesta moneda el 1652. Potser, i per trobar-se en plena guerra, la viuda Cànoves no sembla haver estat afortunada en les seves inversions tot i conservant el capital procedent del seu marit. L'increment del patrimoni de Petronila és immobiliari i procedeix de l'herència dels seus pares.

Rafael Matalí

Era botiguer de teles al carrer de Flassaders, davant la ceca reial. Procedia d'una família de comerciants sicilians establerts a Barcelona des de feia un segle, atès que el 1535 un banquer Matalí actuava a la ciutat. El 1625, Rafael era un botiguer important tal com es pot veure pel valor considerable de les compres fetes aquest any a un proveïdor, la botiga de comanda de Gregori Rifós i Bartomeu Bolet. Entre finals de juliol i començaments d'agost d'aquest any els hi havia comprat per valor de 663 lliures. Rafael Matalí, a més de tenir la botiga, feia altres negocis i, entre 1638 i 1641, amb el seu fill Gaspar actuaven com a pagadors i beneficiaris de lletres de canvi

34. AHPB, Josep QUATRECASAS SALA, *Liber primus inventariorum 1651-1657*, sense paginar. Inventari de Petronila Comalada Cànoves i Rimbau, 22 de març de 1656 (bossa al final del manual).

fetes a Barcelona, les quals, en bona part, degueren estar relacionades amb pagaments d'importacions de subministres per a la guerra.³⁵

Rafael encara mantenia connexions familiars i comercials amb Sicília, però era conseller de Barcelona i estava molt compromès amb el conflicte fiscal de la ciutat amb la corona pel pagament del quint. Va ser un dels caps de la revolta política el 1634, quan el duc de Cardona va ordenar l'arrest de quatre consellers entre els quals hi havia Rafael Matalí, que va ser empresonat durant cinc mesos. L'empresonament era motivat per la negativa del Consell de Cent a presentar al mestre racional els comptes de les seves entrades. El 1640 Rafael i el seu germà Jeroni eren consellers i uns dels principals defensors de l'aliança amb França.³⁶

El testament de Matalí era del 22 de desembre de 1643. Rafael es declarava fill de Pau Benet Matalí, mercader, i de Jerònima Sitjar. S'havia casat a Sicília el 1599 amb Domitila Gerardo, filla de Pau Gerardo, mercader de Palerm. Nomenava marmessors la seva dona, el seu germà Jeroni Matalí i el seu fill Gaspar, tots dos mercaders. Volia ser enterrat a Santa Maria del Mar en el vas del seu rebesavi Baldiri Matalí, mercader sicilià. Feia diferents llegats de molt poca importància. Deixava a Jerònima i a Mariana, monges de Jerusalem i germanes seves, 4 lliures, 12 sous i 6 diners que el testador rebia de censos i que tornarien a l'hereu quan les dues monges haguessin mort. Disposava per a la seva filla Elisabet un dot de 1.500 lliures i donava al seu fill Emmanuel, estudiant de filosofia, 1.000 lliures, el qual podia viure a la casa a despeses de la seva mare i de l'hereu Gaspar. Si Emanuel volgués ser religiós li fundarien «un personal o personat benefici» a Santa Maria del Mar. Reconeixia haver rebut el dot de la seva dona, segons els capítols firmats el 9 de gener de 1599, en poder de Baltasar Gaeta, notari de Palerm, i que va ser de 700 unces, moneda de Sicília, 500 pagades per la taula i 200 unces més donades amb roba, mobles, or i plata. Nomenava la seva dona usufructuària sense haver de donar comptes, sempre que no es tornés a casar, i quedava obligada a mantenir Gaspar, Manuel i Elisabet, «tant quant ella volrà y apareixerà».

35. ACA, Generalitat, Sèrie Vària, vol. 135. *Libre Mayor comensat per mi Frans. Setacy en juny del any 1533*. Generalitat, Sèrie Varia, vol. 256. *Quadern de venda de mercaderies de la botiga de Gregori Rifos y Bartomeu Bolet*. Elisa BADOSA I COLL, «Lletres de canvi entre Barcelona i les fires de Perpinyà a la Guerra dels Segadors», a *Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus (segles XIII-XIX)*, Toulouse: Setè Curs d'Història d'Andorra, CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2005, 2 vols., v. II, p. 545-563, p. 557.

36. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Barcelona: Ed. Vicens Vives, 1966 (primera edició), p. 276-280, 453, 455 i 457.

Tal com feien alguns comerciants en els seus testaments —cal recordar el cas de Pilo—, Matalí aprofitava el testament per passar comptes i pagar alguns deutes en descàrrec de la seva consciència. Així, deixava als hereus de Maria Sitjar, cosina i filla de Francesc Sitjar, morta a Sevilla, 40 lliures. Feia llegat als hereus del cunyat Pau Granyó de 192 lliures, 1 sou i 5 diners però els Granyó «han de fer i fermar llarga y bastant definicio de tots y qualsevols diners y robas haje jo cobradas al temps vivia dit Pau Granyó de Palerm o de qualsevols altras parts y després de sa mort com a procurador de la Sra. Elisabet Granyó sa muller remetenme y absolutment de qualsevols errors de comptes y interessos podrien haver guanyat y així mateix obligo a mon hereu los remete y absolgue qualsevols errors de comptess y salaris me porian haver tocat del que jo he administrat y cobrat per ells». Segons aquestes declaracions, Matalí tenia connexions familiars per comerciar amb Palerm i Sevilla. Volia que fossin girades a la Taula de Barcelona i pel calvari de la ciutat a compte de la pèrdua de monedes 143 lliures i 6 sous, per descàrrec de la seva consciència.

Sobre els diners en metàl·lic que es trobessin, a més a més dels que s'obtinguessin de la venda en encant públic que pogessin fer els tutors i curadors, «si els apareixera esmerçarlos a for de censal en lloc tuto y segur una y quantas vegadas succehiran lluytions de aquells ho pugan fer y apareixentlos convenir millor darlos a cambi pera Perpinyà ho pugan fer arisch y perill de ma heretat ab que no pugan donar en una mateixa persona en cada fira més de trescentas lliuras y tot lo qe passaran de dita suma vaje arisch y perill de dita Sa. Muller mia y en falta della dels tutors y curadors avall escrits y no de ma heretat.»

L'inventari de Matalí va ser fet a instàncies del seu hereu Gaspar el 1655, al cap de sis anys de la seva mort, el gener de 1644. Rafael era propietari d'una casa al carrer de Flassaders. Havia deixat a censal 202 lliures i en lletres de canvi 7.871 lliures. Amb una part d'aquest capital el seu fill Gaspar havia pagat els llegats, les despeses de l'enterrament del pare i les obres a la casa. Quedaven 4.000 lliures com a dot de la mare, Domitila Matalí. Segons l'inventari, Rafael havia deixat en or gairebé dos quilos i mig i en plata uns sis quilos, la qual cosa era un tresorament important per a un botiguer.³⁷

37. AHPB, Jaume SAYÓS, *Liber primus inventariorum 1647-1654*, p. 28 (16 de febrer de 1650).

Josep Albaret

Era un botiguer de tall casat amb Maria Agnès Lladó, és a dir, formava part del cercle familiar dels Lladó, un grup bastant tancat i que va assolir amb Llorenç Lladó la seva màxima rellevància econòmica i social després de la guerra.³⁸

Albaret tenia botiga i la casa on vivia a la Claveguera, a prop de la Llotja. Sembla que era una botiga senzilla, amb taulells de pi i cadires usades. Segons l'inventari, la qualitat de les teles de la botiga era molt variada. A la casa no hi havia res de destacable i s'observa el que era freqüent a les cases de l'època, és a dir, la presència de mobles bons i mobles vells, fins i tot en una mateixa habitació: «un llit de pilars dorats ab sa capsalera y poms dorats bo», i al costat, «un banch ab sa capsalera dolent». També hi havia a la casa una bona quantitat de quadres, vint-i-un quadres de tema religiós i cinc quadres dels mesos de l'any. Potser el més representatiu era el quadre de l'armada de Joan d'Àustria i un altre quadre vell de la ciutat de Barcelona. Sembla que hi havia entre el grup comerciant de la ciutat una admiració i agraïment a l'heroi de Lepant. Ja s'ha vist que també Quirico Pilo tenia un quadre d'aquest personatge.

Bona part dels guanys d'Albaret podien estar immovilitzats en la plata, uns 9 quilos i mig, a més dels 478 grams d'or.³⁹ Tenia, en canvi, relativament pocs diners en censals i més de la meitat d'aquest import corresponia al censal de la ciutat de Barcelona que era part del dot de Maria Agnès Lladó. Però el que més sobta d'Albaret era la gran quantitat de crèdits pendents. En els seus llibres majors corresponents als anys 1636, 1640, 1644 i 1646 es registren 3.851 lliures per aquest concepte. La major part d'aquests crèdits corresponien a l'any 1636, per valor de 2.516 lliures. Aquestes quantitats podien ser préstecs però també podien ser restes pendents d'operacions mercantils, és a dir, deutes dels clients. No es fa referència la renda anual que podien donar aquests crèdits o deutes. Sembla com si entre 1636

38. A la tardor de 1668, Joan d'Àustria es va estatjar a Sarrià, a la torre de Llorenç Lladó. Fernando SÁCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores 1652-1679*, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1983, p. 168. Josep Albaret possiblement fou fill del mercader Pau, conseller de Barcelona el 1603. Jeroni PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 324.

39. AHPB, Pere Pau VIVES, *Inventaris i Encants 1644-1647*, p. 249 (9 de gener de 1646). Altres joies eren nou fils de perles de 4,3 unces (140 grams), un llangardaix amb cinc robins i dos perles, un agnus dei d'or, dos fils de comptes d'ambre i uns «poms d'olor».

i 1639 Albaret no hagués invertit bé els seus diners o hagués fet vendes a clients insolvents perquè en el *Llibre de Record* de 1637, 1638 i 1639 apareixen deutes considerats com a inexigibles.

Cristòfol Santgenís

Era fill de l'adroguer Pau Santgenís i de ben jove, especialment des del començament de la guerra, es va dedicar a molts altres negocis. Cal no confondre'l amb el ciutadà honorat Francesc Santgenís amb el qual possiblement no estava emparentat tot i que tots dos van ser personatges de relleu durant la guerra dels Segadors i van tenir una gran vinculació amb França. Sembla que en el cas de Francesc va ser per finalitats polítiques i en el de Cristòfol per motius econòmics.⁴⁰

L'octubre de 1640, Cristòfol va fer una proposta al Consell de Cent per tal de trobar soldats per la campanya de Salses: «Al Consell de Cent Cristòfol Sanguenís, un mercader, tingué la gosadia de proposar que tots els artesans que anessin a Salses tinguessin l'oportunitat de matricular-se com a mercaders si tancaven els obradors en el termini d'un any i un dia, però els seus companys mercaders reaccionaren tant violentament que la proposició hagué de ser retirada». La idea de Santgenís va esverar els mercaders davant la perspectiva de la futura competència però no se li podia negar imaginació per intentar solucionar el que va ser un dels grans problemes de la guerra, el reclutament d'homes per a l'exèrcit. Santgenís va solucionar en part la manca d'homes tot reclutant mercenaris portuguesos.⁴¹

40. Francesc Santgenís era amic de Francesc de Vilaplana, amb qui compartia el seu interès ja des del començament de la guerra per la vinculació de Catalunya amb França. Vilaplana era nebot de Pau Claris i va ser un dels protagonistes del pacte amb França el 1641. Josep Sanabre reproduïx una carta de Vilaplana al príncep de Condé, del 3 de novembre de 1640, on diu que l'anirà a veure acompanyat de Santgenís. Segons Josep Sanabre, a mitjan desembre de 1649 Francesc Vilaplana va anar a París com a ambaixador: «los Consistorios acordaron enviar una nueva embajada a la corte, formada por dos personas de mayor solvencia y conocidas de los ministros parisienses por anteriores gestiones, Francisco (sic) Sanguenís y el abad Monpalau». JOSÉ SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, p. 96 i 438. VICENÇ ESTANYOL BARDERA, *El pactisme...*, p. 126-127, 136.

41. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 363. Santgenís contractava molts mercenaris portuguesos. VICENÇ ESTANYOL BARDERA, *El pactisme...*, p. 126-127 i 136. ANTONIO ESPINO LÓPEZ, «¿Existió un ejército catalán en la época moderna?», *Afers* (Barcelona), 15 (1997), p. 115-120, p. 118.

Des del començament de la guerra, Santgenís va aprofitar les seves relacions i el seu afrancesament per fer grans negocis i es va convertir en el gran contractista del govern de la Generalitat en el subministrament de l'exèrcit i potser en el major financer de la guerra dels Segadors. Es va fer amb els contractes d'aprovisionament del blat de Barcelona, d'armes, municions i cavalls. Sembla que formava part de gairebé tots els contractes de proveïment per a la guerra i podria ser que en alguns moments actués com a enviat de la Generalitat a París, on es trobava el 1649.

En examinar l'inventari de Santgenís es veu que el seu patrimoni es va formar després de 1642 tot i que hi havia l'hostal del carrer Bonaire i una caseta al carrer Montserrat de les quals no es diu la data de la seva adquisició.⁴² Era ja un gran negociant quan, el gener del 1647, es casava amb Maria, filla de Josep Borrell, botiguer de teles. Borrell havia fet molts diners després de 1625, quan havia fet societat amb la família Lladó. Tal com s'ha dit en parlar d'Albaret, Llorenç Lladó va ser un home molt ric i després de la guerra va saber adaptar-se bé a les noves circumstàncies polítiques.

Maria Borrell aportà un dot de 3.000 lliures en diner i 2.000 lliures més en un censal de la Pobla de Claramunt, amb una renda de 100 lliures.⁴³ El 1652, el sogre Borrell era conseller quart, vivia al carrer de Montcada com Santgenís i pagava de lloguer al genovès Francesc Gorgolloni 120 lliures a l'any.

Quan Santgenís va morir, el 1652, al cap de poc del final de la guerra, va deixar dos fills petits, Josep, que va emmalaltir i va morir encara nen, i la Maria. La viuda Maria Borrell es va tornar a casar al cap de pocs mesos. Els administradors de l'herència i tutors dels orfes van ser el sogre de Santgenís, Josep Borrell, i Antoni Besadaria. Més endavant els tutors van ser Antoni Borrell, germà de la viuda, i Miquel Ferran i Lladó. Els comptes dels tutors i administradors de l'herència apareixen reproduïts a la documentació notarial fins 1662, deu anys més tard de la mort de Santgenís.

42. AHPB, Rafael HEXARCH, *Liber secundus notalorum 1662-1671*, p. 80 («Còpia de l'inventari de Cristòfol Santgenís i comptes dels tutors»). Jeroni FERRAN, 21 de novembre de 1653. *Plec d'Inventaris 1649-1654*, 4 de novembre de 1652, 21 de novembre de 1653.

43. AHPB, Joan SALINES, *Secundus liber capitulorum 1636-1648*, p. 71 (20 de gener de 1647).

La participació de Santgenís en diferents societats

- a. El 1648 participava en una companyia amb motiu de la venda de teles i altres mercaderies. L'associació havia de durar cinc anys i el capital era de 17.600 lliures. Cada soci hi aportava 4.333 lliures, 6 sous i 8 diners excepte Antoni Vidal, que hi invertia 4.000 lliures, i Josep Lladó que n'aportava 600. Santgenís no hi posava cap quantitat i possiblement la seva participació es basava en els seus excepcionals contactes amb França i la seva influència. Els administradors eren Lladó, obligat a viure a la botiga, i Vidal. La companyia pagaria 80 lliures per persona i any per la manutenció de Lladó, dels aprenents i dels fadrins. El sou d'aquests, el lloguer de la botiga i 25 lliures anuals per a la despesa de llums i candeles anirien també a càrrec de la companyia. Josep Lladó portava els llibres de la comptabilitat, els ensenyava als diferents socis quan se li demanava, feia el balanç cada any pel Nadal i en donava un exemplar a cada soci. Lladó no es podia ocupar de cap altre negoci i si obtenia alguns diners procedents del seu casament o per qualsevol altra via els havia d'aportar a la companyia, que li pagaria una renda del 8 per cent. Si Lladó moria la companyia quedava extingida. La roba procedent d'Itàlia, França o d'altres parts s'havia d'assegurar, excepte per valor de 500 lliures que anirien en cada carregament a compte de la companyia. Si es necessitava «haver de fornir alguna quantitat de diners que aquell nos puga pendrer a cambi sinó amb exprés consentiment de dits companys». En finir la companyia cada soci retiraria el seu capital i els beneficis i Lladó en cobraria una setena part.⁴⁴

Un dels aspectes més interessants d'aquesta companyia és la constatació que les relacions comercials amb l'estranger no havien quedat interrompudes durant la guerra, o almenys era així en cas que es comptés amb un personatge tan ben situat políticament com Santgenís. Un altre aspecte a destacar és que en ple conflicte se cercaren capitals per invertir i que l'interès que la companyia es comprometia a pagar a Lladó en situar el dot de la seva dona era del 8 per cent, relativament baix en aquelles circumstàncies.

Santgenís havia fet nombroses compres que apareixen a l'inventari de casa seva però que semblen destinades a aquesta botiga, atès que és molt dubtós que fossin per al seu ús tres saques de llana llarga per a

44. AHPB, Jaume SAYOS, *Liber primus transactionem 1648-1659* (10 de juny de 1648).

matalassos, un sac de ploma d'oca, set bales de cànem, trenta-tres peces d'escots blancs rebudes de Robert Sabain de Lió, vint-i-quatre peces d'escots blancs i quaranta-tres peces més de la mateixa tela, tot plegat venut a diferents botiguers per un total de 4.878 lliures. A més a més, a la casa hi havia un plec de seda de dues lliures de pes, una peça espolinada d'or per a cobrellit, vuit peces de domàs, tres balons de domàs, onze rams d'estopa filada, trenta dotzenes de rams d'estopa, sis dotzenes de rams de fil de cànem, sis dotzenes més de rams de fil de lli i quatre pells de bou. Un cop mort Cristòfol, al juliol de 1653, els tutors de la seva filla Maria van vendre la participació en la companyia per 8.430 lliures.⁴⁵

- b. Santgenís tenia algun negoci amb Josep Pinyana que va acabar amb plet. Pinyana i els tutors de Santgenís arribaren a una concòrdia tot pagant 1.242 lliures.
- c. Santgenís havia arrendat les bolles de Cervera tenint com a fermança el seu sogre Josep Borrell, el qual va pagar 700 lliures als diputats de la Generalitat el juliol de 1653. Els diputats condemnaren Borrell com a fermança de Santgenís a pagar 384 lliures més el 1655.

La compra de càrrecs

Santgenís havia comprat el 1646 a Joan Juliol, mercader, l'ofici de guarda i de venedor de penyores, o «guàrdia reial». La compra fou feta a Juliol com a hereu de Narcís Garbí, a través de subhasta i per 6.370 lliures i deu sous, estant gravada amb un cens de 27 sous a l'any. El càrrec va ser arrendat tot seguit a Antoni Santaló, passamaner, per 75 lliures a l'any.⁴⁶

No figura a l'inventari la propietat de l'ofici d'escrivà major, comprat el novembre de 1641. El seu anterior propietari era el virrei marquès de Vélez i l'1 de desembre a les *Deliberacions de la Generalitat* apareix que fou comprat en subhasta pública per Santgenís per 4.500 lliures. Tal com observa Vicenç Estanyol en esmentar aquesta venda, el càrrec d'escrivà major de la Batllia General podia estar relacionat amb la facilitat de Santgenís per la provisió d'armes, aliments i soldats a la Diputació. No s'utilit-

45. AHPB, Jaume SAYÓS, *Liber primus transactionem 1648-1659* (3 de juliol de 1653).

46. AHPB, Francesc PASTOR, *Vigessimum tertium manuale 1645-1646*, p. 95-108 (25 de febrer de 1646).

zava a Catalunya la venda de càrrecs però en aquest cas dos d'ells, que corresponen a l'administració reial, havien estat venuts.⁴⁷

Importació d'aliments, béns colonials i armament

L'any 1645, havia contractat la provisió de blat per a la ciutat per vuit mesos. Possiblement durant bastants períodes en el decurs de la guerra el proveïment del pa hauria estat fet pel Consell de Cent, el qual n'encarregava la compra a alguns comerciants com el mateix Santgenís, que el 1652 havia importat blat per compte dels consellers. Els administradors de l'herència de Santgenís van tenir molts treballs per esbrinar el deute del blat que tenia la ciutat i van arribar a calcular un import de 10.780 peces de vuit. El 1656, donaven la xifra de 15.092 lliures: «En passar dels quals (comptes) han supurtat grandíssims treballs de quatre anys continus deixant sos negocis propis havent hagut de anar per tota la costa de Cathalunya fent provas per finir aquest tant utilós negoci a la heretat».

Santgenís feia de manera puntual altres compres d'aliments en què intervenien corredors d'orella com Jaume Galvany. En una d'elles va comprar una partida d'arròs a mitges amb Antoni Lladó, un dels socis de la botiga de teles. La part de Santgenís era de 1.000 lliures. Una altra compra va ser la d'una partida de bacallà i tonyina, la seva part es valorà en 193 lliures.

La compra de productes colonials la feia amb el seu sogre Josep Borrell i amb un altre soci, Josep Bofarull. Una de les adquisicions va ser una partida de tint comprada per l'adroguer Magí Simó per 1.005 lliures. També comerciava amb drogues medicinals i espècies com el pebre. A l'inventari apareixien cinc bales amb un total de quatre quintars de pebre sencer que es pagaven en subhasta a 13 rals la lliura de pes.

Possiblement, amb els mateixos socis havia fet importació d'armament, com ara arcabussos, carrabines i canons. Santgenís era el principal proveïdor d'armament, i possiblement també d'explosius, de la Generalitat durant la guerra. El seu inventari recull alguns objectes que procedien d'aquest comerç: dos arcabussos, dos mosquetons, dues carrabines, dos canons esclatats i dos canons de carrabines. A més a més de les armes a la casa hi havia un sarrió ple de metxa, cinquanta-set cabdells d'estopa, set bales de cànem, vint-i-quatre *munisdores* de terra, cinc pasteres de fusta i dos objec-

47. Vicenç ESTANYOL BARDERA, *El pactisme...*, p. 126-127.

tes per fer salnitre. La companyia Santgenís, Borrell i Bofarull havia comprat vuitanta «tortugues» de plom, la part corresponent a Santgenís valia 2.665 lliures i 5 sous.

Préstecs a la Generalitat

La seva vinculació amb la Generalitat i el Consell de Cent durant la guerra fou tan important que, fins i tot, els féu préstecs, un dels quals fou per finançar una part de l'ambaixada de la ciutat a la cort de França el 1649. Així, l'inventari registra un ingrés de 4.592 lliures, «per altrás tantas ne havia donadas lo dit Sanguenís en París a Josep Ximenis y de Monrodon ambaxador de la ciutat en lo cobrar de las quals tingueren los tutors molts debats que fer».

El parament de la casa

El mobiliari, el parament de casa i la roba són abundants i luxosos. La seva descripció ompliria força pàgines, però atès l'objectiu d'aquest estudi cal que ens centrem en els aspectes més rellevants. El mobiliari era de molta qualitat i entre els objectes hi havia dos escriptoris d'eben, una «arquilla» guarnida de plata, una d'ivori amb varietat d'ocells i figures i una altra adornada amb marfil. Un moble no gaire freqüent en els inventaris d'aquesta època és l'armari. Apareixen dos armaris grans i amb calaixos que es venen per 50 lliures cadascun. Els mobles més valuosos segons l'inventari són un llit de noguera daurat i un petit bufet de marfil, cada un d'aquests mobles va ser venut per 150 lliures.

Quant als objectes decoratius hi havia un total de dinou tapissos i quatre catifes d'Arras, amb un preu de venda de 40 lliures cada tapís. A les parets penjaven quatre miralls qualificats com a comuns, dos d'ells grans i un amb marc d'eben, dues làmines de paper amb paisatges, cinc mapes grans, un mapa d'una ciutat, tres imatges de la Verge, una creu d'eben i marfil i «un Jesuset dorat vestit de tafetà vermell ab puntes de or». Les parets de la casa estaven ben guarnides de quadres, sobretot de paisatges: trenta quadres pintats a l'oli i emmarcats i dotze «otxavats y pintats de pintura fina dorats». De quadres sense marcs n'hi havia dotze de diferents ciutats, vuit paisatges i sis quadres que representaven personatges. També hi havia dotze paisatges més empaquetats en un plec. Hi havia un quadre

que representava l'escut de França, país al qual Santgenís se sentia molt vinculat, si més no pels seus negocis. Hi havia vint-i-set quadres de tema religiós, tots emmarcats i un d'ells amb fusta d'eben. És a dir, en total a la casa hi havia setanta quadres pintats a l'oli i emmarcats, a més a més de trenta-vuit quadres pintats a l'oli però sense emmarcar. Criden l'atenció els dotze paisatges empaquetats en un plec com si Santgenís no hagués tingut temps de penjar-los, potser ni de veure'ls.

De fet, aquesta profusió d'objectes i, particularment, aquesta acumulació de quadres no semblen respondre a una afecció per la pintura. En aquest punt ve a tomb recordar les consideracions de Sanabre quan afirma que finques, rendes, censos, mobles, joies i altres riqueses confiscades als catalans contraris a l'aliança amb França van ser distribuïdes per les autoritats entre els partidaris d'aquest país. Santgenís era un fidel de França tal com reflecteix el quadre amb l'escut. Podia ser que la seva fidelitat fos premiada amb els trenta-set quadres pintats a l'oli o els dinou tapissos d'Arras? I, també, amb els 23 quilos d'or en lingots, cosa que en els últims anys de la guerra només estava a l'abast dels alts militars francesos?⁴⁸

Els vestits

L'enumeració del seu vestuari seria molt llarga. Simplificant molt i com a exemple del seu luxe podem referir-nos als guants. N'hi havia de seda negra, de guarnits i brodats, de brodats amb plata i or i de «forasters». Entre els vestits hi havia una capa de Cambrai folrada de vellut negre, roba guarnida amb galons de plata i d'or, «un talahi y cinto de vellut carmesí tot brodat de or y perlas tot nou». A l'inventari hi figuren onze parells de sabates d'home. Un conjunt format per un «baló», «ropilla», justacòs i capa havia estat venut a Andreu Ramon, comerciant de Sant Feliu de Guíxols, per la respectable quantitat de 100 lliures.

48. José SANABRE, *La acción...*, p. 609, 613 i 614. «Francia drenó el oro circulante en Cataluña mediante el envío de armas y municiones y después inundó el Principado de moneda desvalorizada que no era cotizada en el exterior». Tal com s'ha dit, en aquestes trameses d'armes hi intervenia Sangenís i, per tant, li era fàcil el cobrament en or.

L'equipatge d'un gran senyor

Com molts altres comerciants rics, Santgenís tenia un cotxe bo a més d'una carrossa i devia viatjar amb freqüència especialment a França i, pel que es desprèn de l'inventari, amb luxes dignes d'un potentat. El 1649, a París va fer el préstec a l'ambaixador de la Generalitat i potser ell mateix havia tingut en algun moment alguna comesa diplomàtica. La veritat era que no li mancava riquesa ni refinament per representar un paper digne com a enviat de la Generalitat o de la ciutat. En el seu inventari es descriuen equipaments per al viatge com un pavelló de seda de tres peces i un pal·li de teleta amb puntes d'or.

Però el més sorprenent per a nosaltres és «la caixeta»: «una caxeta de vellut vert cuberta de vaqueta de Moscòvia en la qual hi ha tot lo servey de plata de campanya de un Sr. amb diferents pessas ... dins la qual se troba lo següent». La caixeta devia ser ben voluminosa si contenia quatre dotzenes de plats i quatre plats grans, a més de coberts, copes, quatre escudelles, dues vinagreres, una sucrera i una pebrera, una ouera, una mesura per prendre mel, dues tasses primes de butxaca una dins de l'altra, candelers, una llumenera, una palmatòria, una campaneta i altres objectes. A més de tot aquest parament de taula, que sembla preparat per convidar persones de relleu a un acte social tan important com el menjar, també hi havia objectes d'escriptori com el tinter, la polsera, una capseta de plata per al segell i el mateix segell de «plata blanca». També hi havia algun objecte religiós com una capseta per guardar les hòsties i una imatge de la Verge. Però, posats a descriure aquesta peça de l'equipatge d'un cavaller refinat, el millor és observar l'abundància d'estris d'higiene i de cura personal. Alguns són previsibles, com ara una escopidora, una bacina, un gerro per rentar-se les mans, una bacina de barber i un mirall. Altres objectes són poc freqüents, com ara dues pintes d'os, un raspall de cabell i un raspallet petit de bigotis. No s'hi troba, però, altres coses que hi havia a l'inventari de la casa, «uns ferros de alsar los bigotis» i «quatre ferros de limpiar las dents». Possiblement, la petita meravella que era aquesta caixa de viatge procedia de fora de la Península.

Els immobles

Tenia una torre a Sant Andreu del Palomar, anomenada la Marlesa. La casa estava arruïnada i només valien les terres que estaven sembrades, plantades de vinya i una part era bosc. Hi havia més de tres mujades de terres

de regadiu arrendades al masover a 10 lliures a l'any la mujada, que representaven 36 lliures anuals. El masover tenia contracte d'arrendament però havia calgut rebaixar-li els pactes perquè havia dit que no podia continuar l'arrendament perquè era molt pobre i una de les millores que se li havien fet era la partició a mitges de la venda al Born de la fruita i la verdura.

Santgenís tenia diverses cases a la ciutat de Barcelona. Una casa amb la botiga estava al carrer de les Ben Lligades, arrendades per 37 lliures anuals. Una altra de les botigues era llogada per 19 lliures anuals. Al carrer de Bonaire era propietari «de l'Hostal de'n Pla». L'hostal era llogat per 70 lliures i les dues botigues per 36 lliures a l'any. Una casa petita al carrer de Montserrat era llogada a un pescador per 12 lliures a l'any i la taverna per 45 lliures l'any. Una botiga, «dita la botiga de la Lleuda», era arrendada el 1652 a Narcís Feliu per 18 lliures a l'any. Rebia 88 lliures de tres censos emfitèutics sobre cases a Barcelona els quals havia comprat el 1644.

Préstecs a censal i a lletra de canvi

Només havia deixat un censal a la Generalitat al començament de 1641 per valor de 2.000 lliures. L'altre censal que tenia era del municipi de la Conca d'Òdena, també de 2.000 lliures de capital. Havia estat aportat per la seva dona com una part del dot. Possiblement Santgenís preferia invertir directament els diners en els seus negocis que deixar-los a préstec. Només apareix una lletra de canvi de 580 lliures a Mariana i Josep Damians. En canvi, més endavant, els tutors de la seva filla, tal com era freqüent a les tutories, van deixar diners en diferents lletres de canvi tot cercant la comodat d'administrar unes rendes fixes.

L'atresorament en moneda, joies, or i plata

Entre els seus béns hi havia un total de 507 dobles. Segons les declaracions dels tutors la dobla equivalia a 16 lliures durant la guerra, «en temps de sisens», però després de la devaluació d'aquesta moneda l'equivalència havia rebaixat la dobla a 3 lliures i 14 sous. És a dir, en morir Santgenís tenia a casa seva 8.112 lliures en dobles. A més a més, tenia altres monedes: tren-tins, rals de plata, peces de vuit «perusones» i rals de vuit mixturats del Perú. Tenia trenta-dues joies que pesaven en total 2,394 quilos en or i 300 grams en perles. L'inventari no recull el pes de les cinquanta-una joies restants.

L'inventari de Santgenís és l'únic dels dotze que hem consultat on l'or apareix sense elaborar, en lingots d'or, el terme emprat és el de «riells». En total n'hi havia quaranta-un amb un pes equivalent a 15,765 quilos. Hi havia altres objectes d'or i amb els riells sumaven 23,135 quilos. Si se suma el pes de les trenta-dues joies abans esmentades, resulta un pes total de 25,529 quilos.

L'or es va pagar en la venda en encant públic a 19 lliures l'unça. Segons aquesta xifra, possiblement baixa ateses les característiques d'aquesta classe de venda, Santgenís havia invertit en or com a mínim 15.000 lliures. En els comptes dels tutors apareix una partida d'or venut per 3.000 lliures i una altra per 2.304 lliures. És probable que la major part no hagués estat venuda. Tampoc no apareixen com a venuts la carrossa i el cotxe.

La suma de tots els objectes de plata era de 131 marcs que equivaldrien a 35,152 quilos. Cal assenyalar que en aquesta suma no es compta el pes de la plata que hi havia a la caixa de viatge abans esmentada, i on es guardaven cinquanta-dos plats, a més d'una escopidora, bazines, gerros, coberts, copes i altres objectes dels quals l'inventari no diu el pes ni el valor i no apareixen com a venuts. Però si es considera que els quaranta-nou plats que tenia a casa seva Onofre Boxadors pesaven 54 marcs, és a dir, 14,573 grams, la quantitat de plata de Santgenís era superior als 50 quilos. L'estimació de la plata, segons la venda feta en l'encant, era de 15 rals l'unça. Hi havia altres objectes de poc valor com uns rosaris de plata i aiguamarines i uns altres de plata i granats venuts per dues lliures cadascun.⁴⁹

Sebastià de Miralles

Era donzell, natural del Baix Llobregat. Segons el seu inventari vivia en una casa amb hort i una botiga de la seva propietat al carrer de Sant Pere més Baix. Altres immobles eren una finca a Sant Feliu de Llobregat i una altra a Gavà de les quals no es donava cap descripció ni el valor.

Els objectes de plata, uns quants coberts, sembla que eren de poc valor, però no consta el pes de cap d'ells. Totes les seves inversions eren en censals i, amb ben poca fortuna, va col·locar 4.900 lliures en crèdits a la Generalitat, de les quals 2.800 en manlleutes fetes durant la guerra, per la qual

49. AHPB, Rafael HEXARCH, *Liber secundus notalorum 1662-1671*, p. 80 («Còpia de l'inventari de l'heretat i béns de Cristòfol Santgenís»). Jeroni FERRAN, 21 de novembre de 1653. *Plec d'Inventaris 1649-1654*, 4 de novembre de 1652, 21 de novembre de 1653.

cosa, després de 1652, van esdevenir unes rendes de cobrament molt difícil. Però el que resulta més intrigant de Sebastià de Miralles era a què es dedicava. Potser era simplement un rendista. En qualsevulla cas, com va aplegar una biblioteca, sembla que bastant seleccionada, de més de vuit-cents títols i un total d'uns 2.400 volums?⁵⁰ Una biblioteca tan gran com la de Miralles sembla excepcional. Segons Antonio Espino, els juristes E. Coll i J. Càncer, amb set-cents trenta-vuit i sis-cents divuit títols, respectivament, eren qui tenien una major biblioteca dels 578 personatges inventariats amb possessió de llibres.⁵¹

El germà de Sebastià, Baudili Miralles, era beneficiat de Santa Maria del Mar. En el seu inventari, de 1657, apareixen els censals com a única inversió, la major part i per una suma de 4.900 lliures van anar destinats a la ciutat de Barcelona o bé a la Generalitat amb fermaça de la ciutat i van ser emesos durant la guerra. L'import dels censals a la Generalitat i ciutat resulta que és el mateix, 4.900 lliures, en els inventaris dels dos germans Miralles. La venda d'aquests censals s'havia fet en diferents anys:

Data emissió censal	Import (lliures)	Pensió (lliures)	
22-XI-1640	1.000	50	Generalitat, fermaça Barcelona
20-VII-1641	500	25	Barcelona
24-VII-1642	500	25	Generalitat, fermaça Barcelona
6-IV-1645	1.000	35	Barcelona
5-XI-1646	500	17,10	Barcelona
6-III-1649	1.400	49	Barcelona

L'interès que donaven aquests censals era del 5% pels anys de 1640, 1641 i 1642 però els venuts els anys 1645, 1646 i 1649 la renda era del 3 i ½% anual.⁵²

50. AHCB, Fons Notarial, Inventaris I-62 (1655) (1657). Sebastià podia ser fill del mercader Lluís Miralles. Aquest, el 1621, va posar una botiga amb l'adroguer Joan Rubio fent societat de paraula per un any. A l'agost de 1622, deien haver posat 1.314 lliures cadascú i decidien liquidar la societat davant notari. El negoci era de mercaderies molt variades però amb bastants primeres matèries colonials com indi, tamarindos, goma aràbiga i seda. AHPB, Francesc JUTGE, *Liber Concordiarum 1612-1633*, p. 241 (2 d'agost de 1622).

51. Antonio ESPINO LÓPEZ, «Libros, lecturas y lectores en la Barcelona de la primera mitad del siglo XVII», *Estudis (Valencia)*, 29 (2003), p. 205-229 (p. 208).

52. AHCB, Fons Notarial, Inventaris I-62 (1657).

Consideracions a partir dels inventaris post mortem sobre els diferents negocis, inversions i rendes

1. *Les diferents polítiques inversores*

Els inventaris examinats permeten deduir quines són les diferents opcions d'un comerciant a l'hora d'invertir. Una d'elles és la que es manifesta en Pilo, Rosso, Boxadors, Cànoves i Santgenís, és a dir els cinc negociants més rics. Tots ells tenen un aspecte en comú i és l'abundant capital immobilitzat en metall preciós, susceptible de ser invertit en qualsevol moment. Però més enllà de coincidir en l'atresorament, l'actuació en les seves inversions era oposada entre Rosso i Santgenís, d'una banda, i Pilo i Cànoves de l'altra. En els dos primers els préstecs eren gairebé inexistents, com si els interessats més situar els seus diners en algun dels seus negocis, en què la rendibilitat era més alta que la d'un 5 o un 10%, i si Rosso i Santgenís no havien situat diners en préstec, en tenien en canvi molts d'invertits en mercaderies emmagatzemades. És evident, almenys en el cas del contractista Santgenís, que invertir en els seus negocis durant la guerra resultava molt més rendible que fer-ho en qualsevulla préstec. És possible, encara que aquest punt no apareix reflectit en els inventaris, que fossin més prestataris que no pas prestamistes.

Pel que fa a Pilo o a Cànoves, que van fer molts préstecs en censals i lletres de canvi, manifestaren una actuació totalment oposada a la de Rosso i Santgenís. És a dir, Pilo i Cànoves eren essencialment rendistes. I potser és lògic que ho fossin ja que Pilo tenia una mentalitat molt aristocràtica i Cànoves era ciutadà honrat, però potser més que això el que determinava la seva opció de rendistes era que arribaven al final de la seva vida sense descendència i després d'haver fet una gran riquesa amb el comerç. En aquestes circumstàncies, un comerciant podia cercar per als seus diners la seguretat d'unes rendes per a la seva viuda i els seus llegats testamentaris. Possiblement, si es poguessin conèixer les inversions de Pilo en la seva època de major activitat, a finals del segle XVI, i les inversions de Joan Pau Cànoves, el proveïdor de galeres i forjador de la fortuna del seu fill Francesc, es podria corroborar la certesa d'aquest plantejament en el cas que s'haguessin comportat com Rosso i Santgenís, és a dir, invertint els diners en els seus propis negocis.

Boxadors i Berardo coincideixen a diversificar molt la ubicació dels seus diners i, a més a més de fer préstecs, cobren interessos per crèdits pendents. Boxadors estableix en l'escriptura de la societat de la qual forma part el 1600 que aquesta complementi els guanys del comerç amb els del

préstec en lletres. En el cas de Matalí i d'Albaret, els dos botiguers de teles, tenen una quantitat de metall relativament gran però també fan préstecs, Albaret a censal i Matalí a lletra de canvi. Per la seva preferència pels censals Albaret pot semblar més conservador, però també fou poc previsor, atès que tenia molts clients que li eren deutors i alguns deutes eren antics i incobrables.

Les opcions inversores d'altres personatges inventariats no poden ser interpretades per manca d'informació. Joan Miret, possiblement un important banquer, tenia una quantitat considerable en metall precios i molta inversió en préstecs. Francesc Palau i Sebastià de Miralles dedicaven els seus diners al préstec tot cercant la seguretat d'unes rendes fixes, si bé Miralles era més conservador ja que tenia el patrimoni en finques i en censals.

2. *Els censals a les institucions*

Encara que no era cap requisit legal, a la pràctica els diners a censal es deixaven amb la garantia d'una propietat immoble. Segons moltes referències, els millors prestataris eren la Generalitat, la ciutat de Barcelona i, en general, qualsevulla altre municipi amb rendes i finques. Evidentment, com més important i ric era un municipi més fàcilment trobava prestamistes. Els inventaris demostren la preferència dels prestamistes per aquestes institucions.

CENSALS COMPRATS A PARTICULARS, UNIVERSITATS, CIUTAT DE BARCELONA I GENERALITAT

	Particulars (%)	Municipis	Ciutat Barcelona	Generalitat	Total
1619 Q. Pilo	5.650	(28,3)	12.313	2.000	19.963
1619 P. Rosso					
1620 O. Boxadors	14.990	(39,7)	9.962	2.800	37.752
1626 J. Miret	9.498	(53,5)	8.060	172	17.730
1628 F. Berardo	1.260	(100)			1.260
1634 F. Palau	2.066	(21,1)	700	1.000	6.000
1641 F. Cànovas	1.800	(46,7)	2.054		3.854
1644 R. Matalí	202				
1646 J. Albaret	927	(48,1)		1.000	1.927
1652 C. Santgenís			2.000	2.000	4.000
1655 S. Miralles	590	(9,0)	1.100	4.900	6.590
1656 Vda. Cànovas	1.020	(17,0)	1.500	3.000	500
					6.020

Excepte Rosso, que no va invertir en cap censal, o Berardo i Matalí, que no compraren cap censal a les universitats ni a la Generalitat, els altres comerciants van deixar a aquestes institucions entre el 50 i el 90%, aproximadament, dels diners d'aquests préstecs.

Era fonamental per a l'inversor mirar bé on es col·locaven els diners. Aquesta preocupació per la seguretat dels censals era clara en l'actuació d'Onofre de Boxadors, tal com s'ha descrit en l'apartat corresponent. A més a més, apareixia ben explícita en el seu testament. Boxadors, entre altres disposicions, volia que els diners procedents de futures redempcions fossin invertits en la compra de nous censals a favor de les universitats: «...pregant a dits tutors y curadors y als qui tindran semblant càrrec que sempre que puguen esmerçar sobre universitats ho fassen com no entenga se haje de negossiar cosa alguna a risc y perill de ma heretat sinó ab lo modo y condiciones per mi sobreproveïdes y expressades».

Assegurar el futur de la descendència era la gran preocupació de Boxadors i per això incloïa en el testament la clàusula de reesmerç, en censals o en immobles, dels capitals retornats: «vull que los diners comptants se trobaran en lo cos de ma heretat y los que aniran entran puguen dits tutors y curadors meus donar a canvi per Plasència, tot a risc y perill y augment o benefici de ma heretat fins a tant que la dita Maria Agnès Joana filla mia serà en matrimoni colocada y après de dita colocació vull que tots los diners comptants y los que aniran entrant així com entraran sien depositats en la Taula de Barcelona en nom de ma heretat de la qual taula llevar no es puguen sinó per via de esmerç de censal o censals en lloc tuto o segur o en compra de propietats.»⁵³

3. *Les lletres de canvi*

La renda de les lletres de canvi s'ha calculat sobre la base del 10% del capital, però aquest percentatge seria establert a partir del 1623. Anteriorment, entre 1600 i 1623, l'interès era bastant més alt i podia arribar a ser del 14 i del 15%. En aquest any el virrei bisbe Sentís va treure una «crida» per erigir les fires de Perpinyà i establir una taxa d'interès del 2,5% per fira, és a dir del 10% anual. La crida s'iniciava amb un estat de la qüestió i la justificació de la seva utilitat. En primer lloc, es declarava que no es complia la norma dictada pel Consell de Cent de Barcelona de l'11 d'abril de

53. AHPB, Antoni BATLLE, *Quartus liber testamentorum 1601-1620*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619).

1606 sobre el comerç i les lletres de canvi per a Plasència i Nova «...en procurar se donàs forma als cambis y obviar los danys que les hoeres resultaven del modo de començar amb cambis, ab tots los poblats en dits Principat y Comtats». No era la primera vegada que el Consell de Cent regulava les lletres de canvi, ja que el 1394 havia tret una reglamentació que és el primer exemplar de legislació sobre canvis a la Península Ibèrica.⁵⁴

La normativa donada pels consellers de Barcelona el 1606 no havia evitat els abusos, tal com es declarava en el preàmbul: «...encara se van disminuir y menoscaban los patrimonis dels negociants y altres [perjudicis] que se volen remediar en ocasions de pendrer a cambi, per excedir los interessos ab responsions y corretatges catorze y quinze per cent, y de allí en avant per un any». Els interessos del 14 i 15% no eren l'únic abús i també s'esmentava el pacte de ricsa: «Per haverse introduït nova forma de donar a cambi per a Gènova, al obrir de la fira: y lo mateix donador torna a pendrer al cloure de la fira la mateixa quantitat de la persona, al qui al obrir la havia donada, de que redonda al prenedor major interès del que se havia ordenat ab dit decret [de 1606], y del que admet lo contracte de cambi, conforme la consuetud universal de todas las parts ahont se té notícia, y se usa la art mercantívol, y donar a canvi. A que se ajusta també la introducció de pendrer partidas per a Gènova, a la cloenda de la fira donarlas a cambi per a la fira vinent, per a la mateixa ciutat de Gènova a las mateixes persones a qui abans les havia dades, y de lo que resta lo prenedor agravat en el decurs de una sola fira ab major interès de que ab dit decret se consentia.» És a dir, la normativa del Consell de Cent de 1606, segons la crida del virrei, era ja caduca i no preveia el pacte de ricsa el qual el 1623 es considerava com «una invenció de poch temps a esta part introduhida entre los negociants».⁵⁵

La taxa d'interès fixada a la crida del virrei es feia a partir de l'escut de marc, moneda de compte utilitzada en les fires internacionals, i era de set

54. La següent norma legal, per Castella, és del 1511 a la qual segueixen les *Ordenanzas de Bilbao* de 1531. Bruno AGUILERA BARCHET, *Historia de la Letra de cambio en España. Seis siglos de práctica trayecticia*, Madrid: Técnos, 1988, p. 121 i 411.

55. B C, Follets Bonsoms 9977. *Crides y edictes fets per lo Excelentíssim senyor Don Joan Sentís bisbe de Barcelona de la Sacra Catòlica Real Magestat Conseller, Virrei y capità general, en lo Principat de Catalunya y comtats de Rosselló y Cerdanya, sobre la erecció de fires y cambis, en la vila de Perpinyà*. Elisa BADOSA I COLL, «Lletres de canvi entre Barcelona i les fires de Perpinyà...».

diners per escut d'or de marc o el seu equivalent per fira.⁵⁶ Quedaven exempts d'aquesta limitació de la taxa d'interès els que practicaven el comerç de mercaderies, «les remeses de diners comptants, robes o altres qualsevols mercaderies o per remeses de Pallerm, Messina, o de altres qual-sevols parts, puix no sia ab lletra de cambi per via directa ni indirecta, feta y contractada en lo Present Principat, sia lícit y permès a les tals personas poder pendrer y trauerer los tals efectes de les dites fira o firas al millor preu que podran, sens limitació alguna, ni per ço corren ni contrauen al sobre y avall respectiu ordenat, per quant lo tal pendrer a cambi, no és per inxerta ni grangeria, sinó per embosar y retirar cada u los efectes llurs».

El 1623, la crida del virrei diferenciava les dues funcions de la lletra de canvi, d'una banda el canvi de monedes i, de l'altra, la funció de crèdit. Aquesta matisació la feia el bisbe Sentís a instàncies dels consellers de Barcelona, tal com ell manifestava en el preàmbul, atès que la crida responia a les instàncies «dels amats y faels de la real Magestat, los consellers de la present ciutat de Barcelona». En la notificació feta a la diòcesi de Barcelona es declara «que se han tingut diversas juntas y après de llarga discussió en la matèria y circunstancias della aparegue necessari lo que per part dels Magnífichs Consellers se havia proposat...» Segons Raymond de Roover, el reconeixement que la lletra podia ser només una operació de préstec es va produir lentament i no va ser explícit fins la segona meitat del segle XVII. Per tant, a través de la crida del virrei, el Consell de Cent, els grans comerciants de la ciutat, havien elaborat un instrument força avançat per l'època.⁵⁷

No resulta estrany, per tant, que els inventaris post mortem examinats posin de manifest la importància de la lletra de canvi com a forma de préstec a la Barcelona de la primera meitat del sis-cents. L'ús de les lletres per fer préstecs era relativament freqüent, tal com s'observa en els contractes matrimonials, testaments i inventaris. Onofre Boixadors deixava diners en lletres de canvi repartint-ne les rendes entre els seus dos fills. «Que las partidas que avui se donan a canvi a diversas personas en nom d'Onofre i Ramon Boixadors de las quals dit Ramon Boixadors aporta lo compte se continuen de donar a canvi fins a tant que la dita Maria Agnès Joana sie en matrimoni colocada y que las ganansias que fins avui se són fetas y per

56. R. DE ROOVER, *L'évolution de la Lettre de Change, XIV-XVIII siècles*, Paris: Sevpen, 1953, p. 76-79. R. BOGAERT, *La banque en Occident*, Paris: Fons Mercator, 1991, p. 135-136, 144-145, 150.

57. R. DE ROOVER, *L'évolution...*, p. 132-133, 138.

avant se faran se partescan igualment entre dits Bartomeu Ramon Boixadors i Maria Agnès Joana per iguals parts.»⁵⁸

Els tutors de menors també podien optar per col·locar diners de les tutories en lletres. El 1633, el ric comerciant Jaume Damians, tutor dels fills del notari Francesc Blanc, firmava una concòrdia amb els hereus i donava comptes de la seva gestió. En justificar-la, Damians detallava com havia invertit els diners i deia que havia deixat 500 lliures a canvi per Perpinyà el 8 d'agost de 1633: «per compte de dits hereus doní a canvi per Perpinyà per los pagaments de fira pròxima de Sants de 1633». A l'agost de 1634, va tornar a deixar en lletra 679 lliures.⁵⁹

El préstec de diners a curt terme, a tres mesos i prorrogable, podia formar part del negoci d'una companyia comercial. Un exemple el trobem en les diferents companyies que va fer Onofre Boxadors i els seus socis entre 1600 i 1618, en què les lletres de canvi eren considerades com una opció més per incrementar els guanys de la societat. Els socis no podien treure capital ni retirar beneficis però tenien total autonomia individual per operar amb els capitals i podien invertir tot donant o prenent lletres de canvi. És a dir, podien donar o prendre diners a crèdit, «conforme anirà a la plaça... així per Barcelona, València, Bisensa y Plasencia com per altrás parts». Els socis tenien «pleníssima facultat y potestat per relaxar, concordar, y fer qualsevol avinensa, remissions y relaxacions de qualsevol diners y deutes així de robas com de canvis tocant a pnt. Companyia».⁶⁰

4. Nivell de vida i rendes fixes

Resulta difícil establir l'import de les rendes fixes dels diferents comerciants, en primer lloc perquè no hi ha dades sobre els arrendaments de les finques excepte en el cas de Boxadors i Santgenís i encara tan sols per les urbanes. El rendiment de les finques rústiques no apareix mai i sembla que

58. AHPB, Antoni BATLLE, *Quartus liber testamentorum 1601-1620*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619), p. 123.

59. AHPB, Pere Pau VIVES, *Llibre segon de concòrdies 1641-1647*, «Avanços que fas ab los negocis... per compte y càrrec dels hereus de Francesc Blanc notari de Barcelona», p. 307 a 319 (sense data, any 1646), p. 307, 310 i 314. Elisa BADOSA I COLL, «Lletres de canvi entre Barcelona...».

60. AHPB, Antoni BATLLE, *Llibre tercer de capítols matrimonials i concòrdies 1598-1600*, p. 267 (13 d'octubre de 1600), *Quartus liber testamentorum 1601-1620*, p. 118-131 (10 d'octubre de 1619), *Liber quintus capitulum matrimoniale et concordiam 1608-1611*, p. 33 (14 de juliol de 1609), p. 34 (14 de gener de 1615) i p. 60 (14 d'abril de 1611).

devia ser molt baix. Tampoc no se'ns indica els interessos de les quantitats pendents de cobrament per les vendes a crèdit que feien comerciants i botiguers. El que sí que es pot calcular és la renda dels préstecs de caire més institucional com els censals i les lletres de canvi. Els primers donaven el 5% del capital mentre que els segons, en ser a curt termini i en general amb garanties menys sòlides que els censals, donaven un interès més alt que era del 10% a partir de 1623, quan el virrei Sentís va treure la crida per la qual s'erigien les fires de Perpinyà. Segons aquest document, abans d'aquest any els interessos de les lletres eren abusius, havien arribat a ser del 14 i 15%. Si descartem aquests percentatges perquè són excessius i considerem que la rendibilitat de la lletra de canvi en el decurs de tot el període era del 10% es pot establir, en saber el capital invertit, una xifra força aproximada del que cada comerciant obtenia pels seus préstecs. Certament, la xifra real podia variar. Hi podia haver alguns censals i lletres incobrables però també hi podia haver cobrament de lluïsmes en els censals i els beneficis dels pactes de «ricorsa» en el cas de les lletres de canvi.

Si establim una renda teòrica mínima produïda pels dos tipus de préstecs i, a més a més, alguns altres ingressos fixos coneguts, ¿podem avançar què representaven per als diferents comerciants aquestes entrades fixes? Alguns historiadors ens donen part de la resposta. H. T. Elliott considera que una renda de 2.000 lliures era suficient per al manteniment del nivell de vida propi d'un noble però pocs podien gaudir d'una renda semblant. Segons els inventaris, Pilo, Boxadors, Miret i Cànoves, amb unes rendes fixes entre les 2.500 i les 3.600 lliures anuals, estarien al nivell de les rendes d'un noble ric.⁶¹ I cal tenir en compte que el producte de la resta dels seus negocis devia incrementar considerablement el muntant dels seus ingressos. James Amelang, en referir-se a l'import de les rendes de l'elit de Catalunya, esmenta el cas del jutge de l'Audiència i ciutadà honrat Miquel Joan de Magarola, el qual fa donació intervius al seu fill Magí a la firma del contracte matrimonial d'una renda de 1.370 lliures. És a dir, Magarola deixava al seu fill la meitat de la renda que rebien els quatre negociants esmentats.

En un nivell inferior de riquesa se situarien Berardo, Palau i Matalí, amb rendes d'entre les 650 i les 950 lliures que representen un nivell proper al dels cavallers i fills segons de la noblesa. Segons Elliott, unes 600 lliures de renda anual eren una bona suma per a aquest sector social. Però els tres

61. En referència a Pilo i Boxadors, si els interessos de les lletres eren del 14 o 15% la renda hauria estat superior a les 4.000 lliures anuals.

comerciants estarien en una situació força millor ja que tenien les entrades dels altres negocis. En el cas de Berardo eren molt variats, com el transport de plata a Itàlia o la gestió de patrimonis senyorials.⁶²

Després de la guerra, les rendes necessàries per mantenir el corresponent nivell de vida eren més altes. Un noble ric podia tenir una renda d'entre 2.000 i 8.000 lliures mentre que en el nivell inferior la noblesa es podia mantenir amb unes 600 a 800 lliures a l'any.⁶³ Des del punt de vista de les seves rendes, dos dels comerciants inventariats, Albaret i Miralles, que rebien a l'any entre 100 i 360 lliures, estarien per sota del nivell de la noblesa.

Dos casos difícils de definir són els de Rosso i Santgenís. Es tracta de dos comerciants molt rics però amb una renda fixa relativament insignificant. ¿Podria ser això atribuïble a un plantejament conscient? Rosso no tenia cap capital en préstec i Santgenís, malgrat la seva gran riquesa, sembla com si rebutgés fer el préstec. Els dos censals que tenia eren per circumstàncies especials. Un procedia del dot de la seva dona i l'altre era fet a la ciutat de Barcelona el 1642. Aquest potser responia a un compromís derivat del fet d'ésser proveïdor de blat i altres subministres a la ciutat. L'única lletra de canvi, de 580 lliures, havia estat feta a la rica família Damians.

Cal tenir en compte que les rendes fixes eren per a aquests comerciants un complement als beneficis produïts per la seva activitat principal, el comerç. Però en un moment donat del seu ascens social podien deixar el comerç i viure de les seves rendes, com sembla que fou el cas de Miret i de Palau, ciutadans honrats, i del donzell Miralles. Però els altres comerciants practicaren el comerç fins a la seva mort encara que al mateix temps podien ostentar algun títol nobiliari, com Cànovas, donzell, o Boxadors, ciutadà honrat des d'abans de 1609, la qual cosa no li va impedir que continués amb els seus negocis.⁶⁴

62. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 537-538. James AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, Barcelona: Ariel, 1986, p. 84-86.

63. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 538. Eva SERRA i PUIG, «Evolució d'un patrimoni nobiliari», *Recerques* (Barcelona), 44 (1975). Jordi VIDAL PLA, *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona: Edicions 62, 1984, p. 102-107.

64. Sobre el poc cas que els nostres comerciants feien de «l'estigma» de practicar la seva activitat, vegeu Albert GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, p. 295-296.

APÈNDIX

QUADRE I

CAPITALS I INVERSIONS

Any	Comerçant	Or ¹ (grams)	Plata (quilos)	Censals (lliures)	Lletres C. (lliures)	Crèdits (lliures)	Mercaderies (lliures)	Diners (lliures)	Altres Inver. ²
1619	Q. Pilo	710	27,25	19.963	22.323		6.311		
1619	P. Rosso	745	57,96					262	
1620	O. Boxadors	1.727	43,08	37.752	11.652	10.722			Finques
1626	J. Miret	947	10,06	17.730	23.411				
1628	F. Berardo	1.422	35,05	1.864	4.910	2.549		1.473	470
1634	F. Palau			9.766	4.654			370	Finques
1641	F. Cànovas	4.933	74,94	3.854	23.540				21.160
1644	R. Matalí	2.479	6,02	202	7.871				Finques
1646	J. Albaret	478	9,53	1.927		3.851			Diversos
1652	C. Santgenís	25.529	50,725	4.000	580	25.982	13.000	8.112	14.800
1655	S. Miralles			6.590					Finques
1656	Vda. Cànovas	5.335	91,260	6.020	8.102			23.382	Finques

1. El pes de l'or és donat en grams i la plata en quilos després de fer les corresponents equivalències de les mesures que apareixen en els inventaris. Als inventaris consultats el pes de l'or ve donat en unces, argenços i «grans». Una unça pesa 33,54 grams i equival a 16 argenços de 2,09 grams cadascun. Un argenç equival a 36 «grans». Cada «gra» pesa 0,058 grams. Pel que fa a la plata, el pes és el marc, de 268,34 grams. Un marc té 8 unces, per tant, en el cas de la plata, els pesos que apareixen a la documentació són marcs, unces i argenços. Altres pesos, com els quarts, no apareixen gairebé mai als inventaris, excepte en el de Santgenís. El quirat no surt mai a la documentació.

2. Les finques no apareixen en el quadre perquè, excepte en el cas de Santgenís, no hi ha els preus de compra i mai no se'n dona el valor. La seva existència es fa constar a la columna *Altres Inver*. Boxadors és propietari de sis cases a Barcelona i una torre amb molt de terreny a Sant Cugat del Vallès. Berardo havia deixat 470 lliures en violaris. Havia comprat una casa al carrer Ample per 300 lliures i una finca agrícola en un poble no especificat. Palau tenia una finca urbana a Vilafranca del Penedès. Cànovas era propietari de les dues tercers parts dels delmes de Vilalleons per 4.312 lliures i del delme de Sant Sadurní d'Ossormort (Osona), per 2.000 lliures. En vuit finques a diferents pobles d'Osona havia gastat 2.848 lliures i 11 sous. Tenia invertides 12.000 lliures en la companyia amb Pere Puig. Rafael Matalí era propietari de la seva casa amb botiga al carrer Flassaders, davant la ceca. Josep Albaret tenia a la botiga teles de diferents qualitats. Santgenís tenia tres finques urbanes a Barcelona i una heretat a Sant Andreu del Palomar. Miralles era propietari de la casa on vivia, amb hort i una botiga, a Barcelona, una finca a Sant Feliu de Llobregat i una altra a Gavà. La viuda de Cànovas havia incrementat els béns deixats pel marit amb el patrimoni de la seva família. A més a més de les finques d'aquest, abans esmentades, tenia cinc finques urbanes, una heretat i deu camps a Granollers, una finca urbana a Sant Celoni i una altra heretat a la Roca del Vallès.

QUADRE II

RENDES FIXES ANUALS³

Any	Comerciant	Censals	Lletres C.	Lloguers finques (lliures)	Censos	Delmes/ Drets	Altres (lliures)	Total
1619	Q. Pilo	998	2.232					3.230
1619	P. Rosso							
1620	O. Boxadors	1.887,10	1.165	475	83			3.610
1626	J. Miret	886,10	2.341					3.227
1628	F. Berardo	93	491				66	650
1634	F. Palau	488	465					953
1641	F. Cànovas	192,10	2.354					2.546
1644	R. Matalí	10	787					797
1646	J. Albaret	96						96
1652	C. Santgenís	200	58	252	88		75	673
1655	S. Miralles	329,10			32			361
1656	Vda. Cànovas	256	810		60			1.126

3. Els censals donaven un interès del 5%, excepte en algun cas com ara en alguns censals de la Generalitat i de la ciutat de Barcelona després de la guerra que reeditaven el 3 i ½%. La viuda Cànovas tenia un d'aquests censals per valor de 3.000 lliures que li donava 105 lliures a l'any.

Les lletres de canvi, en cas de ser emprades com a instruments de préstec, com en el cas dels inventaris examinats, la renda anual podria considerar-se d'un mínim del 10% anual, és a dir del 2,5% per fira. Aquest era l'interès legal de les lletres de canvi a partir de 1623, després de l'erecció de les fires de Perpinyà. Anteriorment, l'interès no estava fixat i podia ser del 15%, cosa que representa que Pilo podia cobrar per les lletres una renda de 3.348 lliures i Boxadors de 1.747 lliures.

Els arrendaments de les finques només apareixen en dos inventaris i es tracta de finques urbanes.

La renda dels crèdits, apartat del quadre I, no ha estat calculada perquè no en sabem els interessos, encara que podien ser del 8%, segons referències de Boxadors. En algun cas, semblen deutes de cobrament difícil. Al l'apartat Altres apareixen Berardo i Santgenís, en el cas de Berardo les 66 lliures són de la renda de quatre violaris, els quals reeditaven un 15% anual, tot i que Berardo havia deixat diners a violari per només l'11%. Santgenís rebia una renda anual de 75 lliures de l'arrendament del seu ofici de guarda reial de penyores que havia comprat el 1646.

COL·LABORACIÓ ENTRE ESCULTORS I ARGENTERS EN L'ORFEBRERIA CATALANA DE L'ÈPOCA DEL BARROC

○ CARLES DORICO I ALUJAS
BARCELONA

En els segles XVII i XVIII la producció d'orfebreria en el Principat tenia el seu centre principal a Barcelona, on els argenters formaven una de les corporacions professionals amb més membres i amb més poder econòmic i prestigi social de la ciutat. Altres poblacions catalanes també tenien obradors on es treballaven els metalls preciosos, però sovint la seva activitat estava dirigida a satisfer la demanda local de peces senzilles o de format reduït. Els argenters barcelonins, agrupats tradicionalment en un gremi menestral, aconseguiren que l'any 1732 el rei Felip V els concedís la categoria de «Col·legi, congregació i art», amb la qual cosa el seu treball passà a rebre la consideració d'art liberal. Igual tractament reberen uns anys després els argenters de Mataró (1772) i de Reus (1774), ciutats on l'argenteria havia adquirit un notable desenvolupament.¹ L'activitat dels argenters abastava camps ben diversos, com ara l'elaboració de joies —amb una extensa tipologia— o la construcció d'objectes destinats a les institucions civils, a l'ús domèstic i al culte. En les pàgines següents ens ocuparem d'aquests darrers objectes, entre els quals es troben des de custòdies, calzes o canelobres fins a creus, imatges, reliquiaris o les monumentals urnes funeràries de les quals encara conservem magnífics exemples. És en la producció d'objectes litúrgics on els argenters més necessitaven la col·laboració dels escultors, que, com veurem, podien assolir un ampli ventall de funcions.² Entre les feines que realitzaven podem

1. Núria de DALMASES i Daniel GIRALT MIRACLE, *Argenters i joiers de Catalunya*, Barcelona, 1985, p. 21.

2. En la documentació de l'època, la majoria de treballs realitzats pels escultors amb destinació als argenters es denominen «models», indistintament de les característiques i les funcions que tinguessin. Aquí hem mantingut aquest terme, tot i que en alguns casos el vocabulari actual ens podria proporcionar paraules més específiques.

esmentar la preparació de models orientatius per definir la composició d'una obra, la construcció de models de fang o altres materials per deixar constància de les característiques d'un encàrrec en el moment de formalitzar el contracte, la talla d'imatges de fusta —generalment d'alzina— destinades a ser recobertes de plata, l'elaboració amb fusta o cera de models per obtenir aïlladament les peces integrants d'un conjunt i, fins i tot —en casos potser no excepcionals—, el disseny definitiu d'un projecte.

Models d'Andreu Sala per a l'argenter Bonaventura Fornaguera

Andreu Sala, nascut al mas Sala de Linya en una data imprecisa i mort a Cardona el 1708 o el 1709,³ és una de les figures més destacades de l'escultura catalana de l'època, a la qual aportà una sensibilitat pròpia a la de l'alt barroc italià, del qual tenia un coneixement adquirit més probablement mitjançant gravats que per l'observació directa dels originals, possibilitat aquesta que també s'ha suggerit. Entre les obres de l'escultor que no ofereixen cap dubte d'atribució podem esmentar la berniniana figura de sant Francesc Xavier en èxtasi, a la base de la qual estampà amb orgull el seu cognom i la data de creació (1689), i que actualment es pot veure a la capella de Sant Pacià de la catedral de Barcelona. També sortí del seu taller el retaule major de l'antic convent de Santa Clara de la mateixa ciutat (1686-1689), que després d'un seguit de trasllats es troba avui a l'església de Sant Vicenç de Sarrià i en el qual l'escultor deixà una bona mostra de la seva habilitat en les imatges de santa Clara i de diferents sants i santes de l'orde benedictí.⁴

A més d'aquestes i moltes altres obres —la majoria desaparegudes— que fonamenten l'interès que avui desperta Andreu Sala i que ja eren admi-

3. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Antoni NAVARRO, *Manual, 1709*, f. 25v-26v. Document datat el 8 de febrer de 1709 en el qual els marmessors d'Andreu Sala liquiden un dels negocis de l'escultor per complir les darreres voluntats expressades per aquest en el seu testament, que dictà el 31 d'agost de 1708 davant de Jeroni Malet, notari de Cardona.

4. Josep Maria MADURELL MARIMON, «Els dos retaules majors de l'antic convent de Santa Clara de Barcelona», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XV, Barcelona, 1973, p. 121-136, i Joan BOSCH BALLBONA i Carles ESPINALT I CASTELL, «Santa Clara d'Assís, Retaule major de l'antic convent de Sant Antoni Abat i Santa Clara de Barcelona», a *Alba daurada, L'art del retaule a Catalunya: 1600-1792 circa*, Girona, 2006, p. 196-201.

rades pels escultors del segle XVIII,⁵ el mestre també realitzà diferents treballs de menys lluitament i naturalesa ben diversa que, tanmateix, asseguraven que al seu taller no faltés la feina dia rere dia. Entre aquests treballs es troba la construcció de models de fusta i altres materials destinats a ser reproduïts en plata, com els que sabem que féu per a obres de Bonaventura Fornaguera, probablement l'argenter català més destacat de la segona meitat del segle XVII. Bonaventura Fornaguera, des que el gremi d'argenters li concedí el grau de mestre l'any 1664⁶ fins que morí el 1712,⁷ desenvolupà una intensa activitat, de la qual n'és una bona mostra la llàntia que fabricà l'any 1683 per encàrrec dels marmessors del canonge Diego Girón de Rebolledo i que avui encara penja de la cúpula de la capella de la Immaculada Concepció de la catedral de Tarragona.⁸

El primer treball que coneixem d'Andreu Sala destinat al taller de Bonaventura Fornaguera és un model en fang per a la custòdia que els obrers de Santa Maria del Mar, de Barcelona, havien pres l'acord de construir el 8 de juliol de 1683.⁹ Bonaventura Fornaguera, aleshores argenter de l'obra de la parròquia, presentà nou propostes sobre paper o pergamí, d'entre les quals en fou escollida una que es decidí reproduir en tres dimensions per confirmar l'encert de l'elecció. Andreu Salà s'encarregà de modelar en fang el dibuix de l'argenter, feina que fou valorada en 4 dobles (22 lliures) que sembla que ni Bonaventura Fornaguera ni els obrers feren efectives, potser perquè els treballs no avançaren i ni l'un ni els altres volgueren fer-se càrrec de la despesa. La custòdia que modelà Andreu Sala podria ser la que mostra

5. AHPB, Joaquim TOS BROSSA I DE MASDOVELLES, *Manual*, 1781, f. 107r-112r. Acta de la reunió del gremi d'escultors celebrada el 13 de juny de 1781 que inclou un memorial en el qual s'esmenta Andreu Sala com un dels escultors més destacats del gremi des de la seva fundació l'any 1680. (Document citat per Aurora PÉREZ SANTAMARÍA, «La cofradía de escultores de Barcelona durante el siglo XVIII», *Academia, Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 65, Madrid, 1987, p. 209-244.)

6. AHPB, Pere Pau VIVES, *Manual*, 1664, f. 493v-494v (29 d'octubre) i Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MHCB), *Llibre de passanties*, III, dibuix 596. En aquest llibre Bonaventura Fornaguera dibuixà una motllura.

7. Santiago ALCOLEA, «Sobre "argenters" barceloneses de los siglos XVII y XVIII», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, VI, Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell i Marimón (II), Barcelona, 1978, p. 257-271.

8. José M.ª MADURELL MARIMÓN, *La capilla de la Inmaculada Concepción de la seo de Tarragona*, Tarragona, 1958, p. 55 i 192-196.

9. Bonaventura BASSEGODA Y AMIGÓ, *Santa Maria de la Mar, Monografía histórica-artística*, II, Barcelona, 1927, p. 95-96. L'autor aporta com a documentació el *Llibre de Deliberacions*, f. 294. No esmenta el model d'Andreu Sala.

Traça de custòdia atribuïda a Bonaventura Fornaguera, parròquia de Santa Maria del Mar, Barcelona. (Fotografia procedent de «Millenium», Barcelona, 1989.)

una traça conservada a la parròquia i atribuïda a l'argenter que porta en el dors una inscripció només parcialment llegible: «*Disenyo de tabernaclo y cos [...]*»¹⁰

També amb destinació a obres de Bonaventura Fornaguera, l'any següent Andreu Sala tallà en fusta de boix la testa d'una figura no identificada i comitent igualment desconegut, i modelà en fang una imatge de sant Benet¹¹ que l'argenter havia de construir en plata per al monestir de Santa Maria de Ripoll. Pel model de fusta l'escultor havia de rebre la modesta suma d'un ral i pel de fang, una dobla i mitja (8 lliures i 5 sous), quantitats que Fornaguera també es negà a satisfer tot argumentant que havien d'anar a càrrec dels receptors de les obres. El reduït cost de les peces i la indefinició respecte a qui corresponia fer-se'n càrrec fan pensar que —tant aquests dos models com el de la

custòdia de Santa Maria del Mar— es construïren en una fase inicial dels projectes, en la qual Andreu Sala i Bonaventura Fornaguera haurien treballat conjuntament per tal de definir les característiques de les obres i obtenir el vistiplau per tirar-les endavant.

10. Manuel TRALLERO, «Traça», *Millenium, Història i Art de l'Església Catalana*, Barcelona, 1989, p. 514-515.

11. En l'inventari dels béns de Bonaventura Fornaguera, fet a partir del 17 de març de 1712, s'esmenta un model de fusta de sant Benet (Santiago ALCOLEA, «Sobre "argenters" ...»), no sabem si una versió d'aquest model de fang, fet prop de trenta anys abans.

És ben segur que, vers l'any 1690, escultor i argenter procediren així quan Benito Ignacio de Salazar, aleshores bisbe de Barcelona i anys enre-re prior del monestir benedictí de San Millán de la Cogolla, a la Rioja, volgué que es construís una imatge d'argent de sant Emilià — escrit «san Millán» en els textos que ens han donat a conèixer el fet. D'acord amb Bonaventura Fornaguera, Andreu Sala féu en primer lloc el model del cap del sant, que el bisbe aprovà. Després modelà el cos, que ell i l'argenter portaren personalment al palau episcopal per tal d'obtenir-ne també l'aprovació. Benito Ignacio de Salazar estigué d'acord amb la proposta i, en el transcurs de la visita, lliurà a Andreu Sala 14 dobles (77 lliures) pel treball que acabava de veure. Feia uns dies, l'escultor havia rebut de Bonaventura Fornaguera 2 dobles (11 lliures) pel model del cap, i, alhora, concertà amb l'argenter que en rebria 9 més (49 lliures i 10 sous) pel model del cos, encara que el bisbe el rebutgés. Com que no fou així, sinó que, ben al contrari, el treball li fou retribuït amb una quantitat superior a la prevista, Bonaventura Fornaguera reclamà la diferència en compensació del risc que havia assumit. La negativa d'Andreu Sala a atendre tal petició motivà que l'argenter mogués una causa verbal en la cúria del corregidor, de l'acta de la qual procedeix la informació exposada en el present paràgraf i en els dos anteriors.¹²

Posteriorment, es pot documentar un cinquè model sortit de l'obrador d'Andreu Sala per ser treballat per Bonaventura Fornaguera. Es tracta de la figura de sant Libori que els obrers de l'església parroquial de Nostra Senyora del Pi, de Barcelona, encarregaren a l'argenter el 20 d'abril de 1698.¹³ Encara que la documentació que ens ha arribat és poc explícita — potser perquè el procés constructiu era ben conegut pels artífexs de l'època —, sembla que l'argenter havia de cobrir el model fet per Andreu Sala amb planxa de plata i obtenir les parts de la figura que demanaven més detall — com ara les mans — mitjançant la fosa amb la tècnica de la cera perduda. El cost de la plata estigué a càrrec de la confraria posada sota l'advocació de l'esmentat sant, mentre que els honoraris de Bonaventura Fornaguera els abonà l'obra de la parròquia. Aquesta vegada foren els comitents els que es cuidaren de demanar a Andreu Sala el model de la figura, que lliuraren a

12. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Josep Huguet, 1689-1693, caixa 414: *Bonaventura Fornaguera, auri et argenti faber, civis Barchinonae, contra Andream Sala, scultorem, civem Barchinonae*.

13. AHPB, Antoni NAVARRO, *Manual*, 1698, f. 126v-127v: 20 d'abril de 1698 (referència extreta d'una fitxa manuscrita de Josep Maria Madurell, AHPB).

l'argenter quan l'hagueren aprovat. En canvi, deixaren a mans d'aquest l'obtenció del model del pedestal, el cost del qual es considerarà inclòs en el preu global de l'obra. L'escultor rebé per la seva feina 5 dobles (27 lliures i 10 sous), una part de les quals foren aportades per l'administrador de la confraria i una altra pels obrers.¹⁴ Bonaventura Fornaguera havia de tenir enllestida la imatge a mitjan mes de juliol de l'esmentat any 1698, però probablement incomplí el termini establert, atès que no signà l'època pel cost total de l'argent i del seu treball, que fou de 357 lliures, 11 sous i 2 diners, fins al 16 de gener de l'any següent.¹⁵

Una obra de l'argenter Joan Matons segons un model de Pau Costa

L'argenter Joan Matons ocupa un lloc destacat dins de la història de l'orfebreria catalana atès que fou l'autor de dues de les obres més importants construïdes en plata en el segle XVIII: l'urna destinada a guardar el cos de sant Bernat Calbó, que obrà per ordre del capítol de la catedral de Vic entre l'any 1701 i el 1728, i la parella de canelobres monumentals que li encarregà el capítol de la catedral de Palma de Mallorca l'any 1704 i l'argenter deixà enllestits el 1718.¹⁶ No entrarem a estudiar el llarg i intricat procés constructiu d'aquestes obres excepcionals ni els problemes de tot tipus als que hagué de fer front Joan Matons mentre les construïa i, fins i tot, després d'haver-les lliurat als comitents, però sí que més endavant ens ocuparem de l'elaboració dels models de l'urna, sobre l'autoria dels quals s'han publicat notícies contradictòries. Abans dedicarem unes línies a un treball de no tanta envergadura que l'argenter executà per ordre d'Antoni Pasqual, bisbe de Vic, quan encara no havia emprès la construcció de l'esmentada urna.

14. Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi (APSMP), *Llibra de entrades y exidas de la iglésia parroquial de Nostra Senyora del Pi, 1680* [1680-1700], sense foliar: 8 de juliol de 1698.

15. AHPB, Pere Pau RIBES, *Manual, 1694-1699*, f. 500v-501r: 16 de gener de 1699 (referència extreta d'una fitxa manuscrita de Josep Maria Madurell, AHPB) i APSMP, Confraria de Sant Libori, *Comptes, 1679-1724*, f. 76.

16. Núria de DALMASES i Daniel GIRALT MIRACLE, *Argenters i joiers...*, p. 162, i Joan DOMENGE i MESQUIDA, «Una obra excepcional però controvertida: els canelobres de l'argenter Joan Matons» a *La Seu de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1995, p. 272-283.

Joan Matons, fill d'un pagès de Vilanova de Cubelles (actualment part de Vilanova i la Geltrú), nasqué vers l'any 1665,¹⁷ es formà a Barcelona, sembla que en el taller de Bonaventura Fornaguera,¹⁸ i s'incorporà al gremi d'argenters després d'aprovar l'examen de passantia el 2 de març de 1690,¹⁹ quan feia poc més d'un mes que s'havia casat amb Francesca Fornaguera,²⁰ filla del que aleshores encara era el seu mestre. Sogre i gendre probablement continuaren treballant junts durant un temps i, l'any 1700, presentaren al capítol de la catedral de Vic diverses propostes per construir l'urna de sant Bernat Calbó, que els canonges havien decidit fer d'argent després d'haver-ne començat una d'un material menys costós. El capítol, una vegada hagué escollit una de les propostes, assignà l'obra a Joan Matons i, tot seguit, inicià les converses amb l'argenter per tal d'establir les condicions en què la portaria a terme. Mentre les negociacions estaven en curs, el bisbe, potser aprofitant alguna de les estades de Joan Matons a Vic, li encomanà la construcció d'una imatge d'argent de sant Agustí amb destinació a la col·legiata de Santa Maria de Manresa, que Matons havia de fer segons un model de fusta tallat prèviament per l'escultor Pau Costa.

Pau Costa, nascut a Vic l'any 1663, tingué sempre el centre de la seva activitat en aquesta ciutat, si bé hagué d'absentar-se'n llargues temporades per donar compliment a les comandes que li arribaven d'altres poblacions catalanes. Mestre de gran producció, se li poden documentar prop de mig centenar de retaules, dels quals sortosament se n'ha conservat un notable nombre, entre els que sobresurten el retaule major de l'església parroquial

17. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Joan Matons consignada en diferents llistes presentades pel gremi d'argenters per al pagament del cadastre personal (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal).

18. AHPB, Marià RONDÓ, *Manual, 1682-1684*, f. 59v-60v (24 de març de 1683) i 172v-174r (6 d'octubre de 1683). Joan Matons, fadrí argenter, figura com a testimoni de dos contractes signats per Bonaventura Fornaguera, en el primer dels quals s'obliga a construir sis canelobres i el peu d'un crucifix, tot de plata, per al monestir de Santa Maria de Ripoll, i en el segon, una imatge de plata de la Mare de Déu per al mateix monestir.

19. MHCB, *Llibre de passanties*, III, dibuix 692. Joan Matons deixà escrit aquest text: «Presenta Joan Matons per son examen una piqueta de plata, la qual és feta de la sua pròpia mà y lo modo de ella ensenya lo present dibuix, també per sa mà delineat, vuy a 2 de mars de la Nativitat del Senyor de 1690.»

20. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Parròquies, Santa Maria del Mar, Expedients matrimonials, 1676, 1685, 1686 i 1690 (caixa 1, expedient 15, 29 de gener de 1690).

d'Arenys de Mar (1706-1709)²¹ i el de l'església parroquial de Cadaqués (començat el 1723),²² vila on li arribà la mort l'any 1726. A la darrerria del segle XVII, quan s'iniciaren els treballs de l'esmentada imatge d'argent, feia poc que Pau Costa havia ampliat l'habitatge i taller que tenia en el carrer de Sant Sadurní, a l'anomenada «casa gran d'en Trasserra»,²³ amb la compra de la veïna «casa petita d'en Trasserra», escripturada el 22 d'octubre de 1698.²⁴ La «casa petita» estava sota el domini alodial del bisbe de Vic, amb el qual l'escultor acordà que, en lloc de lliurar-li en efectiu la quantitat que estava obligat a abonar per la transacció, construïria el model de la imatge de sant Agustí a què ens referim, a més d'un confessorari per a la catedral. El 13 d'agost de 1702, el bisbe deixà testimoni escrit que el compromís s'havia complert satisfactòriament.²⁵

No tenim notícies sobre les característiques del treball que realitzà Joan Matons, però cal suposar que recobriria amb planxa de plata la major part del model tallat per Pau Costa i fondria amb la tècnica de la cera perduda els elements que precisessin un tractament més acurat. Tampoc no coneixem amb detall l'evolució del procés constructiu, encara que sabem que l'argenter ja havia posat mà a l'obra en el seu taller de Barcelona l'any 1700, atès que el 3 de novembre de l'esmentat any Antoni Pasqual donà ordre de pagar 483 lliures i 2 diners a un botiguer vigatà pel cost de la plata que havia fet arribar a Joan Matons. Posteriorment, consta una segona ordre de pagament, aquesta de 66 lliures, 19 sous i 10 diners, que l'argenter rebé en retribució del seu treball i pel cost de la plata que havia hagut

21. La documentació bàsica sobre el retaule fou publicada per J. M. PONS GURI, «El retablo mayor de Arenys de Mar, obra de Pau Costa», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, II-4, Barcelona, 1944, p. 7-30. Un detallat estudi de l'obra el devem a Joan BOSCH i BALLBONA (Estudi introductor de Joaquim GARRIGA RIERA, pròleg de Pilar VÉLEZ), *L'esplendor de Santa Maria d'Arenys de Mar*, Barcelona, 2004.

22. La documentació bàsica sobre el retaule fou publicada per Joaquín GUITERT Y FONTSERÉ, *Cadaqués, su iglesia y su altar mayor*, La Selva del Campo, 1954. Estudis posteriors han aprofundit en l'anàlisi de l'obra i les circumstàncies de la seva construcció, com els d'Aurora PÉREZ i Joan VEHI, *El retaule de Cadaqués*, Barcelona, 2001, i de Montserrat MOLI i FRIGOLA, «Morir a Cadaqués fent retaules», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVII, Girona, 2006, p. 149-214.

23. Pau Costa posseïa aquesta casa des del 16 de juliol de 1696 (Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, ABEV, Arxiu de la Cúria Fumada, Domènec SOLERMONER, *Manual, 1696* (ACF 3.048), f. 418r-420r).

24. ABEV, Arxiu de la Cúria Fumada, Domènec SOLERMONER, *Manual, 1698* (ACF 3.050), f. 603r-604r.

25. ABEV, Arxiu Notarial, Josep PUJOL, *Manual, 1702-1703* (ANV 1.713), f. 168.

d'afegir per acabar la feina.²⁶ Probablement es tracta de l'última quantitat esmerçada pel bisbe en la construcció de la imatge, per bé que no podem precisar en quina data la féu efectiva.

Els models de Joan Roig i Pere Costa per a l'urna de Sant Bernat Calbó, de l'argenter Joan Matons

L'urna de Sant Bernat Calbó despertà l'interès dels historiadors de l'art català des de ben aviat, especialment dels que desenvolupaven la seva activitat a la ciutat de Vic i tenien fàcil accés als fons de l'arxiu episcopal. Josep Gudiol i Cunill, ja en els primers anys del segle passat, donà a conèixer que la construí l'argenter Joan Matons i que els autors dels models amb què aquest treballà foren els escultors Joan Roig i Pere Costa.²⁷ Temps després, l'urna fou objecte d'un estudi monogràfic d'Eduard Junyent, més interessat a presentar-la com un exponent de la devoció al sant que a ocupar-se d'aspectes artístics,²⁸ que sí que foren tractats per Cèsar Martinell en la seva excepcional publicació sobre el barroc català.²⁹ Posteriorment, Josep Maria Madurell divulgà gran part de la documentació relativa a l'urna conservada a l'arxiu notarial de Barcelona,³⁰ que complementava la ja coneguda de l'arxiu vigatà. La informació donada pels historiadors esmentats ha estat la base sobre la qual han treballat altres autors, entre ells Alba Erra Zubiri, que gràcies a la revisió dels materials d'arxiu consultats pels seus predecessors ha pogut descriure amb precisió les incidències del procés constructiu, si bé un sorprenent oblit l'ha portat a posar

26. ABEV, Arxiu Capitular, *Comptes de l'administració de la tresoreria, 1635-1805* (Calaix 34, 8): dos fulls solts, un datat el 13 d'agost de 1700 i un sense data.

27. Joseph GUDIOL Y CUNILL, *Nocions de Arqueología Sagrada Catalana*, Vich, 1902, p. 425 i 585, i Joseph GUDIOL, *Lo sepulcre de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vich*, Barcelona, 1912, p. 8. En la segona obra, l'autor diu que l'urna es féu «segons la traça del argenter Joan Roig» i no fa cap referència als constructors dels models.

28. Eduardo JUNYENT, *Veneración y culto a San Bernardo Calvó*, Barcelona, 1943.

29. Cèsar MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, II, *El barroc salomònic (1671-1730)*, a *Monumenta Cataloniae*, XI, Barcelona, 1961, p. 118, i Cèsar MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, III, *Barroc acadèmic (1731-1810)*, a *Monumenta Cataloniae*, XII, Barcelona, 1963, p. 125.

30. Josep M.ª MADURELL MARIMON, «La urna d'argent de Sant Bernat Calvó de la Seu de Vich», *AUSA*, 58 i 59, Vic, 1968, p. 25-33.

injustificadament en dubte la participació de Pere Costa en l'elaboració dels models.³¹

L'abundant bibliografia disponible i, principalment, l'estudi d'Alba Erra ens permeten saber que Joan Matons portà a terme la fabricació de l'urna en dues etapes ben delimitades, separades per un llarg període d'escassa o nul·la activitat. Podem considerar que la primera etapa s'inicià l'any 1701, quan, el 12 de juny, el capítol de la catedral de Vic i l'argenter signaren el contracte on s'establien les condicions en què s'havia d'executar l'obra.³² Durant els quatre anys següents, els canonges vigatans lliuraren diferents quantitats d'argent a Joan Matons i li abonaren el cost de la mà d'obra a mesura que la feina avançava. Per raó dels problemes econòmics que patia el capítol, potser derivats de la inestabilitat política del moment, l'activitat constructiva cessà l'any 1704 i no es reprengué fins al 1720, quan novament fou possible disposar d'argent i dels diners necessaris per pagar a Joan Matons. En aquest segon període d'activitat, es cancel·là el contracte signat el 1701 i, el 26 de setembre de 1720, el capítol i l'argenter en signaren un de nova redacció en el que s'especificava la feina que encara faltava fer i es posava un termini de quatre anys i mig per tenir-la acabada.³³ Tot i que l'argenter treballà amb certa regularitat, no deixà enllestida l'urna fins el 1728, any en què fou traslladada a Vic i instal·lada a la capella dedicada al sant el dia 23 d'octubre.³⁴

Poc després que Joan Matons signés el primer contracte, l'escultor barceloní Joan Roig i el capítol concertaren la construcció dels models que havien de permetre a l'argenter obtenir les diferents peces que integraven el conjunt.³⁵ En un contracte privat datat el 6 de juliol de 1702, Joan Roig detallà els models, tant de cera com de fusta, que es comprometia a proporcionar, entre els quals es trobaven els dels relleus dels cinc miracles del sant que ocupen un lloc destacat a l'urna, però només els de quatre guarnicions d'aquests relleus, cosa que fa pensar que anteriorment ja s'havia fet algun model per permetre a Joan Matons començar la tasca. L'escultor valorà la

31. Alba Erra Zubiri, «L'urna de Sant Bernat Calbó (1700-1728)», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 2, Barcelona, 1994, p. 63-71. Aquest article és un resum de *L'argenter Joan Matons i l'urna de Sant Bernat Calbó (1700-1728)*, tesi de llicenciatura dirigida per la doctora Núria de Dalmasas i realitzada per M.ª Alba Erra i Zubiri, Universitat de Barcelona, 1990.

32. Josep M.ª Madurell Marimon, «La urna d'argent...».

33. Josep M.ª Madurell Marimon, «La urna d'argent...».

34. Joseph Gudiol, *Lo sepulcre de Sant Bernat Calvó...*, p. 8.

35. Alba Erra Zubiri, «L'urna de Sant Bernat Calbó...».

seva feina en 200 lliures, de les quals no consta que n'hagués rebut cap quantitat a compte quan li arribà prematurament la mort els darrers dies del mes de març del 1706.³⁶

Joan Roig era fill d'un altre Joan Roig, escultor de renom com ell, i de Maria Roig i Gurri. S'havia posat al capdavant de l'obrador familiar quan morí el seu pare l'any 1697,³⁷ i quan ell traspassà fou la seva mare qui es féu càrrec del negoci. Maria Roig i Gurri és un suggestiu personatge de l'ambient artístic barceloní de l'època, atès que en algun document se l'anomena «escultora», cosa que obre la possibilitat que, a més de responsabilitzar-se de la continuïtat del taller que havia dirigit primer el seu marit i després el seu fill, també es dediqués a la pràctica efectiva de la creació artística. Fos com fos, només sobrevisqué uns mesos al fill i quan morí el mes de novembre de l'any 1706,³⁸ cessà l'activitat del taller. L'únic pagament pel treball de Joan Roig amb destinació a l'urna que ha estat possible documentar el feren efectiu els canonges de Vic el mes de febrer de 1717 a la vídua de l'escultor, Esperança Roig i Regordosa, ja sense cap vinculació amb l'activitat artística.³⁹ El migrat import d'aquest pagament —30 lliures i 16 sous— és molt lluny de les 200 lliures que Joan Roig havia previst que costarien tots els models.

El contracte privat i el pagament esmentat en el paràgraf anterior són les úniques notícies de la participació de Joan Roig en la construcció de l'urna de Sant Bernat Calbó que tenen suport documental,⁴⁰ i per si sols no

36. APSMP, *Llibre d'òbits, 1695-1708*, f. 152r (31 de març de 1706).

37. APSMP, *Llibre d'òbits, 1695-1708*, f. 41r (2 d'octubre de 1697). A l'anotació consta, suposem que per error, «Josep Roig, escultor». S'indica que vivia en el carrer Boters, on tenia la casa i l'obrador Joan Roig.

38. APSMP, *Llibre d'òbits, 1695-1708*, f. 165r (23 de novembre de 1706). A l'anotació s'indica l'ofici a continuació del nom, «Maria Roig, escultora», cosa ben poc usual en el cas d'una dona.

39. ABEV, Arxiu Capitular, Calaix 36, *Llibre de entrada y exida del diner del calaix de la administració de la fàbrica de Sant Bernat Calbó, 1674-1815*, pàgina sense foliar (20 de febrer de 1717). La quantitat indicada en aquest llibre presenta una petita diferència amb la que consta en la «Nota del que ha gastat lo Molt Illustre Capítol de la Santa Iglésia de Vich fins vuy [3 d'agost de 1720]», transcrita per M.ª Alba ERRA I ZUBIRI, *L'argenter Joan Matons i l'urna...* (document 10).

40. Un «compte aproximat del cost de l'urna» redactat per Joan Matons el 3 d'agost de 1720 fa referència al contracte signat per Joan Roig, però només esmenta que «els models que havia de fer Joan Roig, escultor, se concertaren en 200 lliures», sense afegir cap informació a la que figura en el document original. Transcrit per M.ª Alba ERRA I ZUBIRI, *L'argenter Joan Matons i l'urna...* (document 10).

Urna de Sant Bernat Calbó, construïda per Joan Matons, catedral de Vic. (Fotografia Institut Amatller d'Art Hispànic, Barcelona.)

ens semblen suficients per considerar que l'escultor fou autor del projecte, cosa que s'ha fet amb certa freqüència des que Josep Gudiol així ho suggerí l'any 1902.⁴¹ Cal dir que, en obres com la que ens ocupa, l'escultor a qui s'encarregava l'obtenció dels models amb els quals havia de treballar l'argenter no era necessàriament qui havia concebut la idea, si bé se li pot atorgar el mèrit de la composició d'alguns dels elements constitutius del conjunt, com ara els relleus dels miracles del sant en el cas de l'urna, un dels quals sabem que fou modelat per Joan Roig. Sense excloure totalment la possibilitat d'una autoria que té tants valedors, ens inclinem a pensar que el disseny global de l'obra fou degut al mateix Joan Matons,⁴² potser amb la col·laboració del seu sogre, Bonaventura Fornaguera, la firma del qual es trobava en algun dels projectes presentats al capítol vigatà. Abona aquesta hipòtesi el contracte signat per l'argenter l'any 1701, on es pot llegir que el capítol ha escollit «la planta e idea feta per Joan Matons» i la corrobora el contracte de 1720, on es diu que l'urna es fa «segons lo modello, dibuix y planta ideada per dit Matons». No aporta cap informació significativa, en canvi, el pagament de 7 dobles (38 lliures i 10 sous) que els canonges feren

41. Joseph GUDIOL Y CUNILL, *Nocions de Arqueología Sagrada...*, p. 425.

42. Igualment s'ha de considerar idea de Joan Matons el disseny dels canelobres de la catedral de Palma de Mallorca, tal com exposa Joan DOMENGE I MESQUIDA, «Una obra excepcional...», malgrat que sovint es presenti Joan Roig com l'autor del projecte.

dies després de la signatura del primer contracte «per lo modelo de la urna de Sant Bernat Calvó se treballa a Barcelona»,⁴³ atès que no sabem qui en fou el receptor.

Quan —al cap d'uns anys de la mort de Joan Roig— es repregué la construcció de l'urna, encara faltava fer un bon nombre de models, que s'encomanaren a Joan Costa, un escultor barceloní del qual, ara per ara, tenim poca informació. El contracte es formalitzà el 4 de novembre de 1720,⁴⁴ dies després de la signatura del segon contracte amb Joan Matons, i, per raons que ignorem, es rescindí el 16 de desembre de 1722.⁴⁵ Seguidament es féu càrrec de l'elaboració dels models Pere Costa, fill de l'escultor vigatà Pau Costa i sense vincles familiars coneguts amb Joan Costa. En aquella època, Pere Costa s'acabava d'instal·lar a Barcelona, després d'haver col·laborat uns anys amb el seu pare, i estava ocupat en la construcció del retaule major de l'església del convent de Jonqueres (1721-1723), obra que marcaria un punt d'inflexió en la retaulística catalana del segle XVIII.⁴⁶ El llibre de comptes de la fàbrica de Sant Bernat Calvó —que Alba Erra ometí consultar quan redactà el seu estudi sobre l'urna— ens permet saber l'abast de la participació de Pere Costa en l'obtenció dels models, molt superior a la que anys abans havia tingut la de Joan Roig. Entre el novembre de 1722 i l'octubre de 1725, Pere Costa rebé 127 lliures i 19 sous en diferents pagaments,⁴⁷ l'import i la distribució dels quals sembla indicar que la seva feina s'havia valorat en 150 lliures, quantitat que l'escultor no rebé complerta perquè altres compromisos l'impediren fer una part de la tasca, que Joan Matons demanà a un altre escultor.⁴⁸ En el trans-

43. ABEV, Arxiu Capitular, Calaix 36, *Llibre de entrada y exida del diner del calaix de la administració de la fàbrica de Sant Bernat Calvó, 1674-1815*, f. 80 (20 de febrer de 1702).

44. Josep M.ª MADURELL MARIMON, «La urna d'argent...».

45. Josep M.ª MADURELL MARIMON, «La urna d'argent...».

46. Carles DORICO I ALUJAS, «El retaule major de Sant Sever i la darrera estada de Pere Costa a Barcelona (1754-1756)», *Locus Amœnus*, 3, Bellaterra, 1998, p. 123-145.

47. ABEV, Arxiu Capitular, Calaix 36, *Llibre de entrada y exida del diner del calaix de la administració de la fàbrica de Sant Bernat Calvó, 1674-1815*, pàgines sense foliar. Pagaments: 30 de novembre de 1721: 50 lliures pel primer termini; 28 de novembre de 1722 i sense data: 50 lliures pel segon termini; 15 de juliol de 1725: 25 lliures i 5 sous, i 30 d'octubre de 1725: 2 lliures i 16 sous.

48. En una carta dirigida per Joan Matons al canonge vigatà responsable de l'obra i datada a Barcelona el 15 de maig de 1726 es pot llegir «lo haver fet fer lo modello [d'unes peces] per altri i no per Pere Costa, escultor, fou perquè no se sabia en sa casa cosa alguna de sa vinguda ni de hont se trobava» (ABEV, Arxiu Capitular, Calaix 36).

curs dels treballs, Pere Costa també assessorà el capítol sobre uns canvis que l'argenter proposava introduir a la idea original i l'octubre de 1727 encara li fou pagada una petita quantitat per unes feines d'última hora que portà a terme quan s'havia començat a muntar l'urna.⁴⁹

L'any 1728, una vegada Joan Matons deixà enllestida l'obra, es posà de manifest que el pes de l'argent emprat en l'urna era inferior al del metall que li havia lliurat el capítol. L'argenter reconegué que estava en deute amb els canonges i es comprometé a fer-los diferents pagaments anuals fins a deixar satisfeta la diferència, oferint com a avalador el seu fill, Joan Baptista Matons.⁵⁰ L'incompliment del compromís mogué el capítol a procedir judicialment contra l'argenter⁵¹ i Joan Baptista Matons signà un document en el qual s'obligava a fer-se càrrec del deute,⁵² que encara no havia liquidat totalment quan el seu pare morí l'any 1735,⁵³ sembla que en precària situació econòmica.

La participació de Pere Costa en la construcció dels models de l'urna de la Santa Cinta, dels argenters Francesc i Josep Tramulles

La construcció de l'urna d'argent destinada a guardar el reliquiari major de la Santa Cinta s'inicià l'any 1727, al cap de dos anys de la solemne inauguració de la capella erigida en la catedral de Tortosa per honrar la patrona de la ciutat.⁵⁴ El projecte probablement es traçà a Tortosa, on sem-

49. ABEV, Arxiu Capitular, Calaix 36, *Llibre de entrada y exida del diner del calaix de la administració de la fàbrica de Sant Bernat Calvó, 1674-1815*, pàgina sense foliar (14 de setembre de 1727, 14 lliures i 8 sous).

50. ABEV, Arxiu de la Cúria Fumada, Feliu SAYOL, *Manual, 1728* (ACV 3.135), f. 246r-247v i 247v-248v (12 de novembre).

51. AHC B, Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Ramon Aliet, 1732, caixa 613: *El Illustre Cabildo de Canónigos de la Santa Cathedral Iglesia de la ciudad de Vique contra Juan Matons, platero, vezino de Barcelona*.

52. Josep M.ª MADURELL MARIMON, «La urna d'argent...».

53. Santiago ALCOLEA, «Sobre "argenter" ...».

54. Ramón O'CALLAGHAN, *Anales de Tortosa e Historia de la Santa Cinta*, II, Tortosa, 1887, p. 37-38, i Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, «Art litúrgic d'època moderna al voltant de la devoció a la santa Cinta» a *Lux Dertosae, La devoció a la santa Cinta, 1178-1617-2004*, Tortosa, 2004, p. 167-177. El primer autor donà a conèixer les dades bàsiques relatives a la construcció de l'urna, repetides amb escasses aportacions en diverses obres. El segon ha publicat un treball de síntesi i posada al dia, amb nombroses referències bibliogràfiques i documentals.

bla que també es bastí un model de fusta amb el fi de tenir una idea global de l'obra en tres dimensions. Amb més precisió es definí la figura del Nen Jesús sobre núvols que corona l'urna tal com la coneixem avui, encarregada pel capítol catedralici a l'escultor Cristòfol Cros,⁵⁵ artista ben conegut a la ciutat i del qual es conserva el retaule de Sant Pere (1731) en una capella de la catedral.⁵⁶ Una vegada ultimats el projecte i aprovats els models preliminars es passà a cercar l'artífex que hauria de reproduir-los en plata. Uns anys enrere, probablement, s'hauria acudit a l'argenter Francesc Via, que el 1688 havia fet per a la catedral tortosina l'arca del monument del Dijous Sant⁵⁷ i que, entre 1705 i 1706, construï, segons un model facilitat pels canonges, la coneguda imatge de la Verge gestant que s'ha convertit en un referent iconogràfic per a les representacions posteriors de la Mare de Déu de la Cinta.⁵⁸ Tanmateix, la impossibilitat de comptar amb aquest argenter, mort l'any 1724 mentre treballava a Scala Dei,⁵⁹ obligà a establir negociacions amb artífexs de diferents ciutats, fins que l'elecció recaigué en Francesc Tramulles i el seu fill Josep Tramulles i Farrera.⁶⁰

Francesc Tramulles era un prestigiós argenter barceloní nascut vers 1672,⁶¹ fill de Josep Tramulles i germà d'un altre Josep Tramulles, ambdós

55. Arxiu de la Reial Confraria de la Santa Cinta, *Llibre segon en lo qual es continuan les entrades y gasto de la fàbrica de la Santa Capella de Maria Santíssima, Señora Nostra, de la sua Sagrada Cinta [...]*, llibre sense foliar. El dia 15 de juny de 1727, s'anotà un pagament de 20 lliures valencianes a Cristòfol Cros «per lo Niño, núvols y grapa, y per la fusta».

56. Joan Hilari MUÑOZ i SEBASTIÀ i Salvador-J. ROVIRA i GÓMEZ, *Art i artistes a Tortosa durant l'època moderna*, Tortosa, 1999, p. 67, i Victòria ALMUNI i BALADA i Josep LLUÍS i GUINOVART, *Sancta Maria Dertosae, La catedral de Tortosa, Guia històrica i descriptiva*, Tortosa, 2000, p. 74.

57. Manuel TRALLERO, «Arca del monument del Dijous Sant» a *Thesaurus/estudis, L'Art als Bisbats de Catalunya, 1000/1800*, Barcelona, 1986, p. 292.

58. Manuel TRALLERO, «Mare de Déu de la Cinta» a *Thesaurus/estudis...*, p. 293-294.

59. Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB), *Sermones varios del V. P. D. Agustí Massot* (ms. 1.312), f. 695-703 (f. 361-365, foliació moderna). Francesc Via s'havia desplaçat a Scala Dei per decorar el sagrari de l'altar major. Mort el mestre, continuà l'obra Francesc Martorell, un dels fadrins que havien anat a la cartoixa per ajudar-lo i del qual tractarem més endavant.

60. Ramón O'CALLAGHAN, *Anales de Tortosa...*, p. 37.

61. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Francesc Tramulles consignada en diferents llistes presentades pel gremi d'argenters per al pagament del cadastre personal (AHC, Fons gremial, Cadastre personal).

Urna de la Santa Cinta, construïda per Francesc i Josep Tramulles, catedral de Tortosa. (Fotografia Daufí, Tortosa.)

argenters. Assolí el grau de mestre el 26 d'octubre de 1695⁶² i l'any següent es casà amb Isabel Farrera,⁶³ filla d'un baster barceloní. Fruit d'aquest matrimoni nasqué Josep Tramulles i Farrera, amb la col·laboració del qual, temps a venir, construïria l'urna de la Santa Cinta, abans que el fill fes l'examen de passantia, cosa que no succeí fins al 1729,⁶⁴ un any després de la mort de Francesc Tramulles.⁶⁵ És ben coneguda la relació de parentiu entre els argenters Bonaventura Fornaguera, Joan Matons i Francesc Tramulles, però l'entrada d'aquest últim a la família no tingué lloc fins a l'any 1711, quan, morta Isabel Farrera, Francesc Tramulles es casà en segones núpcies amb Mònica, filla de Bonaventura Fornaguera.⁶⁶

La construcció de l'urna de la Santa Cinta fou concertada per Francesc i Josep Tramulles amb el capítol de la catedral de Tortosa el dia 11 d'agost de l'any 1727.⁶⁷ En el moment de la sig-

62. MHC, *Llibre de passanties*, III, dibuix 719. En aquest llibre Francesc Tramulles dibuixà un calze.

63. ADB, Parròquies, Santa Maria del Mar, Expedients matrimonials, 1695-1696 (caixa 3, expedient 140, 1 de juliol de 1696).

64. MHC, *Llibre de passanties*, III, dibuix 892. Josep Tramulles i Farrera dibuixà una sivella.

65. Santiago ALCOLEA, «Sobre "argenters"...».

66. ADB, Parròquies, Santa Maria del Mar, Expedients matrimonials, 1711 (caixa 11, expedient 48, 15 de febrer de 1711).

67. AHPB, Francesc BUSQUETS, *Manual*, 1725-1727, f. 19r-20v.

natura del contracte els argenters reberen un model de fusta de l'urna i un model del Nen Jesús, aquest últim probablement fet per Cristòfol Cros. Més difícil és saber quina era l'urna de fusta que els canonges proporcionaren als argenters, atès que, tal com hem dit, sembla que en un primer moment se'n féu una a Tortosa, però també consta que, més endavant, l'escultor Pere Costa s'encarregà igualment de construir una «*urna de madera y demás dependiente de aquella tocante al oficio de escultor, la qual han de componer y cubrir de plata fina Francisco y Joseph Tramullas*», treball que els canonges tortosins li retribuïren amb 32 lliures el dia 9 de novembre de 1727.⁶⁸

Altrament, en una de les clàusules del contracte signat per Francesc i Josep Tramulles s'estipulà que els models necessaris per construir els ornaments de l'urna havien d'anar a càrrec dels argenters. No sabem si aquests els demanaren a Pere Costa o a un altre escultor, però és significatiu el diferent tractament que es donà al model del conjunt, que fou controlat i pagat pel capítol, i als models que tenien com a fi possibilitar l'obtenció de peces soltes, que quedaren sota la responsabilitat dels argenters. Podria pensar-se que, en el cas del primer model, els canonges volgueren estar en contacte amb Pere Costa per tal d'incidir en qüestions de concepte i d'índole artística, mentre que potser consideraren que els models de les peces ornamentals eren bàsicament instruments tècnics que no calia supervisar.

Durant l'any 1727, Francesc i Josep Tramulles reberen dels canonges tortosins 792 unces de plata i 350 lliures pel primer termini del cost del seu treball,⁶⁹ el 15 de gener de 1728 reberen 162 unces de plata⁷⁰ i el 25 de febrer del mateix any 300 lliures pel segon termini de la mà d'obra.⁷¹ Després d'aquesta data no ha estat possible localitzar cap altre lliurament de plata ni pagament, però sabem que el cost total de l'urna fou de 3.036 lliures i 10 sous de moneda valenciana, si bé no tota la quantitat s'esmerçà a pagar els argenters.⁷² Cal suposar que quan Francesc Tramulles morí, el mes de juny de l'any 1728, la feina encara no estaria enllestida i que seria Josep Tramulles i Farrera qui l'ultimaria l'any 1729.

68 AHPB, Salvador GOLORONS I PROUS, *Manual, 1717-1729*, f. 359v-360r. Document citat per José M.ª MADURELL, «Obras artísticas hospitalarias barcelonesas», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XII, Barcelona, 1968, p. 33-50.

69. AHPB, Salvador GOLORONS I PROUS, *Manual, 1717-1729*, f. 355v (11 d'agost de 1727), f. 357v-358r (31 d'agost de 1727) i f. 359r-359v (9 de novembre de 1727).

70. AHPB, Salvador GOLORONS I PROUS, *Manual, 1717-1729*, f. 362v-363r.

71. AHPB, Salvador GOLORONS I PROUS, *Manual, 1717-1729*, f. 366v.

72. Ramón O'CALLAGHAN, *Anales de Tortosa...*, p. 38.

Models de l'escultor Josep Sunyer per a diferents argenters

El manresà Josep Sunyer,⁷³ membre d'una activa família d'escultors, fou un artista de llarga vida, en el transcurs de la qual les exigències del treball el portaren a establir-se en diverses poblacions catalanes, a una i altra banda dels Pirineus. Les seves dades biogràfiques i la seva producció començaren a ser conegudes gràcies a les recerques de Joaquim Sarret i Arbós, publicades l'any 1916,⁷⁴ i de Josep Maria Gassol, que el 1948 posà les bases del catàleg d'obra de l'escultor.⁷⁵ Posteriorment, han estat molts els historiadors de l'art d'ambdós costats dels Pirineus que s'han ocupat de Josep Sunyer, entre els quals cal esmentar Cèsar Martinell,⁷⁶ que a mitjan segle passat oferí una visió de síntesi de l'activitat de diferents escultors de la nissaga, i, més recentment, Josep Galobart⁷⁷ i, sobretot, Teresa Avellí, que ha fet de l'escultor manresà i la seva família el seu principal tema d'investigació i és autora d'aclaridors estudis sobre la producció de Josep Sunyer en terres de la Catalunya francesa.⁷⁸

La bibliografia esmentada ens permet saber que Josep Sunyer nasqué vers l'any 1673 a Manresa, on transcorregué el seu període de formació. Per tal de situar els treballs de l'escultor destinats a les obres d'argenteria que descriurem a continuació, convé que ens referim, encara que sigui breument, a les diferents poblacions on establí el seu obrador. Vers l'any

73. Ens referim a Josep Sunyer i Raurell, també conegut com Josep Sunyer II. Era fill de Josep Sunyer I (mort abans de 1682) i nét de Pau Sunyer I (mort en 1694).

74. Joaquim SARRET I ARBÓS, *Art i Artistes Manresans*, Manresa, 1916, p. 68-71.

75. José M.ª GASOL, «José Sunyer, escultor manresano», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, VI, Barcelona, 1948, p. 389-408.

76. Cèsar MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques...*, II, *El barroc salomònic...*, p. 125-130, i Cèsar MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques...*, III, *Barroc acadèmic...*, p. 162.

77. Josep GALOBART I SOLER, «Aportacions del testament de l'escultor Josep Sunyer i Raurell (†Manresa 14-I-1751) a la seva biografia i a la seva obra», *Dovella*, 56, Manresa, 1997, p. 51-58, i Josep GALOBART I SOLER, «El retaule major de l'església de Santa Maria de Mojà, obra dels escultors Josep Sunyer i Raurell i Carles Morató, i la seva relació amb el retaule major d'Igualada», *Modilianum*, 17, Mojà, 1997, p. 467-494.

78. Teresa AVELLÍ CASADEMONT, «Els retaules del taller dels Sunyer a l'església de Sant Martí de Joc», *Locus Amœnus*, 6, Bellaterra, 2002-2003, p. 271-292, i Teresa AVELLÍ, *El catàleg d'obra de Josep Sunyer i Raurell. L'obra conservada a la Catalunya Nord (circa 1690-1718)*, treball de recerca per obtenir el DEA dirigit per Joan Bosch, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2003.

1691, deixà la seva ciutat natal per instal·lar-se a Puigcerdà,⁷⁹ des d'on passà a Prada de Conflent, a l'altre costat dels Pirineus, ben avançat el 1696. En aquesta població romangué més de vint anys, amb diversos períodes d'absència per raó de la localització de les feines que li sorgiren tant al Principat com a la Catalunya Nord. L'any 1718, retornà a Manresa, ciutat de la qual igualment hagué d'absentar-se sovint per exigències del treball. Són conegudes les seves estades a Barcelona entre els anys 1735 i 1740;⁸⁰ a Solsona, on se'l pot documentar des de 1737 fins ben entrada la dècada següent,⁸¹ i a Berga, on treballà els anys 1740 i 1741.⁸² La mort li arribà, a

79. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa, 1990, p. 84.

80. El 5 de febrer de 1735, concertà amb el capítol de la catedral de Barcelona la construcció del monument de Setmana Santa de l'esmentada catedral (Joan BOSCH I BALLBONA i Carles DORICO, «El Monument de Setmana Santa de la Catedral de Barcelona, de 1735», *D'Art*, 17-18, Barcelona, 1992, p. 253-260) i l'1 d'abril del mateix any signà el contracte per a la continuació de les obres de decoració de la capella de la Mare de Déu del Roser del convent de Santa Caterina, de la mateixa ciutat, treball pel qual cobrà posteriorment diferents quantitats a compte (José M.ª GASOL, «José Sunyer...»). El seu nom apareix en les llistes presentades pel gremi d'escultors per al pagament del cadastre personal dels anys 1737, 1738 (amb l'anotació «*escultor de la ciudad de Manresa, se ha restituido en dicha ciudad*»), 1739 (amb l'anotació «*se ausentó el dia 28 [d'octubre de 1738] para Solisona*»), 1740 i 1741 (amb l'anotació «*se fue desta ciudad a los primeros de mayo [de 1740] para la villa de Berga*») (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal). Altrament, el 23 de gener de 1735, es dirigí al gremi barceloní per demanar permís per construir el monument de la catedral, el 26 de novembre del mateix any fou multat per obrar-lo, el 22 d'octubre de 1738 sol·licità ser admès en el gremi, el 27 del mateix mes i any assolí el grau de mestre barceloní i estigué present en les reunions dels escultors celebrades el 22 de gener i el 17 de novembre de 1739 i el 8 de febrer de 1740 (AHPB, Josep BROSSA, *Esborrany, 1735*, sense foliar; Jaume TOS I ROMÀ, *Manual 1738-1739*, f. 11v-12r i 12r-13v de 1738, i f. 10r-10v i 80r-80v de 1739, i Jaume TOS I ROMÀ, *Manual, 1740*, f. 39v-40v. Documents citats per Aurora PÉREZ SANTAMARÍA, «La cofradía de escultores...»).

81. El 26 d'agost de 1737, a Solsona, Josep Sunyer atorgà poders a l'escultor Josep Quer perquè pogués actuar en nom seu a Cervera (Arxiu Comarcal del Solsonès, ACS, Notarials Solsona, Jaume FÖRNOLS, *Manual 1737-1738*, reg. 442, f. 107r-107v, 1737). Com consta en la nota anterior, en la llista presentada pel gremi d'escultors de Barcelona per al pagament del cadastre personal s'indica que, el 28 d'octubre de 1738, deixà la ciutat i marxà a Solsona (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal, 1739). Entre els diferents treballs que Josep Sunyer realitzà a Solsona en el període esmentat, es troben els dos models per a imatges de plata dels que tractarem més endavant, l'última de les quals fou concertada amb l'argenter el 5 d'agost de 1742.

82. Carles DORICO I ALUJAS, «Josep Sunyer, autor del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Queral», a *I Congrés d'història de l'Església catalana des dels orígens fins ara*, 2, Solsona, 1993, p. 655-669.

una edat inusualment avançada per a l'època, el 14 de gener de 1751, quan es trobava a la seva casa de Manresa.

La primera incursió coneguda de Josep Sunyer en el món de l'orfebreria tingué lloc en els anys de joventut de l'escultor, quan la mort del també escultor Francesc Farriol el portà a traslladar-se a Puigcerdà per fer-se càrrec de l'acabament del retaule de Nostra Senyora de la Sagristia, de la parròquia de la vila.⁸³ Probablement mentre treballava en aquest retaule, l'administrador de la Confraria de la Preciosíssima Sang de l'esmentada parròquia li encomanà la construcció d'una imatge de la Mare de Déu dels Dolors i d'una creu processional per a una imatge ja existent de Crist crucificat, segons uns pactes establerts el 5 de gener de 1692 en un contracte privat. Tot i que no coneixem les condicions en què Josep Sunyer es comprometé a realitzar la feina, sabem que havia de col·locar a la creu diversos elements d'argent, com la cartel·la amb l'INRI, la corona de Crist i els quatre encapçalaments dels braços de la creu. L'obtenció d'aquestes peces quedà a càrrec de l'escultor, que cal suposar que s'obligaria a dissenyar-les i a encarregar-les a un argenter, per fer la qual cosa rebé de l'administrador de la confraria la plata necessària, procediment poc habitual i que previsiblement donà lloc a una relació atípica entre els artífexs implicats, en ser l'argenter qui estaria a les ordres de l'escultor. Fos com fos, els treballs no progressaren d'acord amb allò pactat i Josep Sunyer, absent temporalment de Puigcerdà, no féu arribar a la vila la imatge i la creu en el termini previst ni donà resposta a les repetides reclamacions que li presentaren. Davant l'incompliment del tracte, l'administrador de la confraria demanà a dos preveres puigcerdanencs que el 23 de juliol de 1692 havien acceptat avalar l'escultor que, en compliment de l'obligació assolida, abonessin a la confraria el cost de l'argent que Josep Sunyer havia rebut i els diners avançats a compte de la feina no acabada. En resposta a l'esmentada petició, el 23 de novembre del mateix any, els avaladors pagaren a l'administrador de la Confraria de la Preciosíssima Sang 10 lliures i 10 sous pel valor de les 7 unces de plata lliurades a Josep Sunyer i 71 lliures i 10 sous pel diner bestret, reservant-se el dret de recuperar aquestes quantitats si l'escultor enllestia el treball, cosa que no sabem si féu.⁸⁴

83. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages...*, p. 84.

84. Arxiu Comarcal de la Cerdanya, Notarials Puigcerdà, Domènec MARTÍ I ALDRAN, *Manual*, 1693, f. 276r-277v. Document facilitat per Elisenda Asturiol i Isidre Fernández.

Cal avançar més de quaranta anys per poder documentar nous treballs de Josep Sunyer destinats a obres d'argenteria. És força probable que en un període de temps tan llarg l'escultor rebés més d'una comanda amb semblant fi, però no és fins a l'any 1738 —quan estava ocupat en l'ambiciós programa de moblament i decoració de la capella de la Mare de Déu del Claustre de la catedral de Solsona— que tenim notícies que construï, per ordre dels obrers de la catedral, el model d'una imatge del Nen Jesús que el barceloní Francesc Martorell havia de treballar en plata. D'aquest argenter sabem que havia nascut vers l'any 1703,⁸⁵ que s'absentà de Barcelona per col·laborar amb Francesc Via a Scala Dei⁸⁶ i que, de retorn a la capital del Principat, esdevingué mestre el 12 de gener de 1729.⁸⁷ Solia tenir com a col·laborador el seu fill Josep, juntament amb el qual concertà alguna obra malgrat que Josep fou fadrí fins que, mort el seu pare l'any 1767,⁸⁸ efectuà l'examen de passantia el 13 de juliol del mateix any.⁸⁹

El contracte entre els obrers de la catedral de Solsona i Francesc Martorell se signà el 30 de juliol de 1738.⁹⁰ Hi consta que, mentre la figura del Nen Jesús s'havia d'ajustar al model⁹¹ fet per Josep Sunyer, el pedestal havia de reproduir el que figurava en el projecte del conjunt presentat per l'argenter, observació de la que tant es pot deduir que Josep Sunyer construï el model segons una proposta de Francesc Martorell com que la proposta d'imatge feta per aquest fou rebutjada i es preferí una alternativa ideada per l'escultor. La imatge, que havia de tenir una alçària de vuit pams i pesar unes 800 unces, havia de ser de planxa de plata aplicada al model de fusta, excepte les mans i els peus del Nen i les cartel·les del pedestal, que havien de ser «pesses buidades» —és dir, foses amb la tècnica de la cera perduda—, amb «la buidadura tant prima com se podrà». El cost total de l'obra

85. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Francesc Martorell consignada en diferents llistes presentades pel col·legi d'argenters per al pagament del cadastre personal (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal).

86. BUB, *Sermones varios...*, f. 695-703 (f. 361-365, foliació moderna).

87. MHCB, *Llibre de passanties*, III, dibuix 887. Francesc Martorell dibuixà un calze.

88. AHCB, Fons gremial, Cadastre personal. En la llista presentada pel col·legi d'argenters per al pagament del cadastre personal de l'any 1768, datada l'1 de desembre de 1767, es consignà la mort de l'argenter.

89. MHCB, *Llibre de passanties*, IV, dibuix 1.329. Josep Martorell dibuixà un calze.

90. ACS, Notarials Solsona, Jaume FÒRNOLS, *Manual, 1737-1738* (reg. 442), f. 68r-69v, 1738. Document facilitat per Elisenda Asturiol i Isidre Fernández.

91. En el contracte, el terme emprat és «motllo», que en aquest context suposem que equival a «model».

fou de 3.312 lliures, 2 sous i 7 diners i mig, quantitat per la qual Francesc Martorell signà àpoca als obrers solsonencs el 6 de novembre de 1739.⁹² Gràcies a un memorial incorporat a l'època amb la relació de les despeses que havia tingut l'argenter sabem que la imatge, finalment, pesà prop de 1.000 unces, que el Nen Jesús estava sobre uns núvols i portava una bola del món a la mà, que tenia els ulls de porcellana i la corona daurada⁹³ i que estava encarnat. Respecte al model, el memorial explica que fou necessari trossejar-lo per separar la bola del món de la mà del Nen i que un torner hagué de fer una bola nova. Aquesta operació, probablement, tenia com a fi permetre fondre la mà i emprar planxa per formar la bola.

L'any 1742, els obrers de la catedral de Solsona novament es dirigiren a Josep Sunyer per encarregar-li el model⁹⁴ d'una segona imatge de plata. Aquesta vegada, es tractava d'un Sant Joan Baptista i l'argenter escollit per executar la feina fou el mateix que havia construït la imatge del Nen Jesús. El contracte que signaren els obrers solsonencs i Francesc Martorell el 5 d'agost de l'esmentat any⁹⁵ es redactà en termes molt semblants als del que havien formalitzat quatre anys abans. S'hi pot llegir que la imatge havia de tenir quatre pams i tres quarts d'alçària, que havia de pesar unes 400 unces i que —com la imatge del Nen Jesús— havia de ser de planxa de plata, excepte les mans i els peus del sant, que havien de ser buidats i tan prims com el procés de fosa permetés. La impossibilitat de localitzar cap pagament a Francesc Martorell ens impedeix conèixer altres característiques de la imatge, com també si fou necessari manipular el model de l'escultor.

En la que deuria ser una de les darreres estades de Josep Sunyer a Barcelona, l'escultor manresà tingué ocasió d'elaborar un nou model per ser treballat en plata. Rebé l'encàrrec de l'argenter barceloní Joan Braver, el qual havia concertat la construcció d'una imatge de santa Madrona amb els obrers de la parròquia de Santa Maria del Pi el 17 de gener de 1743,⁹⁶ amb

92. ACS, Notarials Solsona, Jaume FÒRNOLS, *Manual, 1739-1741* (reg. 443), f. 80v-81v, 1739. Document facilitat per Elisenda Asturiol i Isidre Fernández.

93. En el memorial es pot llegir «daurar las coronas», cosa que fa pensar que hi havia alguna figura secundària.

94. Vegeu la nota 91.

95. ACS, Notarials Solsona, Jaume FÒRNOLS, *Manual, 1742-1743* (reg. 444), f. 203r-204v, 1742.

96. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1743*, f. 54r-55v. Document citat per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, IV, 1-2, Barcelona, 1946, p. 9-172.

el compromís de fer-se càrrec d'aconseguir el model i mostrar-lo als responsables de l'obra per tal d'obtenir-ne l'aprovació. Més endavant, ens ocuparem extensament de Joan Braver i també de la construcció de la imatge, el cost de la qual l'argenter incrementà en 32 lliures «*pro similibus per me exsolutis Iosepho Sunyer, sculptori civitatis Minorissae, pro labore faciendi ligneum modellum super quo relata fuit immago fabricata*».⁹⁷

La participació de l'escultor Josep Trulls en la construcció de l'urna de Sant Ermengol, de l'argenter Pere Lleopart

L'urna d'argent i aram sobredaurat construïda per ordre dels canonges de la Seu d'Urgell per guardar el cos de sant Ermengol, avui conservada en el Museu Diocesà de la Seu, constitueix, juntament amb el parell de canelobres monumentals de la catedral de Palma de Mallorca i l'urna de Sant Bernat Calbó de la catedral de Vic, la millor mostra de l'alt nivell assolit per l'orfebreria catalana del segle XVIII. Però mentre que dels canelobres de Mallorca i de l'urna de Vic no només coneixem que foren obrats per Joan Matons, sinó que també sabem que l'argenter treballà els primers amb models de Joan Roig i que per bastir l'urna de Sant Bernat Calbó comptà amb models del mateix Roig i de Pere Costa, de l'urna de la Seu d'Urgell només s'ha publicat que l'argenter que la fabricà fou Pere Lleopart,⁹⁸ el nom del qual figura inscrit en una de les cartel·les que la decoren.

Les incidències que es produïren en el transcurs de la construcció de l'urna de Sant Ermengol ja foren descrites amb detall l'any 1927 per Pere Pujol i Tubau en un erudit estudi elaborat amb documentació de l'arxiu capitular de la Seu, on tingué accés a les còpies de les escriptures notariales signades a Barcelona per l'argenter i el síndic dels canonges urgellencs.⁹⁹ Anys més tard, Josep Maria Madurell publicà part dels documents notariales originals,¹⁰⁰ que aportaren poques novetats a allò que havia exposat Pere Pujol, i, posteriorment, molts altres autors s'han ocupat de l'urna, analit-

97. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1743*, f. 456r-456v. Document citat per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2.

98. En els documents de l'època, el cognom apareix sovint amb la grafia «Lleopart».

99. Pere PUJOL I TUBAU, «L'urna d'argent de Sant Ermengol, bisbe d'Urgell», *Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, fasc. I, Barcelona, 1927, p. 1-29.

100. José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2, i IV, 3-4, Barcelona, 1946, p. 297-416.

Visió lateral de l'urna de Sant Ermengol, construïda per Pere Lleopart, Museu Diocesà de la Seu d'Urgell. (Fotografia Ramon Manent, Mataró.)

zant-la formalment amb més o menys profunditat, però sense proporcionar noves dades sobre el procés constructiu.¹⁰¹

Si fins ara no ha estat possible precisar qui col·laborà amb Pere Lleopart en la construcció de l'urna és perquè l'argenter centralitzà els tractes amb els canonges de la Seu i amb el seu síndic a Barcelona i es féu càrrec personalment de les gestions i del cost tant de definir el projecte com d'aconseguir els models necessaris, motiu pel qual en la documentació notarial i del capítol només quedà constància de pagaments fets a ell. Aquest mètode de treball deuria ser l'habitual de Pere Lleopart i, afortunadament pel que fa al coneixement del procés de gestació i fabricació de l'obra que ens ocupa, el reiterat impagament de la feina feta per un dels seus principals col·laboradors, l'escultor Josep Trulls, donà lloc al fet que, l'any 1754, aquest presentés a l'argenter una reclamació per via judicial —que recen-

101. Albert VIVES, «Les peces escultòriques del Museu Diocesà d'Urgell», *Urgellia*, II, la Seu d'Urgell, 1979, p. 457-480; B. MARQUÈS, «L'urna d'argent de Sant Ermengol», *Església d'Urgell*, 84, la Seu d'Urgell, 1979, p. 13-15; «Urna de Sant Ermengol, bisbe d'Urgell» a *L'època del Barroc, Exposició*, Barcelona, 1983, p. 142, i Manuel TRALLERO, «Urna de Sant Ermengol» a *Thesaurus/estudis...*, p. 302-303.

tment ha estat localitzada— gràcies a la qual sabem que l'esmentat escultor participà activament en la preparació del projecte i en l'elaboració dels models emprats per portar-lo a terme.¹⁰²

Les dades biogràfiques de Pere Lleopart que tenim són escasses i a vegades contradictòries. Tot i portar un cognom present durant molts anys entre els artífexs barcelonins de la plata, sembla que era fill del rellotger Pere Lleopart,¹⁰³ tal vegada relacionat amb alguna família d'argenters de la capital del Principat. Nasqué vers l'any 1724,¹⁰⁴ es casà el 1743 amb Madrona Rossell,¹⁰⁵ filla de l'argenter Josep Rossell, i esdevingué mestre el 30 de gener de 1744.¹⁰⁶ Treballà a Barcelona fins a l'any 1755, quan es traslladà a Lleida, on probablement morí abans de 1780.¹⁰⁷

Josep Trulls, membre d'una extensa família d'escultors barcelonins amb arrels a Manresa, era fill d'un altre Josep Trulls, mort en 1749,¹⁰⁸ amb el qual a vegades se'l confon. Havia nascut vers l'any 1715¹⁰⁹ i ingressà en el gremi d'escultors el 16 de novembre de 1750.¹¹⁰ Visqué i tingué l'obrador a la casa del carrer del Carme que anys enrere havia estat propietat de l'escultor Andreu Sala,¹¹¹ i morí a Barcelona l'any 1776.¹¹² Malgrat que

102. AHCB, Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Daniel Diumenjó, 1754-1755, caixa 892: *Joseph Trulls, escultor, veïno de la presente ciudad de Barcelona, contra Pedro Llopart, platero, veïno de la presente ciudad.*

103. Aquesta dada procedeix de l'expedient matrimonial esmentat en la nota 105. També s'ha dit que era fill d'un fuster de Lleida («Pere Lleopart» a *Thesaurus/estudis...*, p. 291).

104. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Pere Lleopart consignada en diferents llistes presentades pel col·legi d'argenters per al pagament del cadastre personal (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal).

105. ADB, Parròquies, Santa Maria del Mar, Expedients matrimonials, 1742-1743 (caixa 27, expedient 74, 2 de maig de 1743).

106. MHCB, *Llibre de passanties*, III, dibuix 962. Pere Lleopart dibuixà un marc.

107. «Pere Lleopart» a *Thesaurus/estudis...*, p. 291.

108. APSMP, *Llibre d'òbits, esberrany 1749-1750*, sense foliar: 7 i 13 d'octubre de 1749. La mort de Josep Trulls es produí entre aquestes dues dates.

109. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Josep Trulls consignada en diferents llistes presentades pel gremi d'escultors per al pagament del cadastre personal (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal).

110. AHPB, Jaume Tos i ROMÀ, *Manual, 1750*, f. 528r-v.

111. La casa fou comprada als marmessors d'Andreu Sala per Josep Trulls, pare de l'escultor que ens ocupa, el 18 de gener de 1710 (AHPB, Joan SOLSONA, *Manual, 1710-1711*, f. 22v-30r).

112. APSMP, *Llibre d'òbits, 1774-1790*, f. 53r (11 de setembre de 1776).

Visió frontal de l'urna de Sant Ermengol, Museu Diocesà de la Seu d'Urgell. (Fotografia Ramon Manent, Mataró.)

dirigí un dels pocs tallers d'escultura actius a la ciutat a mitjan segle XVIII i que hi ha constància documental de diversos treballs seus, sembla que no se n'ha conservat cap, tret de l'urna de Sant Ermengol.

L'estudi de Pere Pujol i Tubau donà a conèixer que la decisió de construir l'urna la prengueren els canonges de la Seu d'Urgell el dia 1 de juliol de 1752 i que, després de considerar una proposta de Pere Lleopart i una de Joan Braver, els semblà més avantatjosa la del primer, amb qui formalitzaren l'encàrrec davant d'un notari barceloní el 19 de juny de 1753. En l'escriptura es pot llegir que l'urna s'havia de fabricar «inseguint en tot los dissenhos y modello que per est effecte ha enseñats dit Lleopart». Ara sabem que els dibuixos i el model que veieren els canonges urgellencs eren part de les feines fetes per Josep Trulls que motivaren la reclamació per impagament abans esmentada. En la relació dels deutes motiu del litigi hi figura una partida de 28 lliures per «un modello del ataüt de San Armengol que de

sera se li féu [a Pere Lleopart] per poder consertar la obra, qual se li féu entregat junt ab diferens dibuixos sobre paper per lo mateix fi». ¹¹³ En la rèplica de l'argenter a les pretensions de Josep Trulls, si bé negà deure la quantitat reclamada, no qüestionà la realització de la feina, la qual cosa fa inevitable preguntar-se qui fou realment l'autor del projecte.

Si la intervenció de Josep Trulls en el disseny global de l'urna de Sant Ermengol indubtablement fou decisiva, igualment important fou la seva participació en la definició d'alguns elements essencials de l'obra, com la figura jacent del sant que reposa sobre el conjunt i la mateixa estructura d'aquest. En la relació de deutes a la qual ens referim consta que Josep Trulls modelà «un San Armengol de varro de sis pams y un de fusta [també] de sis pams», pels quals reclamà 22 lliures, i que tallà l'«atahut de fusta per dit San Armengol» i donà les indicacions «a fi de que los fusters lo sabessin montar», feina que valorà en 20 lliures. També modelà «una cartela de sera per dit atahut de San Armengol», el preu de la qual fixà en una lliura. En canvi, en la seva reclamació no esmentà els models dels dotze relleus d'aram amb passatges de la vida del sant disposats en els laterals de l'urna i que en el document notarial consta que havien de ser «ab los personatges y figuras contenguts en los dalt dits dissenhos». La raó de tal absència podria ser que l'escultor ja els hagués cobrat i, per tant, quedessin fora del litigi, o bé que l'argenter els hagués encarregat a un altre escultor.

Josep Trulls presentà a la cúria del corregidor de Barcelona la repetida reclamació el 30 d'octubre de 1754, quan Pere Lleopart estava ocupat ultimant la fàbrica de l'urna. No consta a qui fou favorable la sentència, que encara no s'havia dictat el 21 d'abril de 1755, data de la darrera anotació feta a l'acta del procés. Ens agradaria pensar que escultor i argenter arribaren a un acord amistós una vegada enllestida l'obra a mitjan any 1755, satisfets per l'admiració que la seva creació despertà a Barcelona i la entusiasta acollida que li dispensaren els canonges urgellencs quan arribà a la Seu, acompanyada de Pere Lleopart, el 10 d'agost de 1755.

113. La referència a models —de cera o de fang—, fets habitualment per facilitar la comprensió d'una traça, és bastant freqüent en el contracte de diferents obres. Josep Trulls deuria ser hàbil en l'elaboració d'aquests models, atès que en el contracte signat el 12 de març de 1747 pel seu pare, mestre escultor, i per ell, encara fadrí, per a la construcció del retaule de Sant Albert de l'església del convent barceloní del Carme es pot llegir que l'esmentat retaule ha de ser «conforme ensenya lo modello de barro fet sens dibuix per lo mateix Josep Trulls, menor, a sa idea» (AHPB, Francesc BABOT, *Manual, 1745-1751*, f. 70v-71r). Cal remarcar que, en aquest cas, el model no complementava sinó que substituïa l'omnipresent traça i que es fa constar que la idea era del mateix fadrí escultor.

Altres treballs de Josep Trulls per a l'argenter Pere Lleopart

Els dibuixos i models de l'urna de Sant Ermengol no foren els únics treballs fets per Josep Trulls que Pere Lleopart sembla que es resistia a retribuir. La relació de feines impagades inclosa en l'acte del procés posa de manifest una col·laboració entre els dos artífexs que havia de ser fonamental per al bon funcionament de l'obrador de Pere Lleopart i que cobria un ampli ventall de tasques, des del disseny d'objectes per al culte fins a l'elaboració de models d'imatges per construir en plata.

En la documentació processal consta que Josep Trulls reclamà el pagament de 4 lliures pels dibuixos d'un calze i de dos vericles que havia traçat per ordre de l'argenter. L'evidència que Pere Lleopart encomanava a l'escultor el disseny d'objectes que suposadament havia de construir ell reforça la idea de la substancial contribució de Josep Trulls a la formació del projecte de l'urna de Sant Ermengol, tal com acabem d'exposar. Josep Trulls també reclamà a l'argenter el pagament de 2 lliures pel model de fang d'unes sacres fet l'any 1751, 2 lliures més pel model igualment de fang d'un faristol que havia de servir per a les religioses agustines de Santa Maria Magdalena de Barcelona —aquests dos treballs probablement executats durant la fase inicial de creació de les peces— i 3 lliures pels models d'alzina de quatre cartel·les que formaven part d'unes llànties que l'argenter obrava per a la Companyia de Jesús de Tarragona.

Finalment, Josep Trulls demanà a Pere Lleopart el pagament de 15 lliures que encara li devia del preu acordat per la construcció dels diferents models que havien estat necessaris perquè una institució o un particular de Lleida que desconeixem formalitzés l'encàrrec d'una imatge de plata de sant Josep i, una vegada signat el contracte, l'argenter la pogués construir. Amb aquest doble fi, l'escultor havia fet un model de fang del sant «que se li fou entregat per concertar la obra», un model de fusta del mateix sant per recobrir de plata i «duas cartelas de varro per la piaña» de la imatge.

Joan Braver, «escultor de plata» i fonedor de bronze

L'argenter barceloní d'ascendència flamenca Joan Braver¹¹⁴ ha atret l'atenció de diferents historiadors de l'art catalans, si bé només ha estat

114. Hem adoptat la grafia «Braver» perquè és la predominant en els documents que fan referència a l'argenter i als seus familiars, però el cognom es troba escrit de molt diverses formes: Debraver, de Braver, Brauber, Bravuer, Brawer, Brawber i altres variants.

estudiat superficialment i quasi sempre amb relació a treballs d'orfebreria realitzats en terres del Principat.¹¹⁵ Tanmateix, la seva activitat s'estengué més enllà dels límits de Catalunya, com ja exposà Santiago Alcolea, probablement fent-se ressò de publicacions d'investigadors forans.¹¹⁶ Gràcies a l'amistat que l'unia a artistes del nucli cortesà i acadèmic, Joan Braver tingué accés a dues de les obres més importants que a mitjan segle XVIII es portaven a terme a la Península: la decoració del Palau Reial de la capital del regne i la remodelació de la basílica del Pilar de Saragossa, malgrat que en cap cas les seves iniciatives arribaren a bon fi. La manca d'un estudi global sobre la seva activitat, els treballs que emprengué amb models de destacats artistes i l'ampli camp geogràfic en què es mogué ens han portat a dedicar-li, amb una certa extensió, l'últim apartat d'aquest article.

Joan Braver era fill de Jaume Braver, un flamenc natural d'Anvers que abans de 1710 ja s'havia establert a Barcelona, juntament amb la seva primera esposa, Caterina Lataor, i es dedicava a la fabricació de cervesa. Nascut vers el 1715,¹¹⁷ Joan Braver aviat quedà orfe de mare en morir aquesta l'any 1719 en el transcurs d'un atac corsari que sofrí el vaixell que la portava a Cadis, on es dirigia per expandir el negoci familiar.¹¹⁸ La primera notícia que tenim de la vida adulta de Joan Braver és la del seu casament —quan encara era fadrí— amb Maria Teresa Rossell, filla de l'argenter barceloní Rafael Rossell,¹¹⁹ membre d'una família de llarga tradició en l'elaboració de la plata. L'enllaç, que tingué lloc el 15 d'agost de 1734, de segur li facilità l'obtenció del grau de mestre, que el col·legi d'argenters li concedí el 30 de maig de l'any següent.¹²⁰

115. Joseph GUDIOL Y CUNILL, *Nocions de Arqueología Sagrada...*, p. 425-426; Pere PUJOL I TUBAU, *L'urna d'argent de Sant Ermengol...*, p. 14, i José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2.

116. Santiago ALCOLEA, «Sobre “argenters”...».

117. Aproximació obtinguda a partir de l'edat de Joan Braver consignada en diferents llistes presentades pel col·legi d'argenters per al pagament del cadastre personal (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal).

118. ADB, Expedients i informacions, segle XVIII, caixa 1704, expedient 198, *Die 29 aprilis 1722, Informatio recepta pro viduitate Jacobi Bravuer*. La major part de les dades sobre els progenitors de Joan Braver exposades fins aquí procedeixen d'aquest document.

119. ADB, Parròquies, Santa Maria del Mar, Expedients matrimonials, 1734-1735 (caixa 23, expedient 136, 1734). Per raó d'aquest matrimoni, el 25 de març de 1735 l'administrador de la causa pia fundada per Antoni i Antic Rossell consignà 100 lliures a Joan Braver, quantitat que corresponia a la seva esposa per ser de la família dels fundadors (AHPB, Miquel CABRER, *Manual*, 1735, f. 92v-93r).

120. MHCBC, *Llibre de passanties*, III, dibuix 926. Joan Braver dibuixà una pila d'aigua beneïta.

En els anys immediatament posteriors a aquesta data, Joan Braver, probablement, treballà a les ordres d'un altre mestre, tal vegada el pare de la seva esposa, i no sabem que es responsabilitzés personalment de cap obra fins al 1743, quan els obrers de la parròquia de Santa Maria del Pi li encarregaren una imatge de plata de santa Madrona, que, com ja hem vist en tractar de Josep Sunyer, construï amb un model que el mateix argenter demanà i pagà a l'escultor manresà. Joan Braver signà el contracte en què s'obligava a fer la imatge el 17 de gener de l'esmentat any 1743¹²¹ i l'època pel darrer termini de les 1.235 lliures, 12 sous i 7 diners que costà l'obra el 18 de novembre del mateix any.¹²²

Al cap de dos anys, l'argenter rebé un nou encàrrec dels obrers del Pi, que ja es prefiguraven com un dels seus principals clients.¹²³ En aquesta ocasió construï un vericle de plata, parcialment daurat i adornat amb pedres blanques i verdes, d'acord amb un model que els obrers li lliuraren i del qual ignorem l'autor. La comanda es formalitzà el 14 de setembre de 1745¹²⁴ i l'obra, que tingué un cost de 2.346 lliures, 2 sous i 9 diners, no quedà enllestida fins ben avançat l'any 1747. L'argenter signà l'època de l'últim termini de l'esmentada quantitat el 30 de juny del mateix any¹²⁵ i, posteriorment, rebé una gratificació de 200 lliures que se li concedí atesa la qualitat del seu treball.¹²⁶

121. Vegeu la nota 96.

122. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1743*, f. 456r-456v. En el mateix manual es troben diferents pagaments a compte del treball i lliuraments d'argent: f. 116r (26 de febrer), f. 218v (21 d'abril), f. 240r-240v (8 de maig), f. 281v (7 de juny), f. 305v (7 de juliol) i f. 321r (27 de juliol). Documents citats per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2.

123. Ultra obres de cost elevat, els obrers del Pi també encarregaren a Joan Braver treballs de manteniment, com la restauració dels bordons, la reparació d'un calze o la renovació de les cadenes dels encensers (APSMP, *Llibre de entradas y eixidas de la obra de la iglesia parroquial de Nostra Senyora del Pi, 1734 [1733-1767]*, f. 118v, 119v i 176r).

124. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1745*, f. 504r-505v. Document citat per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2. El mateix dia de la signatura del contracte, Joan Braver rebé una custodia antiga per reutilitzar els seus components en el vericle (AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1745*, f. 505v).

125. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1747*, f. 440v-441r. Diferents pagaments a compte es troben en el *Manual, 1746*, del mateix notari: f. 337r (17 de juliol), f. 365r-365v (7 d'agost), f. 516v-517r (6 de novembre) i f. 545v-546r (27 de novembre). Els pagaments per la construcció del vericle també figuren en el *Llibre de entradas y eixidas de la obra de la iglesia parroquial de Nostra Senyora del Pi, 1734 [1733-1767]*, f. 125v, 131v, 137r i 141v (APSMP).

126. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1748*, f. 192r (11 de març).

A la darrerria de l'any 1748 o a l'inici de 1749, Joan Braver estigué ocupat en el projecte d'una custòdia per a la catedral de Vic. Això no obstant, l'obra, que sembla que aleshores no s'arribà a completar, fou finalment encomanada a un altre argenter de Barcelona —potser Francesc Martorell— que s'oferí a fer-la per un preu més ajustat que Joan Braver. Aquest, en pagament dels dibuixos i models que havia presentat al capítol vigatà, tal vegada obtinguts amb la col·laboració d'un escultor barceloní, rebé 56 lliures, quantitat que els canonges acordaren donar-li el 14 d'agost de 1749.¹²⁷

A mitjan segle, Joan Braver havia consolidat la seva posició entre els argenters de Barcelona i ja apuntava a horitzons més amplis,¹²⁸ malgrat el contratemps que sofrí quan, l'any 1752, els canonges de la Seu d'Urgell desestimaren la seva proposta per fabricar l'urna de Sant Ermengol i, com hem vist, escolliren la presentada per Pere Lleopart.¹²⁹ El mateix any, novament per encàrrec dels obrers del Pi, Joan Braver emprengué la construcció d'una imatge d'argent de sant Francesc, d'acord amb un model que li lliuraren els esmentats obrers. El contracte, signat el 3 de setembre de 1752, estipulava que l'obra havia d'estar acabada el primer dia d'abril de l'any següent,¹³⁰ termini que l'argenter, que ja es relacionava amb artistes del cercle cortesà, sobrepassà llargament per raó dels seus desplaçaments a Madrid. El retard en l'acabament de la imatge contrarià els obrers, que, després d'haver satisfet una bona part del seu cost¹³¹ i atès que, el 19 de

127. ABEV, Arxiu Capitular, *Llibre XVI del secretari, 1737-1753*, f. 336v, i Joseph GUDIOL Y CUNILL, *Nocions de Arqueología Sagrada...*, p. 425-426.

128. D'aquests anys disposem de diverses notícies que ens il·lustren sobre alguns aspectes de la biografia de Joan Braver no relacionats directament amb la seva professió. El 20 de maig de 1748, comprà una casa situada en el carrer d'Aymerich, cantonada a la plaça dels Argenters (AHPB, Bonaventura GALÍ, *Manual, 1748*, f. 238r-244r. Altres documents relacionats amb la compra: AHPB, Bonaventura GALÍ, *Manual, 1748*, f. 372v-374r, i Fèlix CAMPLLOCH, *Manual, 1750*, f. 171r-173r i f. 177v-178v). Tot seguit la reformà i, encara que les obres quedaren enllestides el mateix any 1748, l'argenter no en féu efectiu l'import fins al 1751 (AHPB, Bonaventura GALÍ, *Manual, 1751*, f. 335r-335v: 26 d'agost). Aquest mateix any atorgà poders a un advocat barceloní, indicatiu que tenia alguna causa en curs en els tribunals de justícia (AHPB, Bonaventura GALÍ, *Manual, 1751*, f. 328r: 23 d'agost).

129. Pere PUJOL I TUBAU, *L'urna d'argent de Sant Ermengol...*, p. 14.

130. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1752*, f. 575v-577v. Document citat per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2.

131. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1752*, f. 587r-587v (8 de setembre) i *Manual, 1753*, f. 455v-456r (4 de setembre).

setembre de 1753, Braver havia marxat a la capital sense deixar enllestida la feina, empengueren accions contra ell. Davant d'aquesta actuació, Maria Teresa Braver i Rossell, esposa de l'argenter, argumentà que «lo motiu de haver-se ausentat dit son marit era estat per ordre del excelentíssim senyor don Joseph de Carbajal, del Consell de Estat de Sa Majestat» i es comprometé personalment a tenir acabada la tasca abans de Nadal, per complir la qual cosa explicà que comptava amb els fadrins del taller.¹³² El nou acord es formalitzà el 14 d'octubre i tot fa pensar que fou respectat, ja que, el 12 de gener de 1754, l'argenter, de retorn a Barcelona, signà l'època de l'últim termini de les 1.128 lliures, 5 sous i 8 diners que costà la imatge.¹³³

El motiu de l'anada a Madrid de Joan Braver fou la seva participació en el projecte d'un grup escultòric de bronze presidit per l'estàtua eqüestre de sant Jaume i destinat a coronar la cúpula de la capella del Palau Reial. Diversos investigadors s'han ocupat dels incidents que envoltaren la gestació d'aquesta obra i, especialment, María Luisa Tàrraga Baldó ha exposat detalladament la participació en ells de Joan Braver.¹³⁴ El grup s'havia de fer segons un model de Giovanni Domenico Olivieri, escultor nascut a Carrara i establert a Madrid que havia estat un dels impulsors de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i ostentava el títol d'escultor principal del rei. Inicialment, Olivieri modelà el grup en cera a una quarta part de la mida que havia de tenir i, més endavant, obtingué un buidat en guix, a la mida definitiva, de les diferents figures que el componien. Gràcies a l'amistat que, sens dubte, unia l'artista italià amb Joan Braver, aquest tingué l'oportunitat de presentar diferents propostes per fer-se càrrec de la fosa del bronze, un treball que requeria el coneixement d'una tècnica que no tenim notícies que hagués practicat abans a Catalunya. Tot i que el seu pressupost era més elevat que el d'altres artífexs, fou el que inicialment tingué millor acollida, mentre que, paral·lelament, es despertava la sospita d'un possible acord entre l'escultor i l'argenter per obtenir un benefici

132. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1753*, f. 511v-514r.

133. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1754*, f. 57v-58v.

134. Alberto TAMAYO, *Las iglesias barrocas madrileñas*, Madrid, 1946, p. 274-275; Francisco Javier de la PLAZA SANTIAGO, *Investigaciones sobre el Palacio Real Nuevo de Madrid*, Valladolid, 1975, p. 154-156, i María Luisa TÀRRAGA BALDÓ, *Giovan Domenico Olivieri y el taller de escultura del Palacio Real*, Madrid, 1992, I, p. 78, i III, p. 238-247.

il·lícit a costa de l'erari reial. Aquesta i altres incerteses que dificultaven el progrés del projecte en determinaren la suspensió i que finalment s'imposés l'opció de coronar la cúpula amb una senzilla creu. Les despeses ocasionades a Joan Braver pel desplaçament i l'estada a Madrid foren compensades en un primer moment amb 3.000 rals i, més tard, amb una gratificació de 6.000 rals que rebé quan, com tindrem ocasió de veure, estava novament ocupat en la decoració de la capella del Palau Reial l'any 1759.

Després del primer desplaçament documentat de Joan Braver a Madrid, l'argenter repregué la seva activitat a la capital del Principat i treballà, una vegada més, en un encàrrec dels obrers de la parròquia del Pi. Construï una imatge de plata de sant Josep amb el Nen de característiques similars a les de les altres imatges que havia fet anteriorment per a la mateixa parròquia, aquesta vegada modificant el model que li facilitaren els obrers d'acord amb les indicacions que li donà el pintor Josep Vinyals. El contracte se signà el 10 de febrer de l'any 1754¹³⁵ i l'obra quedà enllestida abans del 21 de novembre del mateix any,¹³⁶ quan l'argenter rebé el darrer termini de les 1.313 lliures, 19 sous i 3 diners que costà la plata i el seu treball.

No tenim notícies de l'activitat de Joan Braver durant l'any 1755, únicament sabem que el mes de juliol comprà diferents llibres de dibuixos —probablement relacionats amb el seu ofici— a l'encant dels béns de l'argenter Joan Baptista Matons, mort recentment.¹³⁷ Tal vegada, en aquestes dates ja havia començat a preparar la peça de mostra que presentà al capítol metropolità de Saragossa per optar a la construcció de les bases i els capitells de bronze destinats a les columnes de la Santa Capella de la basílica de la Verge del Pilar, les obres de la qual s'havien iniciat l'any 1754 segons el projecte elaborat per Ventura Rodríguez i sota la direcció del

135. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual*, 1754, f. 129v-131r. Document citat per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2.

136. AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual*, 1754, f. 656v-657r. En el mateix manual figuren dos pagaments a compte: f. 135v-136r (13 de febrer) i f. 233v (31 de març). Documents citats per José M.ª MADURELL MARIMÓN, «El arte en la comarca alta...», IV, 1-2. Aquests pagaments també figuren en el *Llibre de entradas y eixidas de la obra de la iglesia parroquial de Nostra Senyora del Pi, 1734* [1733-1767], pàgines sense foliar (APSMP), gràcies al qual sabem que la imatge es posà sobre un pedestal fet per l'escultor Agustí Mas i daurat per Pere Rigalt.

137. Santiago ALCOLEA, «Sobre “argenters”...».

mateix arquitecte.¹³⁸ Per obtenir la peça, Joan Braver dissenyà i construí els motlles de les diferents parts que l'integraven, i encarregà la fosa a un artesà de Barcelona i l'acabat final a un altre. L'argenter viatjà a Saragossa i lliurà al capítol metropolità la peça fabricada amb aquest procés, però hagué de competir amb la mostra que els dos artesans presentaren pel seu compte i que probablement fongueren amb els motlles fets per Braver.¹³⁹ Davant d'aquesta contrarietat i per reivindicar el valor dels seus coneixements tècnics, l'argenter es posà en contacte amb Ventura Rodríguez, amb qui sembla que ja s'havia relacionat anteriorment, potser durant alguna de les seves estades a Madrid o mitjançant Giovanni Domenico Olivieri. En un escrit datat el 26 de juny de 1756, Ventura Rodríguez es pronuncià favorablement a la mostra presentada per Braver, si bé evità que la seva opinió pogués interpretar-se com una imposició.¹⁴⁰ Finalment, el treball no fou assignat a l'argenter, cosa que aquest atribuï a l'actuació deslleial dels dos artesans barcelonins que havien col·laborat amb ell.

La relació de Joan Braver amb Giovanni Domenico Olivieri no s'interrompé quan el projecte de coronar la cúpula del Palau Reial de Madrid amb un grup escultòric de bronze fou desestimat. Prova de la seva continuïtat és l'encàrrec de vuit canelobres, unes llànties i una creu, tot de llautó, que l'argenter féu l'any 1757 a un artífex barceloní per satisfer una comanda de l'escultor italià.¹⁴¹ Més significativa, en l'àmbit personal, és

138. Manuel Vicente ARAMBURU DE LA CRUZ, *Historia cronológica de la Santa, Angélica y Apostólica Capilla de Nuestra Señora del Pilar de Zaragoza y de los progresos de sus reedificaciones*, Zaragoza [1766], i Teodoro RÍOS, «Algunos datos para la historia de las obras del actual Santo Templo metropolitano de Nuestra Señora del Pilar de Zaragoza», *Boletín del Museo Provincial de Bellas Artes*, 11, Zaragoza, 1925, p. 1-79. Aquestes dues publicacions proporcionen la informació fonamental sobre la construcció de la Santa Capella, posteriorment ampliada per altres autors com Belén BOLOQUI LARRAYA, *Escultura zaragozana en la época de los Ramírez, 1710-1780*, Madrid, 1983, i Juan Francisco ESTEBAN LORENTE, «Ventura Rodríguez al servicio de una idea. La Santa Capilla de la Virgen del Pilar de Zaragoza», *Artígrama*, 4, Zaragoza, 1987. p. 157-206.

139. AHC B, Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Gaietà Simon i la Llera, 1758-1759, caixa 969: *Joseph Serra, tornero, vezino de Barcelona, contra Juan Braver, platero, vezino de la misma*. L'any 1759, un dels artesans que col·laboraren en la construcció de la peça de mostra reclamà a Joan Braver un suposat deute derivat d'aquest treball. El procediment seguit per obtenir la peça es desprèn de la rèplica de l'argenter.

140. Carta autògrafa de Ventura Rodríguez adjunta a la documentació del procés esmentat en la nota anterior.

141. AHP B, Francesc MAS I GÜELL, *Manual*, 1757, f. 219r-219v (30 d'agost).

l'acollida que donà Joan Braver a l'escultor Riccardo Olivieri, germà gran de Giovanni Domenico, i a Pietro Cacciatori, també escultor i molt vinculat a aquest últim, quan el mes de novembre del mateix any 1757 estigueren a Barcelona. Probablement, els dos escultors s'allotjaren a casa de l'argenter i tot fa pensar que els tres passaren llargues estones junts.¹⁴²

El mes de març de l'any 1758, Joan Braver era novament a Madrid, on romangué almenys fins al mes d'agost. Durant l'absència de l'argenter sembla que el seu taller estigué inactiu, raó per la qual un dels aprenents que hi treballaven tractà de trobar un altre mestre amb qui aprendre l'ofici. Tanmateix, per canviar de taller necessitava el consentiment de Joan Braver i com que era fora de Barcelona fou la seva esposa qui hagué de prendre una decisió, la qual contrarià l'aprenent i portà ambdós als tribunals a la fi del mes de juliol de l'esmentat any.¹⁴³ Aquesta és la segona vegada que trobem Maria Teresa Braver i Rossell al capdavant del negoci familiar, cosa que fa pensar que fou una de les poques dones del seu temps que, com anys enrere havia fet la mare del seu marit i abans l'«escultora» Maria Roig i Gurri, assumí responsabilitats generalment reservades als homes.

Les anades i vingudes de Joan Braver a Madrid degueren ser freqüents i cal suposar que els interessos que tenia a la capital espanyola eren diversos, per bé que només coneixem la seva participació en la decoració de la capella del Palau Reial.¹⁴⁴ Per aquesta obra, l'any 1753 —en el transcurs de la seva primera estada coneguda a la cort—, ja havia participat en l'obtenció dels motlles dels capitells que havien de coronar les columnes i que, com les bases, havien de ser de bronze. Des de feia anys, el projecte havia estat motiu de polèmiques que n'impediren l'inici i, aquesta vegada,

142. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual, 1757*, f. 308r-308v (19 de novembre). En el document, Pietro Cacciatori, «escultor de Sa Majestat», testifica sobre uns fets relacionats amb el testament d'Antic Rossell, familiar de l'esposa de l'argenter (vegeu la nota 119). Aquest fets tingueren lloc durant tot el dia 13 de novembre i el mateix dia de la testificació, de la qual fou testimoni Riccardo Olivieri, «que ha estat escultor de Sa Majestat».

143. AHCBC, Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Gaietà Simon i la Llera, 1756-1758, caixa 968: *Juan Roca, aprendiz platero, vezino de Barcelona, contra Theresa Braber, consorte de Juan Braber, platero, vezino de la misma ciudad*. Tenim notícia d'un altre conflicte sorgit anys enrere en el taller de Joan Braver, aquest per maltractament d'un fadrí: AHCBC, Cúria del veguer i del corregidor, sèrie XXXVII, actuari Daniel Diumentjó, 1753-1754, caixa 889: *El agente fiscal [...] y Theresa Brossa, viuda, parte instante, contra Juan Bravert. Por haber herido a Antonio Brossa, mancebo platero* (1754).

144. Francisco Javier de la PLAZA SANTIAGO, *Investigaciones...*, p. 160-162.

novament sorgiren incidents que en dificultaren el progrés. No fou fins a l'any 1759 quan s'accelerà l'activitat, i Joan Braver tornà a ocupar-se de diferents treballs integrat en una companyia formada per nombrosos artífexs. Sabem que, quan l'obra es paralizà temporalment per raó de la mort de Ferran VI —esdevinguda el 10 d'agost d'aquell any— i l'accés al tron de Carles III, l'argenter era a la capital del regne, atès que posteriorment presentà un memorial queixant-se de les despeses que li havia ocasionat el retorn a Barcelona obligat per la inactivitat imposada pel nou monarca.

El mateix any 1759, tingueren lloc les que ara per ara podem considerar las darreres activitats de Joan Braver a Barcelona. El mes de maig, hagué de fer front a la reclamació d'un suposat deute que, per via judicial, li presentà un dels artesans que havien col·laborat en la construcció de la peça de mostra feta anys enrere per optar a la decoració de la Santa Capella de la basílica del Pilar.¹⁴⁵ Després d'una sentència desfavorable a l'argenter i del subsegüent recurs presentat per aquest, la causa seguia oberta el 6 de juliol, sense que sapiguem com es resolgué. Un dia després de la data esmentada, Joan Braver atorgà poders a un prevere barceloní perquè pogués llogar qualsevol de les seves propietats,¹⁴⁶ cosa que sembla indicar que ell i la seva família pensaven deixar la ciutat per una llarga temporada.

Les notícies que tenim de Joan Braver posteriors a l'any 1759 només el vinculen a la fabricació dels capitells i les bases de bronze de la capella del Palau Reial de Madrid, amb l'única possible excepció de la seva participació en les gestions que, des de l'any 1746, diferents artistes de Barcelona portaven a terme amb l'objectiu d'aconseguir el patrocini reial per fundar a la ciutat una acadèmia de belles arts semblant a la de San Fernando de Madrid.¹⁴⁷ En un escrit sense data redactat vers l'abril de 1763¹⁴⁸ trobem

145. Vegeu la nota 139.

146. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual, 1759*, f. 215r-v. El mateix dia havia obtingut 250 lliures mitjançant la creació d'un censal, donant com a garantia la casa que posseïa en el carrer d'Aymerich (AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual, 1759*, f. 213r-214r).

147. Andrés ÚBEDA DE LOS COBOS, «El centralismo borbónico y la escuela de bellas artes de Barcelona» a *El arte en tiempos de Carlos III*, Madrid, 1989, p. 467-474, i Anna RIERA I MORA, «Antecedentes de la Escuela Gratuita de Dibujo de Barcelona: primeros síntomas de renovación de las artes», *IX Congreso Español de Historia del Arte*, II, León, 1992, p. 63-72.

148. Archivo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Serie Escuela de Barcelona, siglos XVIII-XIX (sig. 2-38-31).

per primera i única vegada Joan Braver, amb la qualificació d'«escultor de plata», esmentat entre els promotors de la desitjada acadèmia, si bé és probable que la referència tingués caràcter retrospectiu, atès que el document conté un resum d'actuacions fetes en el passat.

Quan per ordre de Carles III es reprengueren les obres del Palau Reial, es reprengué també la controvertida construcció dels capitells i les bases de les columnes de la capella amb la participació de la companyia que abans se n'havia fet càrrec. En aquesta nova etapa, no faltaren els incidents derivats de desacords econòmics, i Joan Braver i dos artífexs més en protagonitzaren un dels més greus, fins al punt que, l'any 1764, el rei ordenà que se'ls comunicés que «*si no cumplen puntualmente su obligación [...], se les pondrá a los tres en uno de los presidios de África y a su costa se harán concluir los capiteles*». Malgrat tot tipus d'irregularitats, la fabricació dels capitells i les bases continuà durant uns anys, fins que finalment es decidí abandonar el projecte i decorar amb estuc el lloc inicialment destinat al bronze. Abans que se suspenguessin els treballs, Joan Braver havia rebut diversos pagaments a compte, l'últim d'ells l'any 1768.¹⁴⁹ Aquesta és la darrera notícia que tenim de l'argenter, que tal vegada morí o s'ocupà d'altres obres que desconeixem, potser a Madrid o de nou a Barcelona, encara que és poc probable que retornés a la capital del Principat.¹⁵⁰

Un extens camp per explorar, no sempre accessible

Com hem vist en les pàgines anteriors, la participació dels escultors era necessària en diferents fases del procés de gestació i producció de moltes de les obres que realitzaven els argenters. Els casos de col·laboració entre ambdós artífexs descrits fins aquí han estat seleccionats en funció de la importància dels seus protagonistes, de la qualitat de les obres creades i, principalment, de l'interès d'algunes aportacions documentals. No cal dir que tant els tractats generals sobre escultura o orfebreria com alguns estudis

149. Alberto TAMAYO, *Las iglesias barrocas...*, p. 277-281, i Francisco Javier de la PLAZA SANTIAGO, *Investigaciones...*, p. 161-162.

150. Joan Braver apareix en les llistes presentades pel col·legi d'argenters per al pagament del cadastre personal entre els anys 1736 i 1757. Posteriorment, no es tornà a relacionar (AHCB, Fons gremial, Cadastre personal). Tot i la precaució amb què cal prendre el contingut d'aquestes llistes, ens inclinem a pensar que, pel que fa a Joan Braver en els anys que ens ocupen, la informació és correcta.

monogràfics aporten informació relativa a altres activitats semblants a les exposades. Només hem de recordar la notícia publicada per Josep Maria Madurell¹⁵¹ sobre la construcció a càrrec de Joan Roig¹⁵² del model d'una imatge del Nen Jesús obrada en argent per Francesc Via l'any 1689 o les referències fetes per diferents autors¹⁵³ als models elaborats a mitjan segle XVIII per Lluís Bonifàs i Massó per encàrrec de diferents argenteres —entre ells Pere Lleopart i Josep Martorell—,¹⁵⁴ tasques de les quals l'escultor va deixar constància en el seu «llibre de feines». D'altra banda, la recerca en arxius, sens dubte, incrementarà en el futur el coneixement que tenim d'aquest tipus de treballs,¹⁵⁵ tot i que no podem deixar de posar de manifest que molts d'ells difícilment podran ser mai documentats per raó de la forma com foren concertats. Era ben freqüent que l'elaboració d'un model o l'execució de qualsevol de les altres feines que un escultor feia per a un

151. José M. MADURELL MARIMÓN, «El presbítero Vicente Massanet, la iglesia de Rupíá y la capilla de S. Paciano de la seo de Barcelona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, IX, Gerona, 1954, p. 5-48.

152. Ens referim al pare de l'escultor d'igual nom que construí part dels models de l'urna de Sant Bernat Calbó.

153. CÉSSAR MARTINELL, *Llibre de notes de Lluís Bonifàs i Massó, escultor de Valls*, Valls, 1917, p. X (l'autor només esmenta «6 models de fusta d'alzina per a executar en plata») i Sofia MATA DE LA CRUZ i Jordi PARÍS I FORTUNY, *Els Bonifàs, una nissaga d'escultors*, Valls, 2006, p. 139-140, 160, 173, 176, 184 i 204-205.

154. Malgrat que en el «llibre de feines» de Lluís Bonifàs consti només el nom de Josep Martorell, sabem que un dels models al qual l'escultor fa referència —una imatge de sant Francesc Xavier per a la catedral de Tarragona— tenia com a destinataris Francesc Martorell, mestre argenter, i el seu fill Josep, aleshores encara fadrí, que concertaren l'obra el 24 de març de 1757 (AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1757*, f. 211r-213v).

155. Ara per ara podem esmentar el model de fusta per un vericle fet per l'escultor Pere Costa l'any 1725 per indicació de les religioses del convent de Jonqueres, de Barcelona (Arxiu de la Corona d'Aragó, ACA, Monacals, Volums Universitat, Santa Maria de Jonqueres, *Llibre dels comptes donats per lo procurador de la Real Casa de Junqueras [...]*, 1710-1733, f. 202v); els models de quatre reliquiaries construïts pel mateix escultor l'any 1727 i treballats en argent per Francesc Martorell per a la sagristia de la cartoixa de Montalegre (ACA, Monacals, Volums Hisenda, Cartoixa de Montalegre, *Llibre de gastos del pare procurador, 1684-1733*, f. 306r i 310v); els «mollos de escultura» fets l'any 1734 per Salvador Espasa per a un salamó fabricat per l'argenter Jaume Santpere i destinat a la parròquia del Pi, de Barcelona (APSMP, *Llibre de entradas y eixidas de la obra de la iglesia parroquial de Nostra Senyora del Pi, 1734 [1733-1767]*, f. 28r-29r), i el model construït per Joan Costa per a una imatge de santa Eulàlia concertada pel mateix Jaume Santpere amb els obrers de l'esmentada parròquia el 28 de setembre de 1740 (AHPB, Joan OLZINA I CABANES, *Manual, 1740*, f. 404v-406r).

argenter es regís per acords verbals o registrats en documents privats que rarament s'han conservat. Els pactes entre els artífexs només tenien la possibilitat d'arribar a fer-se públics si es produïa alguna incidència, no necessàriament relacionada de forma directa amb la feina, de les quals en són un bon exemple l'impagament de deutes que donà lloc a les actuacions judicials que ens han aportat informació sobre la relació professional entre Andreu Sala i Bonaventura Fornaguera o entre Josep Trulls i Pere Lleopart. Certament, si es localitzessin els llibres de comptes d'alguns escultors o argenters, com ha estat localitzat el «llibre de feines» de Lluís Bonifàs, disposaríem d'una font privilegiada d'informació, però una troballa com aquesta és ben poc probable que es repeteixi.

L'ESCOLA SUPERIOR DEL NOTARIAT DE REUS (1872-1874): DOCUMENTS PER A LA SEVA HISTÒRIA

○ DANIEL PIÑOL I ALABART
UNIVERSITAT DE BARCELONA

El mes d'abril de l'any 1872, Carles Roig i Joan Sol van adreçar-se a l'Ajuntament de la ciutat sol·licitant les degudes llicències per tal de fundar l'Escola Superior del Notariat de Reus.¹ A l'acadèmia que pretenien crear s'ensenyarien «...*todas las asignaturas correspondientes á la carrera superior del Notariado y á los conocimientos que son necesarios á la declaración de aptitudes para procuradores, secretarios municipales y oficiales de sala ...*». La proposta, segons els sol·licitants, se sostenia en la nova Llei orgànica de tribunals,² però també cal situar-la en una ciutat que estava en plena efervescència econòmica, social, política i cultural.³

De la curta existència d'aquesta escola no n'han quedat gaires referències historiogràfiques, però sí que hi ha constància documental en una carpeta que reflecteix el procés administratiu de la seva creació i també els documents que va generar la gestió de l'entitat.⁴ Es conserva a l'Arxiu Comarcal del Baix Camp, dins del Fons Municipal de Reus, i només s'hi refereix Joan Vernet en un ampli treball sobre l'escola al Baix Camp

1. Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Carta de Felip Font, alcalde de Reus, al president de la Junta Local de Primera Enseñanza de la ciutat en referència a la sol·licitud presentada el dia 2 d'abril per Carles Roig i Joan Sol. 13 d'abril de 1872. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1182-E. Expedient de la instal·lació a la ciutat de l'Escola del Notariat. Vegeu l'apèndix, document 1.

2. «Ley señalando bases para la organización de los Tribunales para la formación de la ley de Enjuiciamiento criminal», *Gaceta de Madrid*, 14 d'abril de 1868.

3. Per al context de l'època cfr. Pere ANGUERA, «Entre la reacció i la revolució (1800-1875)», Ídem, *Història General de Reus*, vol. III: *Una societat en ebullició*, Reus: Ajuntament, 2003, p. 13-208.

4. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172.

entre 1868 i 1874, que també abasta els dos anys de vida de l'Escola del Notariat.⁵

Els qui van presentar la proposta al consistori reusenc eren Carles Roig Rovira i Joan Sol i Ortega, advocats i polítics que havien tingut càrrecs públics.⁶ Roig va ser president de la Diputació Provincial i Sol va ser secretari de l'Ajuntament. Aquest, a més, va ser nomenat president de l'Acadèmia de Jurisprudència entre els anys 1876 i 1877, i també de l'Ateneu Barcelonès l'any 1878. Per la seva banda, Carles Roig va ser un dels promotors del turisme a Salou i també de la unió d'aquesta població amb Reus a través d'un tren. Aquestes dades ens diuen molt del caràcter emprenedor dels promotors de l'Escola del Notariat, i ens ajuden a comprendre per què van insistir tant en el projecte fins a aconseguir posar en funcionament el nou centre formatiu a la ciutat. A la vegada, però, no s'adiuen gaire amb la forma com va acabar l'escola només al cap de dos anys d'haver-se creat.

La creació de l'Escola Superior del Notariat

El procés de formació de l'Escola del Notariat no va durar gaire però sí que va ser costós, ja que van sorgir diversos problemes, tant de part de les autoritats municipals com d'altres instàncies. El consistori va rebre la petició i li va donar curs perquè la dictaminessin diverses comissions municipals, amb l'informe previ de la Junta Local d'Ensenyament Primari.⁷ Una proposta com aquella no es podia acceptar sense haver valorat abans els avantatges o inconvenients de la presència d'una nova escola a la ciutat, però també s'havia de valorar si hi havia necessitat d'un centre docent tan especialitzat. La resposta de la junta va arribar el dia 16 d'abril,⁸ i en la seva carta s'ometia qualsevol consideració sobre la importància que tenia

5. Joan VERNET BORRÀS, *Anar a l'escola i a soldat a Reus i al Baix Camp durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*, Reus: Centre de Lectura, 2002, p. 90-98.

6. Josep OLESTI TRILLAS, *Diccionari biogràfic de reusencs*, Reus: Ajuntament, 1992, p. 569-570; 618-619.

7. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 77. 10 d'abril de 1872; Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Carta de l'alcalde Felip Font al president de la Junta Local d'Ensenyament Primari en què li comunica que s'ha demanat l'informe sobre la conveniència de crear l'Escola del Notariat. 13 d'abril de 1872.

8. ACBC, Fons Municipal, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Comunicacions originals passades a l'Escola del Notariat, n. 9. 16 d'abril de 1872.

l'ensenyament «...y los beneficios materiales y morales que á los pueblos produce porque está persuadida de que el Cuerpo Municipal posee igualmente esta convicción profunda. La introducción en un pueblo de un ramo cualquiera de enseñanza, es sembrar en su suelo la semilla de la prosperidad individual y consecuentemente de la pública; y es por parte de las personas que la realizan, la manifestación de sentimientos tan elevados como generosos que jamás serán sobradamente aplaudidos y alentados».⁹

La junta, en el seu informe, veia amb bons ulls el projecte dels dos advocats, el considerava una aposta de futur i creia que podia tenir una continuïtat i aconseguir ésser una bona escola, malgrat que els inicis fossin modestos. Els primers paràgrafs de l'informe semblen favorables, però aviat canvia el to i el suport esdevé únicament verbal més que cap altra cosa. Així, diu que la junta només podia «... procurar al proyecto de los señores Roig y Sol otra protección que la expresión de su agradecimiento y benévola acogida que la dispensa; pero la recomienda al Excelentísimo Ayuntamiento para que le conceda la eficaz protección que la legislación vigente y el estado económico del municipio le consientan (...)».

L'Ajuntament va respondre el 24 d'abril confirmant la idea que la creació de l'escola donaria prestigi a la ciutat, ja que, en aquells moments i segons que manifesta l'acta municipal, a Espanya només hi havia tres o quatre escoles de notaris. En la mateixa reunió es deia que l'Ajuntament cediria uns locals situats a l'Institut Lliure de la ciutat,¹⁰ però per pagar els professors calia que els senyors Roig i Sol presentessin un projecte amb les previsions d'ingressos, ja que, en aquells moments, l'Ajuntament no disposava de pressupost per a aquest afer.¹¹ Malgrat tot, en la carta signada per l'alcalde Felip Font i destinada a Roig i Sol, en què comunicava la decisió del consistori, deia als interessats que «...para que los cursos sean tan

9. Sobre aquesta qüestió de l'ensenyament vegeu Daniel PIÑOL ALABART, «Llegir i escriure entre les classes populars a l'època contemporània: apunts d'història de la cultura escrita a les comarques tarragonines», a Daniel PIÑOL ALABART (coord.), *Història dels altres: exclusió social i marginació a les comarques tarragonines (segles XIII-XX)*, Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, 2003, p. 127-148. Ídem, «Alfabetització, cultura escrita i classes populars a l'època contemporània», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XVI (2005), p. 113-132.

10. Al text de l'acta apareix, interlineada, la frase «si le és posible».

11. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 92-92v. 24 d'abril de 1872.

*válidos como los oficiales, es necesaria á tenor de la legislación que nos rige, que el establecimiento de que se trata sea creado y sostenido por esta Corporación municipal...».*¹² La voluntat municipal de portar a terme aquesta iniciativa era ferma, però, tal com ho demostren les diverses reunions del consistori i aquesta mateixa carta a la qual ens referim, hi havia una manca de recursos. Per això, l'Ajuntament no es podia comprometre amb el projecte des del punt de vista econòmic, i demanava als sol·licitants un pressupost i també un estudi dels ingressos que podia tenir l'escola, ja fos a través de les matrícules o a través de donatius de particulars.

Atès que la qüestió pressupostària començava a ser un inconvenient per al futur de la nova escola, ràpidament es va posar sobre la taula una solució que podia desencallar el procés. Els senyors Pere Bages Torroja, Josep M. Morlius i Borràs i Josep Simó Amat oferirien 1.500 pessetes anuals a les autoritats municipals per subvencionar l'escola.¹³ L'aspecte econòmic podia deixar de ser un entrebanc gràcies a aquesta donació dels tres reusencs. Però encara quedaven altres qüestions pendents.

En la reunió del dia 24 d'abril en la qual s'aprovà la creació d'aquesta escola, alguns regidors van començar a manifestar algunes reticències. Certament, la iniciativa era molt positiva, però els regidors crítics amb el projecte també pensaven que «...sería de desear que con anterioridad a toda otra enseñanza se plantease en esta ciudad, las concernientes al fomento de la industria y artes...». Acceptaven que l'Escola Superior del Notariat podia aportar beneficis a la ciutat, però deixaven clar que era més interessant i necessari el foment d'altres ensenyaments.

Encara l'11 d'agost, en una nova sessió de reunions, es posaven de manifest les reticències de part de la Junta Local d'Ensenyament Primari. Considerava que l'escola no era d'un interès preferent per a la ciutat però que, ja que fomentava l'ensenyament i la formació, constituïa un projecte lloable. L'entrebanc que sorgia ara era la previsió d'una baixa matriculació, és a dir, la possibilitat que el nombre d'alumnes no es correspongués amb els esforços que havia de fer el municipi per crear i mantenir l'Escola del

12. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Carta de l'alcalde Felip Font a Carles Roig i Joan Sol. 26 d'abril de 1872.

13. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 118v. 5 de juny de 1872.

Notariat.¹⁴ Després de valorar totes aquestes qüestions aquell dia es va aprovar el projecte presentat al mes d'abril, sobretot perquè tot plegat no comportaria gaires despeses a l'Ajuntament, exceptuant el mobiliari, que sí que aniria a càrrec de les arques municipals. En la mateixa reunió es va signar un contracte entre la institució municipal i els dos promotors de l'Escola Notarial de manera que el paper que havia de jugar cadascú en aquest afer quedava molt més definit i es fixaren els principals punts de la gestió acadèmica de la nova escola.¹⁵

Però encara hi va haver un nou inconvenient, aquest cop fou una queixa del director de l'institut, Francesc de Paula Gatell.¹⁶ Després de lloar vers la nova acadèmia, feia algunes observacions: que a l'institut no hi havia cap espai habilitat per a noves dependències docents ni tampoc el material suficient; que la nova situació crearia dues autoritats acadèmiques al centre i també dues classes d'alumnes, la qual cosa causaria conflictes. Una possible solució seria posar l'Escola del Notariat sota la tutela del director de l'Institut, «...siguiendo lo observado en las universidades oficiales, que por muchas y varias que sean las carreras, que en ellos se curse, la ley no permite más autoridad que la del Rector». Gatell, al final de la seva comunicació, recordava, enutjat, que ell ja havia plantejat la creació d'una Escola Superior del Notariat l'any 1870, i també l'any següent, però se li va dir que no. Fins i tot, havia suggerit que no se li assignés cap retribució veient que, bàsicament, el problema per crear la nova institució docent era de caire econòmic. No entenia per què ara s'acceptava la creació d'aquesta escola i s'imposava la seva ubicació a l'institut. En la reunió en què es llegí aquesta carta hi va haver una discussió entre l'alcalde i dos regidors que va finalitzar amb l'acord de comunicar a Francesc Gatell que el consistori no tenia coneixement de les gestions a què es referia, ja que tal vegada no s'havien fet de manera oficial. Els senyors Roig i Rovira, per la seva banda, també veien l'inconvenient que podia representar per a l'institut la instal·lació de la seva escola en aquell centre. Gatell va proposar algunes solucions, la primera de les quals con-

14. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 152v-155. 11 d'agost de 1872.

15. Vegeu l'apèndix, document n. 2.

16. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 156v-157v. 21 d'agost de 1872.

sistia en un conveni perquè la nova escola pogués utilitzar locals que en aquells moments emprava l'institut. La segona era que es podien fer obres al magatzem que hi havia a l'esquerra de l'edifici, amb les despeses a càrrec dels promotors de l'acadèmia notarial. Finalment, proposava que l'Ajuntament proporcionés un espai fora d'aquest institut. Lògicament, la solució que convenia a les arques municipals era la segona, i els senyors Roig i Rovira havien de procurar que les obres fossin inspeccionades per la Comissió de Foment i per l'arquitecte municipal. A partir d'aquí, el consistori únicament estava obligat a proporcionar el mobiliari necessari, segons constava en el contracte.

L'Escola Superior del Notariat de Reus començava a caminar i ja estava preparada per dur a terme les tasques administratives amb motiu de l'inici dels cursos i de la docència. El primer pas seria la matriculació dels alumnes i, tot seguit, l'inici de les sessions acadèmiques, encara que això darrer no es feia constar documentalment.

L'ensenyament a l'Escola del Notariat

Entre el 10 i el 14 d'octubre es va dur a terme la matriculació, hi hagué un total de quinze alumnes per al primer curs i deu per al segon.¹⁷ Les dades són enganyoses, ja que els alumnes matriculats al segon curs també ho estaven a les assignatures de primer, per tant, només hi havia un total de quinze alumnes entre els dos cursos. N'hi havia cinc que únicament es van matricular a primer. Cinc dels estudiants eren de Reus i la resta d'Alforja, l'Aleixar, Altafulla, Pollença, Mont-roig del Camp, Riudoms, Tarragona, Bell-lloc, la Riba i Torres de Segre. Com van arribar a tenir coneixement de la creació d'aquesta escola seria una qüestió molt interessant a analitzar, però no hi ha constància documental de l'existència de propaganda al respecte. Sí que sabem que aquests primers alumnes que van matricular-se a la nova escola aportaven la documentació necessària, amb els certificats dels estudis d'ensenyament secundari que havien cursat prèviament. I també un document certificant que els candidats tenien «...los conocimientos en la lectura de los manuscritos de los siglos diez y seis y

17. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-B. Llibre de matrícules n. 1; Llibre de matrícules n. 2. Vegeu l'apèndix, document n. 3.

*posteriores como lo ha acreditado en mi presencia con los documentos que le he presentado para que los leyese...».*¹⁸

A través d'aquests certificats es posava de manifest la relació que hi havia en aquells moments entre el món notarial i la paleografia. Aquesta figurava entre les matèries que s'havien de cursar a la carrera del notariat segons manava la Ley de Instrucción pública de 9 de setembre de 1857, anomenada Llei Moyano.¹⁹ D'alguna manera, aquesta relació es va fer encara més estreta quan, l'any 1874, la Dirección General de Instrucción Pública va autoritzar els senyors Ortega, Ferrer, Bofarull i Sinisterra, del Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios destinats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a obrir una acadèmia de paleografia dedicada als alumnes de la carrera del notariat.²⁰

Al cap d'uns dies d'haver iniciat el procés de matriculació dels alumnes, Carles Roig presentava la dimissió com a vocal de la Junta Local d'Ensenyament Primari, ja que aquest càrrec era incompatible amb el de professor de l'Escola del Notariat, títol que havia obtingut recentment. La seva dimissió va ser admesa al cap d'uns dies i va ser substituït en l'esmentada Junta pel senyor Joan Macaya.²¹

El 8 d'octubre, l'alcalde Felip Font va comunicar als dos advocats promotors de la nova escola que el rector de la Universitat de Barcelona, a través d'una carta del dia 1 del mateix mes, li comentava els acords que havia pres, en vista a les cartes que l'alcalde li havia tramès els dies 2 i 29 de setembre. El rector autoritzava l'Ajuntament perquè posés en funciona-

18. ACBC, Fons Municipal, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Expedients dels alumnes de l'Escola Lliure del Notariat. El certificat el signava José Ortega y Rojo, llicenciat en lleis i ajudant de primer grau del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios, Anticuarios, destinat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

19. Colección Legislativa de España, tom LXXIII, p. 256-305. L'article 47 d'aquesta llei considerava la carrera del notariat un ensenyament superior, i l'article 60 designava les matèries que s'havien d'impartir en aquest ensenyament: prolegòmens de dret, dret civil espanyol, nocions de dret mercantil, administratiu i penal pel que feia a l'exercici de la fe pública, atorgament d'instruments públics, teoria i pràctica dels procediments judicials, paleografia.

20. M. del Val GONZÁLEZ DE LA PEÑA, «Los orígenes de la enseñanza de la Paleografía en España: la primera cátedra (1839)», *SIGNO. Revista de Historia de la Cultura Escrita* 2 (1995), p. 46.

21. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 51, f. 184v. 18 d'octubre de 1872; f. 191v., 6 de novembre de 1872.

ment l'escola amb el caràcter de lliure, segons el que marcaven els decrets de 14 de gener i 14 de setembre de l'any 1869. Segons la missiva del rector, sembla com si l'Alcalde hagués afirmat que l'escola es mantindria exclusivament amb fons municipals, contràriament al que s'havia dit en les negociacions per a la creació de l'escola.²² I és que la legislació no deixava gaire marge de maniobra a l'Ajuntament, que hauria d'assumir el sosteniment de l'Escola del Notariat.²³

El segon any de funcionament de l'acadèmia, s'hi van matricular sis alumnes per al primer curs i set per al segon, alguns únicament per a les matèries de primer, altres de segon i la majoria per a les matèries d'ambdós cursos. Entre tots només n'hi havia tres de procedents de Reus i la resta eren de diversos llocs, algun de ben allunyats com el cas de José Sánchez Morayta, natural de Cuzcumita, a la província de Logroño.²⁴

Les matèries que es van cursar a l'escola, segons es dedueix de l'anàlisi de la documentació conservada, van ser «Nocions de Dret Civil, Mercantil i Penal», com a matèries de primer curs.²⁵ La «Teoria i pràctica de la redacció d'instruments públics i actuacions civils» era del segon curs. Es va impartir en els dos anys acadèmics de vida de l'Escola, encara que hi va haver alumnes que les van cursar en un sol any, segons figura en els expedients dels estudiants, ja fos en el 1872-1873 o en el següent. Hi va haver molt pocs alumnes que únicament van matricular-se d'un sol curs, com es veu en els quadres de l'apèndix.

Al final del curs, els alumnes realitzaven els exàmens davant d'un tribunal format pels professors Carles Roig i Joan Sol, acompanyats de M. Comellas el primer any i de Josep Montagut el segon. Tenint en compte els expedients conservats, les qualificacions no van destacar gaire, excepte en

22. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Carta de l'alcalde Felip Font a Carles Roig i Joan Sol donant compte d'una carta del rector de la Universitat de Barcelona. 8 d'octubre de 1872.

23. Decreto autorizando á las Diputaciones provinciales y a los Ayuntamientos para fundar libremente toda clase de establecimientos de enseñanza sosteniéndolos con fondos propios. Gaceta de Madrid, 15/ 01/ 1869. Decreto dictando reglas para la validez de los estudios de asignaturas y de grados de Bachiller aprobados en los establecimientos libres de enseñanza sostenidos por las Diputaciones y Ayuntamientos. Gaceta de Madrid, 15/10/1869.

24. Apèndix, document n. 3.

25. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-F. Expedients de cursos.

el cas de Frederic Romeu, que va ser l'únic alumne amb un excel·lent en les matèries del primer curs. També cal dir que va ser l'únic alumne que es va matricular, per al curs 1873-1874, de l'assignatura de primer curs les nocions de dret civil. De les matèries de segon curs, aquell mateix any, van treure excel·lent Tomàs Jordi i Pau Montaguillot. De dos alumnes, Salvador Torrens —de primer curs— i Ramon Pujol —dels dos cursos—, matriculats l'any 1873-1874, no hi ha qualificacions; del primer s'especifica que no es va presentar als exàmens.

Hi havia també la possibilitat dels exàmens de revàlida, que únicament van realitzar els alumnes Tomàs Sol Carbonell, José M. Salvany Dalmau, Guillermo Vila Mayol i Ramon Bosch Macià.²⁶ Després que cada un d'ells sol·licités un tribunal, es van realitzar les proves corresponents i tots quatre van ser aprovats.

La fi de l'escola

L'Escola Superior del Notariat tancà al cap de dos anys, coincidint amb el moment que l'Estat suprimia els establiments docents lliures, i amb el canvi de domicili d'un dels dos promotors de l'escola. Joan Sol i Ortega s'instal·là definitivament a Barcelona a partir de l'any 1874.²⁷ El 23 de maig d'aquell any, en una reunió del consistori es va donar lectura a l'expedient instruït en el moment de la creació de l'Escola del Notariat i es va demanar la compareixença dels senyors Sol i Roig per preguntar-los els motius pels quals havien abandonat l'escola. Les autoritats municipals havien de buscar una solució al problema que es plantejava, però primer volien conèixer els motius de la fi de l'escola, interrogar els seus directors «...y en vista de la respuesta que den, el Cuerpo Municipal acordará lo que sea procedente».²⁸ Però, a la primeria de juny, els dos advocats reusencs encara no s'havien presentat a l'Ajuntament, amb el conseqüent enuig de

26. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat 1-172-G. N. 4. En els corresponents expedients hi figura la data de sol·licitud de tribunal i la de realització de l'examen.

27. Jordi Tous (ed.), *125 anys d'ensenyament secundari als instituts de Reus*, Reus: Ajuntament, 2000, p. 27-28. Josep OLESTI TRILLES, *Diccionari...*, p. 618-619.

28. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 53, f. 128v. 23 de maig de 1874.

l'alcalde i els regidors. Aquests van qualificar l'actitud dels dos individus com a falta i es va resoldre posar-ho en coneixement del rector de la Universitat de Barcelona.²⁹ Segons aquestes actes municipals, sembla que Roig i Sol van anar massa per lliure i sense considerar el paper que jugava l'Ajuntament en l'ensenyament a la ciutat, tenint en compte que era el consell municipal qui havia donat l'autorització per a la creació de l'escola i havia proporcionat els locals i el mobiliari. El rector de la Universitat, Antoni Bergues Mas Casas, va contestar amb una carta el 30 de juny.³⁰ La seva resposta es proposava solucionar la situació dels alumnes matriculats en aquell moment i que havien de realitzar els corresponents exàmens. De fet, era el problema immediat que calia resoldre com més aviat millor, més que no pas veure la continuïtat de l'Escola, que hom ja preveia clausurar. En la comunicació del rector es donava autorització a l'alcalde per verificar els exàmens, s'habilitaven els quatre primers dies de juliol i es nomenava un tribunal *ad hoc*. Curiosament, hi hauria els professors de l'escola Joan Sol i Carles Roig, acompanyats de Josep Montagut, llicenciat en dret civil i canònic. D'aquesta manera es pretenia evitar perjudicis als alumnes matriculats. Les comunicacions entre el consistori i el rector van continuar al mes de juliol,³¹ i encara una carta del rector al mes d'octubre parla del tancament definitiu de l'escola.³² A la mateixa missiva es diu que el 27 d'agost el rector havia comunicat a Joan Sol com havia de lliurar els llibres i documents de l'escola a la corporació reusenca i que ara era l'Ajuntament que havia de trametre la documentació a la Universitat. El director Joan Sol

29. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 53, f. 144v-145. 10 de juny de 1874.

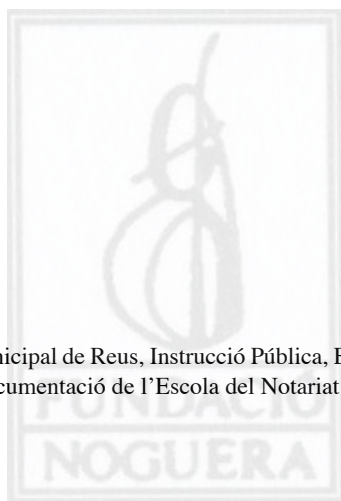
30. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Comunicacions originals passades a l'Escola del Notariat, n. 9. Carta n. 249. 30 de juny de 1874. La carta està plegada i dins hi ha un paperet amb els noms dels membres del tribunal. Al costat del nom de Carles Roig hi diu «*después actuario*», i al costat del nom de J. Montagut hi ha escrit «*después Administrador del Banco de Reus*».

31. ACBC, Fons Municipal de Reus, Actes Municipals 53, f. 158. 4 de juliol de 1874. «*El Ayuntamiento queda enterado de la constestación que el rector de la Universidad de Barcelona ha dado a la comunicación que se le dirigió con respecto á la escuela del Notariado de esta ciudad y ha aprobado el oficio en vista de aquella ha dirigido el Sr. Alcalde Presidente al espresado Sr. Rector.*»

32. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-D. Comunicacions originals passades a l'Escola del Notariat, n. 9. Carta n. 379.

va complir la tasca encomanada,³³ però no l'alcalde de Reus, que va ingressar els documents a la secció d'Instrucció Pública de l'Arxiu Municipal i que ara es guarda tal com fou lliurada en el seu moment, cosa que ens permet endinsar-nos en aquesta petita parcel·la de la història local i de la història del notariat.

33. ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, Escola Superior del Notariat, 1172-E. Inventari de la documentació de l'Escola del Notariat (1872-1874).

APÈNDIX DOCUMENTAL³⁴

1

2 d'abril de 1872. Reus.

Sol·licitud presentada per Carles Roig i Joan Sol a l'Ajuntament demanant autorització i suport per a la creació d'una Escola del Notariat a la ciutat.

ACBC, Fons Municipal, Instrucció Pública, *Escola Superior del Notariat*, 1-182-E. Expedient de la instal·lació a la ciutat de l'Escola del Notariat.

Excelentísimo Señor.

Los infrascritos abogados, en ejercicio en este Juzgado á V.E. respetuosamente esponen: que resueltos á estudiar los medios de que pueda echarse mano para llegar a establecer en esta ciudad una Universidad Libre, en la que se enseñen las carreras literarias, científicas y especialmente las industriales, que tantos beneficios pueden reportar á esta poblacion, decididos á instaurar inmediatamente y por via de ensayo una academia, en la que se enseñen todas las asignaturas correspondientes á la carrera superior del Notariado, y los conocimientos que son necesarios para la declaracion de abtitud de procuradores, secretarios municipales y oficiales de sala, que la nueva ley Organica de Tribunales ha desenvuelto y disposiciones posteriores reglamentado; consideran del caso llamar la atencion de este Municipio con el objeto de lograr que los cursos probaderos tengan caracter oficial y sean tan válidos y eficaces como los probados en las Universidades costeadas por el Estado.

De estendernos en consideraciones para patentizar la conveniencia de organizar en esta ciudad la clase de enseñanza de que se trata, temeríamos ofender la reconocida ilustracion de los S.S. que componen esta corporacion Municipal, y

34. En la transcripció d'aquests documents i en els fragments dels que apareixen en el text s'ha mantingut l'ortografia dels originals.

por lo mismo nos limitaremos á consignar que de alcanzar que los cursos que en la Academia se den sean tan válidos como los oficiales, sobre resultar beneficiadas las personas que quieran dedicarse á los estudios arriba mencionados, cederá tambien en provecho de nuestra población. Resultarán beneficiadas las personas que quieran dedicarse á los estudios de que se trata, ya que no tan solo podran cursar en esta poblacion las asignaturas que los mismos comprenden, sino lo que es mas podrán en ella sufrir el correspondiente examen, que tendrá tanto valor como el sufrido en Universidad Oficial. Cederá en provecho de la poblacion, parte porque con el establecimiento de la Academia ganará su buen nombre, parte por que, como dejamos indicado, será un ensayo ó principio para establecer mas tarde en la misma una Universidad libre, al igual de las establecidas en poblaciones que no son de tanta importancia como la nuestra, tales como Gerona, Murcia, Vitoria y Cartagena, en las que se dá una enseñanza tan amplia como en las actualmente sostenidas por el Estado.

Para que los cursos sean academicos y valederos como los oficiales, es necesario, á tenor de la legislación que nos rige, que el establecimiento sea creado y sostenido por una corporación como V. E. Decididos á instaurar la Academia objeto de esta exposición, hemos querido antes de verificarlo llamar la atencion del Municipio sobre este particular, seguros de que amante como del buen nombre de esta poblacion y de la ilustración de sus hijos, nos atenderá benévolutamente.

Y nos atenderá benévolutamente porque parte de las razones apuntadas hay otra, tal és, que nosotros creemos que lo indicado puede, y debe hacerse sin gravamen del presupuesto Municipal, ya que estamos convencidos, que caso de establecerse la enseñanza arriba mencionada, por via de ensayo, habrá bastante, en un termino no lejano, para atender á los gastos que se originen, con los ingresos naturales de matriculas y demas.

Por tanto.

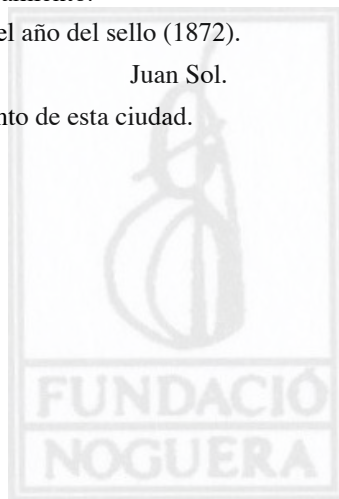
A V.E. suplicamos se sirva acoger benévolutamente, como no podemos menos de esperar, nuestro pensamiento.

Reus dos de abril del año del sello (1872).

Carlos Roig Rovira

Juan Sol.

Excmo. Ayuntamiento de esta ciudad.

11 d'agost de 1872. Reus.

Projecte de contracte que han de signar els senyors Carles Roig i Joan Sol, d'una banda, i l'Ajuntament de Reus, de l'altra, per tal de regular la creació, el funcionament i el manteniment de l'Escola Superior del Notariat que es pretén crear a la ciutat de Reus.

ACBC, Fons Municipal de Reus, *Actes Municipals* 51, f. 152v-155.

(Bases de Contrata)

- 1ª Los Señores Don Carlos Roig y Don Juan Sol se comprometen á organizar y sostener por término de cuatro años la Academia libre que el Excelentísimo Ayuntamiento de esta ciudad acordó fundar en sesión del día 5 de junio último en la que se enseñen las asignaturas necesarias para la carrera superior del Notariado y conocimientos que se requieren para la declaración de aptitud de Procuradores, Secretarios de Juzgados Municipales y Oficiales de Sala.
- 2ª Deben establecerse y enseñarse en la Academia todas las asignaturas que comprende la carrera superior del Notariado, tal cual está organizada por la vigente Ley de instrucción pública y se practica en los Establecimientos oficiales.
- 3^a La Academia se organizará de modo que las asignaturas indicadas en el número anterior, una vez cursadas y probadas en ellas sin intervención oficial, tendrán igual valor que las cursadas y probadas en las Universidades del Estado.
- 4^a En la misma Academia se harán los ejercicios y por ella se expedirán títulos que habiliten para el ejercicio de la carrera superior del Notariado, mediante revalidación de los mismos en la Universidad oficial.
- 5ª También en la misma se expedirán títulos que habiliten para ejercer la carrera del Notariado sin necesidad de revalidación.
- 6^a Se establecerán además cátedras en que se enseñen los conocimientos necesarios para la declaración de aptitud de Procuradores, Secretarios de Juzgados Municipales y Oficiales de Sala, quedando al arbitrio de los referidos Señores el organizar esta clase de Enseñanza y como tengan por conveniente dentro de la Ley y Reglamento sobre la materia vigente.
- 7ª Todos los años, antes de principiar el curso académico, se presentará al Municipio un estado comprensivo del personal de profesores, habilitados con títulos facultativos, distribución de asignaturas, designación de días horas y locales, derechos que se exijan por matrículas, exámenes y grados y retribución de profesores y dependientes.

- 8ª El Municipio se compromete á facilitar gratuitamente el local, convenientemente amueblado, /para las cátedras/ en donde establecer la Academia, por término de seis años, y mientras /durante los mismos/ continúe el /actual/ contrato en virtud del cual existe el actual Instituto de Segunda Enseñanza, quedando en otro caso obligados á proporcionárselo los Señores firmantes.
- 9ª También se compromete á abonarles anualmente y por trimestres la cantidad de mil quinientas pesetas, ofrecida con este objeto por los Señores Don Pedro Bagés, Don José M. Morlius y Don José Simó mientras dichos señores tengan por conveniente seguir con el compromiso.
- 10ª En el caso de que los Señores espresados retiren la subvencion, el Municipio no quedará relevado del cumplimiento de las obligaciones que se impone siempre que se presenten otras personas en lugar de dichos Señores.
- 11ª Se faculte á los Señores Don Juan Sol y Don Carlos Roig para fijar en las asignaturas de la carrera del Notariado los derechos de matrícula que estimen conveniente, mientras no escedan de cien pesetas por asignatura y no bajen de los fijados en los Establecimientos oficiales; cuyos derechos como los demas ingresos se ceden á los citados señores.
- 12ª Se faculta para exigir de los alumnos que estudien los convenimientos que se requieren para la declaracion de aptitud de Procuradores, Secretarios de Juzgados Municipales y Oficiales de Sala los derechos que estimen suficientes.
- 13ª Los derechos que podrán exigir para la expedición de títulos y conferimiento de grados, no podrán bajar de los fijados por los establecimientos oficiales ni esceder del doble. Sin embargo, en los títulos que se espidan sin necesidad de revalidación, deberán los graduandos abonar los gastos y dietas que acredite la comision universitaria.
- 14ª La direccion de la Academia correrá á cargo de uno de los Señores firmantes que por curso irán alternando, debiendo el Municipio antes de principiarse nombrar al que por turno corresponda.
- 15ª La Secretaría correrá á cargo de la persona designada por el Director y con este se entenderá el Municipio en las relaciones que sostener deba con la Academia.

LLISTA D'ALUMNES DE L'ESCOLA SUPERIOR DEL NOTARIAT DE REUS,
CURSOS 1872-1873 I 1873-1874

Dades procedents de l'ACBC, Fons Municipal de Reus, Instrucció Pública, *Escola Superior del Notariat*, 1172-B. Llibre de matrícules n. 1. i Llibre de matrícules n. 2.

ANY 1872-1873, ALUMNES DE PRIMER CURS

n.	Noms i cognoms	Procedència	Província	Data de matrícula
1	Tomàs Sol Carbonell	Reus	Tarragona	10/10/1872
2	Guillermo Vila Mayol	Pollença	Balears	“
3	Ricardo Saludes Raul	Alforja	Tarragona	“
4	Juan Garreta Abella	Riba	Tarragona	“
5	Juan Cochs Escuder	Reus	Tarragona	“
6	Tomás Jordi Espinás	Reus	Tarragona	“
7	José M. Sabater Pellicer	Reus	Tarragona	11/10/1872
8	Luis Riba Figuera	Mont-roig	Tarragona	“
9	Pedro Pelfort y Fort	Reus	Tarragona	“
10	Ramon Bosch Macia	Bell-lloc	Lleida	“
11	José M. Salvany Dalmau	Tarragona	Tarragona	“
12	Pablo Montaguillot Anguera	Aleixar	Tarragona	“
13	Estanislao Salvadó Brú	Riudoms	Tarragona	“
14	Jacinto Capdevila Gomá	Torres de Segre	Lleida	14/10/1872
15	José Basa Plana	Altafulla	Tarragona	“

ANY 1872-1873, ALUMNES DE SEGON CURS

n.	Noms i cognoms	Procedència	Província	Data de matrícula
1	Tomàs Sol Carbonell	Reus	Tarragona	10/10/1872
2	Guillermo Vila Mayol	Pollença	Balears	“
3	Ricardo Saludes Raul	Alforja	Tarragona	“
4	Juan Garreta Abella	Riba	Tarragona	“
5	Juan Cochs Escuder	Reus	Tarragona	“

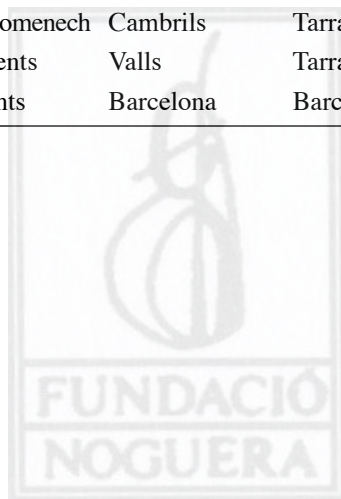
6	Pedro Pelfort y Fort	Reus	Tarragona	11/10/1872
7	Ramon Bosch Macia	Bell-lloc	Lleida	'
8	José M. Salvany Dalmau	Tarragona	Tarragona	'
9	Jacinto Capdevila Gomá	Torres de Segre	Lleida	14/10/1872
10	José Basa Plana	Altafulla	Tarragona	'

ANY 1873-1874, ALUMNES DE PRIMER CURS

n.	Noms i cognoms	Procedència	Província matrícula	Data de
1	José Sanchez Morayta	Cuzcumita	Logroño	16/09/1873
2	Federico Romeu Aguiló	Cambrils	Tarragona	24/09/1873
3	Timoteo Bassedas Domenech	Cambrils	Tarragona	'
4	Juan Robuster Torrents	Valls	Tarragona	'
5	Ramon Pujol Maurici	Barcelona	Barcelona	25/09/1873
6	Salvador Torrents Veims	Vilanova i la Geltrú	Barcelona	'

ANY 1873-1874, ALUMNES DE SEGON CURS

n.	Noms i cognoms	Procedència	Província matrícula	Data de
1	Tomás Jordi Espinás	Reus	Tarragona	16/09/1873
2	José M. Sabater Pellicer	Reus	Tarragona	'
3	Pablo Montaguillot Anguera	Aleixar	Tarragona	'
4	José Sanchez Morayta	Cuzcumita	Logroño	'
5	Timoteo Bassedas Domenech	Cambrils	Tarragona	24/09/1873
6	Juan Robuster Torrents	Valls	Tarragona	'
7	Ramon Pujol Torrents	Barcelona	Barcelona	25/09/1873

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

BELLO JIMÉNEZ, Víctor M., CABRERA VALENCIANO, María I., «Los protocolos notariales y la norma ISAD (G): una propuesta de clasificación y descripción», a *La torre. Homenaje a Emilio Alfaro Hardisson*, La Laguna: Artemisa Ediciones, 2005, p. 107-121.

Breu contribució a la qüestió encara avui no resolta, d'adaptació de la norma internacional de descripció arxivística -la coneguda com a ISAD (G)- als fons de registres notarials i protocols, en aquest cas de l'Arxiu Històric Provincial de Las Palmas. En una primera part que anomenen classificació, referida al difícil aspecte de les agrupacions documentals, els autors han optat per presentar una discutible proposta, des del fons, que correspondria segons ells a tots els protocols de la província de Las Palmas, fins a la unitat documental, que seria cadascun dels documents dels protocols, passant pel subfons —els districtes—, la secció —les notaries—, la sèrie —les escriptures o actes— i la fracció de sèrie —els protocols. En la segona part, dedicada a la descripció, s'assaja una aplicació pràctica a diferents nivells sobre els protocols del notari de Teguisse (Lanzarote) Salvador de Quintana Castrillo, de l'any 1618. Afegim que, en aquest mateix volum miscel·lani, s'hi inclouen dos breus treballs més directament relacionats amb la institució notarial canària. El primer, de José Antonio Cebrián Latasa, porta per títol «Los documentos y la reconstrucción del pasado canario. Las escribanías públicas en Gran Canaria en el siglo XVI» (p. 175-183) i el segon, de Gloria Díaz Padilla, «Inventario de una escribanía pública de Tenerife» (p. 185-202).

BELTRÁN ESCRIG, Julia, «D. José Climent en Castellón. Actuaciones a favor de la enseñanza y beneficencia local. Documentos notariales», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castellón), LXXXI (julio-diciembre, 2005), p. 589-610.

Aquest treball esdevé un clar exemple de les possibilitats que la documentació notarial ofereix també per a la història de l'ensenyament, en el

marc general de la història de la cultura. L'autora hi explica les actuacions que, en aquesta línia, dugué a terme el que sens dubte fou el més prestigiós dels prelats il·lustrats de la diòcesi de Barcelona del segle XVIII, el castellanenc Josep Climent, després de renunciar a la Mitra barcelonina i de retornar el 1775 a la seva vila natal de Castelló, lloc on havia realitzat ja nombroses actuacions a favor de la propagació de la docència. D'aquesta manera, estudia diferents documents notariaus, com ara diverses cessions —de béns immobles, rendes o diners— amb repercussions culturals i docents fetes a València i a Barcelona. Tot seguit, presenta el seu testament, on es troben nombrosos llegats de tipus pietós, ajuts a estudiants pobres, confirmació de cessions anteriors amb caire docent i, sobretot, on nomena hereu el Col·legi d'Orfes de la Vila, que vol que es fundi a Castelló, a la seva pròpia casa i a imitació del de Sant Vicenç de València. I, en darrer terme, ofereix l'inventari dels seus béns, confeccionat el 1781, amb atenció especial a la seva rica biblioteca, integrada per matèries diverses, tot i que amb una presència lògica d'obres de tipus religiós i eclesiàstic, de dret civil i canònic i de literatura o pedagogia.

CÁRCEL ORTÍ, M. M., SANZ FUENTES, M. J., OSTOS SALCEDO, P., BAIGES I JARDÍ, I., «La diplomàtica en España. Docencia e investigación», *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde*, 52 (2006), p. 541-661.

Extens, complet i actualitzat estudi sobre la disciplina de la diplomàtica a l'Estat espanyol, redactat per prestigiosos catedràtics i professors de paleografia i diplomàtica de diferents universitats. El treball es divideix en dos grans apartats. El primer, a càrrec de la doctora María Milagros Cárcel Ortí, és dedicat a fer un repàs minuciós a la presència de la diplomàtica en l'ensenyament universitari espanyol en els segles XIX i XX, amb atenció especial als plans d'estudi, la regulació de l'ensenyament avui dia, el professorat, les primeres càtedres, els manuals sectorials de paleografia, diplomàtica i sigil·lografia, els vocabularis i les normes de transcripció i edició. D'altra banda, el segon gran apartat és dedicat de manera genèrica a presentar l'estat de la investigació diplomàtica a Espanya. Aquest segon apartat es divideix, al seu torn, en dos capítols, un centrat en la Corona de Castella i l'altre en la Corona d'Aragó. En el primer capítol, la doctora María José Sanz Fuentes fa un recorregut detallat per tota la producció diplomàtica castellana des del segle XVIII, bo i tractant les anomenades

diplomàtiques especials, és a dir, la reial, la municipal, la senyorial i l'eclesiàstica. I la doctora Pilar Ostos Salcedo completa aquesta visió sobre la diplomàtica castellana amb unes pàgines específiques sobre la diplomàtica notarial, fet que per ell mateix ja revela la importància que aquesta té. Finalment, en el segon capítol, el doctor Ignasi Baiges presenta els estudis de diplomàtica de la Corona d'Aragó realitzats en el decurs del segle XX. Per fer-ho, en primer lloc analitza la investigació en els diferents apartats de la diplomàtica comtal i reial, senyorial, notarial, municipal i eclesiàstica. I després dóna a conèixer les revistes, els autors i les col·leccions diplomàtiques més importants, per cert, cada cop més abundoses. Som, doncs, davant d'un treball excel·lent, exhaustiu, metodològicament modèlic, pedagògic i de referència obligada en el camp de la diplomàtica hispànica.

Documentació notarial i arxius. Els fons notariaus com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona, Girona: Generalitat de Catalunya, 2007, 308 p.

Edició de les ponències i comunicacions llegides en el transcurs de les jornades que, sobre l'aprofitament històric d'una de les fonts més cabdals dels nostres arxius —les notariaus—, se celebraren a l'Arxiu Històric de Girona. En fer aquesta convocatòria, a part de l'interès creixent que desperta la rica documentació notarial, els organitzadors de la trobada hi sumaren el desig de treballar de manera conjunta amb els professionals de la Catalunya Nord, com també d'oferir una plataforma per endegar projectes comuns en els vessants arxivístics de preservació, descripció i difusió d'aquest immens patrimoni documental. El llibre, resultat de les jornades, s'estructura en quatre ponències, encomanades a professionals dels arxius i a historiadors especialitzats en història medieval, moderna i contemporània. En la primera, a tall d'introducció, els arxivers de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Antoni Mayans i Xavier Puigvert, presenten els fons notariaus gironins, la seva formació, la seva localització, classificació i descripció i, d'una manera certament detallada i completa, l'aprofitament historiogràfic que se n'ha fet. En la segona, els professors Christian Guilleré i Anthony Pinto, de la Universitat de la Savoia, fan un balanç de la mateixa documentació notarial gironina dels segles XIII al XV, de les recerques dutes a terme i, encara, de les línies o possibilitats d'investigació que ofereix. En la tercera, el professor Pere Gifre, del Centre de Recerca d'Història Rural, ana-

litza la història de la societat pagesa a través dels fons notarials de l'època moderna. I en quart lloc la professora Rosa Congost, de la Universitat de Girona, estudia les fons notarials en el camp de les transformacions socials dels segles XVIII i XIX. Aquestes quatre ponències s'acompanyen de catorze breus comunicacions sobre els aspectes més diversos, exponent, d'altra banda, del caràcter interdisciplinari d'aquesta documentació. En darrer terme, completa l'obra la publicació de la tribuna d'experiències que tingué lloc amb la finalitat preferent d'exposar, plantejar i obrir la porta al debat a tot un seguit de qüestions relacionades amb la conservació i el tractament arxivístic dels arxius de protocols i dels rics fons notarials que s'hi custodien. Així, Montserrat Hosta i Santi Soler, de l'Arxiu Històric de Girona, tracten sobre l'experiència pionera de descripció normalitzada dels rics fons notarials d'aquest arxiu, un dels més rellevants de Catalunya i de l'Estat. Després, Christine Langé i Denis Fontaine, dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (Perpinyà), presenten els fons notarials conservats en aquest centre, incidint en els vessants arxivístics i diplomàtics. En tercer lloc, Pere Puig, director de l'Arxiu Comarcal de Terrassa i membre del Comitè Director de la Secció Provisional d'Arxius Notarials del CIA, exposa els projectes que s'ha plantejat aquest naixent òrgan internacional. I, finalment, Tomàs López, director comercial per a Catalunya de Tecnològias de la Documentación, tracta sobre les possibilitats que les tecnologies ofereixen en el camp de la reproducció dels fons notarials.

HERNANDO I DELGADO, Josep, «Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona), 25 (2006), p. 267-345.

Contribució al coneixement de la difusió del lul·lisme a Catalunya, mitjançant l'estudi de la presència de les seves obres en biblioteques privades, un fet constant durant els segles XIV i XV. Per fer-ho, el professor de la Universitat de Barcelona Josep Hernando s'ha basat, com en molts altres dels seus nombrosos treballs sobre el llibre i la cultura escrita, en l'escorcoll sistemàtic dels registres notarials medievals barcelonins, dipositats com sabem en diferents centres, tot i que el gruix principal de protocols es troba a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Li han estat útils especialment els inventaris, però també els encants i els testaments. El doctor Hernando apunta ja d'inici que, durant el segle XV, s'amplien els autors, les

obres i la temàtica, tendència que continuarà en el segle XVI, malgrat el que alguns estudiosos havien afirmat amb anterioritat. En la part d'estudi s'inclouen uns extensos quadres que apleguen les dades principals contingudes en els documents de l'apèndix, amb la data del document, títol normalitzat de l'obra, nom del posseïdor, ofici i número del document i de l'ítem en què es descriu. Com també, a continuació, la llista de les obres contingudes en el mateix apèndix documental, amb el títol normalitzat seguit del número del document i de l'ítem. I, en darrer terme, l'estudi dels propietaris i lectors d'aquestes obres. L'autor conclou en la popularitat de Ramon Llull entre els barcelonins del segle XV i la presència d'obres seves a les llars de totes les classes socials. La segona part de l'article la constitueix l'edició total o parcial d'una cinquantena de documents notariaus, principalment inventaris, encants, testaments, contractes d'edició, àpoques i vendes, que li han servit per elaborar el treball. Clou l'article un índex de noms de lloc i de persones.

LUSCI, Rosanna, «Argenti e corredi della famiglia dei giudici d'Arborea attraverso i protocolli notarili dell'Arxiu Històric de Protocols di Barcellona», *Archivio Storico Sardo* (Cagliari), XLIV (2005), p. 479-511.

Aportació al coneixement del jutjat d'Arborea, una de les demarcacions territorials en què es dividia l'illa de Sardenya, a través dels registres notariaus del ric fons de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. L'autora, que en els darrers anys ha fet diverses estades de recerca a casa nostra, pren com a base del seu treball un total de set documents, autoritzats entre 1336 i 1362 pels notaris barcelonins Bartomeu de Miramat i Pere Martí. Els personatges protagonistes d'aquest important període històric són els fills del jutge Hug II d'Arborea, el qual fins i tot va ajudar l'infant Alfons en la conquesta de Sardenya (1323-1324), enfront dels pisans que fins llavors havien controlat molts enclavaments de l'illa. Es tracta de Pere, Marià i Joan d'Arborea, tots ells amb un rellevant protagonisme en la història sarda i amb estretes vinculacions personals i polítiques amb la corona catalanoaragonesa. De fet, els dos primers succeïren el seu pare en el domini del jutjat i tingueren polítiques canviants respecte als interessos catalans. Rosanna Lusci fa una acurada anàlisi d'aquesta documentació, amb veritable domini de la bibliografia, i en destaca els aspectes familiars i quotidians, amb la finalitat de palesar, a través de la documentació notarial trobada, la forma de vida de la casa d'Arborea i dels seus familiars, amb uns usos i

costums propis de la noblesa de l'època. Els set documents, tots ells d'un elevat interès, es publiquen de manera modèlica en apèndixs, precedits com correspon del número, data crònica i tòpica, extens regest nominal i aparat crític.

El notariado en Jaén. 75 años de Archivos Históricos Provinciales. Exposición conmemorativa del 75 aniversario de la creación de los Archivos Históricos Provinciales. Jaén, noviembre-diciembre, 2006. Jaén: Junta de Andalucía. Consejería de Cultura, 2007, 203 p.

Obra de luxe i en gran format, editada per commemorar la creació dels Arxius Històrics Provincials, que es configuraren arran del Decret de 1931 i que esdevingueren el primer intent seriós de dotar l'Estat espanyol d'un sistema arxivístic coherent. El tema escollit per a l'exposició que s'organitzà per celebrar aquesta efemèride, el notariat, no és casual, perquè era la documentació notarial el fons inicial i preferent que havien d'acollir aquests centres i, de fet, la que en motivà l'establiment. L'obra recull els textos complementaris de l'exposició, la qual fou organitzada per l'Arxiu Històric Provincial de Jaén, amb documents del seu fons notarial i amb un ventall cronològic que abasta des del segle XV fins al segle XIX. Els textos, breus i de diferents autors, s'agrupen en quatre grans apartats. El primer és dedicat als Arxius Històrics Provincials en general, als andalusos i, en darrer terme, al de Jaén. El segon, la major part autoria del comissari de l'exposició, Juan del Arco Moya, s'ocupa de la figura de l'escrivà públic, denominació preferent al regne de Castella per designar el notari, i de qüestions que hi són directament relacionades, com ara les escrivanies de número de Jaén, els registres i protocols, l'oficina notarial, les pugnes competencials, el col·legi d'escrivans, la seva imatge pública, el seu pas a funcionaris, la demarcació notarial des de la Llei del notariat de 1862 o els protocols de la província de Jaén. El tercer tracta les immenses possibilitats d'aprofitament històric que ofereix aquesta documentació privilegiada, com ara la vida quotidiana, el comerç, la indústria, la família i la societat, l'art o la mort. En darrer terme, descriu les altres funcions que, més enllà del camp purament contractual privat, realitzaven aquests fedataris fins al segle XIX, com ara escrivans dels consells municipals, en l'esfera judicial, de l'Església o en les comptadores d'hipoteques. Els textos s'acompanyen d'una descripció de les peces exposades, de la transcripció i traducció d'una quarantena de documents i de la bibliografia consultada.

PAGAROLAS SABATÉ, Laureà, *Los archivos notariales. Qué son y cómo se tratan*, Gijón: Ediciones Trea, 2007, 159 p. (Archivos siglo XXI; 2).

És prou conegut que existeix una abundosa i excel·lent bibliografia jurídica i històrica, tant sobre la institució notarial com sobre la documentació per ella produïda, els seus aspectes diplomàtics i les infinites possibilitats d'aprofitament històric que ofereix. Tanmateix, són pocs encara els treballs dedicats a l'anàlisi dels aspectes arxivístics del protocol i dels ingents fons que es conserven des del mateix segle XIII, moment de configuració de la institució notarial. Sens dubte, la seva tradicional gestió privada per part del mateix notariat o el fet que els fons, generalment, estan dipositats en centres unitaris, amb altres tipologies (arxius històrics provincials, comarcals, municipals), han estat les causes d'aquest desequilibri quant a manca de formació de grups de treball, de dictat de normes d'organització, de realització d'experiències descriptives o de teorització. De fet, com a antecedent més directe, només es podria citar el breu manual del doctor José Bono, que gairebé amb el mateix títol edità la Junta d'Andalusia l'any 1985. Així, l'obra que ara comentem es configura com un manual bàsic sobre els arxius notarians o de protocols, amb una clara prioritat dels aspectes tècnics i arxivístics, i deixant-ne de banda d'altres relacionats amb el dret o la diplomàtica. Breu i concís en la seva forma, és clar, directe i amb una certa intencionalitat pedagògica, alhora que madurat de manera que pugui respondre amb precisió i certesa les qüestions clau plantejades per un arxiver, per un opositor o per un usuari d'aquests rics fons documentals. El llibre s'articula en vuit capítols, d'acord amb un esquema relacionat amb les funcions dels arxius. Els dos primers tracten del productor —la institució notarial— i de l'objecte generat —el registre o protocol. Pel fet que n'existeix una abundosa bibliografia, l'autor només presenta en el primer la institució i dóna una notícia breu de la seva evolució històrica i organització actual, mentre que en el segon es defineix el protocol, se'n repassa la trajectòria i es presenten els diferents tipus de llibres notarians, bo i deixant de banda d'altres aspectes diplomàtics. En el tercer es presenta el sistema arxivístic notarial espanyol, amb una atenció especial a l'evolució històrica dels arxius de protocols, des dels antecedents medievals fins a la legislació vigent. L'autor es deté de manera intencionada en l'anàlisi del seu procés de formació, consolidació i obertura, a partir de la Llei marc del notariat de 1862, perquè molts cops aquest discurs ha estat oblidat, mal interpretat o explicat de manera deficient. Aquest apartat es clou amb una presentació, forçosament breu, dels fons notarians

històrics espanyols. Els quatre capítols següents, del quart al setè, es dediquen a l'anàlisi de les qüestions més purament arxivístiques. Primer, la producció a les notaries com a resultat de l'exercici de la funció notarial, les transferències i les tres edats del document d'acord amb el seu cicle vital, i les possibilitats d'avaluació i selecció dels protocols especials de protestes, punt aquest darrer fins ara no tractat per cap autor. Després, en el cinquè, s'exposen algunes reflexions sobre la conservació, en el triple vessant de prevenció, restauració i reproducció, palesant les qüestions específiques relatives als protocols. El capítol sisè, sobre el tractament arxivístic, no pretén en cap moment ser un dictat de normes de classificació o descripció, sinó simplement exposar, de manera clara i coherent, un seguit de criteris a tenir en compte en el moment d'afrontar les tasques arxivístiques bàsiques de classificació, ordenació i descripció d'un fons notarial. I en el capítol setè, relatiu a la comunicació i al servei, s'exposa la qüestió de l'accés, es tracten els tipus bàsics de consulta i s'expliquen els sistemes usuals de difusió d'aquests fons. A més, aquest apartat s'enriqueix amb una síntesi de les possibilitats d'aprofitament històric que ofereix aquesta font documental. En darrer terme, una selecta bibliografia, en la qual no s'inclouen instruments de descripció, esdevé el darrer capítol d'aquesta obra, resultat de molts anys d'observació i estudi d'aquesta extraordinària documentació.

PUIG I USTRELL, Pere, «Els documents notarials i la recerca. Orígens de l'Arxiu Històric de Terrassa», *Terme. Revista d'Història* (Terrassa), 21 (2006), p. 165-182.

El doctor Pere Puig, especialista en la institució i la documentació notarial, presenta en aquest article l'evolució històrica de la notaria de Terrassa, en la seva qualitat de productora i transmissora de la documentació privada i pública local i que, alhora, donà origen a l'Arxiu Històric de Terrassa, integrat avui dins l'Arxiu Comarcal, que ell dirigeix. L'autor introdueix el treball, no mancat d'un cert caire pedagògic, amb un breu repàs sobre el concepte de document notarial, l'evolució de la institució i la formació dels arxius de protocols. A continuació, analitza amb rigor i precisió la notaria històrica del districte de Terrassa, des del segle XIII (1232) fins a la Llei del notariat de 1862, n'explica els antecedents, els orígens controvertits, la consolidació institucional i la transferència de domini i les funcions en els camps judicial i extrajudicial. Tot seguit, presenta els fons documentals

d'aquesta notaria històrica terrassenca, l'evolució de les diferents sèries de registres notariais fins al protocol, la seva propietat i la seva custòdia, sempre atzarosa, fins a la formació de l'actual Arxiu Històric Comarcal de Terrassa l'any 1982. En darrer terme, l'autor fa unes interessants reflexions sobre el paper de la documentació notarial com a font i memòria de la nostra història, bo i concretant en el cas de Terrassa, alhora que presenta els temes d'estudi i la localització dels fons i dóna unes orientacions finals per a la recerca.

ROJAS VACA, María Dolores, «El documento notarial de Castilla en época moderna», a *Actas de las III Jornadas de la Sociedad Española de Ciencias y Técnicas Historiográficas: Diplomática antigua. Diplomática moderna*, Murcia, 2005, p. 65-126.

És ben cert que són més abundants els estudis de diplomàtica relatius al període medieval que no pas els concernents l'edat moderna. Igualment s'esdevé si ens referim a un sector específic, la diplomàtica notarial, que compta amb importants i tradicionals escoles d'estudi, les quals han basat les seves recerques sobre una rica documentació. És per això que aquest treball, elaborat per la doctora María Dolores Rojas, professora de la Universitat de Cadis i autora de nombrosos llibres i articles sobre la institució i el document notarial d'aquesta ciutat, és doblement interessant, pel fet de centrar-se en l'estudi del document notarial castellà de l'època moderna. Després d'una breu introducció i d'un notable repàs a la legislació i la bibliografia disponible, que l'autora qualifica de parcial i mancada d'una visió de conjunt, per bé que la ressenya de manera minuciosa, s'endinsa en el capítol central del treball. Aquest el constitueix l'exposició de qüestions metodològiques i de possibles noves investigacions. L'autora creu que el contingut de la diplomàtica notarial hispana moderna s'ha de projectar al voltant dels tres pilars bàsics de: tradició (originals i còpies), elaboració (institució productora, procés de confecció, fases textuals i mitjans tècnics) i forma del document (caràcters externs i interns i la seva evolució en el temps). I a desenvolupar cadascun d'aquests aspectes dedica la seva anàlisi, bo i anotant les possibilitats d'estudi. Després d'una extensa i completa bibliografia sobre el notariat i el document notarial a l'edat moderna, presentada sota un únic epígraf, s'editen nou documents i quinze làmines de documentació gaditana, representativa i reveladora dels aspectes diplomàtics que es volen remarcar.

SANZ TRELLES, Alberto, *Catálogo de la Escribanía de Marina de Cádiz (1778-1883)*, Cádiz: Junta de Andalucía; Archivo Histórico Provincial de Cádiz, 2006, 379 p.

Com és ben sabut, tot i arrelar en el segle XVII, és durant la segona meitat del segle XVIII i en concret des de les Ordenances de Marina de 1751 que es constitueixen, a les antigues capitals de les províncies marítimes, les anomenades *Escrivanies de Marina*, especialitzades en la construcció naval i el comerç marítim i exclusives per a les persones que gaudien del fur militar de marina. Avui hi trobem tipus documentals molt diversos, en aquesta línia d'actes i contractes relacionats amb el mar, com ara matrícula de vaixells de nova construcció, compravenda de naus, contractes de tripulació per navegar, concessions de patronies, caucions, nòlits, poders, etcètera. En aquest exhaustiu instrument de descripció elaborat a nivell de catàleg, és a dir, d'unitat documental, s'han buidat vint-i-un dels vint-i-quatre protocols que constitueixen l'Escrivania de Marina del districte de Cadis, atès el mal estat de conservació dels tres restants. I, d'aquesta manera, conté un total de 2.967 fitxes o detallats registros conceptuals amb abundosa informació, des de l'any 1778 fins al 1883, moment en què desapareix aquesta escrivania especial. El catàleg s'encapçala amb una molt clara i ben redactada introducció, tot i la seva brevetat, que conté l'inventari dels fons, l'explicació de la institució productora i una presentació de la principal tipologia documental que s'hi conté. D'aquesta tipologia, certament variada tal com es pot veure en l'índex corresponent, mereixen ser destacades per la seva quantia les vendes de naus de fins a trenta-tres tipus diferents, les fiances de reials patents i per matricular embarcacions, els registres de propietat dels vaixells, les protestes d'avaries o els poders. Aquest interessant i certament complet instrument de treball arxivístic s'arrodona amb un primer i extens índex de persones i entitats, un segon índex d'embarcacions, un tercer índex de llocs, un quart índex de matèries i un cinquè índex de tipus documentals.

(Aquestes **Notes bibliogràfiques** han estat redactades per *Laureà Pagarolas i Sabaté*)

Memòria 2005

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, integrat pels manuals, llibres notals i protocols de més de cent anys del districte notarial de la capital catalana, forma part de l'Arxiu General de Protocols del Col·legi de Notaris de Catalunya, amb el qual es troba instal·lat de manera unitària a la seva seu, i és gestionat per aquesta institució. Integrat en el Sistema d'Arxius de Catalunya, és el primer arxiu de l'Estat espanyol d'entre els notarians, tant per l'antiguitat com per la continuïtat i la transcendència dels seus fons, alhora que esdevé un dels principals centres d'investigació i estudi del país, amb un nombre d'usuaris certament elevat que s'apropa als 2.000.

Durant l'any 2005, ha continuat desplegant les funcions ja tradicionals i que li són pròpies com a centre responsable de la custòdia, el tractament i la difusió del patrimoni documental generat per la institució notarial barcelonina, des de la seva gènesi, a l'inici del segle XIII, fins avui dia, d'acord amb la normativa sectorial corresponent.

En aquesta breu memòria es recullen i sistematitzen de manera esquemàtica aquestes competències, agrupades en quatre apartats, d'acord amb l'esquema coherent de funcions desplegades pels centres arxivístics: recepció o ingressos de fons; conservació en el triple vessant de preservació, restauració i reproducció; organització i tractament, igualment en un triple vessant de classificació, ordenació i descripció, i comunicació i difusió dels fons. Completa la memòria un cinquè apartat sobre els projectes de futur de l'arxiu informats durant aquest període.

Convé advertir, en tot cas, que sobre els primers punts relatius a l'ingrés de fons, a la conservació o a la mateixa organització de la documentació, aquesta breu memòria recull tasques relatives a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona més que no pas a l'Arxiu Històric, però que, pel fet que formen part del mateix cicle o procés documental i són executades pel personal de la Secció Històrica, s'hi han incorporat.

Com a aspectes més remarcables de la tasca duta a terme durant aquest any 2005, es pot destacar:

- L'inici de la concentració dels protocols de protestes, tant de Barcelona com de la resta de districtes catalans, al nou dipòsit del carrer Entença de Barcelona.
- La finalització del nou inventari del segle XVII i l'elaboració d'un inventari sumari, per notaris, del segle XX.
- La publicació d'un nou número de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* i del llibre, editat per l'Associació d'Arxivers de Catalunya amb la col·laboració del CNC, sobre els fons notariais a Catalunya.
- El plantejament d'un seguit de nous projectes, com a resultat de l'acció desplegada per la nova Junta Directiva (digitalització, avaluació de protestes, retorn de fons...).

1. RECEPCIÓ I INGRÉS DE LA DOCUMENTACIÓ

1.1 Ingrés de protocols

D'acord amb la legislació notarial vigent, han ingressat a l'Arxiu General de Barcelona els protocols de més de vint-i-cinc anys corresponents a les notaries demarcades dins el districte notarial de Barcelona, que actualment aplega, de manera exclusiva, la capital catalana. Les xifres de notaris i volums es mantenen molts similars a l'any anterior:

- Any 1979: 73 notaris i 1.053 volums.

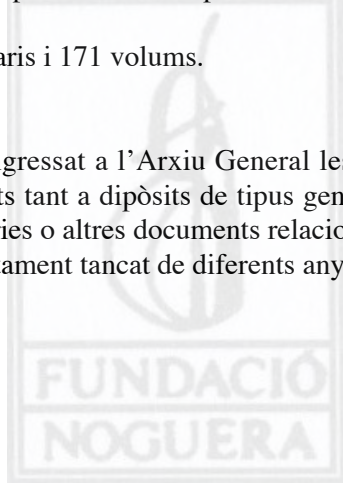
D'altra banda, els protocols que en aquest any han esdevingut centenaris i que, per tant, han passat a formar part de l'Arxiu Històric, obert a la consulta, són:

- Any 1905: 51 notaris i 171 volums.

1.2 Ingrés de pliques

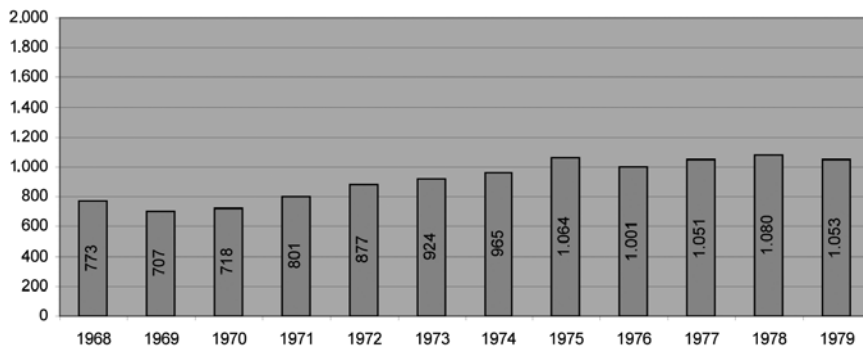
Igualment, han ingressat a l'Arxiu General les pliques obrants a les notaries, corresponents tant a dipòsits de tipus general com a testaments, memòries testamentàries o altres documents relacionats:

- 26 dipòsits i 1 testament tancat de diferents anys.

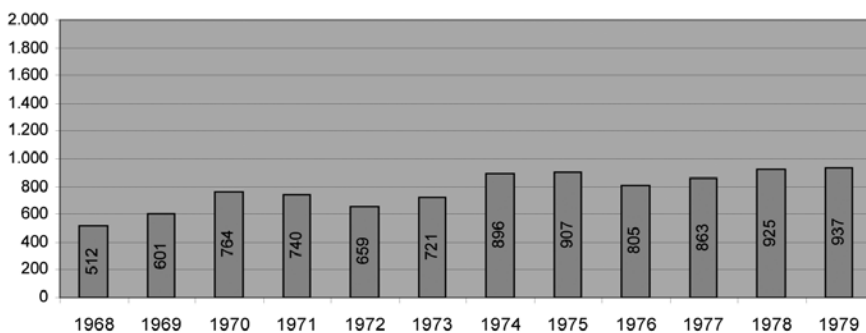

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ NOTARIAL BARCELONINA: 1968-1979

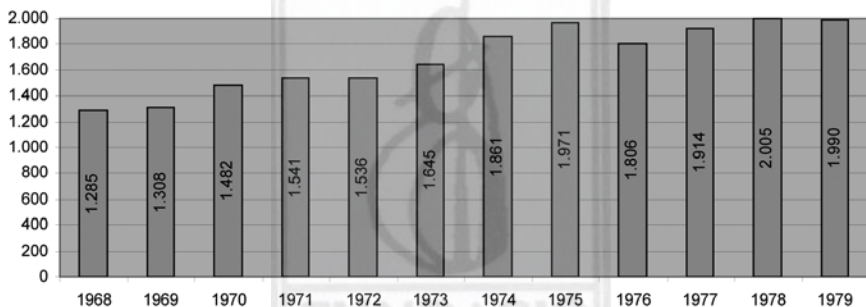
PROTOCOL GENERAL

PROTOCOL PROTESTOS

PROTOCOL GENERAL I PROTESTOS

1.3 Ingrés i concentració de protestos

En darrer terme, també han ingressat a l'Arxiu General els protocols especials de protestos corresponents del districte de Barcelona, els quals han estat instal·lats al dipòsit del carrer Entença de Barcelona:

- Protocols de protestos del districte de Barcelona de diferents anys (1979: 64 notaris i 937 volums).

Així mateix, s'ha iniciat la tasca de concentració dels protocols especials de protestos de Catalunya al mateix dipòsit del carrer Entença, d'acord amb la voluntat de la nova Junta Directiva de facilitar la tasca dels notaris arxivers i de descongestionar els Arxius Generals de Districte de Catalunya:

- Novembre, 7 i 9: Protocols de protestos del districte de Sabadell, 1.005 volums.

2. CONSERVACIÓ DELS PROTOCOLS

2.1 Manteniment de suports

S'ha continuat en la línia iniciada l'any 1995, resultat de la confecció del nou inventari de l'arxiu, tant d'encapsament com de retolació de les capses i unitats d'instal·lació, amb la realització de les tasques següents:

- Encapsament dels registres de la segona meitat del segle XVII.
- Retolació dels registres de la primera meitat del segle XVII.
- Encapsament de les sèries de dipòsits i de testaments tancats.

2.2 Enquadernació de protocols del segle XX

S'ha prosseguit la tasca de reparació de les enquadernacions i, en tot cas, de restauració dels protocols del segle XX de notaris i anys diversos:

- 84 protocols.

2.3 Restauració de protocols

Igualment, s'ha continuat la línia de restauració progressiva dels volums històrics més malmesos. En aquest punt, atesa l'enorme quantitat de registres medievals i moderns sobre els quals caldria actuar i restaurades ja totes les peces més singulars de l'arxiu, en el seu moment s'optà per fer tots els protocols de l'Escrivania de Marina: un fons unitari, d'un volum relativament reduït, d'un gran valor històric, molt consultat i que, en èpoques anteriors al seu ingrés a l'arxiu, s'havia inundat parcialment:

- 6 protocols de l'Escrivania de Marina.

3. ORGANITZACIÓ I TRACTAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ

3.1 Classificació i ordenació de fons

S'han dut a terme les tasques pròpies de tractament i d'organització dels fons documentals ingressats a l'arxiu:

- Revisió, neteja (fotocòpies, grapes, clips...) i ordenació dels protocols de l'any 1979, amb 73 notaris i 1.053 volums.

Igualment, a principis d'aquest any, s'han ordenat els protocols de protestos, netejats i traslladats al final de 2004:

- Ordenació cronològica (des de 1967 en endavant) i alfabètica (de notaris) dels protocols de protestos del districte de Barcelona traslladats al dipòsit d'Entença (14.000 volums).

Finalment, s'ha organitzat i s'ha dotat d'un mètode arxivístic coherent el fons intern, petit però molt important, de les relacions de transferència de protocols (protocol general i pliques: sistema cronològic i alfabètic de notaris; protestos: sistema alfabètic i cronològic) i modificacions d'escriptures (sistema cronològic):

- Classificació i ordenació de les sèries de relacions de transferència i de modificacions d'escriptures de l'Arxiu General del Districte, anteriors a l'any 1979.

3.2 Descripció dels fons

Continuant amb el projecte patrocinat per la Fundació Noguera, d'elaboració del nou inventari complet de l'arxiu, projecte iniciat l'any 1995 i seguit a bon ritme i d'acord amb l'esquema de treball plantejat inicialment, amb la col·laboració d'una tècnica superior becada per la fundació, enguany s'han dut a terme les tasques següents:

- Finalització de l'elaboració del nou inventari del segle XVII, que sortirà properament a la llum i esdevindrà el IV volum d'inventari de l'arxiu.
- Inici del nou inventari del segle XVIII, d'acord amb el programa de treball.

Igualment, per encàrrec directe del vicedegà, el senyor Lluís Jou, s'ha confeccionat un nou inventari dels protocols del segle XX, amb l'elaboració d'una fitxa per notari i el control dels volums anuals de la seva producció:

- Elaboració de l'«Inventari dels protocols del segle XX (1901-1978)».

4. COMUNICACIÓ I DIFUSIÓ DELS FONS

4.1 Servei a la sala de consulta

Aquesta és, sens dubte, la finalitat última del conjunt de tasques desenvolupades a l'arxiu i, alhora, la que ocupa més dedicació i atenció quotidiana. Amb un nivell de consulta creixent any rere any, d'acord amb la importància de la documentació que s'hi custodia, les xifres totals d'usuaris i de consultes situen el nostre centre entre els més prestigiosos i freqüentats del país.

Aquest servei a la sala comporta moltes intervencions puntuals d'ajut, de resolució de dubtes de tot tipus (arxivístics, paleogràfics, diplomàtics, històrics...) i d'assessorament bibliogràfic o documental:

- S'han realitzat un total de 9.022 consultes (amb un increment d'un 11,3% respecte de l'any anterior), per part de 1.920 usuaris (amb un increment del 6,1%).

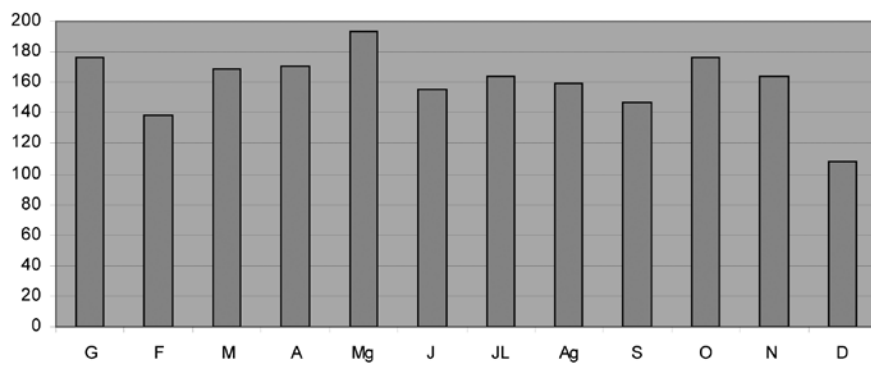
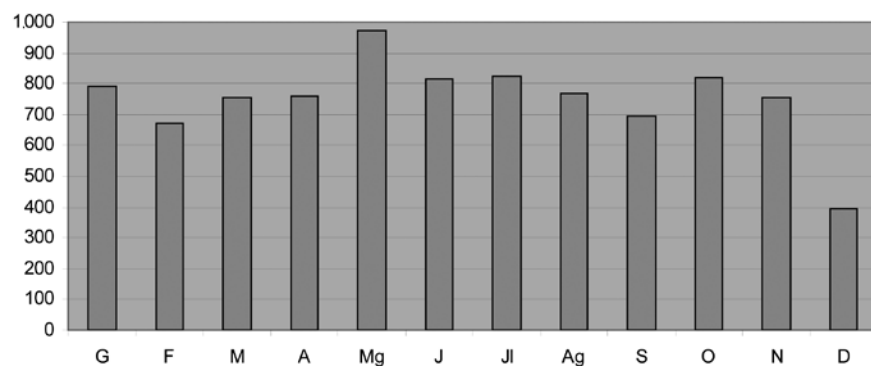
4.2 Servei indirecte

De manera complementària al servei directe a sala, s'han atès una cinquantena de consultes per correspondència sobre documentació de l'arxiu.

I, sobretot, s'ha atès també una quantitat no xifrada, però molt nombrosa, de consultes telefòniques de tipus molt divers: informació sobre situació de protocols de Catalunya, sobre notaris antics, sobre centres d'arxiu, preguntes sobre tipologies notariales, orientacions bibliogràfiques i documentals, ubicació de poblacions dins els districtes i un llarg etcètera.

ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES, ANY 2005

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana diària usuaris	Mitjana diària volums
Gener	20	176	792	8,80	39,60
Febrer	20	138	673	6,90	33,65
Març	21	169	754	8,05	35,90
Abril	21	171	757	8,14	36,05
Maig	21	193	972	9,19	46,29
Juny	21	155	816	7,38	38,86
Juliol	21	164	825	7,81	39,29
Agost	22	159	769	7,23	34,95
Setembre	21	147	695	7	33,10
Octubre	20	176	820	8,80	41
Novembre	21	164	755	7,81	35,95
Desembre	19	108	394	5,68	20,74
TOTAL	248	1.920	9.022	7,74	36,38

USUARIS**VOLUMS****4.3 Reproduccions**

Com a resultat de les investigacions dutes a terme pels usuaris, sempre que l'estat de les peces documentals ho ha permès, s'ha donat resposta a la seva sol·licitud legítima de reproducció. D'aquesta manera:

- S'han realitzat un total de 12.500 reproduccions del fons documental de l'arxiu.

4.4 Visites comentades

Més enllà de les activitats habituals de tractament, descripció, difusió dels fons i d'atenció als usuaris, també es realitzen a l'arxiu, en el decurs de l'any, freqüents visites comentades per part de facultats o d'escoles universitàries, de personalitats i d'altres grups ben diversos que s'hi interessen.

Per això, en la darrera remodelació del Col·legi de Notaris, s'hi va adequar, a la planta baixa, una sala d'exposicions permanent, on es mostren algunes de les peces més significades i representatives dels fons.

Les visites més significades realitzades en aquest any han estat les següents:

- Gener, 26: Fundació «La Caixa» (35 persones).
- Febrer, 24: Practicum Notarial de la Universitat de Barcelona, Sr. Francesc Armas i Omedes (8 alumnes).
- Març, 2: Universitat de Cagliari, Dra. Luisa D'Arienzo (15 alumnes).
- Març, 18: Universitat Autònoma de Barcelona, Dr. Antoni Udina i Abelló (25 alumnes).
- Juny, 3: Mouvement Jeune Notariat. Un notariat sans frontières (30 persones).
- Juny, 21: Escola Superior d'Arxivística de la Universitat Autònoma de Barcelona, Sra. Mercè Gras i Casanovas (20 alumnes).
- Octubre, 17: Conex (Coneixement i Experiència) (25 persones).
- Novembre, 15: Universitat de Barcelona, Sr. Lluís Jou i Mirabent (20 alumnes).

4.5 Classes pràctiques

En la línia de connexió ben directa de l'arxiu amb les universitats i altres institucions culturals, prèvia concertació, s'hi imparteixen amb regularitat classes pràctiques de diferents matèries relacionades amb la documentació (metodologia i crítica textual, paleografia i diplomàtica, història, antropologia...). De l'any 2005, remarquen les següents:

- Abril, 4: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, Dr. Jaume Dantí i Riu (10 alumnes).
- Juny, 16: Universitat Pompeu Fabra, Introducció a l'arxivística, Dr. Víctor Farias (6 alumnes).
- Curs: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Dr. Josep Hernando i Delgado (15 alumnes).

4.6 Publicacions

Finalment, l'arxiu, en la seva línia ja tradicional de promoure publicacions de caire històric i jurídic, edita, sota el patrocini de la Fundació Noguera, una prestigiosa revista històrica i institucional, titulada *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, de periodicitat anual, on enguany s'hi inclou, a més, un article elaborat pel personal de l'arxiu sobre la primera demarcació notarial espanyola de 1866:

- Edició del número XXIII (2005) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, publicada pel Col·legi de Notaris de Catalunya i patrocinada per la Fundació Noguera.

Igualment, el personal de l'Arxiu col·labora amb altres institucions culturals (Associació d'Arxivers de Catalunya, Generalitat, Ajuntament...) en l'elaboració i redacció de llibres, articles i treballs relacionats amb la institució notarial, la seva documentació i els arxius de protocols. Per exemple, durant l'any 2005 s'ha coordinat i redactat des de l'arxiu l'obra:

- *Els fons de protocols de Catalunya. Estat actual i proposta de sistematització*, editat per l'Associació d'Arxivers de Catalunya, amb el suport del Col·legi de Notaris, de la Fundació Noguera i del Departament de Justícia de la Generalitat.

En darrer terme, amb motiu del IXè Congrés Notarial Espanyol (maig, 2005), s'ha fet una reimpressió del tríptic de difusió de l'arxiu:

- Reimpressió del tríptic de difusió de l'Arxiu Històric, amb un nou tiratge de 2.000 exemplars.

4.7 Col·laboracions

El director tècnic de l'arxiu ha participat en congressos i jornades arxivístiques i, així mateix, ha impartit cursos sobre documentació notarial. Destaquem:

- *Tècniques d'organització d'arxius*, en el *Curs de Secretariat Jurídic*, organitzat per l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona (Barcelona, gener-febrer, 2005).
- *Els arxius de protocols*, en el *Màster en gestió i difusió de fonts arxivístiques i documentals*, organitzat per la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona, febrer, 2005).
- *X Jornades d'Arxivística de Catalunya*, organitzades per l'Associació d'Arxivers de Catalunya (Terrassa, maig, 2005).

5. NOUS PROJECTES

Com a resultat de l'acció de la nova Junta Directiva, s'ha iniciat la preparació de diferents projectes relacionats amb l'arxiu. Durant l'any 2005, aquests projectes s'han trobat en la fase inicial d'informe. D'aquesta manera, s'han elaborat els informes sobre els temes següents:

- Transcripció i edició dels llibres d'actes dels antics Col·legis de Notaris de Barcelona, conservats a l'arxiu corporatiu del Col·legi de Notaris de Catalunya, a publicar sota el patrocini de la Fundació Noguera (juny, 2005).
- Digitalització dels fons medievals (1296-1500) i dels índexs dels manuals dels segles XVIII i XIX, de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (juliol, 2005).
- Avaluació, selecció i eliminació de la sèrie documental formada pel protocol especial de protestes, per a la qual cosa se n'ha determinat la concentració a Barcelona, al dipòsit del carrer Entença (agost, 2005).
- Retorn del fons notarial conservat avui a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i provinent en la seva majoria de diferents esporgades realitzades en moments diversos de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (novembre, 2005).

Barcelona, març de 2006

Memòria 2006

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, integrat pels manuals, llibres notals i protocols de més de cent anys del districte notarial de la capital catalana, forma part de l'Arxiu General de Protocols del Col·legi de Notaris de Catalunya, amb el qual es troba instal·lat de manera unitària a la seva seu, i és gestionat per aquesta institució. Integrat en el Sistema d'Arxius de Catalunya, és el primer arxiu de l'Estat espanyol d'entre els notarians, tant per l'antiguitat com per la continuïtat i la transcendència dels seus fons. I, alhora, és un dels principals centres d'investigació i estudi del país, amb un nombre d'usuaris certament elevat, que en aquest any ha experimentat un augment espectacular del 30% i ha assolit la xifra de 2.500.

Durant l'any 2006, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona ha continuat desplegant les funcions ja tradicionals i que li són pròpies com a centre responsable de la custòdia, el tractament i la difusió del patrimoni documental generat per la institució notarial barcelonina, des de la seva gènesi, a l'inici del segle XIII, fins avui dia, d'acord amb la normativa sectorial corresponent.

En aquesta breu memòria es recullen i sistematitzen de manera esquemàtica aquestes competències, agrupades en quatre apartats, d'acord amb l'esquema coherent de funcions desplegades pels centres arxivístics: recepció o ingressos de fons; conservació en el triple vessant de preservació, restauració i reproducció; organització i tractament, igualment en un triple vessant de classificació, ordenació i descripció, i, en darrer terme, comunicació i difusió dels fons.

Convé advertir, en tot cas, que sobre els primers punts relatius a l'ingrés de fons, a la conservació o a la mateixa organització de la documentació, aquesta breu memòria recull tasques relatives a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona més que no pas a l'Arxiu Històric. Tasques que, pel fet que formen part del mateix cicle o procés documental i són executades pel personal de la Secció Històrica, s'hi han incorporat.

Com a aspectes més remarcables de la tasca duta a terme durant aquest any 2006, es pot destacar:

- L'impuls en la concentració dels protocols especials de protestes, amb un total de divuit districtes traslladats al dipòsit del carrer Entença de Barcelona.
- El canvi dels sistemes de climatització dels dipòsits de l'arxiu, per tal de millorar les condicions mediambientals, especialment pel que fa a la temperatura i la humitat.
- L'edició del volum IV del nou inventari de l'arxiu, corresponent a la segona meitat del segle XVII, i l'inici de la descripció del segle XVIII, dins el pla establert d'acord amb la Fundació Noguera.
- La publicació d'un nou número de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*.
- La materialització d'alguns dels nous projectes plantejats l'any anterior, amb menció especial de la signatura del contracte per a la digitalització dels registres medievals.

1. RECEPCIÓ I INGRÉS DE LA DOCUMENTACIÓ

1.1 Ingrés de protocols

D'acord amb la legislació notarial vigent, han ingressat a l'Arxiu General de Barcelona els protocols de més de vint-i-cinc anys corresponents a les notaries demarcades dins el districte notarial de Barcelona, que actualment aplega, de manera exclusiva, la capital catalana. Les xifres de notaris i volums es mantenen molt similars a l'any anterior:

- Any 1980: 75 notaris i 1.108 volums.

D'altra banda, els protocols que en aquest any han esdevingut centenaris i que, per tant, han passat a formar part de l'Arxiu Històric, obert a la consulta, són:

- Any 1906: 50 notaris i 175 volums.

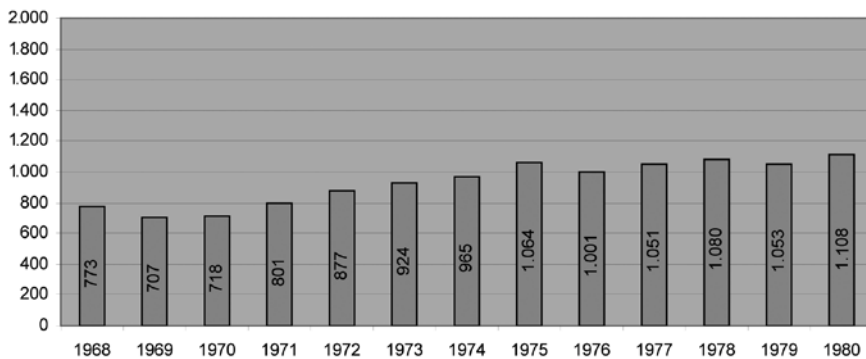
1.2 Ingrés de pliques

Igualment, han ingressat a l'Arxiu General les pliques obrants a les notaries, corresponents tant a dipòsits de tipus general com a testaments, memòries testamentàries o altres documents relacionats:

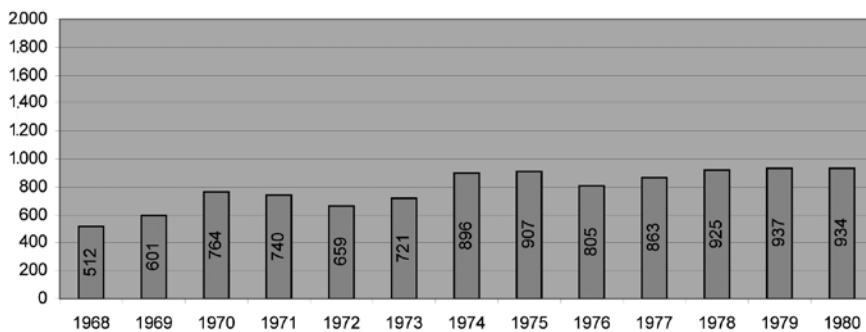
- 67 dipòsits de diferents anys.

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ NOTARIAL BARCELONINA: 1968-1980

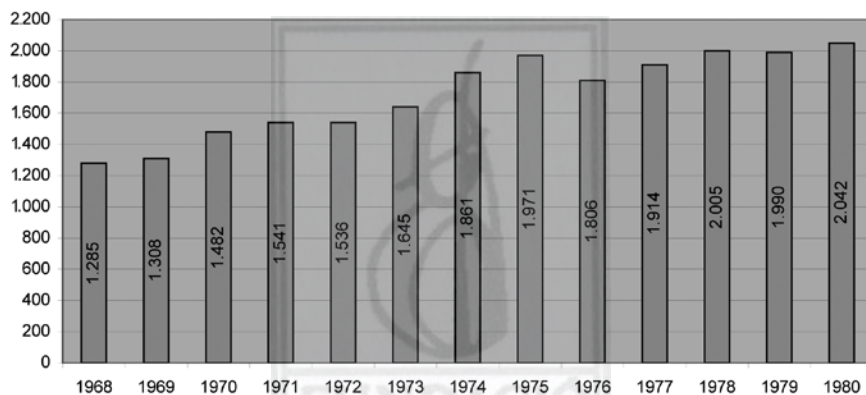
PROTOCOL GENERAL

PROTOCOL PROTESTOS

PROTOCOL GENERAL I PROTESTOS

1.3 Ingrés i concentració de protestos

En darrer terme, també han ingressat a l'Arxiu General els protocols especials de protestos corresponents del districte de Barcelona, els quals han estat instal·lats al dipòsit del carrer Entença de Barcelona:

- Protocols de protestos del districte de Barcelona de diferents anys (1980: 67 notaris i 934 volums).

Així mateix, s'ha impulsat la concentració dels protocols especials de protestos dels altres districtes de Catalunya al mateix dipòsit del carrer Entença, d'acord amb la voluntat de la Junta Directiva de facilitar la tasca dels notaris arxivers i de descongestionar els Arxius Generals de Districte de Catalunya. D'aquesta manera, durant l'any 2006 s'han traslladat els districtes següents:

- Febrer, 17: Districte del Vendrell, 232 volums.
- Febrer, 27: Districte de Vilafranca del Penedès, 204 volums.
- Març, 7/8: Districte de Granollers, 1.391 volums.
- Març, 13/14: Districte de Badalona, 1.125 volums.
- Març, 21: Districte d'Igualada, 151 volums.
- Abril, 5: Districte de Valls i Montblanc, 125 volums.
- Abril, 7: Districte d'Arenys de Mar, 577 volums.
- Abril, 27/28: Districte de Tortosa i Gadesa, 466 volums.
- Maig, 2/3: Districte de l'Hospitalet de Llobregat, 2.042 volums.
- Juny, 6: Districte de Santa Coloma de Gramenet, 753 volums.
- Juny, 14/15: Districte de Girona, 729 volums.
- Juliol, 18/19 i 27: Districte de Terrassa, 1.194 volums.
- Agost, 7: Districte de Cervera, 147 volums.
- Setembre, 1: Districte de Vielha e Mijaran, 42 volums.
- Octubre, 5: Districte de Puigcerdà, 117 volums.
- Novembre, 27/28: Districte de Sant Feliu de Llobregat, 1.116 volums.

2. CONSERVACIÓ DELS PROTOCOLS

2.1 Manteniment de suports

S'ha continuat en la línia iniciada l'any 1995, resultat de la confecció del nou inventari de l'arxiu, d'arranjament de les unitats d'instal·lació, amb la realització de les tasques següents:

- Retolació de les capses i dels registres de la segona meitat del segle XVII, amb l'acabament d'aquesta primera etapa d'arranjament total del protocol registre.
- Encapsament de les sèries de dipòsits i de testaments tancats.

2.2 Enquadernació de protocols del segle XX

S'ha prosseguit la tasca de reparació de les enquadernacions i, en tot cas, de restauració dels protocols del segle XX, de notaris i anys diversos, amb una xifra similar als exercicis anteriors:

- 72 protocols.

2.3 Restauració de protocols

Igualment, s'ha continuat la línia de restauració progressiva dels volums històrics més malmesos. Com ja s'apuntava en la memòria anterior, en el seu moment s'optà per fer tots els protocols de l'Escrivania de Marina, per les raons que s'hi exposaven. De fet, durant el 2006 s'ha doblat el nombre de volums restaurats:

- 12 protocols de l'Escrivania de Marina.

2.4 Digitalització

El dia 26 d'octubre se signà amb l'empresa Artyplan Document el que sens dubte serà un dels projectes clau de l'Arxiu Històric de Protocols en els anys propers. Aquest projecte, d'un ampli abast i pioner a l'Estat, consistirà en la digitalització i microfilmació dels registres medievals de l'AHPB, és a dir, d'un total de 5.305 volums des del final del segle XIII fins al 1500, amb l'obtenció de gairebé un milió d'imatges.

Amb aquest projecte, programat en un principi per a quatre anys i amb un cost estimat de 460.000 euros, es pretén obtenir, d'una banda, còpies de seguretat i preservació i, de l'altra, còpies de consulta per tal de facilitar l'accés i la difusió als usuaris.

De les dues propostes presentades en l'informe elaborat el juliol de 2005, s'optà per començar pels registres medievals i no pas pels índexs dels segles XVIII i XIX. I això atesa la seva especial significació com a font extraordinària i, ben sovint, gairebé única per a la reconstrucció de la història del país i del seu àmbit geogràfic d'expansió, en tots els aspectes temàtics possibles, des de la història política, social i econòmica fins a la història cultural, de l'art o de les mentalitats.

Des de la signatura del contracte, és a dir, en els darrers dos mesos de 2006, s'ha treballat, sobretot, en l'establiment de les pautes de procediment (preparació de la documentació, sistema operatiu, control de qualitat...). Igualment, s'ha instal·lat el maquinari i s'han dut a terme les proves pertinents, en espera de començar els treballs de manera sistemàtica a partir del gener de 2007.

2.5 Canvi dels sistemes de climatització

Dins aquest apartat de conservació, convé remarcar que durant el darrer trimestre de l'any s'ha dut a terme el canvi del maquinari de climatització de la casa-col·legi. I, entre ell, el que controla les condicions mediambientals dels quatre dipòsits de l'Arxiu Històric i Intermedi, després que durant els darrers anys els anteriors aparells presentessin problemes de manteniment i de pèrdua d'eficàcia.

Aquest nou maquinari —compartimentat, amb filtratges absoluts, amb major potència de ventilació i dotat de deshumectants— controla molt millor els paràmetres bàsics de tot arxiu, com ara la temperatura i, sobretot, la humitat, i evita d'aquesta manera la propagació de plagues de fongs i bacteris, tan fàcils d'aparèixer en una ciutat com Barcelona.

A més, en prescindir dels antics aparells individuals deshumidificadors que s'havien instal·lat com a reforç a cada dipòsit, s'estalvia temps i energies per part del personal de l'arxiu. I, amb els nous sensors de control o termohigrògrafs, és possible realitzar lectures automàtiques i elaborar fàcilment gràfiques d'aquests paràmetres de temperatura i humitat, fets tots ells que reverteixen en una millor conservació del riquíssim fons documental que es custodia a l'arxiu.

3. ORGANITZACIÓ I TRACTAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ

3.1 Classificació i ordenació de fons

S'han dut a terme les tasques pròpies de tractament i d'organització dels fons documentals ingressats a l'arxiu:

- Revisió, neteja (fotocòpies, grapes, clips...) i ordenació dels protocols de l'any 1980, amb 75 notaris i 1.108 volums.

Igualment, s'han ordenat els protocols de protestos del districte de Barcelona ingressats a l'arxiu:

- Ordenació cronològica (1980) i alfabètica (de notaris).

Els dels altres districtes de Catalunya s'han instal·lat d'acord amb l'ordre d'origen, alguns amb un ordre cronològic, altres numèric i altres, finalment, sense cap ordre aparent.

En darrer terme, s'ha organitzat i s'ha dotat d'un mètode arxivístic coherent el fons intern, petit però molt important, de les relacions de transferència de protocols (protocol general i pliques: sistema cronològic i alfa-

bètic de notaris; protestes: sistema alfabètic i cronològic) i modificacions d'escriptures (sistema cronològic):

- Classificació i ordenació de les sèries de relacions de transferència i de modificacions d'escriptures de l'Arxiu General del Districte, de l'any 1980.

3.2 Descripció dels fons

Continuant amb el projecte patrocinat per la Fundació Noguera, d'elaboració del nou inventari complet de l'arxiu, enguany s'han dut a terme les tasques següents:

- Preparació de l'edició del volum IV del nou inventari de l'arxiu, corresponent a la segona meitat del segle XVII (1651-1700), en el número 30 de la col·lecció d'Inventaris d'arxius notariais de Catalunya de la Fundació Noguera.
- Execució d'una part important de la descripció dels protocols del segle XVIII. El cert és que, tal com s'explica en la memòria presentada a la Fundació Noguera, la descripció d'aquesta centúria ha resultat més complexa del que s'esperava per tot un seguit de raons, sobretot perquè la suposada sistematització — tant de la institució com de la pràctica notarial — no es produirà fins ben entrada la segona meitat del segle.

4. COMUNICACIÓ I DIFUSIÓ DELS FONS

4.1 Servei a la sala de consulta

Aquesta és, sens dubte, la finalitat última del conjunt de tasques desenvolupades a l'arxiu i, alhora, la que ocupa més dedicació i atenció quotidiana. Amb un nivell de consulta creixent, d'acord amb l'extraordinària importància de la documentació que s'hi custodia, les xifres totals d'usuaris i de consultes situen el nostre centre entre els més prestigiosos i freqüentats del país.

Aquest servei a la sala comporta moltes intervencions puntuals d'ajut, de resolució de dubtes de tot tipus (arxivístics, paleogràfics, diplomàtics, històrics...) i d'assessorament bibliogràfic o documental:

- S'han realitzat un total de 12.501 consultes (amb un increment del 38,50% respecte de 2005), per part de 2.485 usuaris (amb un increment del 29,50%). Convé apuntar que aquest augment espectacular no guarda relació directa amb la nova ubicació de la Facultat de Geografia i Història, recentment traslladada al carrer Montalegre, molt propera a

l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Aquest fet més aviat és motivat per l'ampliació i diversificació del ventall d'usuaris, amb un fort augment dels genealogistes, tal com s'esdevé en els darrers anys en altres centres d'arxius i d'acord amb una tendència generalitzada.

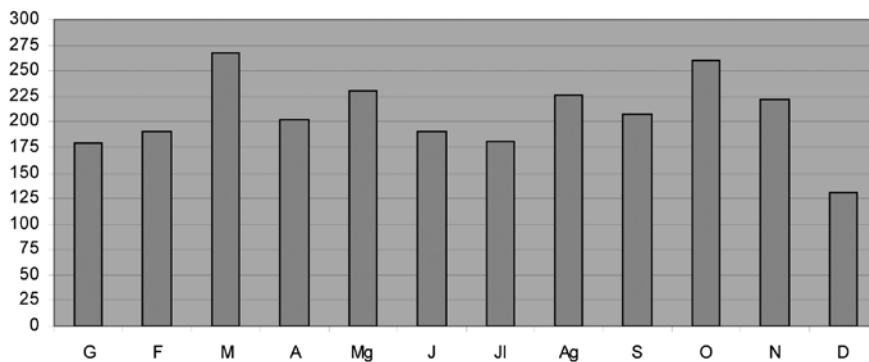
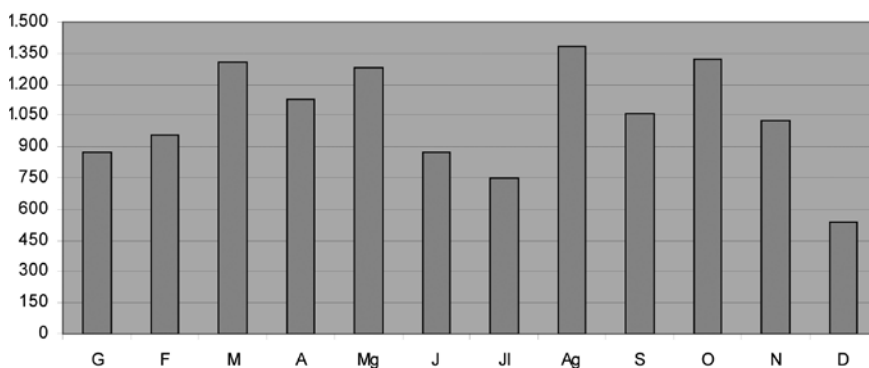
4.2 Servei indirecte

De manera complementària al servei directe a sala, s'han atès una cinquantena de consultes per correspondència sobre documentació de l'arxiu.

Sobretot, s'ha atès també una quantitat no xifrada, però molt nombrosa, de consultes telefòniques de tipus molt divers: informació sobre situació de protocols de Catalunya, sobre notaris antics, sobre centres d'arxiu, preguntes sobre tipologies notariales, orientacions bibliogràfiques i documentals, ubicació de poblacions dins els districtes i un llarg etcètera.

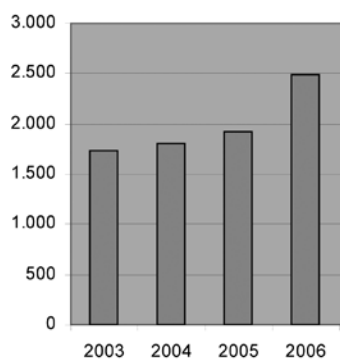
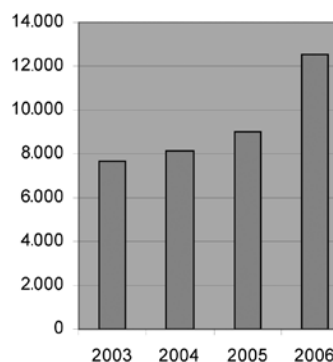
ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES, ANY 2006

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana diària usuaris	Mitjana diària volums
Gener	21	179	875	8,52	41,67
Febrer	20	191	959	9,55	47,95
Març	23	267	1.304	11,61	56,70
Abril	18	202	1.131	11,22	62,83
Maig	22	230	1.280	10,45	58,18
Juny	21	190	876	9,05	41,71
Juliol	21	180	753	8,57	35,86
Agost	22	226	1.383	10,27	62,86
Setembre	19	207	1.061	10,89	55,84
Octubre	21	260	1.320	12,38	62,86
Novembre	21	222	1.024	10,57	48,76
Desembre	17	131	535	7,71	31,47
TOTAL	246	2.485	12.501	10,10	50,82

USUARIS**VOLUMS****EVOLUCIÓ DE L'ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES: 2003-2006**

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana usuaris	Mitjana volums
2003 (*)	94	653	2.895	6,95	30,80
2004	251	1.809	8.102	7,21	32,28
2005	248	1.920	9.022	7,74	36,38
2006	246	2.485	12.501	10,10	50,82

(*) De l'any 2003, només es disposa de dades a partir del mes d'agost. Per tant, les gràfiques d'aquest any s'han confeccionat basant-nos en les mitjanes.

USUARIS**VOLUMS****4.3 Reproduccions**

Com a resultat de les investigacions dutes a terme pels usuaris, sempre que l'estat dels registres i protocols ho ha permès, s'ha donat resposta a la seva sol·licitud legítima de reproducció. D'aquesta manera:

- S'han realitzat un total de 18.000 reproduccions del fons documental de l'arxiu, amb un increment molt notable respecte de l'any anterior.

4.4 Visites comentades

Més enllà de les activitats habituals de tractament, descripció, difusió dels fons i d'atenció als usuaris, també es realitzen a l'arxiu, en el decurs de l'any, freqüents visites comentades per part de facultats o d'escoles universitàries, de personalitats i d'altres grups ben diversos que s'hi interessen.

Les visites més significades realitzades en aquest any han estat les següents:

- Febrer, 6: Practicum Notarial de la Universitat de Barcelona, Sr. Francesc Armas i Omedes (7 alumnes).
- Març, 22: Universitat de Barcelona, Departament de Paleografia i Diplomàtica (Genealogia), Dr. Gerard Marí (12 alumnes).
- Maig, 3: Universitat de Barcelona, Departament de Paleografia i Diplomàtica, Dr. Ignasi Baiges (20 alumnes).
- Novembre, 14: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, Sr. Lluís Jou (20 alumnes).

4.5 Classes pràctiques

En la línia de connexió ben directa de l'arxiu amb les universitats i altres institucions culturals, prèvia concertació, s'hi imparteixen amb regularitat classes pràctiques de diferents matèries relacionades amb la documentació (metodologia i crítica textual, paleografia i diplomàtica, història, antropologia...). De l'any 2006, remarquen les següents:

- Març, 13: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, Dr. Jaume Dantí i Riu (10 alumnes).
- Maig, 5: Universitat de Barcelona, Departament d'Antropologia, Dra. Josefina Roma (25 alumnes).
- Octubre, 18: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, Dr. Josep M. Torres i Ribé (15 alumnes).
- Curs: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Dr. Josep Hernando i Delgado (20 alumnes).

4.6 Publicacions

Finalment, l'arxiu, en la seva línia ja tradicional de promoure publicacions de caire històric i jurídic, edita, sota el patrocini de la Fundació Noguera, una prestigiosa revista històrica i institucional, titulada *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, de periodicitat anual:

- Edició del número XXIV (2006) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, publicada pel Col·legi de Notaris de Catalunya i patrocinada per la Fundació Noguera.
- Publicació del volum IV del nou inventari de l'arxiu, corresponent a la segona meitat del segle XVII (1651-1700), en el número 30 de la col·lecció d'Inventaris d'arxius notariais de Catalunya de la Fundació Noguera.

4.7 Col·laboracions

El director tècnic de l'arxiu ha participat en diferents congressos i jornades arxivístiques i, així mateix, ha impartit cursos sobre documentació notarial. Destaquem:

- La conferència *La documentació notarial i els arxius de protocols*, en l'Acte de donació de l'inventari de l'arxiu de protocols del districte notarial de Granollers (1903), organitzat per l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental i el Centre d'Estudis de Granollers (Granollers, setembre, 2006).
- Presentació i presidència de la *Tribuna d'experiències en el camp de la conservació i l'organització dels fons notariais*, en les Jornades sobre

Documentació notarial i arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica, organitzades per l'Arxiu Històric de Girona (Girona, octubre, 2006).

Barcelona, maig de 2007

Índex alfabètic d'autors

A

1. ADELLI GISBERT, Joan-Albert. “Una acta notarial de 1410 al monestir de Sant Pere de Casseres”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 37-57.
2. AGUADO DE LOS REYES, Jesús. “La vida y la muerte en el barroco sevillano a través de las fuentes notariales”.
EHDAP, XV, 1997, p. 151-165.
3. ALCOBERRO I PERICAY, Agustí. “Exili exterior i exili interior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 321-360.
4. ALCOLEA, Santiago. “Sobre «argenters» barceloneses de los siglos XVII y XVIII”.
EHDAP, VI, 1978, p. 257-271.
5. ALONSO RODRÍGUEZ, Henar. “L’«Art de Notaria» del Catecisme de Jeroni Juttlar (1568)”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 259-281.
6. ALTISENT, Agustí. “El bàcul de l’abat Copons”.
EHDAP, V, 1977, p. 303-307.
7. ÁLVAREZ MÁRQUEZ, M.ª Carmen. “Documentos de artistas sevillanos del siglo XVI en el Archivo de Protocolos Notariales de Sevilla”.
EHDAP, IX, 1981, p. 197-247.
8. AMELANG, Jim. “A note on marriage contracts as a source for the social history of early modern Barcelona”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 237-243.
9. AMENÓS I MARTÍNEZ, Lluïsa. “L’activitat dels ferrers a l’obra de la Seu de Barcelona entre el darrer terç del segle XIV i el segle XV”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 47-96.

10. ANGUERA, Pere. “Sobre Josep i Francesc Grases i Gralla. Un comerciant i un advocat del segle XVIII”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 245-251.
11. ANÒNIM. “Nuevas publicaciones”.
EHDAP, I, 1948, p. 221-224.
12. ANÒNIM. “Sección bibliográfica”.
EHDAP, II, 1950, p. 339-340.
13. ANÒNIM. “D. Honorio García García”.
EHDAP, III, 1955, p. 209-213.
14. ANÒNIM. “Cinco documentos del siglo XVIII”.
EHDAP, III, 1955, p. 291-300.
15. ANÒNIM. “Capítulos acordados entre Antich Cirerench, corredor «d’orella», y Pedro Pellicer, mercader, sobre la cesión que hace el primero al segundo en una correduría”.
EHDAP, III, 1955, p. 301-302.
16. ANÒNIM. “Índice de libros raros existentes en la Biblioteca del Colegio Notarial de Barcelona”.
EHDAP, III, 1955, p. 303-308.
17. ANÒNIM. “Notes Bibliogràfiques”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 365-370.
18. ANÒNIM. “Notes Bibliogràfiques”.
EHDAP, IX, 1981, p. 347-348.
19. ANÒNIM. “Memòria de l’Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 2005”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 379-388.
20. ANÒNIM. “Memòria de l’Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 2006”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 389-400.
21. ARAGÓ, Antoni M. “Concessions reials del Dret de Notaria a par-ròquies i monestirs catalans (segles XII i XIII)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 1-14.
22. ARROYO I HUGUET, Mercè. “Empresaris gasistes a la Catalunya industrial del segle XIX”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 327-357.
23. AURELL I CARDONA, Jaume. “La mentalitat professional dels mercaders de la Barcelona del segle XV: la funció dels escriptoris”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 205-228.

B

24. BADOSA I COLL, Elisa. “Aspectos cuantitativos de la desamortización en la ciudad de Vich”.
EHDAP, IV, 1974, p. 325-344.
25. BADOSA I COLL, Elisa. “*Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*”.
EHDAP, XI-XII, 1983-1984, 546 p.
26. BADOSA I COLL, Elisa. “Negocis, patrimonis, préstecs i rendes a Barcelona entre 1600 i 1652, a partir dels inventaris post mortem”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 255-309.
- BALLART I MARSOL, Concepció. Vegeu: 250.
27. BALLETO, Laura. “Linee di Traffico e Toponomastica (Zaragoza e Siracusa)”.
EHDAP, VII, 1979, p. 75-83.
28. BATLLE GALLART, Carme. “El bisbe Arnau Roger de Pallars i la Seu d’Urgell (1437- 1461)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 215-235.
29. BATLLE I PRATS, Lluís. “Inventari dels béns de Guillem de Coll, apotecari-especier de Girona. 1454”.
EHDAP, VI, 1978, p. 197-213.
30. BAUCELLS I REIG, Josep. “L’estament dels aprenents dels segles XIII i XIV segons els contractes notariais de Barcelona”.
EHDAP, VI, 1978, p. 85-142.
31. BLASCO MARTEL, Yolanda. “Los protagonistas de la fundación del Banco de Barcelona”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 279-312.
32. BLASCO MARTÍNEZ, Rosa M.^a; CUÑAT CISCAR, Virgínia M.^a. “La escribanía municipal de Santander en el siglo XVII”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 243-258.
33. BOHIGAS, Pere. “Un memorial sobre importació de llibres al Regne de Castella”.
EHDAP, VI, 1978, p. 245-256.
34. BONASTRE, Francesc. “L’orgue de Guimerà (1737). Aportació documental”.
EHDAP, VII, 1979, p. 329-335.
35. BONO HUERTA, José. “Modos textuales de transmisión del documento notarial medieval”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 75-103.

36. BONO HUERTA, José. “Modos textuales de transmisión del documento notarial medieval”.
EHDAP, XV, 1997, p. 15-41.
37. BONO HUERTA, José. “La escrituración «a coneguda de savi». *Conficere ad sensum sapientis*”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 13-46.
38. BRES, Henri. “Il Notariato nella Società Siciliana Medioevale”.
EHDAP, VII, 1979, p. 169-192.
39. BURGO LÓPEZ, María Concepción. “Grupos sociales y alianzas matrimoniales en la Comarca Compostelana en los Siglos XVII y XVIII”.
EHDAP, X, 1982, p. 205-234.
40. BURGOS RINCÓN, Javier. “Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera”.
EHDAP, XV, 1997, p. 257-298.
41. BUYREU I JUAN, Jordi. “Els notaris dels braços i les seves activitats durant les Corts de mitjan segle XVI (1542-1564)”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 57-75.

C

42. CAÑELLAS I MARTÍNEZ, Sílvia. “Exàmens de mestratge dels pintors de vidrieres de Barcelona al final del segle XVIII”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 273-304.
43. CAÑELLAS I MARTÍNEZ, Sílvia; DOMÍNGUEZ RODÉS, Carme. “El forn de vidre del Pla d’en Llull de Barcelona (1447-1640) en els protocols notarials”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 141-172.
- CAÑELLAS I MARTÍNEZ, Sílvia. *Vegeu*: 80.
44. CARBONELL I BUADES, Marià. “Pintura religiosa i pintura profana en inventaris barcelonins, ca. 1575-1650”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 137-190.
45. CARBONELL I BUADES, Marià. “Marc Safont (ca. 1385-1458) en l’arquitectura barcelonina del segle XV. Documents per a un esbós biogràfic”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 181-225.
46. CÁRCEL ORTÍ, M.ª Milagros. “Un formulario notarial del siglo XVI de la Bailía de Valencia”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 49-61.

47. CÀRCEL ORTÍ, M.ª Milagros. “Un vocabulario jurídico del siglo XVI”.
EHDAP, IX, 1981, p. 249-262.
48. CARMONA I BUSTOS, Antònia-Victòria. “Imatge catalana de 1360 d’una nau amb aparell rodó de tres pals”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 159-166.
49. CASAS HOMS, Josep M. “Un il·lustre barceloní poc conegut. Contribució a la biografia de Berenguer Morey, ciutadà de Barcelona”.
EHDAP, VI, 1978, p. 189-196.
50. CASES I LOSCOS, Lluïsa; PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà; TOR I AZORÍN, Jordi. “La primera demarcació notarial espanyola de 1866: el projecte del Col·legi de Notaris de Barcelona”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 279-319.
51. CEBRIÀ I LLISTOSELLA, M. Teresa. “La notaria de Rupjà. Una aproximació a la seva història”.
EHDAP, XV, 1997, p. 59-76.
52. CERRO NARGÁNEZ, Rafael. “Els alcaldes majors de Catalunya: entre austriacistes i borbònics (1717-1725)”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 283-301.
53. CERRO NARGÁNEZ, Rafael. “La justícia ordinària a Catalunya: els alcaldes majors del Corregiment de Mataró (1718-1808)”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 155-183.
54. CIFUENTES I COMAMALA, Lluís. “Una confidència feta al notari Bartomeu de Miramat per fra Francesc, bisbe de Bisarcio: «fembres», febres i «desnaturament» a la Sardenya de mitjan segle XIV”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 7-24.
55. CODINA I VILÀ, Jaume. “L’alimentació humana a L’Hospitalet de Llobregat durant el segle XVII”.
EHDAP, IV, 1974, p. 271-296.
56. CODINA I VILÀ, Jaume. “Cost de la vida al delta del Llobregat (1500-1930)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 349-385.
57. CODINA I VILÀ, Jaume. “Pensions alimentàries al Baix Llobregat, 1500-1850”.
EHDAP, XV, 1997, p. 127-149.
58. COLL JULIÀ, Núria. “Brianda de Vega, amante del príncipe Carlos de Viana, esposa de Berenguer de Peguera; descendencia de este matrimonio”.
EHDAP, IV, 1974, p. 239-270.

59. COLL JULIÀ, Núria. “Una letra de cambio y de su recambio originales de 1461; transferencia de la segunda”.
EHDAP, IV, 1974, p. 447-454.
60. COLL JULIÀ, Núria. “Nova identificació de l’escriptor i poeta Romeu Lull”.
EHDAP, V, 1977, p. 245-297.
61. COLL JULIÀ, Núria. “Compañías mercantiles barcelonesas del siglo XV y su estrato familiar”.
EHDAP, IX, 1981, p. 27-104.
62. COLÓN DOMÈNECH, Germà. “Un capítol sobre el còmit al «Llibre del Consolat de Mar»”.
EHDAP, V, 1977, p. 35-49.
63. COLÓN DOMÈNECH, Germà. “El mot «boixart», antigalla jurídica i eclesiàstica”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 77-86.
64. COMPAGNA, Anna Maria. “La tradizione extravagante della letteratura medievale: il contributo dei notai nel medioevo catalano e non solo”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 7-23.
65. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. “Seis letras de cambio cuatrocentistas giradas contra Barcelona”.
EHDAP, V, 1977, p. 63-73.
66. CORNUDELLA I CARRÉ, Rafael. “Notes sobre el gravador siscentista Ramon Olivet”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 203-228.
67. CORNUDELLA I CARRÉ, Rafael. “Els orígens de Miquel Sorelló i la calcografia a Barcelona, c. 1600-1725”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 153-211.
68. CORTÈS, Cristià. “El testament de Joan-Baptista Monfar i Sorts”.
EHDAP, IV, 1974, p. 297-324.
69. COSTA, Maria-Mercè. “Els llibres notariais del Monestir de Jonqueres”.
EHDAP, VII, 1979, p. 59-74.
70. COULON, Damien. “Quelques observations sur le négoce de Barcelone avec l’Egypte et la Syrie, à partir du commerce d’un article secondaire: le miel (1330 et 1430 environ)”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 25-36.
71. CREIXELL I CABEZA, Rosa M. “Articles sumptuosos: manufactures, demanda i mecanismes de producció a la primera meitat del Setcents a Barcelona”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 171-215.

72. CRUSELLES GÓMEZ, Enrique. “Un corredor aretino en la Valencia del cuatrocientos”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 237-258.
73. CUADRADA I MAJÓ, Coral. “Dot, patrimoni i treball femení. Dues recerques en comparació: l'àrea milanesa i l'àrea barcelonina”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 23-46.
74. CUADRADA I MAJÓ, Coral; LÓPEZ, M.ª Dolores. “Les assegurances mallorquines i el comerç marítim mediterrani a la baixa edat mitjana: la ruta magribina”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 87-106.
- CUÑAT CISCAR, Virgínia M.^a. Vegeu: 32.

D

75. DANTÍ I RIU, Jaume. “Els dominis eclesiàstics al Vallès Oriental als segles XVI-XVIII. Els capbreus de Sant Pere de les Puelles”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 247-265.
76. D'ARIENZO, Luisa. “Il «signum tabellionis» e la sottoscrizione notarile degli scrivani di cancelleria di Pietro IV d'Aragona”.
EHDAP, VI, 1978, p. 15-62.
77. DELGADO, Buenaventura. “Autonomía y democracia en la Casa Colegio de Santa María de Lérida (1370-1567)”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 119-128.
78. DELGADO RIBAS, Josep M. “Comercio colonial y fraude en Catalunya. Algunas consideraciones en torno a los registros del libre comercio a Indias (1778-1796)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 311-326.
79. DÍAZ MARTÍ, Carles. “La comunitat monàstica de Montalegre durant els priorats d'Agustí Massot i Francesc Vidal (1713-1732)”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 119-169.
80. DOMÍNGUEZ RODÉS, Carme; CAÑELLAS I MARTÍNEZ, Sílvia. “La Casa Llotja de Mar de Barcelona: revisió del seu procés constructiu a través de la documentació (segles XIV-XVI)”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 67-83.
- DOMÍNGUEZ RODÉS, Carme. Vegeu: 43.
81. DORICO I ALUJAS, Carles. “El llegat del canonge Francesc Valeri i el retaule de la capella de les Ànimes de la catedral de Barcelona”.
EHDAP, XV, 1997, p. 221-256.

82. DORICO I ALUJAS, Carles. “Col·laboració entre escultors i argenters en l’orfebreria catalana de l’època del Barroc”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 311-349.
83. DURÁN CAÑAMERAS, Félix. “Notas para la Historia del Notariado Catalán”.
EHDAP, III, 1955, p. 71-207.
84. DURAN I DUELT, Daniel. “Les represàlies de Benet XIII sobre l’Orde de l’Hospital a la Corona d’Aragó (1409). La intervenció del grec Nicolau Satiron i la projecció internacional del Cisma”.
EHDAP, XX, 2002, p. 95-120.

E

85. EIRAS ROEL, Antonio. “La Documentación de Protocolos Notariales en la Reciente Historiografía Modernista”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 7-27.
86. ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. “Reial o abacial? El palau de Santes Creus revisat”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 167-186.
87. ESTRADA-RIUS, Albert. “El capítol de la seca reial de Barcelona. Notes a propòsit d’un llibre d’actes (1577-1581)”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 77-94.

F

88. FEJIC, Nenad. “Notes sur la Traite des Esclaves de Bosnie a Barcelone au Moyen Age (D’après les documents des Archives de Protocoles)”.
EHDAP, X, 1982, p. 107-126.
89. FELIU I MONFORT, G. “Interès compost en un document barceloní de l’any 1011?”.
EHDAP, VI, 1978, p. 75-83.
90. FERNÁNDEZ-CUADRENCH, Jordi. “Crèdit jueu i solidaritat vilatana en el Vallès del segle XIII”.
EHDAP, XV, 1997, p. 43-58.
91. FERNÁNDEZ DÍAZ, Roberto. “Los protocolos notariales y el estudio de la burguesía barcelonesa del siglo XVIII”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 253-274.
92. FERNÁNDEZ VILADRICH, Jesús. “Notas en torno a las Asambleas Condales en la Cataluña de la Alta Edad Media”.
EHDAP, X, 1982, p. 7-88.

93. FERRER I MALLOL, Maria Teresa. “La redacció de l’instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes”.
EHDAP, IV, 1974, p. 29-191.
94. FERRER I MALLOL, Maria Teresa. “Notariat laic contra notariat eclesiàstic. Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1374-1380)”.
EHDAP, V, 1977, p. 19-34.
95. FERRER I MALLOL, Maria Teresa. “L’expansió d’una regalia al començament del segle XIV: el notariat reial”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 55-73.
96. FERRER I MALLOL, Maria Teresa. “La població d’Alcarràs, Montagut, Sarroca, Llardecans, Flix i la Palma, dominis dels Santcliment, el 1386”.
EHDAP, XX, 2002, p. 75-93.
97. FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIERA I SANS, Jaume. “La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la baixa Edat Mitjana”.
EHDAP, IV, 1974, p. 395-428.
98. FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIERA I SANS, Jaume. “Miscel·lània de documents per a la història del notariat als estats de la Corona catalano-aragonesa”.
EHDAP, IV, 1974, p. 429-445.
99. FIGA I FAURA, Lluís. “Presentación”.
EHDAP, IV, 1974, p. 3-6.
100. FIGA I FAURA, Lluís. “Pòrtic”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 7-8.
101. FONT RIUS, J. M.^a. “Ordinacions locals en terres del Baix Llobregat i Penedès: Santa Creu d’Olorde i Sant Bartomeu de la Quadra”.
EHDAP, V, 1977, p. 75-101.
102. FORNS DE RIVERA, M. Cristina. “El forn senyorial i el proveïment de pa a Sant Feliu de Llobregat (segle XIV)”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 47-66.
103. FORNS DE RIVERA, M. Cristina. “Pere Guarda i Martí, estirp d’una nissaga de notaris de la Seu d’Urgell (1720-1776)”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 217-273.
104. FORT I COGUL, Eufemià. “Clarícies sobre Jaume, fill bastard del rei Jaume II el Just”.
EHDAP, VI, 1978, p. 179-188.

105. FOS I MARTÍ, Josep-Lluís. “Negres i esclaus a Sueca en la segona meitat del segle XVI”.
EHDAP, X, 1982, p. 147-161.
106. FRADERA, Josep Maria. “La simulació de mercants catalans sota bandera estrangera (1824-1828)”.
EHDAP, X, 1982, p. 285-308.
107. FUENTE I CASTELLÓ, Isabel de la. “El proveïment d’un argenter barceloní a mitjan segle XV”.
EHDAP, XV, 1997, p. 93-125.
108. FUENTE I CASTELLÓ, Isabel de la. “L’armari arxiu de l’Ofici i Confraria dels Argenters de Barcelona. Història d’un fons inèdit”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 175-198.

G

109. GARCIA, Honorio. “Abogados y Notarios en el medioevo”.
EHDAP, I, 1948, p. 200-203.
110. GARCIA, Honorio. “Notas para unos prolegómenos a la Historia del Notariado Español (Tiempos anteriores a la Reconquista)”.
EHDAP, II, 1950, p. 121-149.
111. GARCIA, Honorio. “La forma del testamento en la España visigótica”.
EHDAP, III, 1955, p. 215-228.
112. GARCIA, Honorio. “El nonato Colegio Notarial de Vich”.
EHDAP, III, 1955, p. 229-244.
113. GARCÍA EDO, Vicent. “Els primers establiments del Col·legi de Notaris de Tortosa (5-VI-1507)”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 241-258.
114. GARCÍA ESPUCHE, Albert. “Els Vilana Perlas i la casa del Regomir: del notariat al poder”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 267-319.
115. GARCIA I SANZ, Arcadi. “Un text medieval inèdit del cronicó dels juraments de les «Costumes de Mar»”.
EHDAP, V, 1977, p. 51-62.
116. GARCIA I SANZ, Arcadi. “El jurista Pere Albert i la seva obra”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 7-38.
117. GASCON I SOLER, Marc. “Els orígens de la mecànica moderna a Catalunya: el cas del taller de màquines de l’indiano Joan Domènech i Coll (1839-1867)”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 185-217.

118. GELABERT GONZÁLEZ, Juan Eloy. “El funcionamiento de un mercado pañero provincial: Santiago de Compostela en el siglo XVI”.
EHDAP, X, 1982, p. 127-145.
119. GIMENO BLAY, Francisco. “Un formulario notarial del siglo XVI (Archivo Municipal de Segorbe)”.
EHDAP, IX, 1981, p. 263-275.
120. GINEBRA I MOLINS, Rafel. “ACF-1 (1230-1233). El primer volum de l’Arxiu de la Cúria Fumada de Vic”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 11-45.
121. GINEBRA I MOLINS, Rafel. “Un fragment de llibre notarial de 1221 a l’Arxiu de la Cúria Fumada de Vic”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 7-22.
122. GIRALT I RAVENTÓS, Emili. “Tècniques, rendiments, mutacions agrícoles i aspectes agrosocials del segle XVIII. L’exemple d’una finca del Penedès”.
EHDAP, XX, 2002, p. 229-321.
123. GIRALT I RAVENTÓS, Emili; VIDAL I PLA, Jordi. “«Notes» i «anyades» en els protocols de Vilafranca del Penedès. Segles XIV-XVIII”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 103-180.
124. GÓMEZ ZORRAQUINO, José Ignacio. “La conquista del mercado interior por los catalanes. El ejemplo de «Casa Ferran» de Teruel (siglos XIX-XX)”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 313-337.
125. GRAS I CASANOVAS, M. Mercè. “Cartografia local en fons notarial i processals a l’època moderna. La imatge del conflicte”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 213-242.
126. GÜNZBERG I MOLL, Jordi. “Els enfrontaments entre les corporacions notarial barcelonines a l’època moderna”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 259-271.

H

127. HERNANDO I DELGADO, Josep. “L’alimentació làctia dels nadons durant el segle XIV. Les nodrisses o dides a Barcelona, 1295-1400, segons els documents dels protocols notarial”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 39-157.
128. HERNANDO I DELGADO, Josep. “Els contractes de treball d’agricultors segons els protocols notarial del segle XIV”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 123-210.

129. HERNANDO I DELGADO, Josep. “Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 7-222.
130. HERNANDO I DELGADO, Josep. “Lletres de canvi girades des de i contra Barcelona, 1383-1400”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 29-101.
131. HERNANDO I DELGADO, Josep. “Una lletra de canvi original inèdita, girada des de València contra Barcelona, de 1392”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 7-13.
132. HERNANDO I DELGADO, Josep. “Processos inquisitorials per crim d’heretgia i una apel·lació per maltractament i parcialitat per part de l’inquisidor (1440). Documents dels protocols notariais”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 75-139.
133. HERNANDO I DELGADO, Josep. “El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protests de lletres de canvi impagades”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 97-254.
134. HERRERA NAVARRO, Javier. “El túmulo y las honras fúnebres en honor de la Reina Bárbara de Braganza en Tarragona”.
EHDAP, VII, 1979, p. 315-328.

I

135. IGLESIAS I FONSECA, J. Antoni. “De librerías desaparecidas y códices supervivientes: los de la biblioteca de Bernat d’Esplugues († 1433), notario del *Consell de la Ciutat de Barcelona*”.
EHDAP, XX, 2002, p. 121-164.

J

136. JORDÀ I FERNÁNDEZ, Antoni. “Els ingressos fiscals de la Generalitat de Catalunya a la segona meitat del segle XVII”.
EHDAP, X, 1982, p. 163-203.
137. JORDI GONZÁLEZ, Ramón. “Notas sobre boticarios y drogueros a finales del siglo XVI. Testigos en un pleito 1587-1589”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 171-222.
138. JORNET I BENITO, Núria. “Notaris i pràctica notarial a la Vilanova medieval i moderna. Una aproximació històrica”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 223-246.

139. JOU I MIRABENT, Lluís. “Presentació”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 9-10.
140. JOU I MIRABENT, Lluís. “Presentació”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 7-11.
141. JUNYENT, Eduard. “Els XII seniores del monument de Setmana Santa a la catedral de Vic”.
EHDAP, VI, 1978, p. 237-243.

L

142. LAHOZ FINESTRES, José M.^a. “Graduados catalanes en las facultades de Leyes y Cánones de la Universidad de Huesca”.
EHDAP, XV, 1997, p. 167-220.
143. LENCINA PÉREZ, Xavier. “La història des del subjecte. Inventaris *post mortem*: consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona moderna”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 199-242.
144. LLOMPART I MORAGUES, Gabriel. “Brújulas y cartas náuticas de naves y navegantes. Puerto de Mallorca: siglos XIV-XVI”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 7-73.
145. LLOVET, Joaquim. “Tràfic colonial sota pavelló neutral a Barcelona. 1798-1799”.
EHDAP, V, 1977, p. 129-140.
146. LOBATO FRANCO, Isabel. “Práctica, forma y estilo de constituir compañías en Barcelona según los protocolos notariales del seiscientos”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 191-202.
147. LOMAX, Derek W. “A medieval Recruiting-Poster”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 353-363.
- LÓPEZ, M.ª Dolores. *Vegeu*: 74.
148. LÓPEZ, Marina. “Una nueva fuente para la historia de Barcelona: el Registro de Hipotecas”.
EHDAP, IV, 1974, p. 345-363.
149. LÓPEZ GUALLAR, Pilar. “Vivienda y sociedad en la Barcelona del se-tecientos”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 305-346.
150. LUTTRELL, A. “The sale of Gumerin on Malta: 1318”.
EHDAP, VI, 1978, p. 167- 177.

M

151. MADURELL I MARIMÓN, Josep M. “Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura (Siglos XIV-XVI)”.
EHDAP, I, 1948, p. 105-199.
152. MADURELL I MARIMÓN, Josep M. “La obra de las cámaras sepulcrales de Poblet y la Casa de Cardona”.
EHDAP, III, 1955, p. 245-266.
153. MADURELL I MARIMÓN, Josep M. “Dos actas notariales de la entrega y quema de unos privilegios del Archiduque de Austria”.
EHDAP, III, 1955, p. 283-290.
154. MADURELL I MARIMÓN, Josep M. “Formulario notarial del siglo XVI”.
EHDAP, IV, 1974, p. 9-27.
155. MANENT, Albert. “La persistència, a través dels noms de lloc del conreu dels cereals i de la vinya i la cria del bestiar boví, oví i cabrum, als termes de L’Aleixar, Vilaplana i Maspujols”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 347-352.
156. MARCHANT RIVERA, Alicia. “Elementos escriturarios, alfabetización y prácticas mágicas en un expediente inquisitorial del siglo XVIII: el proceso de Jacome Dupré”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 135-153.
157. MARTINELL, César. “La casa de Cardona y sus obras en Poblet”.
EHDAP, II, 1950, p. 53-119.
158. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel. “Els oïdors de la Sala Tercera de l’Audiència de Catalunya, a la segona meitat del segle XVII”.
EHDAP, XX, 2002, p. 205-227.
159. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel. “Magistrats de la Reial Audiència catalana en temps de Felip II”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 173-192.
160. MARTÍNEZ SARRIÓN, Àngel. “Pròleg”.
EHDAP, XI-XII, 1983-1984, p. 7-10.
161. MARTÍNEZ SARRIÓN, Àngel. “De las fórmulas instrumentales a las cláusulas negociales”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 7-75.
162. MARTÍNEZ SHAW, Carlos. “El comercio marítimo de Barcelona, 1675-1712. Aproximación a partir de las escrituras de seguros”.
EHDAP, VI, 1978, p. 287-310.

163. MARTÍNEZ SHAW, Carlos. “Construcción naval y capital mercantil: Mataró, 1690-1709”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 223-236.
164. MARUGAN I VALLVÉ, Carme Maria. “Demografia i societat a les Valls d’Àneu (Pallars Sobirà) al segle XVIII, a partir dels protocols notariais”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 349-372.
165. MATEU Y LLOPIS, Felipe. “Datos para la historia de los protocolos notariales valencianos”.
EHDAP, VI, 1978, p. 63-73.
166. MAURÍ SERRA, José. “De una escribanía rural (Siglos XIV, XV y XVI)”.
EHDAP, II, 1950, p. 297-309.
167. MIRAMBELL I ABANCÓ, Miquel. “Contribució a la història del llibre cincentista del bisbat de Vic”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 145-173.
168. MITJÀ SAGUÉ, Marina. “Pedro de Rajadell y su biblioteca jurídica”.
EHDAP, I, 1948, p. 65-104.
169. MITJÀ SAGUÉ, Marina. “Condado y ciudad de Barcelona. Capítulos de su historia en los siglos IX y X”.
EHDAP, III, 1955, p. 267-281.
170. MOLAS I RIBALTA, Pere. “El comerç de teixits en la societat estamental”.
EHDAP, V, 1977, p. 161-197.
171. MOLAS I RIBALTA, Pere. “Catalans als consells de la Monarquia (segles XVII-XVIII). Documentació notarial”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 229-251.
172. MOLAS I RIBALTA, Pere. “Els comtes de Darnius (segles XVII-XVIII)”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 313-323.
173. MOLÍ FRIGOLA, Montserrat. “Política hidràulica del segle XIX: la conclusió de les obres de dessecació de l’estany de Sils (1845-1851)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 387-395.
174. MOLL, Jaume. “Implantació de la legislació castellana del llibre als regnes de la Corona d’Aragó”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 165-169.
175. MORALES ROCA, Francisco José. “Historia de la ilustre Casa de Fivaller”.
EHDAP, IX, 1981, p. 305-345.

176. MORENO CLAVERÍAS, Belén. “La notaria a la Catalunya moderna: centre de treball i sociabilitat. Vilafranca del Penedès, 1670-1790”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 89-117.
177. MOREU-REY, Enric. “Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII. La quantitat d’obres a les biblioteques particulars”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 275-303.
178. MOREU-REY, Enric. “Una delació a la Inquisició, en 1754”.
EHDAP, X, 1982, p. 281-284.
179. MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari. “Sobre la indústria del jaspi de Tortosa durant els segles XVI i XVII”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 193-209.
180. MUSEU I PONS, Assumpta. “El grup de traginers i negociants de Calaf i Copons durant el segle XVIII”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 303-326.
181. MUSEU I PONS, Assumpta. “L’evolució familiar i comercial d’una companyia coponenca del segle XVIII: Ramon i Agustí Morera i Cia”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 325-347.
182. MUSEU I PONS, Assumpta. “Tradicció i innovació en la manufactura sedera catalana de la segona meitat del segle XVIII”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 361-387.

N

183. NAVARRO BONILLA, Diego. “El archivo real de Zaragoza: instituciones y archivos del rey en el reino de Aragón (siglos XV-XVII)”.
EHDAP, XX, 2002, p. 177-204.
184. NAVARRO MIRALLES, Luis J. “La Compañía de Aragón (1777)”.
EHDAP, V, 1977, p. 141-159.
185. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Las actas de Deliberaciones de los Colegios de Notarios de Barcelona”.
EHDAP, I, 1948, p. 41-64.
186. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “La leyenda de los Barones de la Fama”.
EHDAP, I, 1948, p. 204-205.
187. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Actos de disposición de protocolos”.
EHDAP, I, 1948, p. 206-210.
188. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Una cuestión de etiqueta”.
EHDAP, I, 1948, p. 211-213.

189. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Compañía concertada para la obtención del coral (siglo XVI)”.
EHDAP, I, 1948, p. 214-217.
190. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Un protesto del siglo XV”.
EHDAP, I, 1948, p. 218-220.
191. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “El Precario y la «Precaria» (Notas para la historia de la Enfiteusis)”.
EHDAP, II, 1950, p. 151-274.
192. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Requerimiento del siglo XIII”.
EHDAP, II, 1950, p. 311-313.
193. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Compañía mercantil y «commandas» del siglo XIV”.
EHDAP, II, 1950, p. 314-324.
194. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Protesto del siglo XIV de una letra «con la ricorsa»”.
EHDAP, II, 1950, p. 325-327.
195. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Notas diversas existentes en los manuales notariales”.
EHDAP, II, 1950, p. 328-337.
196. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Presentació”.
EHDAP, V, 1977, p. 7-14.
197. NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon. “Presentació”.
EHDAP, VI, 1978, p. I.

O

198. OLIVA I RICÓS, Benet. “Capital comercial i primera industrialització. La casa de comerç «Nadal y Ribó» i la industrialització catalana a mitjan segle XIX”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 373-417.
199. OSTOS SALCEDO, Pilar. “Libro Notarial de Sant Pere de Salàs”.
EHDAP, X, 1982, p. 89-105.

P

200. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 279-284.
201. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 339-350.
202. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XV, 1997, p. 335-347.

203. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 399-413.
204. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 291-302.
205. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 419-431.
206. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 339-350.
207. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XX, 2002, p. 343-360.
208. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 389-399.
209. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 313-328.
210. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 321-333.
211. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 317-329.
212. PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. “Notes bibliogràfiques”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 369-378.
PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. *Vegeu*: 50.
213. PARDO FERRÁNDEZ, Miguel. “«El bací dels Pobres Vergonyants» de la Parroquia de Santa María del Mar”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 149-164.
214. PARÉS, Sebastián. “Reminiscencias feudales en un «capbreu» del siglo XVII”.
EHDAP, II, 1950, p. 275-295.
215. PELÁEZ, Manuel J. “La teoría del «ius belli» en los «Commentaria» de Joan de Socarrats: Contribución al estudio de sus ideas jurídico-políticas”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 129-142.
216. PEÑA DÍAZ, Manuel. “El mundo del libro jurídico en Barcelona en el siglo XVI”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 105-136.
217. PERARNAU, Josep. “Sobre mestre Antoni Sedacer i l’ambient de l’Escola Lul·liana de Barcelona”.
EHDAP, VII, 1979, p. 133-153.

218. PÉREZ SANTAMARÍA, Aurora. “El retaule de Sant Pau de la catedral de Barcelona (1769-1770)”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 259-278.
219. PILI, Roberto. “Considerazioni sul commercio nel Mediterraneo occidentale, seconda metà del XV secolo”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 187-204.
220. PIÑOL I ALABART, Daniel. “Pere Sabater, notari de Tarragona i lletrat (segle XV)”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 125-151.
221. PIÑOL I ALABART, Daniel. “L’Escola Superior del Notariat de Reus (1872-1874): documents per a la seva història”.
EHDAP, XXV, 2007, p. 351-367.
222. PIQUER I FERRER, Esperança. “Aproximació a l’antroponímia vallenga del segle XIV”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 211-236.
223. PIQUER I JOVER, Josep Joan. “Escrivans i Notaris de la Cúria Baronial de Vallbona (Segles XII-XVIII)”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 29-47.
224. PISTARINO, Geo. “Libri e cultura nei monasteri genovesi (secc. XIV-XVI)”.
EHDAP, VI, 1978, p. 143-165.
225. PIZARRO CARRASCO, Carlos. “La imprenta barcelonesa en el siglo XVII. El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 283-311.
226. PLADEVALL I FONT, Antoni. “Els falsos d’Olost”.
EHDAP, VII, 1979, p. 7-28.
227. PLANES I ALBETS, Ramon. “El retaule de Palau Sacosta contractat entre Joan Sarriera i el pintor basc Martí Joan (Girona, 1498)”.
EHDAP, XX, 2002, p. 165-176.
228. PONS I GURI, Josep M. “Un fragment de còdex esdevingut coberta de manual notarial”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 47-53.
229. PUCHADES BATALLER, Ramon Josep. “El notari valencià baixmedieval: exemple de la posició i percepció social de la professió notarial en l’occident mediterrani dels segles XIII, XIV i XV”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 87-122.
230. PUIG I USTRELL, Pere. “Notes històriques sobre la institució i la funció notarial en època moderna i contemporània. El cas de l’escrivania i la notaria públiques de Terrassa”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 95-133.

231. PUIGVERT I GURT, Xavier. “L’etapa olotina (1450-1462) del jurista Joan Socarrats”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 107-124.

R

232. RAVEUX, Olivier. “Equiper l’industrie catalane au début de la révolution industrielle: l’exemple des machines à vapeur (1833-1850)”.
EHDAP, XXIII, 2005, p. 243-278.
233. RIERA MELIS, Antoni. “Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en la época de plena expansión”.
EHDAP, V, 1977, p. 199-243.
234. RIERA MELIS, Antoni. “La lezda balear de 1302, un punto de fricción entre el reino de Mallorca y las ciudades mercantiles catalanas a principio del siglo XIV”.
EHDAP, IX, 1981, p. 105-196.
235. RIERA I SANS, Jaume. “Enric de Villena, mestre de Calatrava”.
EHDAP, VII, 1979, p. 109-132.
236. RIERA I SANS, Jaume. “La Sinagoga Major dels jueus de Barcelona en la tradició documental”.
EHDAP, XX, 2002, p. 7-73.
RIERA I SANS, Jaume. *Vegeu*: 97 i 98.
237. RIU, Manuel. “Els capbreus, font important per a la història socioeconòmica dels senyorijs laics i eclesiàstics: dos exemples catalans dels segle XVII, referents al monestir cistercenc de Santa Maria de Montbenet (Berga)”.
EHDAP, V, 1977, p. 103-128.
238. RIU DE MARTÍN, M.ª Carmen. “Ceramistas y vidrieros de Barcelona a través de los testamentos: aspectos socioeconómicos, siglos XV-XVII”.
EHDAP, XXI, 2003, p. 227-266.
239. RIU DE MARTÍN, M.ª Carmen. “El patrimonio de ceramistas y vidrieros de Barcelona, siglos XV-XVII”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 15-56.
240. RODRIGO Y ALHARILLA, Martín. “Con un pie en Catalunya y otro en Cuba: la familia Samá, de Vilanova”.
EHDAP, XVI, 1998, p. 359-397.
241. RODRIGO Y ALHARILLA, Martín. “De consignataris a armadors durant els anys del vapor: la casa Ramos (1888-1915)”.
EHDAP, XX, 2002, p. 323-342.
RODRÍGUEZ, Inés. *Vegeu*: 265.

242. ROMANO, David. "Otros casamenteros judíos (Barcelona-Gerona 1357)".
EHDAP, V, 1977, p. 299-301.
243. ROMERO MARÍN, Juanjo. "Segmentación laboral y asociacionismo obrero. Barcelona, 1820-1855".
EHDAP, XVII, 1999, p. 243-289.
244. RUBIÓ BALAGUER, Jordi. "La Butlla de Saintes (Barcelona, Spindeler) retrobada".
EHDAP, V, 1977, p. 15-17.

S

245. SÁENZ-RICO URBINA, Alfredo. "El Gremio de Latoneros de Barcelona y su participación en la obra de los Capiteles de bronce de la Santa Capilla del Pilar de Zaragoza (1766-1771)".
EHDAP, VII, 1979, p. 299-314.
246. SÁNCHEZ I GONZÁLEZ, Miquel. "Romeu de Galliners i Guillem de Noguera, dos pagesos enriquits al Vallès dels segles XIII-XIV".
EHDAP, XXI, 2003, p. 7-28.
247. SÁNCHEZ LÓPEZ, Pilar. "L'administració del patrimoni de la marquesa de Dosaigües a Ceret, 1783-1806".
EHDAP, XXIII, 2005, p. 211-241.
248. SÁNCHEZ REAL, José. "Las casas nuevas de Poblet".
EHDAP, VI, 1978, p. 273-286.
249. SANCHO I MARTÍNEZ, Dimes. "La esclavitud en Barcelona en los umbrales de la Edad Moderna".
EHDAP, VII, 1979, p. 193-270.
250. SANS I TRAVÉ, Josep Maria; BALLART I MARSOL, Concepció. "El catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Pere Serra i Postius".
EHDAP, VIII, 1980, p. 63-118.
251. SERRA I PUIG, Eva. "Insaculacions de notaris a les bosses dels càrrecs de govern de la ciutat de Barcelona (1626-1713)".
EHDAP, XXIV, 2006, p. 25-88.
252. SERRANO I DAURA, Josep. "La donació de Ramir II d'Aragó a Ramon Berenguer IV de Barcelona de 1137 i la institució del «casamiento en casa»".
EHDAP, XV, 1997, p. 7-14.
253. SOBERANAS I LLEÓ, Amadeu-J. "L'edició del «Processionarium» de Tarragona (Barcelona, Claudi Bornat, 1568)".
EHDAP, VII, 1979, p. 271-297.

254. SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. “Agitació política a Barcelona durant l’interregne de 1410-1412”.
EHDAP, VII, 1979, p. 155-161.
255. SOCIAS I BATET, Immaculada. “El món del comerç artístic a Catalunya al segle XVII: els contractes entre els pintors Joan Arnau Moret i Josep Vives amb el negociant Pere Miquel Pomar”.
EHDAP, XVIII, 2000, p. 267-282.
256. SOLÁ, Francisco de P., S. J. “El original del proceso para la canonización de San Ignacio de Loyola, celebrado en Barcelona, Manresa y Montserrat”.
EHDAP, I, 1948, p. 9-40.
257. SOLÁ, Francisco de P., S. J. “Manuscritos tridentinos en el Archivo de Protocolos de Barcelona”.
EHDAP, III, 1955, p. 7-70.
258. SOLÀ I PARERA, Àngels. “La desamortització del trienni a Barcelona i el seu pla”.
EHDAP, IV, 1974, p. 365-394.
259. SOLÀ I PARERA, Àngels. “Ballot, la seva gramàtica i altres notes”.
EHDAP, IX, 1981, p. 277-303.
260. SOLÀ I PARERA, Àngels. “Producció, inversió i especulació en la gran burgesia barcelonina del segle XIX. El cas dels germans Vidal i Nadal”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 305-338.
261. SOLÀ I PARERA, Àngels. “Els Herp de Manresa, una saga de negociants i fabricants en els orígens de la Catalunya industrial (1800-1859)”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 251-311.
262. SOLDANI, Maria Elisa. “Assicurazioni marittime e commerci a Barcellona attraverso lo studio del *Manual d’assegurances marítimes (1428-1429)* di Bartomeu Masons”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 107-143.
263. SOLER I BECERRO, Raimon. “Josep Ferrer i Vidal: industrial, empresari i burgès (1817-1893)”.
EHDAP, XXIV, 2006, p. 275-316.
264. SOLSONA I CLIMENT, Francina. “Entrada del futur Ferran el Catòlic a Cervera (1461)”.
EHDAP, VII, 1979, p. 163-167.
265. SZÁSZDI, István; RODRÍGUEZ, Inés. “Un documento inédito sobre el Consulado de Castellanos de Barcelona y algunas consideraciones sobre éste”.
EHDAP, XIV, 1996, p. 229-239.

T

266. TINTÓ I SALA, Margarita. “A propòsit de la corona del rei Ferran d’Antequera”.
EHDAP, VIII, 1980, p. 143-148.
- TOR I AZORÍN, Jordi. *Vegeu*: 50.
267. TORRAS I RIBÉ, Josep M.^a. “El senyoriu d’Orpí. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors i vasalls”.
EHDAP, VI, 1978, p. 327-347.
268. TOSCAS I SANTAMANS, Eliseu. “Els lligams polítics entre Barcelona i Sarrià al segle XIX: la connexió Vives”.
EHDAP, XIII, 1995, p. 253-278.
269. TOSCAS I SANTAMANS, Eliseu. “Estat i escrivans municipals a la Catalunya del segle XIX. Normes i pràctiques”.
EHDAP, XXII, 2004, p. 219-250.
270. TRENCHS ÓDENA, José. “Bibliografía del Notariado en España (siglo XX)”.
EHDAP, IV, 1974, p. 193-237.
271. TRENCHS ÓDENA, José. “La aposición del «Signum Regis», de Ramón Berenguer IV a Jaime I”.
EHDAP, VII, 1979, p. 29-57.
272. TRENCHS ÓDENA, José. “Fuentes impresas para la Historia del Notariado Catalán (Siglos XV-XIX)”.
EHDAP, IX, 1981, p. 7-25.

V

273. VALLS I JUNYENT, Francesc. “Contractació a rabassa morta i conjuntura vitícola a Catalunya, 1720-1850”.
EHDAP, XV, 1997, p. 299-334.
- VIDAL I PLA, Jordi. *Vegeu*: 123.
274. VILAR, Pierre. “Dans Barcelone, au XVIIIe siècle. Transformations économiques, élan urbain et mouvement des salaires dans le bâtiment”.
EHDAP, II, 1950, p. 7-51.
275. VINYOLES I VIDAL, Teresa Maria. “La família de l’il·luminador de llibres Arnau de la Pena”.
EHDAP, VII, 1979, p. 85-108.
276. VINYOLES I VIDAL, Teresa Maria. “La vida privada a l’època gòtica a partir de la documentació matrimonial”.
EHDAP, XVII, 1999, p. 59-86.

Z

277. ZABALA URIARTE, Aingeru. “Acerca de la flota comercial del Cantábrico en el Siglo XVIII”.
EHDAP, X, 1982, p. 235-280.
278. ZEDDA, Corrado. “La piazza commerciale di Cagliari tra Barcellona e Napoli nel XV secolo”.
EHDAP, xv, 1997, p. 77-92.
279. ZEDDA, Corrado. “Il commercio del corallo e i contratti d’ingaggio dei corallieri ad Alghero nel XV secolo”.
EHDAP, XIX, 2001, p. 85-105.

Índex de matèries

A

Adroguers: 137.
Advocats: 10, 109.
Agricultors: 128.
Agricultura: 122.
Albert, Pere: 116.
Alcaldes majors: 52, 53.
Alcarràs: 96.
Aleixar, l': 155.
Alguer: 279.
Aliances matrimonials: 39.
Alimentació: 55, 127.
Antroponímia: 222.
Apotecaris: 29.
Aprenents: 30.
Aragó: 183, 184, 252.
Argenters: 4, 82, 107, 108.
Arquitectura: 45, 151.
Articles sumptuosos: 70.
Artistes: 7.
Arxiduc d'Àustria: 153.
Arxiu de la Cúria Fumada de Vic: 120, 121.
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona: 257.
Arxiu Municipal de Sogorb: 119.
Arxiu Reial de Saragossa: 183.
Arxius de protocols: 7, 88.
Assegurances: 74, 162, 262.

Assemblees comtals: 92.
Associacionisme obrer: 243.
Austriacisme: 3, 52.

B

Baix Llobregat: 57, 101.
Ballot, Josep Pau: 259.
Banc de Barcelona: 31.
Barcelona: 4, 8, 9, 23, 25, 26, 30, 31, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 61, 65, 67, 70, 71, 73, 80, 81, 87, 88, 89, 91, 107, 108, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 135, 143, 145, 146, 148, 149, 162, 169, 177, 216, 217, 218, 225, 236, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 249, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 262, 265, 268, 274, 278.
Barons de la Fama: 186.
Barroc: 2, 82.
Batllia de València: 46.
Benet XIII: 84.
Berga: 237.
Biblioteques: 135, 168, 177.
Bisarcio: 54.
Boixart: 63.
Bornat, Claudi: 253.
Bòsnia: 88.

Braganza, Bárbara de: 134.

Burgèsia: 91, 260, 263.

C

Calaf: 180.

Calcografia: 67.

Càller: 278.

Cancelleria: 76.

Canonges: 81.

Cantàbric: 277.

Capbreus: 75, 214, 237.

Capítols matrimonials: 8, 276.

Cardona, casa de: 152, 157.

Cartografia: 125.

Castella: 33.

Catalunya: 21, 22, 52, 53, 78, 92, 93,
97, 106, 117, 136, 142, 158,
159, 171, 176, 182, 198, 232,
237, 240, 255, 261, 269, 273.

Catedral de Barcelona: 81, 218.

Catedral de Vic: 141.

Censals: 129.

Ceramistes: 238, 239.

Ceret: 247.

Cervera: 40, 264.

Cirrench, Antich: 15.

Cisma d'Occident: 84.

Coll, Guillem de: 29.

Col·legi de Notaris de Barcelona: 50,
185.

Col·legi de Notaris de Tortosa: 113.

Col·legi de Notaris de Vic: 112.

Col·legi de Santa Maria de Lleida: 77.

Comerç: 10, 27, 70, 74, 78, 145, 162,
170, 198, 219, 234, 255, 262,
277, 278, 279.

Còmit: 62.

Companyies comercials i mercantils:
61, 146, 181, 184, 189, 193.

Consells de la monarquia: 171.

Consolat de Castellans de Barcelona:
265.

Contractes de conreu: 25, 273.

Contractes d'obres: 151.

Contractes de treball: 128.

Copons: 180, 181.

Copons, abat: 6.

Corall: 189, 279.

Corona d'Aragó: 84, 98, 174.

Corredors d'orella: 15, 72.

Corregiment de Mataró: 53.

Corts generals: 41.

Costums de Mar: 115.

Crèdit: 26, 90, 129.

Cuba: 240.

D

Darnius: 172.

Delta del Llobregat: 56.

Demarcació notarial: 50.

Demografia: 164.

Desamortització: 24, 258.

Domènec i Coll, Joan: 117.

Dosaigües, marquesa de: 247.

Dot: 73.

Dupré, Jacome: 156.

E

Egipte: 70.

Emfiteusi: 191.

Empresaris: 22, 263.

Esclaus: 88, 105, 249.

Escola Lul·liana: 217.

Escola Superior del Notariat de Reus:
221.

Escrivanies i escriptoris: 23, 32, 166,
230, 269.

Escultors: 82.

Especiers: 29.

Esplugues, Bernat d': 135.

Exili: 3.

Explotació agrícola: 25.

F

Ferran I d'Antequera: 266.
 Ferran II el Catòlic: 264.
 Ferran, casa: 124.
 Ferrer i Vidal, Josep: 263.
 Ferrers: 9.
 Fivaller, casa de: 175.
 Flix: 96.
 Forcada, Josep: 225.
 Formularis notarial: 46, 119, 154.
 Forns de pa: 102.
 Forns de vidre: 43.

G

Galliners, Romeu de: 246.
 García García, Honorio: 13.
 Gas: 22.
 Generalitat de Catalunya: 136, 250.
 Gènova: 224.
 Girona: 29, 94, 227, 242.
 Grases i Gralla, Francesc i Josep: 10.
 Gravadors: 66.
 Gremis: 40, 245.
 Guarda i Martí, Pere: 103.
 Guimerà: 34.

H

Habitatge: 149.
 Heretgia: 132.
 Herp, els: 261.
 Historiografia: 85, 91.
 Hospitalet de Llobregat, l': 55.

I

Il·luminadors: 275.
 Impremta: 40, 225.
 Indians: 117.
 Índies: 78.
 Indústria: 22, 179, 263.
 Industrialització: 198, 232, 261.
 Inquisició: 132, 156, 178.

Instrument notarial: 35, 36, 37, 93,
 161.

Interès: 89.

Inventaris: 26, 29, 44, 143.

J

Jaspi: 179.
 Jaume I el Conqueridor: 271.
 Jaume II el Just: 104.
 Joan, Martí: 227.
 Jueus: 90, 236, 242.
 Justícia ordinària: 53.
 Juttlar, Jeroni: 5.

L

Literatura medieval: 64.
 Llardecans: 96.
 Lleida: 77.
 Lletres de canvi: 59, 65, 130, 131, 133,
 190, 194.
 Llibre del Consolat de Mar: 62.
 Llibres: 33, 40, 129, 135, 167, 174,
 177, 216, 224, 275.
 Llotja de Mar: 80.
 Llull, Romeu: 60.
 Loiola, Ignasi de: 256.

M

Mallorca: 74, 144, 233, 234.
 Malta: 150.
 Manresa: 256, 261.
 Manuscrits: 257.
 Masons, Bartomeu: 262.
 Maspujols: 155.
 Massot, Agustí: 79.
 Mataró: 53, 163.
 Mediterrani: 74, 219.
 Mel: 70.
 Mercaders: 15, 23, 106, 118, 124.
 Milà: 73.
 Miramat, Bartomeu de: 54.

Monestir de Jonqueres: 69.
 Monestir de Montalegre: 79.
 Monestir de Montserrat: 256.
 Monestir de Poblet: 152, 157, 248.
 Monestir de Sant Pere de Casserres: 1.
 Monestir de Sant Pere de les Puelles:
 75.
 Monestir de Santa Maria de Montbe-
 net: 237.
 Monestir de Santes Creus: 86.
 Monestir de Vallbona: 223.
 Monestirs: 21, 224.
 Monfar i Sorts, Joan Baptista: 68.
 Montagut: 96.
 Morera i Cia, Ramon i Agustí: 181.
 Moret, Joan Arnau: 255.
 Morey, Berenguer: 49.
 Mort: 2.

N

Nadal i Ribó, casa: 198.
 Nàpols: 278.
 Naus: 48, 144, 163.
 Negres: 105.
 Nodrisses: 127.
 Noguera, Guillem de: 246.
 Notariat: 5, 21, 38, 41, 51, 64, 83, 94,
 95, 97, 98, 103, 109, 110, 114,
 126, 135, 138, 176, 220, 221,
 223, 225, 229, 230, 251, 269,
 270, 272.

O

Olivet, Ramon: 66.
 Olost: 226.
 Olot: 231.
 Orde de Calatrava: 235.
 Orde de l'Hospital: 84.
 Orde de Santiago: 147.
 Ordinacions locals: 101.
 Orfebreria: 82.
 Orgues: 34.

Orpí, senyoriu d': 267.

Osca: 142.

P

Palau Sacosta: 227.
 Pallars, Arnau Roger de: 28.
 Pallars Sobirà: 164.
 Palma, la: 96.
 Parròquia de Santa Maria del Mar:
 213.
 Parròquies: 21.
 Peguera, Berenguer de: 58.
 Pellicer, Pere: 15.
 Pena, Arnau de la: 275.
 Penedès: 101, 122.
 Pensions alimentàries: 57.
 Pere III (IV) el Cerimoniós: 76.
 Pintors: 42, 255.
 Pintura: 44.
 Pla d'en Lluï: 43.
 Pomar, Pere Miquel: 255.
 Protocols i llibres notariais: 69, 85, 91,
 97, 120, 121, 123, 127, 128,
 132, 147, 151, 164, 165, 187,
 195, 199, 228.

R

Rabassa morta: 273.
 Rajadell, Pere de: 168.
 Ramir II d'Aragó: 252.
 Ramon Berenguer IV: 252, 271.
 Ramos, casa: 241.
 Reconquesta: 110.
 Registre d'hipoteques: 148.
 Regomir: 114.
 Reial Audiència de Catalunya: 158,
 159.
 Retaules: 81, 218, 227.
 Reus: 221.
 Ruplà: 51.

S

Sabater, Pere: 220.
 Safont, Marc: 45.
 Samà, família: 240.
 Sant Bartomeu de la Quadra: 101.
 Sant Feliu de Llobregat: 102.
 Sant Pere de Salàs: 199.
 Santa Creu d'Olorde: 101.
 Santander: 32.
 Santcliment, els: 96.
 Santiago de Compostel·la: 39, 118.
 Saragossa: 27, 183, 245.
 Sardenya: 54.
 Sarrià: 268.
 Sarriera, Joan: 227.
 Sarroca: 96.
 Satiron, Nicolau: 84.
 Seca reial de Barcelona: 87.
 Seda: 182.
 Sedacer, Antoni: 217.
 Serra i Postius, Pere: 250.
 Seu d'Urgell, la: 28, 103.
 Sevilla: 2, 7.
 Sicília: 38.
 Signe notarial: 76, 271.
 Sils: 173.
 Sinagoga Major de Barcelona: 236.
 Siracusa: 27.
 Síria: 70.
 Socarrats, Joan de: 215, 231.
 Sogorb: 119.
 Sorelló, Miquel: 67.
 Spindeler: 244.
 Sueca: 105.

T

Tarragona: 134, 220, 253.
 Terol: 124.

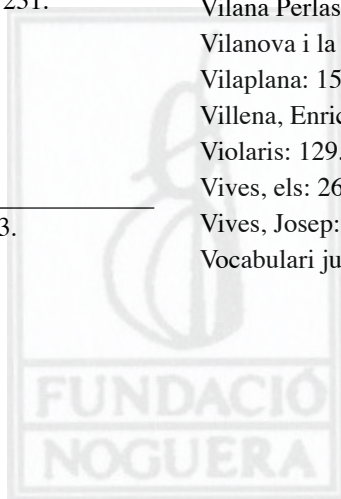
Terrassa: 230.
 Testaments: 68, 111, 238.
 Toponímia: 27, 155.
 Tortosa: 113, 179.
 Traginers: 180.

U

Universitat de Cervera: 40.
 Universitat d'Oscà: 142.

V

València: 46, 72, 131, 165, 229.
 Valeri, Francesc: 81.
 Vallès: 90, 246.
 Vallès Oriental: 75.
 Valls: 222.
 Valls d'Àneu: 164.
 Vega, Brianda de: 58.
 Viana, Carles de: 58.
 Vic: 24, 112, 120, 121, 141, 167.
 Vida privada: 276.
 Vidal, Francesc: 79.
 Vidal i Nadal, germans: 260.
 Vidrieres: 42.
 Vidriers: 238, 239.
 Vilafranca del Penedès: 123, 176.
 Vilana Perlas, els: 114.
 Vilanova i la Geltrú: 138, 240.
 Vilaplana: 155.
 Villena, Enric de: 235.
 Violaris: 129.
 Vives, els: 268.
 Vives, Josep: 255.
 Vocabulari jurídic: 47.

«ESTUDIS HISTÒRICS I DOCUMENTS DELS ARXIUS DE PROTOCOLS». NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

EHDAP és una revista anual, editada pel Col·legi de Notaris de Catalunya des de 1948, amb l'especificitat bàsica d'aplegar treballs fonamentats sobre documentació de protocols i de registres notariais d'arreu i, alhora, d'aprofundir en aspectes institucionals, com ara la història del notariat, els diferents tipus documentals que aquesta genera o bé d'altres institucions de dret públic i privat que s'hi relacionen.

La redacció de l'EHDAP prega a les persones interessades a col·laborar-hi que prenguin en consideració les normes següents:

1. L'*extensió* dels articles, que han d'ésser inèdits, oscil·larà entre els 15 i els 40 fulls de 30 línies mecanografiades (és a dir, a doble espai), presentats en paper DIN A4 i escrits per una sola cara.

2. Sota el títol del treball, hom hi farà constar el *nom i cognoms* de l'autor, així com també el centre on desplega la seva activitat.

3. Ultra les còpies en paper, els originals han d'ésser facilitats en *suport magnètic o bé òptic*, en un programa compatible amb l'entorn PC o Macintosh. A l'etiqueta del suport, s'hi escriurà el nom de l'autor, el títol de l'article i el programa amb què ha estat editat.

4. Es recomana que els articles siguin escrits en català, per bé que s'accepten originals en totes les *llengües* peninsulars i en altres idiomes, com ara l'italià, el francès, l'anglès i l'alemany. Els textos en català i en castellà seran revisats per un corrector d'estil.

5. Les *notes* es presentaran sempre totes juntes al final de l'article i mai a peu de pàgina, tot i que un cop impreses sí que hi aniran. Es redactaran segons el sistema de referències que s'especifica més endavant. Les crides es faran volades sobre la caixa del text i després de la puntuació.

6. El text es podrà acompanyar, quan es consideri necessari, d'apèndixs, làmines, figures o *material gràfic*. Les fotografies, al seu torn, hauran d'ésser de qualitat i ben contrastades, i aniran seguides dels peus corresponents.

7. Els editors facilitaràn als autors *proves d'impremta*, per tal que puguin revisar els seus textos en un termini prudencial, però sense fer, tanmateix, variacions substancials ni en el text ni en les notes.

8. Un cop editat el volum, tots els autors en rebran dos exemplars, així com també un joc de 25 *separates* del seu article.

9. Els articles i la *correspondència* han d'adreçar-se a:

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Col·legi de Notaris de Catalunya
Notariat, 4
08001 Barcelona

El remitent indicarà sempre, en full a part, el seu nom i cognoms, adreces professional i particular, i números de telèfon, per tal de facilitar la comunicació amb la Redacció.

10. Els sistemes de referències i de citacions a utilitzar pels col·laboradors d'EHDAP seran els següents:

Llibres:

Arcadi GARCIA I SANS, Núria COLL I JULIÀ, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994 (Estudis; 6).

Formes i institucions del govern de Catalunya, Barcelona: Edicions de la Magrana, 1983 (Curs d'història de Catalunya; 1).

Parts de llibre:

Pierre VILAR, «Le monde urbain dans la Catalogne des temps modernes», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat, 1984, v. I, p. 421-434.

Articles de revista:

Josep M. SALRACH, «Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 13 (1992), p. 127-173.

Quant a les referències als arxius, el primer cop es posarà el nom complet amb l'abreviatura entre parèntesi: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Les referències posteriors es posaran només en la forma abreujada.

Les citacions dels textos documentals es faran de la manera usual, seguint l'ordre més lògic: arxiu, secció, sèrie, peça documental, data i foli. Per exemple:

AHPB, Guillem JORDÀ (major), *Septimum manuale*, 30-IX-1438/23-VI-1440, f. 34r-36v.

